ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ՝
«ՀՀ ՆԳՆ ԿՐԹԱՀԱՄԱԼԻՐ» ՊՈԱԿ

«ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ»
ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒՄ Է ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ ՀՀ ԿԳՄՍՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՀԱՄԱՐ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻՆ

Հրատարակվում է ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ակադեմիական խորհրդի երաշխավորությամբ
Լրատվական գործունեության իրականացնող՝
«ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիր» ՊՈԱԿ, գրանցման վկայական
222.210.1449896՝ տրված 04.07.2025թ.

Հասցե՝ Երևան 0004, Ծովակալ Իսակովի պողոտա 29
Էլեկտրոնային կայք՝ www.edupolice.am,
Էլեկտրոնային փոստ՝ githratarakutyunner@gmail.com
Հեռ. 010-77-15-24
Համարի թողարկման պատասխանատու՝ պատասխանատու քարտուղար
Լ. Դավթյան:
Խմբագրությունը կարող է հրապարակել նյութեր՝ համամիտ չլինելով
հեղինակների տեսակետներին:

ОСНОВАТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:
ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕКОММЕРЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ
«ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС МВД РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ»
научно-методический журнал
«ЗАЩИТНИК ЗАКОНА»
Издается по рекомендации Академического совета
Образовательного комплекса МВД Республики Армения

СООТВЕТСТВУЕТ ТРЕБОВАНИЯМ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫМ КОМИТЕТОМ
ПО ВЫСШЕМУ ОБРАЗОВАНИЮ И НАУКЕ МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ,
НАУКИ И КУЛЬТУРЫ РА К ПУБЛИКАЦИЯМ ОСНОВНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ И РЕЗУЛЬТАТОВ
ДИССЕРТАЦИЙ, А ТАКЖЕ РАЗЛИЧНЫМ НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

Адрес: Ереван 0004, проспект Адмирала Исакова, 29
Официальный сайт: www.edupolice.am
Электронная почта: githratarakutyunner@gmail.com
Тел: 010-77-15-24
Ответственный за выпуск номера: ответственный секретарь Лилит Давтян

FOUNDER AND PUBLISHER
“EDUCATIONAL COMPLEX OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA” STATE NON-PROFIT ORGANIZATION
“BULWARK OF LAW”
Scientific and Methodological Journal
Approved by the Academic Council of the Educational Complex
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

COMPLIES WITH THE STANDARDS FOR PERIODICAL SCIENTIFIC PUBLICATIONS
APPROVED BY THE HIGHER EDUCATION AND SCIENCE COMMITTEE OF THE RA MINISTRY
OF EDUCATION, SCIENCE, CULTURE, AND SPORT AND MEETS THE CRITERIA
FOR PUBLISHING THE MAIN THESES OF DISSERTATION PAPERS

Address: 0004, Yerevan, 29 Admiral Isakov Avenue
Official website: www.edupolice.am
E-mail: Githratarakutyunner@gmail.com
Tel.: 010-77-15-24
Issue Manager, Executive Secretary: L. Davtyan

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Գլխավոր խմբագիր – ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ռեկտոր, ի.գ.թ., դոցենտ ***Մանուկ Մուրադյան,***

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ – ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի գիտահետազոտական և նորարարությունների գծով աշխատանքները համակարգող պրոռեկտոր ***Էմիլ Մարգարյան,***

Պատասխանատու քարտուղար - ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի գիտական հետազոտությունների, նորարարությունների և կրթության զարգացման բաժնի առաջատար մասնագետ ***Լիլիթ Դավթյան:***

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ՝

ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ուսումնական աշխատանքները համակարգող պրոռեկտոր, ի.գ.թ., դոցենտ ***Միսակ Մարկոսյան,***

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր ***Գրիգոր Բաղիրյան,***

ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ոստիկանական ուսումնական ստորաբաժանման պետ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ ***Գագիկ Գրիգորյան,***

ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ուսումնական գործընթացի կազմակերպման, վերահսկման և շարունակական կրթության ապահովման բաժնի պետ, ի.գ.թ., դոցենտ ***Արտակ Մնացականյան,***

ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի պետ, ի.գ.թ., դոցենտ ***Արտակ Հովհաննիսյան,***

ՀՀ ՆԳՆ իրավաբանական վարչության պետ, ի.գ.թ. ***Ռուսլան Մարանդյան,***

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր, ի.գ.թ., դոցենտ ***Ռաֆիկ Խանդանյան,***

ՀՀ վարչական դատարանի նախագահ, ի.գ.թ. ***Կարեն Զարիկյան,***

ՀՀ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր, ի.գ.թ. ***Ջոն Հայրապետյան,***

ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ոստիկանական ուսումնական ստորաբաժանման քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի պայմանագրային դասախոս, ի.գ.թ., դոցենտ ***Դավիթ Թումասյան,***

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի նախագահի խորհրդական, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր ***Աշոտ Խաչատրյան,***

Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, ի.գ.դ., պրոֆեսոր Սերգեյ Առաքելյան,

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ի.գ.թ. ***Հովհաննես Քոչարյան,***

ՌԴ ՆԳՆ Կրասնոդարի համալսարանի պետի առաջին տեղակալ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, տ.գ.դ., պրոֆեսոր ***Օլեգ Բուլգակով,***

ՌԴ ՆԳՆ կառավարման ակադեմիայի պետի տեղակալ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, ի.գ.թ., դոցենտ ***Ալեքսանդր Պարադնիկով,***

ՌԴ ՆԳՆ Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի պետի գիտական աշխատանքների գծով տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.դ., պրոֆեսոր ***Մակսիմ Բավսուն,***

ՌԴ ՆԳՆ կառավարման ակադեմիայի պետական կառավարման տեսության և մեթոդոլոգիայի ամբիոնի պետի տեղակալ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ ***Անդրեյ Անիսին:***

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Главный редактор - ректор Образовательного комплекса МВД РА, кандидат юридических наук, доцент ***Манук Мурадян***

Заместитель главного редактора - проректор по научно-исследовательской и инновационной работе Образовательного комплекса МВД РА ***Эмиль Маргарян***

Ответственный секретарь - ведущий специалист отдела научных исследований, инноваций и развития образования Образовательного комплекса МВД РА ***Лилит Давтян.***

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Проректор по координации учебной работы Образовательного комплекса МВД РА, кандидат юридических наук, доцент ***Мисак Маркосян***

Доктор юридических наук ***Григор Бадирян***

Начальник полицейского учебного подразделения Образовательного комплекса МВД РА, полковник полиции,кандидат юридических наук, доцент ***Гагик Григорян***

Начальник отдела организации, контроля и обеспечения непрерывного образования Образовательного комплекса МВД РА, кандидат юридических наук, доцент ***Артак Мнацаканян***

Заместитель начальника полицейского учебного подразделения Образовательного комплекса МВД РА, кандидат юридических наук, доцент ***Артак Ованнисян***

Начальник Юридического управления МВД РА, кандидат юридических наук ***Руслан Марандян***

Судья Апелляционного административного суда РА, кандидат юридических наук, доцент ***Рафик Ханданян***

Председатель Административного суда РА, кандидат юридических наук ***Карен Зарикян***

Судья Уголовного суда общей юрисдикции РА г.Ереван, кандидат юридических наук ***Джон Айрапетян***

Преподаватель кафедры уголовного права и уголовного судопроизводства полицейского учебного подразделения Образовательного комплекса МВД РА на договорной основе, кандидат юридических наук, доцент ***Давид Тумасян***

Советник председателя Конституционного суда РА, Заслуженный юрист РА, доктор юридических наук, профессор ***Ашот Хачатрян***

Ректор Академии юстиции, доктор юридических наук, профессор ***Сергей Аракелян***

Заслуженный юрист РА, кандидат юридических наук ***Ованнес Кочарян***

Первый заместитель начальника Краснодарского университета МВД России, генерал-майор полиции, доктор технических наук, профессор ***Олег Булгаков***

Первый заместитель начальника Академии управления МВД РФ, генерал-майор полиции, кандидат юридических наук, доцент ***Александр Парадников***

Заместитель начальника по научной работе Санкт-Петербургского университета МВД РФ, полковник полиции, доктор юридических наук, профессор ***Максим Бавсун***

Заместитель начальника кафедры теории и методологии государственного управления Академии управления МВД РФ, доктор философских наук, доцент ***Андрей Анисин***.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief: ***Manuk Muradyan****,* Rector of the Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: ***Emil Margaryan****,* Vice-Rector for Scientific Research and Innovation Affairs, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

Executive Secretary: ***Lilit Davtyan****,* Leading Specialist at the Division of Scientific Research, Innovation and Educational Development, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Misak Markosyan*,* Vice-Rector for Academic Affairs, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor

Grigor Badiryan*,* DSc in Law

Gagik Grigoryan*,* Head of the Police Training Unit, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor, Police Colonel

Artak Mnatsakanyan, Head of the Division of Academic Process Organization, Monitoring and Lifelong Learning, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor

Artak Hovhannisyan*,* Head of the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor

Ruslan Marandyan*,* Head of the Legal Department of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law

Rafik Khandanyan*,* Judge of the Administrative Court of Appeal of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor

Karen Zarikyan*,* President of the Administrative Court of the Republic of Armenia, PhD in Law

John Hayrapetyan*,* Judge of the Criminal Court of General Jurisdiction of Yerevan, Republic of Armenia, PhD in Law

David Tumasyan, Contract Lecturer at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure of the Police Training Unit, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, PhD in Law, Associate Professor

Ashot Khachatryan*,* Adviser to the President of the Constitutional Court of the Republic of Armenia, Honored Lawyer of the Republic of Armenia, DSc in Law, Professor

Sergey Arakelyan*,* Rector of the Academy of Justice, DSc in Law, Professor

Hovhannes Kocharyan*,* Honored Lawyer of the Republic of Armenia, PhD in Law

Oleg Bulgakov*,* First Deputy Head of the University of Krasnodar of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, DSc in Economics, Professor, Police Major General

Aleksandr Paradnikov, Deputy Head of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, PhD in Law, Associate Professor, Police Major General

Maksim Bavsun*,* Deputy Head for Scientific Affairs, University of Saint Petersburg of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, DSc in Law, Professor, Police Colonel

Andrey Anis*,* Deputy Head of the Chair of Theory and Methodology of State Administration, Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, DSc in Philosophy, Associate Professor

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԹՈՒՄԱՍՅԱՆ ԴԱՎԻԹ
ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀՍՏԱԿԵՑՈՒՄԸ
ՈՐՊԵՍ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ.....8

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ԼԱՈՒՐԱ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՈՒՆԻՎԵՐՍԱԼԻԶՄԻ
ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՌԵԼՅԱՏԻՎԻԶՄԻ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....21

ԿՈՉՈՒԲԱԵՎ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ
ՔՆՆԻՉԻ ԿՈՂՄԻՑ ԲԼԵՖԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՏԱԿՏԻԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ.
ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....40

ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ
ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՏԱԽԱԶԱԿԱՆ ՎԵՐՍՏՈՒԳՈՒՄԸ՝
ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼ.....55

ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ
LEX BENIGNITATIS ԿՈՒԼԻԶԻՈՆ ԿԱՆՈՆԸ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....88

ՄԱՆՈՒՉԱՐՅԱՆ ԷԴԳԱՐ
ԵՐԵԽԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊՈԶԻՏԻՎ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ.....100

ՄԻՆԱՍՅԱՆ ՍՄԲԱՏ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐՈՇԱԿԻՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.....113

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ ԳՈՌ, ԻՍՊԻՐՅԱՆ ՀԵՂԻՆԵ, ՓՈՓԻԿՅԱՆ ՄԱՐԻՆԱ
ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿՐԹԱԿԱՆ ՊԱՐԱԴԻԳՄԻ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆ ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ.....126

ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ ԳԱՅԱՆԵ
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲՌՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ
ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ.....138

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՆԱՐԵԿ , ՊՈՂՈՍՅԱՆ ԼԵՈՆԱՐԴ
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼԻՉ ԳՈՐԾԻՔ
ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ.....148

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՍԱՄԻՆԵ
«ՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱԿԱ ՇԱՀԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՈՎ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՕՏԱՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀՀ ՕՐԵՆՔՈՎ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ՝ ՕՏԱՐՎՈՂ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԴԻՄԱՑ ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՉԱՓԻ ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՏՈՒԿ
ՀԱՑՑԱՅԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ.....163

ՊՈՂՈՍՅԱՆ ԱՇՈՏ
«ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱՀԵՏԵՎԱՆՔԱՅԻՆ ԿԱՊ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ՈՒ ԴՐԱ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....171

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱՄԱԼՅԱ
ԱՊԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆԱՅՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՐԺՈՒՄ,
ԹԵ՞ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՎՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԱՆՐՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՅՄԱՆ.....191

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ՀԱՅԿ
ՊԱՏՎԻՐԱԿՎԱԾ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ԾԱԳՈՂ ՎԵՃԵՐԻ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ
ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....202

АВАГИМЯН ВЛАДИМИР
ОБЩИННАЯ ПОЛИЦИЯ МИНИСТЕРСТВА
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ: ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ И РЕФОРМА.....220

БАБАХАНЯН АЗАТ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПАТРУЛЬНОЙ СЛУЖБЫ ПОЛИЦИИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ.....227

БОЛДЫРЕВ СЕРГЕЙ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....232

КЕЛЕБЕРДА НИНА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ИНКЛЮЗИВНОСТЬ
КАК ФАКТОРЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОЛИЦЕЙСКИХ РЕФОРМ
В МНОГОНАЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВА.....240

МОКЕЕВ СЕРГЕЙ, ДОСТОВ КИРИЛЛ
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ 2D- И 3D- МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ КУРСАНТОВ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ВУЗОВ МВД ТАКТИКО-СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ.....250

РАХМАДЖОНЗОДА РИФАТ
УКРЕПЛЕНИЕ ДОВЕРИЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ВЫЗОВ РЕФОРМЫ МИЛИЦИИ.....258

ШИНКЕВИЧ МАРГАРИТА
НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛА ОБ АДМИНИСТРАТИВНОМ
ПРАВОНАРУШЕНИИ, СОВЕРШЕННОМ ИНОСТРАННЫМ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ ГРАЖДАНИНОМ,
ПРИ НЕВОЗМОЖНОСТИ УЧАСТИЯ ЗАКОННЫХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ.....264

ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀՍՏԱԿԵՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ

ԹՈՒՄԱՍՅԱՆ ԴԱՎԻԹ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության ամբիոնի դասախոս,
ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի դասընթացավար, ի.գ.թ., դոցենտ
DOI: *10.63925/18294847-2026.blj22-01*

Ամփոփագիր: Դատապարտյալի իրավական կարգավիճակը, լինելով քրեակատարողական իրավունքի անկյունաքարային ինստիտուտներից մեկը, ոչ միայն ազդում է դատապարտյալների իրավունքների և ազատությունների ապահովման, պարտականությունների շրջանակի պարզման, իրավունքների ողջամիտ սահմանափակումների իրականացման, այլ նաև արդյունավետ վերասոցիալականացման վրա՝ հանդիսանալով վերասոցիալականացման նախապայման: Հոդվածում ներկայացվում են դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի այն առանձնահատկությունները, որոնք պետք է հաշվի առնել վերասոցիալականացման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:

Հիմնաբառեր. դատապարտյալի իրավունք, դատապարտյալի իրավական կարգավիճակ, վերասոցիալականացում, վերասոցիալականացման միջոց, անհատականացման սկզբունք:

«Լինել ազատ, նշանակում է ոչ միայն ազատվել սեփական կապանքներից,
այլև ապրել՝ հարգելով այլոց ազատությունները:»
Նելսոն Մանդելա

Վերասոցիալականացումն անձին՝ որպես սոցիալական կյանքի ակտիվ և անկախ անդամի, հասարակություն վերադարձնելու բարդ, բազմաշերտ և տևական գործընթաց է, ինչը ենթադրում է սոցիալական կապերի վերականգնում կամ նորերի ստեղծում, հուզական վիճակի համապատասխան մակարդակի ձեռքբերում կամ կայունացում և այլ գործընթացների կազմակերպում կամ ապահովում:

Վերասոցիալականացումն առաջին անգամ է կիրառվում ՀՀ քրեական օրենսգրքում (այսուհետ՝ ՔՕ) և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում (այսուհետ՝ ՔԿՕ) որպես պատժի նպատակ, և այն փոխարինել է նախկինում կիրառվող «ուղղել» եզրույթը: Փոփոխությունը լոկ ձևական բնույթ չի կրել, այն ունեցել է բովանդակային խորքային տարբերություն, որը, ցավոք, միատեսակ չի ընկալվել թե՛ մասնագետների, թե՛ իրավակիրառողների, թե՛ հասարակության լայն շրջանակների կողմից:

Ինչպես արդարացիորեն նշում են մասնագետները. «Վերասոցիալականացումը, ընդհանուր առմամբ, իր մեջ ներառում է նաև ուղղումը, բայց արդեն «սոցի-

ալականացման», «պատժի ազատմանը պատրաստվելու», «սոցիալական օգտակար գործունեությանն ընդգրկվելու», «հասարակությունում սոցիալական ադապտացման» նշանակության տեսանկյուններից»[1]:

Դատապարտյալների վերասոցիալականացման հիմնախնդիրը միջճյուղային է և կարգավորվում է ոչ միայն քրեակատարողական իրավունքով, այլ նաև իրավաբանական և ոչ իրավաբանական գիտություններով՝ քրեական իրավունքով, կրիմինալոգիայով, հոգեբանությամբ, սոցիալական աշխատանքով, սոցիոլոգիայով, մանկավարժությամբ և այլն:

Մասնագիտական գրականության մեջ վերասոցիալականացումը ներկայացվում է որպես անձի մտավոր և հուզական վերափոխմանն ուղղված գործընթաց, որն իր մեջ ներառում է հոգեբանական, կրթական-ստեղծագործական, իրավաբանական, աշխատանքային, առողջապահական, մարզական համալիր երկարատև միջոցառումներ, որոնք ուղղված են դատապարտյալի մոտ ձևավորելու պատժի կրումից հետո հասարակական կյանքում ընդգրկվելու համար անհրաժեշտ դիրքորոշումներ, հմտություններ և պատրաստակամություն[2]:

Վերասոցիալականացում հասկացությունը կիրառվում է նեղ և լայն իմաստներով: Նեղ իմաստով՝ այն պատիժը կրելուց հետո՝ հետպատժյա ժամանակաշրջանում, իրականացվող սոցիալական գործընթաց է, երբ իրացվում են անձի որակական փոփոխություններ, հայացքների և դիրքորոշումների փոփոխություն, որոնք արտահայտվում են իրավահպատակ վարքագծում: Լայն իմաստով՝ վերասոցիալականացումը փաստացի սկսվում է դատապարտյալի՝ քրեակատարողական հիմնարկում (այսուհետ՝ ՔԿՀ) հայտնվելու առաջին օրվանից և շարունակվում պատժի կրման ողջ ընթացքում, որը պատժի կրման վերջին շրջանում ՔԿՀ-ի վարչակազմի կողմից իրականացվում է ավելի ինտենսիվ[3]:

Ազատությունից զրկումը, առավել ևս՝ երկարաժամկետ ազատազրկումը, ենթադրում է սոցիալական հմտությունների կորուստ: Իհարկե, առկա բարդությունների խնդիրն անլուծելի չէ, և այստեղ անձի վերասոցիալականացումն ստանում է կարևորագույն դերակատարում, եթե այդ գործընթացն սկսվում է անձի՝ ՔԿՀ-ում հայտնվելու օրվանից: Քրեակատարողական համակարգերի կենսագործունեության առաջին հիմնասյունը հետևյալն է. պատժի, մասնավորապես՝ ազատազրկման, առաջին իսկ օրվանից անձի հետ տարվող աշխատանքներն ուղղվում են նրա՝ պատժից ազատման նախապատրաստելուն, սոցիալական վերականգնմանն ու վերասոցիալականացմանը: Այսինքն՝ այդ գործընթացն սկսվում է միջամտությունների, ներազդման մեթոդների ամբողջությունը կիրառելով՝ ուղղված անձի կորսված ունակությունների և հմտությունների վերականգնմանը, ինքնուրույն սոցիալ-կենցաղային գործունեությամբ

---

[1] Տե՛ս **Рыбак М.С.** Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики/ 2-е изд., испр. и дополн. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004, էջ 31:

[2] Տե՛ս **Հովակիմյան Հ., Մուղդուսյան Ա.** Դատապարտյալների վերասոցիալականացման հասկացության հայեցակարգը// Արդարադատություն, 2021, N 1 (53), էջ 90:

[3] Տե՛ս **Արզումանյան Ս., Գրին Է.** Իրավաբանական հոգեբանություն. Երևան, 2004, էջ 415:

զբաղվելուն, և դրա արդյունավետության գրավականն է ՔԿՀ-ի կարանտինային բաժանմունքում նրան վերաբերող փաստաթղթերի ճիշտ ու ամբողջական լրացումը՝ ներառյալ իրավական կարգավիճակի պարզումը:

ՀՀ ՔԿՕ-ի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերասոցիալականացման և դրական վարքագծի ձևավորման նպատակով աշխատանքը դատապարտյալի հետ համագործակցությամբ և նրա ակտիվ մասնակցությամբ իրականացվող գործունեություն է՝ ուղղված դատապարտյալի սոցիալական վերաինտեգրմանը և վերականգնմանը: Դատապարտյալի դրական վարքագծի ձևավորումը մարդու, հասարակության, օրենքի, պետության, համակեցության կանոնների և հասարակությունում ընդունված այլ արժեքների հարգմանը, պաշտպանությանն ու պահպանությանն ուղղված վերաբերմունքի ձևավորմանը, ամրապնդմանը կամ կայունացմանն ուղղված աշխատանքների ամբողջականությունն է, որը պետք է հանգեցնի իրավահպատակ վարքագծի ձևավորմանը:

Նախկին ՔՕ-ում և ՔԿՕ-ում կիրառվող «ուղղում» եզրույթը սահմանում էր ուղղումը՝ որպես մարդու, հասարակության, համակեցության կանոնների և ավանդույթների նկատմամբ դատապարտյալի հարգալից վերաբերմունքի ձևավորում, ինչպես նաև վերջիններիս օրինապահ վարքագծի խթանում՝ դատապարտյալի առողջ կենսակերպի ամրապնդման և զարգացման նպատակով: Այսինքն՝ նախկին օրենսդրությունում կիրառվող «ուղղում» եզրույթը «մասնակի ներառվում է» ներկայիս օրենսդրությամբ կիրառվող «դրական վարքագիծ» եզրույթում, ինչը տրամաբանական է, քանի որ դատապարտյալի դրական վարքագծի ձևավորման համար հարգալից վերաբերմունքը ոչ միայն հենասյունային է, այլ նաև կողմնորոշիչ՝ հետագա աշխատանքներն արդյունավետ կազմակերպելու համար: Սակայն դրական վարքագծի ձևավորումը դեռ բավարար չէ վերասոցիալականացումը փաստելու համար:

Վերասոցիալականացման և դրական վարքագծի ձևավորման աշխատանքների բովանդակությունը բխում է դատապարտյալի անձնային ու վարքային փոփոխություններից և հիմնվում նրա՝ սոցիալական գնահատման արդյունքում բացահայտված ռիսկերի և կարիքների վրա: Ավելին, այս ամբողջ գործընթացը պետք է հիմնվի ՀՀ ՔԿՕ-ի 7-րդ հոդվածով նախատեսված՝ պատիժների կատարման և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցների կիրառման տարբերակման և անհատականացման սկզբունքի վրա:

ՀՀ ՔԿՕ-ի 19-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատապարտյալի ռիսկերի և կարիքների գնահատումն[4] իրականացվում է՝ հաշվի առնելով՝

---

[4] ՀՀ ՔԿՕ-ի 19-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատապարտյալի ռիսկերի և կարիքների գնահատման կարգը պետք է սահմանվեր ՀՀ արդարադատության նախարարի հրամանով: ՀՀ արդարադատության նախարարի 2025 թվականի հունվարի 10-ի N 9-Լ հրամանի երրորդ ուղղության 1.1 նպատակային չափանիշի համաձայն՝ դատապարտյալների ռիսկերի և կարիքների գնահատման գործիքի ներդնում ՔԿՀ-ներում՝ հաստատված Արդարադատության նախարարի հրամանով պետք է իրականացվեր 2024 թ-ի 4-րդ եռամսյակում, սակայն նման իրավական ակտ դեռ ընդունված չէ: Նշված իրավակարգավորումները մասնակի կարգավորված են ՀՀ արդարադատության նախարարի 2024 թվականի հուլիսի 2-ի «Վերասոցիալականացման գնահատման հանձնաժողովի ձևավորման, գործունեության կարգը, անհատական կազմը, վերասոցիալականացման աշխատանքների գնահատման մեթոդները և չափանիշները հաստատելու մասին» N 380-Ն հրամանով:

1) պատժի տեսակը,

2) կատարված հանցանքի բնույթն ու վտանգավորությունը,

3) դատապարտյալի անձը,

4) պատժի կատարման ընթացքում դատապարտյալի դրսևորած վարքագծի առանձնահատկությունները,

5) դատապարտյալի վերաբերմունքն իր կատարած հանցանքին,

6) պատժի ժամկետը,

7) պատիժների կատարման և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցների կիրառման տարբերակման և անհատականացման սկզբունքով պայմանավորված այլ հանգամանքներ:

Չնայած ՀՀ ՔԿՕ-ն հատուկ չի ամրագրում, սակայն, վերը նշված հանգամանքներին զուգահեռ, վերասոցիալականացման համար կարևորվում է դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի ուսումնասիրությունը, քանի որ վերասոցիալականացման նպատակով կատարվող աշխատանքները երբեմն դառնում են անիրատեսական՝ ելնելով դատապարտյալի իրավունքների ու ազատությունների առանձնահատկություններից կամ դրանց սահմանափակումներից, մասնավորապես՝ ՔԿՀ-ում: Հետևաբար, ճիշտ անհատական աշխատանք կազմակերպելու համար անհրաժեշտ է նախևառաջ պարզել դատապարտյալի այն իրավունքների, ազատությունների ու պարտականությունների շրջանակը, որոնցով նա օժտված է, և որոնք հիմք կհանդիսանան նրա վերասոցիալականացումն արդյունավետ կազմակերպելու համար:

ՀՀ ՔԿՕ-ի 9-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատապարտյալի իրավունքներն ու պարտականություններն իրականացնելիս չպետք է խախտվեն պատիժների կատարման կարգն ու պայմանները, ինչպես նաև այլ անձանց իրավունքները և օրինական շահերը: Այսինքն՝ դատապարտյալների իրավունքների և պարտականությունների իրականացումը փաստացի ենթադասվում է պատժի կատարման կարգին ու պայմաններին, ինչը նույնպես կարող է դժվարացնել դատապարտյալի վերասոցիալականացումը:

Դատապարտվելու պահից փոփոխվում է անձի կարգավիճակը, քանի որ սահմանափակվում են նրա որոշ իրավունքներ և ազատություններ, իսկ որոշներից նա ընդհանրապես զրկվում է, և հակառակը, նա ձեռք է բերում որոշակի նոր իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք բնորոշ են իր նոր կարգավիճակին[5]: Դատապարտյալի իրավական կարգավիճակը նույնպես ընկալվում է լայն և նեղ իմաստով: Լայն իմաստով այն ընկալվում է որպես դատապարտյալի վիճակ, որը կարգավորվում է իրավունքի տարբեր ճյուղերի նորմերով՝ պատիժը կատարելիս[6]: Հարկ է նշել, որ քրեակատարողական իրավունքի տեսությունը ելակետային է ընդունում դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի լայն իմաստը:

---

[5] Տե՛ս **Թումասյան Դ. Ա.** ՀՀ քրեակատարողական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Ուսումնական ձեռնարկ/ ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր.- Եր.: Լիմուշ, 2022, էջ 23:

[6] Տե՛ս **Малинин В. Б.** Уголовно-исполнительное право: курс лекций. М., 2011, էջ 92:

Հանրահայտ է, որ դատապարտյալի իրավական կարգավիճակը նրա սահմանադրական, քաղաքացիական, հատուկ իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների ամբողջությունն է, որը որոշում է նրանց կարգավիճակը և կարգավորվում քրեական, քրեակատարողական և իրավունքի այլ ճյուղերի նորմերով՝ նշանակված պատիժը կրելու ընթացքում: Այն ներառում է ինչպես մարդու ընդհանուր իրավական կարգավիճակը, այնպես էլ պատժի կոնկրետ տեսակից բխող հատուկ իրավական կարգավիճակը, ինչպես նաև օրինականության և իրավական պաշտպանության երաշխիքները:

Հետևաբար, ակնհայտ է, որ դատապարտյալի իրավական կարգավիճակն անձի հատուկ իրավական կարգավիճակի տեսակ է, որը ներառում է կոնկրետ անձի անհատական իրավական կարգավիճակը[7]:

Դատապարտյալի իրավական կարգավիճակը որոշելու հիմքում ներառվում են երեք ելակետային դրույթ՝

1) մարդու և քաղաքացու իրավունքները և ազատությունները, որոնք ամրագրված են Սահմանադրությամբ և սահմանադրական ու այլ օրենքներով.

2) քրեակատարողական օրենսդրությամբ և պատժի կատարմանը վերաբերող այլ նորմատիվ իրավական ակտերում նախատեսված իրավունքներ, ազատություններ և սահմանափակումներ,

3) դատապարտյալների հետ վարվելակերպի միջազգային չափանիշներով նախատեսված իրավունքներ և կանոններ[8]:

Այս ամենը հնարավորություն է ընձեռում տարանջատել դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի 4 հիմնական տեսակ, որոնք փոխկապակցված են և լրացնում են միմյանց՝

1) ընդհատուր կարգավիճակ – այն իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների ամբողջությունն է, որը բնորոշ է մարդուն և քաղաքացուն, այսինքն՝ բոլորին բնորոշ իրավական կարգավիճակն է՝ առանց խտրականության, որը դատապարտյալի դեպքում էապես սահմանափակվում է,

2) հատուկ կարգավիճակ - այն իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների ամբողջությունն է, որը բնորոշ է բոլոր դատապարտյալներին՝ անկախ պատժատեսակից, և հաճախ այս կարգավիճակը փոխկապակցված է նաև դատվածության հետ, օրինակ՝ աշխատանքի կամ ծառայության սահմանափակումներ, շրջանառության մեջ սահմանափակված առարկաների ձեռքբերման արգելք և այլն,

3) առանձնահատուկ կարգավիճակ – այն իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների ամբողջությունն է, որը բնորոշ է կոնկրետ պատժատեսակին, օրինակ՝ տուգանքի դատապարտված անձն ունի պարտականություն անհապաղ և

---

[7] Տե՛ս **Минязева Т. Ф.** Проблемы правового статуса личности осужденных в Российской Федерации. Автореф. дис. … д-ра юрид. наук. М., 2001, էջ 21:

[8] Տե՛ս Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX — начала XXI века: Учебник для вузов/ Под ред. д. ю. н., проф. **А. И. Зубкова.** - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2006, էջեր 21-22:

ամբողջությամբ վճարել տուգանքի գումարը, իսկ տուգանքն անհապաղ և ամբողջությամբ վճարելու անհնարինության դեպքում՝ միջնորդությամբ դիմել դատարան (տրամաբանական է, որ նման պարտականություն չունեն այլ պատժատեսակների դատապարտյալները), և յուրաքանչյուր պատժատեսակի դատապարտված անձ ունի այդ պատժատեսակին բնորոշ իրավունք կամ պարտականություն,

4) անհատական կարգավիճակ – կոնկրետ դատապարտյալի իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների ամբողջությունն է, որը կարող է տարբերվել այլ դատապարտյալների իրավական կարգավիճակից (անգամ նույն պատժատեսակի դատապարտված անձանց դեպքում)՝ հաշվի առնելով կոնկրետ դատապարտյալի առանձնահատկությունները, նրա մասնակցությունն ինքնագործ միավորումներին, նրա նկատմամբ կիրառված տույժի և խրախուսանքի միջոցներն ու անհատական այլ հանգամանքներ, օրինակ՝ խրախուսանքի տեսակ է բարձր անվտանգային գոտու խիստ պայմաններում պատիժ կրող դատապարտյալի զբոսանքի ժամանակի ավելացումը մինչև երկու ժամ՝ մեկ ամիս ժամկետով, այսինքն՝ ի տարբերություն նույն պայմաններում պատիժը կրող այլ դատապարտյալների՝ մեկ ամսվա ընթացքում կոնկրետ դատապարտյալը զբոսնելու է ոչ թե 1 ժամ, այլ՝ 2:

Հարկ է նշել, որ անհատական կարգավիճակը պետք է բխի օրենքով նախատեսված՝ իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների շրջանակի փոփոխությունից, հակառակ դեպքում՝ այն կվերաճի կամայականության, անհիմն արտոնություններ տրամադրելուն, դատապարտյալների նկատմամբ խտրական վերաբերմունքի դրսևորման, չարաշահման և այլ բացասական երևույթների: Օրինակ՝ անթույլատրելի է դատապարտյալներից մեկին կամայականորեն տալ արտոնություն քնել «վե՛ր կաց» հրամանից հետո, կամ դասընթացների մասնակցության վկայական տրամադրելն այն դատապարտյալին, ով չի մասնակցել դասընթացներին, կամ դատապարտյալին առանց իրավական հիմքերի զբոսանքի ժամկետի երկարացումը, կամ խցում պահելու դեպքում խցի դուռը չփակելը և այլն: Թվարկված «արտոնություններից» մի քանիսն ակնհայտ հանցավոր են և պետք է արժանանան համապատասխան իրավական գնահատականի:

Դատապարտյալի հետ առնչվող բոլոր մասնագետները պարտավոր են հաշվի առնել վերը նշված 4 իրավական կարգավիճակներն իրենց մասնագիտական գործունեությունն արդյունավետ, օրինական և օբյեկտիվ իրականացնելու համար և հաշվի առնեն կոնկրետ դատապարտյալի կոնկրետ իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները նրա մասնակցությամբ տարբեր միջոցառումներ պլանավորելիս ու կազմակերպելիս: Բացառություն չեն նաև վերասոցիալականացումը և այդ գործընթացում ներգրավված մասնագետները՝ հոգեբանները, սոցիալական աշխատողները, իրավաբանները, մանկավարժները, բժիշկները և այլն:

ՀՀ ՔԿՕ-ի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատապարտյալի հետ տարվող վերասոցիալականացմանը և նրա դրական վարքագծի ձևավորմանը նպաստող աշխատանքներն իրականացվում են անհատական, խմբային և մասնագիտական միջամտության, այդ թվում՝ հոգեբանության, սոցիալական աշխատանքի, սոցիալական

մանկավարժության գիտականորեն և փաստահեն ապացուցված մեթոդներով և ձևերով:

Մինչ խմբային միջամտությանն անցնելն առավելապես ցանկալի է դատապարտյալի հետ անհատական աշխատանքների իրականացումը, դատապարտյալի անձի ճանաչումը, նրա իրավական կարգավիճակի պարզումը, դրանից ելնելով՝ հնարավոր ու թույլատրելի միջոցառումների, ճիշտ մոտեցումների, մեթոդների և ձևերի ընտրությունը: Անհատական վերասոցիալականացման միջամտության հաջողությունը կախված է մասնագետների իրավական, սոցիալական և հոգեբանական տեղեկացվածության աստիճանից:

ՀՀ ՔԿՕ-ի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, հստակեցնելով դատապարտյալների վերասոցիալականացման հիմնական միջոցները, առանձնացնում է դրանցից մի քանիսը, մասնավորապես՝

1) պատժի կատարման կարգն ապահովելը.

2) վերականգնողական ծրագրեր իրականացնելը.

3) անչափահասների հետ դաստիարակչական (մանկավարժական) աշխատանքներ իրականացնելը.

4) դատապարտյալներին աշխատանքով ապահովելը.

5) ընդհանուր, մասնագիտական և բարձրագույն կրթություն ստանալը.

6) մասնագիտական պատրաստումը և վերապատրաստումը.

7) արտաքին աշխարհի հետ կապն ապահովելը:

Վերասոցիալականացման աշխատանքի կազմակերպման և դատապարտյալի օգտակար զբաղվածության ապահովման համար պատիժ կատարող հիմնարկում և մարմնում նախատեսվում են համապատասխան պայմաններ, այդ թվում՝ լսարանային և կրթական տարածքներ, մարզասրահներ, գրադարաններ, աշխատանքային զբաղվածության գոտիներ և այլ հնարավորություններ:

Նման պայմանների ապահովումն ուղիղ համեմատական է դատապարտյալի անհատական կարգավիճակի հետ՝ ելնելով այն հանգամանքից, թե ինչ առարկաներ նա կարող է ունենալ իր մոտ, որքան է նրա համար տարբեր նյութերի կամ միջոցների հասանելիությունը, դրանց ծավալը և այլն: Օրինակ՝ բարձր անվտանգային գոտու խիստ պայմաններում պատիժ կրող դատապարտյալի համար հասանելի չեն լինի այն միջոցառումները, որոնք պետք է կազմակերպվեն ՔԿՀ սահմաններից դուրս՝ նրա միանձնյա մասնակցությամբ, քանի որ ՀՀ ՔԿՕ-ով նրանց, առանց պահախմբի կամ ուղեկցորդման, ՔԿՀ սահմաններից դուրս տեղաշարժն արգելված է:[9] Կամ այն

---

[9] ՀՀ ՔԿՕ-ի 86-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ առանց պահակախմբի կամ ուղեկցորդման քրեակատարողական հիմնարկի կամ կալանավորվածներին պահելու վայրի սահմաններից դուրս գտնվելու թույլտվություն կարող է տրամադրվել միայն դրական վարքագիծ դրսևորող դատապարտյալին՝ պատժի ժամկետի առնվազն մեկ քառորդը կրելուց հետո: Առանց պահակախմբի կամ ուղեկցորդման քրեակատարողական հիմնարկի կամ կալանավորվածներին պահելու վայրի սահմաններից դուրս տեղաշարժվել չի թույլատրվում տվյալ քրեակատարողական հիմնարկում վեց ամսից պակաս ժամկետով պատիժ կրողներին, չհանված կամ չմարված տույժեր ունեցող դատապարտյալներին, անվտանգային գոտու խիստ պայմաններում գտնվողներին, պատժի կատարման ընթացքում դիտավորյալ հանցագործությունների համար դատապարտյալներին, ռեցիդիվի դեպքում, ինչպես նաև ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց:

հանգամանքը, որ յուրաքանչյուր դատապարտյալ ունի կրթության իրավունք, որը կրկին էական նշանակություն ունի վերասոցիալականացման համար, բացարձակ է: Սակայն, օրինակ, դրսեկության ձևով կարող են իրականացվել դատապարտյալի հանրակրթությունը և մասնագիտական կրթությունը՝ բացառությամբ անչափահաս դատապարտյալների, ինչը ենթադրում է, որ անչափահաս դատապարտյալների դեպքում կազմակերպվելու է բացառապես ստացիոնար կրթություն:

Վերասոցիալականացման կազմակերպման և դատապարտյալի օգտակար զբաղվածության ապահովման համար պայմանները կարող են փոփոխվել անգամ պատժի կրման ընթացքում՝ հաշվի առնելով անհատական գնահատման արդյունքները, ինչն իրականացվում է մասնագիտացված հանձնաժողովի կողմից՝ կրկին հաշվի առնելով դատապարտյալի իրավական կարգավիճակը:

ՀՀ ՔԿՕ-ն առանձնացված նախատեսում է դատապարտյալների հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները: Այսպես, ՀՀ ՔԿՕ-ի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատապարտյալն ունի 17 իրավունք, իսկ 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ 8 պարտականություն: Իհարկե, ՀՀ ՔԿՕ-ում ամրագրված՝ դատապարտյալների իրավունքների և պարտականությունների ցանկը սպառիչ չէ: Ավելին, նշված իրավունքների և պարտականությունների ցանկում կան այնպիսիններ, որոնք բնորոշ են դատապարտյալի հատուկ իրավական կարգավիճակին, իսկ կան այնպիսիք, որոնք բնորոշ են դատապարտյալի առանձնահատուկ իրավական կարգավիճակին, ինչից ելնելով՝ անհրաժեշտ է դրանց հստակ տարանջատումը:

Այսպես, դատապարտյալի հատուկ իրավական կարգավիճակին բնորոշ են ՀՀ ՔԿՕ-ով նախատեսված հետևյալ իրավունքները՝

1) մայրենի կամ իրեն հասկանալի այլ լեզվով գրավոր և բանավոր տեղեկություններ ստանալու իր իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների, պատժի կատարման կարգի և պայմանների, դիմումներ և բողոքներ ներկայացնելու կարգի մասին, ինչպես նաև իր վերաբերյալ մշակված տեղեկության մասին, բացառությամբ օրենքով սահմանված գաղտնիք հանդիսացող տվյալների.

2) պատիժ կատարող հիմնարկի կամ մարմնի աշխատակիցների կողմից իր նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի.

3) իր անվամբ և ազգանվամբ կոչվելու.

4) մտքի, խղճի և կրոնի, քաղաքական կամ այլ հայացքների ազատության: Այս իրավունքն իրականացվում է՝ չխախտելով պատիժ կատարող հիմնարկի կամ մարմնի ներքին կանոնակարգը, ինչպես նաև չսահմանափակելով այլ անձանց հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները.

...9)[10] սոցիալական ապահովության, այդ թվում՝ ընդհանուր հիմունքներով, ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան, կենսաթոշակներ և պետական նպաստներ ստանալու.

---

[10] Կետերի համարակալումը ներկայացված է ՀՀ ՔԿՕ-ի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համապատասխան:

10) իրավաբանական օգնություն ստանալու.

11) օրենքով նախատեսված կրթություն ստանալու.

12) քաղաքացիաիրավական գործարքների մասնակցելու.

13) նույնականացման քարտ ստանալու՝ «Նույնականացման քարտերի մասին» օրենքով սահմանված կարգով.

14) դրամական փոխանցումներ, հանձնուքներ և ծանրոցներ ստանալու և ուղարկելու.

...16) անձնական ընդունելության խնդրանքով պատիժ կատարող հիմնարկի կամ մարմնի ղեկավարին, այդ հիմնարկի կամ մարմնի գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն և հսկողություն իրականացնող մարմիններ դիմելու.

17) իր իրավունքների և ազատությունների խախտման վերաբերյալ դիմումներով, բողոքներով ինչպես անձամբ, այնպես էլ փաստաբանի կամ օրինական ներկայացուցչի միջոցով պատիժ կատարող հիմնարկ կամ մարմին, նրանց վերադաս մարմիններ, դատարան, դատախազություն, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, հասարակական կազմակերպություններ և կուսակցություններ, լրատվական գործունեություն իրականացնող իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ կամ կազմակերպություններ դիմելու: Դատապարտյալի դիմումները և բողոքները գրաքննության ենթակա չեն:

Իսկ ՀՀ ՔԿՕ-ով նախատեսված հետևյալ իրավունքները բնորոշ են դատապարտյալի առանձնահատուկ իրավական կարգավիճակին, քանի որ, ինչպես դա բխում է դրանց բովանդակությունից, ոչ բոլոր պատժատեսակների դեպքում են կիրառելի՝

...5) առողջության պահպանման, այդ թվում՝ ստանալու առողջության համար բավարար սննդային արժեք ունեցող սննդամթերք, բժշկական օգնություն (առաջնային, մասնագիտացված, շտապ և անհետաձգելի), հոգեբանական կամ հոգեթերապևտիկ օգնություն, ինչպես նաև դատապարտյալի ցանկությամբ իր դրամական միջոցների հաշվին զննվելու իր ընտրած բժշկի կողմից.

6) հանգստի, այդ թվում՝ բացօթյա զբոսանքի, մարմնամարզության և ութժամյա գիշերային քնի.

7) անվտանգության ապահովման: Դատապարտյալը բացառիկ դեպքերում կարող է պահվել առանձնացված՝ պաշտպանական նպատակով՝ իր, իսկ կանխարգելիչ նպատակով՝ այլ անձանց կամ քրեակատարողական հիմնարկի անվտանգությանն ու ապահովությանն սպառնացող վտանգի դեպքում.

8) արտաքին աշխարհի հետ հաղորդակցվելու, այդ թվում՝ վարելու նամակագրություն, ունենալու տեսակցություններ (տեսազանգեր), օգտվելու հեռախոսակապից, գրականությունից և զանգվածային լրատվության միջոցներից.

...15) պատիժ կատարող հիմնարկի կամ մարմնի աշխատակիցների միջոցով սննդամթերք և առաջին անհրաժեշտության առարկաներ ձեռք բերելու:

Վերջին 5 իրավունքները կիրառելի չեն ազատությունից զրկելու հետ չկապված

պատիժների դեպքում, իսկ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների դեպքում՝ ունեն իրենց առանձնահատկությունները՝ ելնելով պատժատեսակից:

Դատապարտյալի իրավունքներն ու պարտականությունները կարող են տարբերակվել՝ հիմք ընդունելով եզրափակիչ դատական ակտով նշանակված պատիժը, պատիժ կատարող հիմնարկի կամ մարմնի տեսակը և սահմանված ներքին կանոնակարգը, ինչպես նաև դատապարտյալի նկատմամբ կիրառված խրախուսանքի և տույժի միջոցները: Ավելին, պատժի կատարման ընթացքում դատապարտյալի իրավական վիճակը կարող է փոփոխվել՝ կախված նրա վարքագծից և անհատական գնահատման արդյունքից:

Նույնական է մեկնաբանությունը նաև դատապարտյալների պարտականությունների առնչությամբ:

Ելնելով վերոգրյալից՝ ակնհայտ է, որ ցանկալի է ՀՀ ՔԿՕ-ում դատապարտյալների իրավունքները և պարտականությունները տարանջատել ըստ խմբերի՝ բոլոր դատապարտյալների համար բնորոշ՝ անկախ պատժատեսակից, և առանձին պատժատեսակների դատապարտյալների համար՝ սահմանելով առանձին հոդվածներում:

Այս համատեքստում կոնկրետ պատժատեսակների դատապարտյալների իրավունքների շրջանակի ուսումնասիրումը կհանգեցնի նրանց անհատական կարգավիճակի ճշգրտման ու դա հաշվի առնելով՝ նրանց ռիսկերի ու կարիքների գնահատման, որի հիման վրա կկազմվի վերասոցիալականացման անհատական ծրագիրը: Համանման վերասոցիալականացման անհատական ծրագրեր ունեցող դատապարտյալների դեպքում դրանց իրականացումը հնարավոր կլինի նաև խմբային եղանակով:

Այսինքն՝ դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի հստակեցումը հնարավորություն կընձեռի մասնագետներին ճիշտ պլանավորել ու կազմակերպել վերասոցիալականացման գործընթացը՝ այն դարձնելով վերահսկելի ու կառավարելի, դրանով դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի հստակեցումը դիտարկելով որպես նրա արդյունավետ վերասոցիալականացման նախապայման:

Հետևաբար, դատապարտյալի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունների ուսումնասիրումը, որոնք պետք է հաշվի առնել վերասոցիալականացման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար, սկսվում է դատապարտյալի իրավունքների ու պարտականությունների շրջանակի պարզմամբ, դրանց իրացման ընթացքում առաջացող խոչընդոտների բացահայտմամբ, դրանց վերացնելուն ուղղված գործուն քայլերի մշակմամբ և կոնկրետ դատապարտյալի վերասոցիալականացման ամբողջական շղթան ու դրա իրատեսական արդյունքները պատկերացնելով:

Նման մոտեցումն ապահովում է ոչ միայն վերասոցիալականացման միջոցառումների իրատեսականությունը, այլ նաև տնտեսում է մարդկային ռեսուրսները և ժամանակը: Իսկ նման մոտեցման կարևոր նախապայման է իրավագիտակցության բարձրացումը և վերապատրաստումները քրեակատարողական համակարգում՝ թե՛ աշխատողների, թե՛ դատապարտյալների շրջանում:

Եզրակացություն. Ամփոփելով հոդվածը՝ կարելի է դուրս բերել հետևյալ բանաձևը. «Վերասոցիալականացումը կլինի արդյունավետ, եթե դատապարտյալը մասնակցում է այնպիսի վերասոցիալականացման միջոցառումներին, որոնց իրականացումը, դրանցում նրա ներգրավումը կամ մասնակցությունը չի խոչընդոտվում նրա անհատական իրավական կարգավիճակով: Այսինքն, չկա որևէ իրավական սահմանափակում վերասոցիալականացման այս կամ այն միջոցառմանը մասնակցելու կամ գործողությունը կատարելու համար:»:

Հետևաբար, ՔԿՀ-ներում օպերատիվ, անվտանգության ապահովման և այլ ստորաբաժանումների աշխատողները, հստակ գիտակցելով վերասոցիալականացման առաջնահերթությունը, պետք է սերտ համագործակցեն սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանման աշխատողների հետ՝ պատժի նպատակն արդյունավետորեն իրականացնելու համար: Իսկ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանման աշխատողներն իրենց հերթին պարտավոր են բարձրացնել իրենց իրավական գիտելիքները, դատապարտյալի վերասոցիալականացումն օբյեկտիվ կազմակերպելու համար:

УТОЧНЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА ОСУЖДЕННОГО КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОЙ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ

ТУМАСЯН ДАВИД
преподаватель кафедры уголовного права и уголовного процесса Образовательного комплекса МВД РА,
преподаватель Академии юстиции РА, к.ю.н., доцент

Аннотация: Правовой статус осуждённого, являясь одним из основополагающих институтов уголовно-исполнительного права, влияет не только на обеспечение прав и свобод осуждённых, определение круга их обязанностей, реализацию обоснованных ограничений их прав, но и на эффективность ресоциализации, являясь необходимым предусловием её реализации. В статье рассматриваются особенности правового статуса осуждённого, которые необходимо учитывать для повышения эффективности ресоциализации.

Ключевые слова: права осуждённого, правовой статус осуждённого, ресоциализация, меры ресоциализации, принцип индивидуализации.

CLARIFICATION OF THE LEGAL STATUS OF A CONVICTED PERSON AS A NECESSARY CONDITION FOR EFFECTIVE RESOCIALIZATION

DAVID TUMASYAN
Lecturer at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure, Police Training Unit of the Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, Lecturer at the RA Academy of Justice, PhD in Law, Associate Professor

Abstract. The legal status of a convicted person is one of the fundamental institutions of penitentiary law. It affects not only the provision of convicted persons' rights and freedoms, the definition of their duties and the imposition of reasonable restrictions on their rights, but also the effectiveness of their resocialization being a necessary precondition for its implementation. The article examines the features of the legal status of convicted persons that must be taken into account to improve the effectiveness of resocialization.

Key words: rights of a convicted person, legal status of a convicted person, resocialization, resocialization measures, individualization principle.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Рыбак М.С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики/ 2-е изд., испр. и дополн. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004, էջ 31:

2. Հովակիմյան Հ., Մուղդուսյան Ա. Դատապարտյալների վերասոցիալականացման հասկացության հայեցակարգը// Արդարադատություն, 2021, N 1 (53), էջ 90:

3. Արզումանյան Ս., Գրին Է. Իրավաբանական հոգեբանություն. Երևան, 2004, էջ 415:

4. Թումասյան Դ. Ա. ՀՀ քրեակատարողական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Ուսումնական ձեռնարկ/ ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր.- Եր.: Լիմուշ, 2022, էջ 23:

5. Малинин В. Б. Уголовно-исполнительное право: курс лекций. М., 2011, էջ 92:

6. Минязева Т. Ф. Проблемы правового статуса личности осужденных в Российской Федерации. Автореф. дис. … д-ра юрид. наук. М., 2001, էջ 21:

7. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX — начала XXI века: Учебник для вузов/ Под ред. д. ю. н., проф. **А. И. Зубкова.** - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2006, էջեր 21-22:

Հոդվածը գրախոսվել է 07.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 14.07.2026թ.

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՈՒՆԻՎԵՐՍԱԼԻԶՄԻ[1] ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՌԵԼՅԱՏԻՎԻԶՄԻ[2] ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ԼԱՈՒՐԱ
ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-02

Ամփոփագիր. Սույն հոդվածում վերլուծվում է, որ միջազգային իրավունքի ժամանակակից դոկտրինայում[3] մարդու իրավունքների էվոլյուցիան, սկսած 1948 թվականի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի (ՄԻՀՀ) ընդունումից, անխզելիորեն կապված է մի լրջագույն հիմնախնդրի հետ. արդյո՞ք այդ իրավունքներն ունեն համընդհանուր (ունիվերսալ) կիրառելիություն, թե՞ դրանց բովանդակությունը պետք է համապատասխանեցվի տեղական մշակութային համատեքստին: Հեղինակն ընդգծում է, որ չնայած Մարդու իրավունքների միջազգային բիլլին[4] ստեղծել է պարտադիր նորմերի համընդհանուր համակարգ, տարբեր մշակութային, կրոնական և տնտեսական ավանդույթներ ունեցող պետությունները պատմականորեն ցուցաբերել են և շարունակում են ցուցաբերել դիմադրություն դրանց անփոփոխ կիրառմանը:

Աշխատանքի նպատակն է վերլուծել ունիվերսալիզմի և ռելյատիվիզմի դոկտրինալ բախումը ժամանակակից գլոբալ իրավահամակարգում և առաջարկել «Հարաբերականության Շերտայնության Մոդելը»՝ որպես արդի հիմնախնդրի իրավական հաղթահարման գործիքակազմ:

---

[1] Ունիվերսալիզմ**,** աստվածաբանական ու փիլիսոփայական հասկացություն, որտեղ որոշ գաղափարներ ունեն համընդհանուր կիրառություն ու կիրառելիություն: Հասկացության բացատրությունը սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով https://shorturl.at/xXVGe: Իրավական ունիվերսալիզմը հայեցակարգ է, ըստ որի՝ մարդու հիմնարար իրավունքները բնական են, բացարձակ և հավասարապես կիրառելի բոլոր մարդկանց նկատմամբ ողջ աշխարհում՝ անկախ նրանց ազգային, կրոնական կամ մշակութային պատկանելությունից:

[2] Մշակութային ռելյատիվիզմն այն մոտեցումն է՝ ըստ որի գաղափարներն ու բարոյական արժեքները պետք է ընկալվեն իրենց սեփական մշակութային համատեքստում և չպետք է դիտարկվեն այլ մշակույթի չափանիշներով: Այն հաստատում է բոլոր տեսակետների հավասար հիմնավորվածությունը և ճշմարտության հարաբերական բնույթը, որը սահմանված է անհատի կամ իր մշակույթի կողմից: Հասկացության բացատրությունը սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով https://surl.li/fkunbm:

[3] **Դոկտրին** կամ **դոկտրինա** (լատ. doctrina՝ ուսմունք, սովորեցում, docere՝ սովորեցնել), մի շարք սկզբունքների, համոզմունքների, ուսմունքների կամ տեսական համակարգերի ամբողջություն է:

[4] **Մարդու իրավունքների միջազգային բիլլը** (անգլ.՝ *International Bill of Human Rights*) միջազգային իրավական փաստաթղթերի համակարգի ոչ պաշտոնական անվանումն է, որը հիմք է հանդիսանում ժամանակակից միջազգային մարդու իրավունքների պաշտպանության ողջ համակարգի համար: Այն բաղկացած է ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված հետևյալ հիմնարար երեք փաստաթղթերից. 1. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (ՄԻՀՀ), 2. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ՔՔԻՄԴ), 3. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ՏՍՄԻՄԴ): Տեղեկատվությունը սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով https://surl.li/yssnsg:

Բանալի բառեր. Բնական իրավունքի դոկտրին, մշակութային ռելյատիվիզմ, դոկտրինալ սինթեզ, իրավակիրառ պրակտիկա, հռչակագիր, Միջազգային Բիլլ, կոնցեպտուալ շրջանակ, առաջնահերթության թեզ, նախադեպային ուսումնասիրություն:

Ներածություն. Միջազգային իրավական դոկտրինայում մարդու իրավունքների համընդհանուր բնույթի և մշակութային առանձնահատկությունների բախումը շարունակում է մնալ գլոբալ իրավահամակարգի ամենասուր հիմնախնդիրներից մեկը: Այս հակամարտությունը հաճախ հանգեցնում է նրան, որ տարբեր վարչակարգեր տեղական սովորույթներն ու կրոնական դոգմաներն օգտագործում են որպես վահան՝ հիմնարար ազատությունների կոպիտ խախտումները քողարկելու համար: Արդյունքում՝ միջազգային հանրությունը պարբերաբար բախվում է իրավական երկակի ստանդարտների և համակարգային ճգնաժամի հետ: Հետևաբար, արդիական անհրաժեշտություն է դառնում այնպիսի նոր տեսական մոտեցումների կիրառումը, որոնք հստակ կսահմանազատեն համընդհանուր պարտադիր նորմերն ու մշակութային ճկունության սահմանները:

Հետազոտություն.

1. Ունիվերսալիզմի դոկտրինալ առանցքը. Բնական իրավունքի ժառանգություն և անբաժանելիություն

Համընդհանրության (Universality) հայեցակարգը հիմնվում է այն աքսիոմատիկ[5] գաղափարի վրա, որ մարդու իրավունքները բխում են բնածին մարդկային արժանապատվությունից (Inherent Dignity): Ըստ այդմ՝ իրավունքները գոյություն ունեն մշակույթներից, ավանդույթներից կամ պոզիտիվ օրենքներից անկախ. դրանք բացարձակ են և կիրառելի բոլորի համար:

Միջազգային իրավունքի տեսանկյունից համընդհանրությունը հիմնված է բնական իրավունքի ժառանգության վրա: Անհատն իրավունքներն ստանում է ոչ թե պետության կողմից շնորհման կամ մշակութային պատկանելության արդյունքում, այլ պարզապես մարդ լինելու կենսաբանական և բարոյական փաստի ուժով: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրն (ՄԻՀՀ)[6] իր նախաբանում և 1-ին հոդվածում հստակ ամրագրում է այս թեզը՝ նշելով, որ բոլոր մարդիկ ունեն «բնածին արժանապատվություն և հավասար ու անօտարելի իրավունքներ»: Հետևաբար, իրավունքների էությունը չի կարող դառնալ տեղական սովորույթների շուրջ քաղաքական «բանակցությունների» առարկա:

Մարդու իրավունքների միջազգային բիլլի[7] (ՄԻՀՀ, ՔՔԻՄԴ, ՏՍՄԻՄԴ) ընդունմամբ

---

[5] Աքսիոմատիկ (հունարեն՝ *axiōma*—արժանահավատ, անվիճելի դրույթ) նշանակում է՝ Հիմնված աքսիոմների (ելակետային դրույթների, ենթադրությունների կամ սկզբունքների) վրա, որոնք ընդունվում են առանց ապացույցի, քանի որ ակնհայտ են կամ ծառայում են որպես հենք տեսության կառուցման համար:

[6] Տեղեկատվությունը սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով https://surl.li/cxvcwm :

[7] ՄԱԳ-ի պաշտոնական բացատրություն, սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://surl.li/kmtbgb:

ունիվերսալիզմն ստացավ պարտադիր իրավաբանական ուժ: Պայմանագրերը վավերացրած պետությունները պարտավոր են ապահովել դրանցում ամրագրված իրավունքները՝ առանց որևէ խտրականության կամ մշակութային վերապահումների՝ բացառությամբ բուն դաշնագրերով ուղղակիորեն թույլատրվածների:

Ավելին, իրավական դոկտրինայում համընդհանրությունը սերտորեն կապված է իրավունքների անբաժանելիության սկզբունքի հետ, որը միավորում է մարդու իրավունքների բոլոր երեք սերունդները.

* I Սերունդ: Քաղաքացիական և քաղաքական ազատություններ,
* II Սերունդ: Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային երաշխիքներ,
* III Սերունդ: Կոլեկտիվ և համերաշխության իրավունքներ:

Այս սերունդները փոխկապված են. մեկ սերնդի իրավունքները մյուսին հակադրելը կամ մեկը մյուսի հաշվին զոհաբերելը հակասում է համակարգային իրավաբանությանը: Համընդհանրության դիրքորոշումն աներկբա է. մարդու իրավունքները չեն կարող չեղարկվել կամ նվազեցվել ազգային նորմերով:

2. Մշակութային ռելյատիվիզմի մարտահրավերը և դրա աղբյուրները

Մշակութային հարաբերականությունը (*Cultural Relativism*) պնդում է, որ մարդու իրավունքների իմաստը, առաջնահերթությունը և իրացման մեթոդները պետք է պայմանավորված լինեն տվյալ հասարակության պատմամշակութային և կրոնական համատեքստով: Այս ուղղության կողմնակիցները (հատկապես ոչ-արևմտյան իրավական համակարգերի ներկայացուցիչները) առաջադրում են չորս հիմնական ռադիկալ փաստարկ.

1. Արևմտյան ծագման թեզ (Մշակութային իմպերիալիզմ)- կա տեսակետ, որ Միջազգային Բիլլի հիմքում ընկած են բացառապես Եվրոպական Լուսավորության դարաշրջանի[8] անհատակենտրոն գաղափարները: Անհատի իրավունքների բացարձակ գերակայության պարտադրումը ողջ աշխարհին դիտարկվում է որպես արևմտյան «իրավական իմպերիալիզմ»:

2. Արժեքային տարբերություններ և համայնքային գերակայություն- ասիական կամ աֆրիկյան ավանդական հասարակություններում առաջնային է համարվում Համայնքի, Ընտանիքի կամ Կլանի դերը: Այս համատեքստում անհատի շահն ստորադասվում է սոցիալական ներդաշնակությանն ու կայունությանը: Այս

---

[8] Լուսավորչական դարաշրջան (Լուսավորություն), 17-րդ և 18-րդ դարերի եվրոպական մտավոր շարժում, որի ընթացքում Աստծուն, բանականությանը, բնությանն ու մարդկությանը վերաբերող գաղափարները միաձուլվեցին մի աշխարհայացքի մեջ, որն ստացավ Արևմուտքի լայն համընդհանուր հավանությունը և հեղափոխական տեղաշարժեր առաջացրեց արվեստում, փիլիսոփայության և քաղաքականության մեջ: Լուսավորական մտքի առանցքում բանականության օգտագործումն ու փառաբանումն էր՝ այն ուժը, որի միջոցով մարդիկ հասկանում են տիեզերքը և բարելավում սեփական վիճակը: Այդ ժամանակաշրջանի հայտնի մտածողներից են Ջոն Լոկը, Վոլտերը, Մոնտեսքյոն և Ժան-Ժակ Ռուսոն:

«Բրիտանիկա» հանրագիտարանի (Encyclopædia Britannica) պաշտոնական կայքից, սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://shorturl.at/lIBXI :

գաղափարախոսությունն իր իրավական կապիտալիզացիան ստացավ 1993 թ. Բանգկոկի Հռչակագրում[9], որտեղ ասիական պետություններն ընդգծեցին տարածաշրջանային յուրահատկությունների և պատմական նախապատմության հաշվառման անհրաժեշտությունը:

3. Կրոնական փաստարկներ (Իսլամական իրավակարգի մոդելը)- իսլամական իրավունքի համատեքստում մարդու իրավունքների հայեցակարգը սահմանափակվում է աստվածային հայտնությամբ: Այս մոտեցման վառ դրսևորումն է 1990 թ. Կահիրեի Իսլամական Հռչակագիրը[10], որի համաձայն՝ մարդու բոլոր իրավունքներն ու ազատությունները ենթակա են իսլամական Շարիաթի սկզբունքներին, ինչն ուղղակի հակասության մեջ է մտնում ՄԻՀՀ-ի հետ՝ հատկապես դավանանքի ազատության և գենդերային հավասարության հարցերում:

4. Տնտեսական առաջնահերթության թեզ- Զարգացող երկրների դոկտրինալ պնդմամբ՝ II սերնդի իրավունքները (պարենային անվտանգություն, տնտեսական զարգացում) պետք է գերակայեն I սերնդի (քաղաքական ազատություններ) նկատմամբ, քանի որ քաղաքական ազատությունը զուրկ է իրավաբանական և կենսական բովանդակությունից սովի և ծայրահեղ աղքատության պայմաններում:

3. Ռելյատիվիզմի քննադատությունը և դրա քաղաքական շահարկումները

Միջազգային իրավունքի դոկտրինալ մեծամասնությունը խստորեն քննադատում է ռելյատիվիզմը՝ ցույց տալով, որ այն հաճախ ծառայում է որպես քաղաքական պատրվակ (*pretext*) իրավախախտումներն արդարացնելու համար: Հիմնական հակափաստարկները հանգում են հետևյալին.

*** Մարդկային արժանապատվության ժխտման անթույլատրելիություն.**

Որևէ մշակութային կամ կրոնական առանձնահատկություն չի կարող իրավաբանորեն արդարացնել այնպիսի արձանագրված խախտումներ, ինչպիսիք են խոշ-

---

[9] Բանգկոկի հռչակագիրը (պաշտոնական անվանումը՝ Final Declaration of the Regional Meeting for Asia of the World Conference on Human Rights կամ ՄԱԿ-ի պաշտոնական փաստաթղթերում՝ Report of the Regional Meeting for Asia of the World Conference on Human Rights) 1993 թվականի ապրիլի 2-ին ընդունված տարածաշրջանային կարևորագույն փաստաթուղթ է: Այն ընդունվել է Ասիական տարածաշրջանի պետությունների նախարարների և ներկայացուցիչների կողմից՝ Թաիլանդի Բանգկոկ քաղաքում կայացած հանդիպման ժամանակ, որը նախապատրաստական փուլ էր մարդու իրավունքների 1993 թվականի Վիեննայի համաշխարհային կոնֆերանսի համար:

Այն սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է **ՄԱԿ-ի** պաշտոնական **Թվային գրադարանի** (UN Digital Library) հարթակում՝ https://shorturl.at/37Xcl , իսկ պաշտոնական թարգմանությունն անգլերենով հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://shorturl.at/dtZ8i:

[10] Կահիրեի Իսլամական հռչակագիրը մարդու իրավունքների վերաբերյալ (ընդունված 1990 թ. և թարմացված 2020 թ. ԻՀԿ-ի կողմից) ստեղծվել է որպես Արևմտյան համընդհանուր չափանիշների այլընտրանք՝ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները դիտարկելով բացառապես Իսլամական շարիաթի նորմերին ու սկզբունքներին համապատասխան:

Մինեսոտայի համալսարանի Մարդու իրավունքների գրադարան (1990 թ. բնօրինակ տարբերակն անգլերենով), սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://shorturl.at/pQm3Z:

տանգումները, ստրկությունը, ապարտհեյդը[11] կամ կյանքի իրավունքի կամայական զրկումը:

*** Ավտորիտար էլիտաների պաշտպանություն.**

Մշակութային ռելյատիվիզմը հաճախ գործիք է իշխող քաղաքական էլիտաների ձեռքին՝ ներքին այլախոհությունը ճնշելու, մարդու իրավունքների պաշտպաններին լռեցնելու և սեփական իշխանությունը լեգիտիմացնելու համար՝ «ազգային յուրահատկության» քողի ներքո:

*** Գենդերային սիստեմատիկ խտրականություն.**

Ռելյատիվիզմի ամենացավոտ դրսևորումը կանանց իրավունքների ոլորտում է: Ավանդույթի ուժով փորձ է արվում արդարացնել կանանց հանդեպ խտրական պրակտիկաները (բռնի ամուսնություններ, կրթության սահմանափակումներ), ինչն ուղղակիորեն խարխլում է ՄԻՀՀ-ի հավասարության հիմնարար սկզբունքը:

4. Դոկտրինալ սինթեզ[12]. 1993 թ. Վիեննայի հռչակագրի ճգնաժամը և նոր իրավական գործիքակազմը.

1993 թվականի հունիսի 25-ի՝ Մարդու իրավունքների համաշխարհային համաժողովում ընդունված Վիեննայի հռչակագիրը[13] փորձեց հաշտեցնել այս երկու բևեռները:

Հռչակագրի 5-րդ հոդվածը սահմանեց. *«Թեև ազգային և տարածաշրջանային առանձնահատկությունների, ինչպես նաև տարբեր պատմական, մշակութային և կրոնական հիմքերի նշանակությունը պետք է հաշվի առնվի, պետությունների պարտականությունն է՝ անկախ իրենց քաղաքական, տնտեսական և մշակութային համակարգերից՝ խրատել և պաշտպանել մարդու բոլոր իրավունքներն ու հիմնարար ազատությունները»*:

Այս ձևակերպումն ստեղծեց տեսական պատնեշ՝ արգելելով մշակութային յուրահատկությունը վերածել իրավունքների նվազեցման պատրվակի, սակայն 21-րդ դարի աշխարհաքաղաքական իրականությունը ցույց է տալիս, որ Վիեննայի հռչակագիրը գործնականում մտել է խոր ճգնաժամի փուլ: Այսօր մշակութային ռելյատիվիզմը

---

[11] Ապարտեիդ (անգլ.՝ apartheid). մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն, ռասայական սեգրեգացիայի, խտրականության և ճնշման քաղաքականություն, որ ընդհուպ 20-րդ դարի 90-ականները Հարավաֆրիկյան Հանրապետության կառավարությունն իրականացնում էր բնիկ աֆրիկացիների և ոչ եվրոպացի այլ բնակչության նկատմամբ: Ապարտհեյդը բնորոշվում է որպես սպիտակամորթների՝ ավտորիտար քաղաքական մշակույթի վրա հիմնված գերիշխանություն, որը պետական մակարդակով խրախուսում էր հարավաֆրիկյան բանտու ժողովրդի և ոչ սպիտակամորթ այլ բնակչության նկատմամբ սանձազերծված հալածանքները:

[12] Դոկտրինալ սինթեզը (լատ. *doctrina* — ուսմունք և հուն. *synthesis* — միավորում, համադրություն) տարբեր տեսական հայացքների, իրավական կամ փիլիսոփայական դոկտրինների (ուսմունքների) միավորումն ու համադրումն է մեկ ամբողջական, համահունչ համակարգի մեջ:

[13] Վիեննայի հռչակագիրն ու գործողությունների ծրագիրը 1993 թվականին ընդունված պատմական միջազգային փաստաթուղթ է, որը վերահաստատել է մարդու իրավունքների համընդհանրության սկզբունքը և հիմք դրել ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների բարձր հանձնակատարի պաշտոնի ստեղծմանը:

Պաշտոնական հղումը (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ) սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով https://surl.li/tmqumy :

քաղաքականացվել է այն աստիճանի, որ ավտորիտար և տոտալիտար վարչակարգերի կողմից օգտագործվում է որպես գործիք՝ մարդու իրավունքների բոլոր երեք սերունդների ամբողջական հերքման, իրավական սուբյեկտայնության ոչնչացման և ներքին անպատժելիության մթնոլորտ ձևավորելու համար: ՄԱԿ-ի և միջազգային հանրության մեխանիզմները հաճախ ցուցաբերում են «արհեստական կուրություն»՝ քաղաքական շահերից կամ իրավական անզորությունից ելնելով:

Այս իրավաքաղաքական համատեքստն ամբողջացնելու և համընդհանուր պատկերն ավելի ակնառու դարձնելու համար ստորև ներկայացվում է միջազգային իրավունքի տեսանկյունից առանցքային նշանակություն ունեցող որոշ պետությունների և տարածաշրջանների համեմատական աղյուսակը, որտեղ մշակութային, ազգային կամ կրոնական յուրահատկության պատրվակով գործում է իրավական երկակի ստանդարտը.

Սուբյեկտ/ Տարածաշրջան	**Իրավական ստատուսը ՄԱԿ-ում** Վավերացրել է հետևյալ Մարդու իրավունքների հիմնական պայմանագրերը.	**Փաստացի իրավախախտումները («Ավանդույթի» քող)**	**Միջազգային հանրության «Արհեստական կուրության» պատճառը**
Հայաստանի Հանրապետություն (առանձին համայնքներ /ազգային փոքրամասնություններ)	ՄԱԿ-ի լիիրավ անդամ պետություն, միջազգային կոնվենցիաների սուբյեկտ: ɔ Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICESCR): Միացել է 1993 թվականի սեպտեմբերի 5-ին (որպես իրավահաջորդ՝ հիմքում ունենալով ԽՍՀՄ-ի կողմից ստանձնած պարտավորության: ɔ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICCPR): Միացել է 1993 թվականի հունիսի 23-ին (իրավահաջորդությամբ): ɔ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա: (CEDAW) Միացել է 1993 թվականի սեպտեմբերի 13-ին: ɔ Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRC): Վավերացվել է 1993 թվականի հունիսի 23-ին: ՀՀ-ն վավերացրել է մի շարք միջազգային կոնվենցիաներ:	-Երեխաների (այդ թվում՝ մանկահասակ և դեռահաս աղջիկների) վաղ կամ հարկադիր ամուսնությունների դեպքեր որոշ համայնքներում (օրինակ՝ եզդիական կամ որոշ գյուղական համայնքներում), որոնք հաճախ կատարվում են չգրանցված (կրոնական կամ սովորութային) ձևով՝ շրջանցելով ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով սահմանված նվազագույն տարիքային շեմը: -Ընտանեկան բռնության համակարգային դրսևորումներ, կանանց նկատմամբ խտրականություն, հասարակության մեջ արմատացած պատրիարքական կարծրատիպեր («ընտանեկան գաղտնիք» կամ «ներքին հարց» լինելու պատրվակով), ինչպես նաև ատելության խոսքի և անհանդուրժողականության դրսևորումներ՝ հաճախ արդարացվող «ազգային-բարոյական ավանդույթների» պաշտպանությամբ:	«Ներքին հասարակական կամ համայնքային ինքնավարության» և «ազգային-կրոնական առանձնահատկությունների չմիջամտելու» սխալ ընկալումը պետական մարմինների կողմից. խնդիրը հաճախ բնութագրվում է որպես «համայնքի ներքին ավանդույթ», ինչը հանգեցնում է իրավապահների և սոցիալական ծառայությունների լռելյայն անգործությանը: Անվտանգային մշտական մարտահրավերների քողի տակ պետությունը համակարգային խնդիրների բարձրաձայնումը սխալմամբ որակում է որպես պետական դիմադրողականությունը թուլացնող գործոն: Արդյունքում՝ «ավանդական ընտանիքի» մասին պատրանքային պատկերացումները պահպանելու նպատակով գենդերային անհավասարությունն ու խոցելի խմբերի պաշտպանությունը միտումնավոր մղվում են երկրորդ պլան՝ զրկվելով անհետաձգելի իրավական լուծումներից:

Աֆղանստան	⊂ Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր – վավերացվել է 1983 թ. հունվարի 24-ին: ⊂ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր – վավերացվել է 1983 թ. հունվարի 24-ին: ⊂ Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիա (CERD) – վավերացվել է 1983 թ. հուլիսի 6-ին: ⊂ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW) – վավերացվել է 2003 թ. մարտի 5-ին: ⊂ Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիա (CAT) – վավերացվել է 1987 թ. ապրիլի 1-ին: ⊂ Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRC) – վավերացվել է 1994 թ. մարտի 28-ին: ⊂ Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրություն (OPCAT) – վավերացվել է 2018 թ. ապրիլի 17-ին:	Թալիբանի ռեժիմի կողմից գենդերային ապարտհեյդի սահմանում, կյանքի և առողջության պահպանման իրավունքների խախտումներ, աղջիկների կրթության, խոսքի ազատության, ազատ տեղաշարժի արգելք, մանկահասակների հարկադիր ամուսնություններ և այլն:	Թալիբանի դե ֆակտո իշխանության իրավական ճանաչումը ՄԱԿ-ի կողմից օգտագործվում է որպես պատրվակ՝ կոշտ հարկադրանքից խուսափելու համար:
Եմեն	⊂ Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICESCR) – վավերացվել է 1987 թ. փետրվարի 9-ին: ⊂ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICCPR) – վավերացվել է 1987 թ. փետրվարի 9-ին: ⊂ Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիա (CERD) – վավերացվել է 1972 թ. հոկտեմբերի 18-ին: ⊂ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW) – վավերացվել է 1984 թ. մայիսի 30-ին: ⊂ Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիա (CAT) – վավերացվել է 1991 թ. նոյեմբերի 5-ին: ⊂ Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRC) – վավերացվել է 1991 թ. մայիսի 1-ին: ⊂ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRPD) – վավերացվել է 2009 թ. մարտի 26-ին:	Ամուսնության նվազագույն տարիքի բացակայություն. 9-13 տարեկան երեխաների (առավել հաճախ աղջիկ երեխաների) զանգվածային հարկադիր ամուսնություններ:	Անվտանգության խորհրդի անդամների կողմից ճգնաժամին զուտ տարածաշրջանային հակամարտության (Իրան-Սաուդյան Արաբիա) պրիզմայով նայելը:

Սոմալի	c Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRC) – վավերացվել է 2015 թ. հոկտեմբերի 1-ին: c Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին կոնվենցիա – վավերացվել է 1956 թ. հուլիսի 1-ին:	Աղջիկ երեխաների 98%-ի ենթարկում սեռական թլպատման,/[14] «իգական սեռական թլպատում» տերմինը (անգլերեն՝ *Female Genital Mutilation*)/ (FGM), որը որակվում է որպես խոշտանգում: Ռելյատիվիստները պնդում են, որ սա «մշակութային ծես է»՝ անցման արարողություն (initiation rite), որը սոմալիական աղջկան դարձնում է «կին» և «պատվավոր անդամ» հասարակության մեջ:	«Ձախողված պետության» սինդրոմ. աշխարհի առաջնահերթությունը ծովահենության դեմ պայքարն է, այլ ոչ երեխաների իրավունքները:
Մյանմայի Հանրապետությունում *(Ռոհինջա փոքրամասնություն)*	c Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW) – վավերացվել է 1984 թ. մայիսի 30-ին: c Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (CRC) – վավերացվել է 1991 թ. մայիսի 1-ին: c Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICESCR) (վավերացվել է 2017 թ.)	ՄԱԿ-ի զեկույցներում Ռոհինջա էթնիկ խումբը հիմնականում ներկայացվում է որպես բռնությունների և զանգվածային հալածանքների զոհ Մյանմարի կառավարական ուժերի կողմից: Մյանմարում ռոհինջա մուսուլման երեխաների զանգվածային սպանությունները տեղի են ունեցել Մյանմարի զինված ուժերի լայնածավալ «մաքրման գործողությունների» ժամանակ, որոնք ուղեկցվել են անդնդախոր դաժանություններով, այդ թվում՝ նորածինների և անչափահասների կոտորածներով, ողջ-ողջ այրելով և հարկադիր տեղահանմամբ:[15]	Մյանմարը Չինաստանի համար ունի կենսական նշանակություն, քանի որ այն ապահովում է անմիջական ելք դեպի Հնդկական օվկիանոս: Դրա վառ օրինակն են Չինաստան-Մյանմար տնտեսական միջանցքը, նավթամուղերն ու գազամուղերը, որոնք թույլ են տալիս Պեկինին շրջանցել Մալակկայի նեղուցը և էներգակիրներ ներկրել անմիջապես Մյանմարի նավահանգիստներով: Որպես ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամ՝ Չինաստանը պարբերաբար օգտագործում է իր վետոյի իրավունքը կամ սպառնում է կիրառել այն՝ կանխելու համար Մյանմարի ռազմական ռեժիմի (ջունտայի) դեմ ուղղված որևէ կոշտ քանաձև

[14] **ՄԱԿ-ի Մանկական հիմնադրամ (UNICEF)** – Պաշտոնական զեկույց, սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://surli.cc/ofregq:

[15] ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդին ներկայացված պաշտոնական զեկույց (A/HRC/39/64). սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://surl.li/qbtary :

Չինաստան *(Ույղուրական փոքրամասնություն)*	Վավերացրել է ○ «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիա (CRC) – վավերացվել է 1992 թ. մարտի 2-ին: ○ «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիա (CEDAW) – վավերացվել է 1980 թ. նոյեմբերի 4-ին: ○ «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» կոնվենցիա (CAT) – վավերացվել է 1988 թ. հոկտեմբերի 4-ին: ○ «Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CERD) – վավերացվել է 1981 թ. դեկտեմբերի 29-ին: ○ Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ICESCR) – վավերացվել է 2001 թ. մարտի 27-ին:	Սինցզյանում ույղուր երեխաների բռնի անջատում ընտանիքներից և պետական ճամբարներում ուծացում (ասիմիլյացիա): Չինաստանի իշխանությունները զանգվածային կալանավորումների, թվային հսկողության և բռնի ձուլման քաղաքականության են ենթարկում Սինցզյանի ույղուրական փոքրամասնությանը՝ նպատակ ունենալով արմատախիլ անել անջատողականությունը և վերահսկել ռազմավարական տարածաշրջանը:	Չինաստանի տնտեսական և քաղաքական գերիզոր ազդեցությունը, ինչը կաթվածահար է անում ՄԱԿ-ի ցանկացած սանկցիոն մեխանիզմ:

4.2. Նախադեպային ուսումնասիրություն Աֆղանստանի օրինակով

Վերը նշված համակարգային աղյուսակի ամենացայտուն և ողբերգական ժամանակակից դրսևորումներից մեկն Աֆղանստանի շարունակական նախադեպն է՝ «Թալիբան» վարչակարգի ներքո: Այստեղ, երբ կրոնական իրավունքը (Շարիաթը[16]) դադարել է լինել անձնական հոգևոր կողմնորոշիչ և վերածվել է պետական-քաղաքական տոտալիտար գործիքի, վարչակարգը բացահայտորեն անտեսում է (*jus cogens) միջազգային համընդհանուր պարտադիր նորմերի* սահմանագծերը: «Իսլամական և ազգային արժեքների» քողի տակ արդարացվող բռնություններն ու ճնշումները հաջորդաբար ոչնչացնում են մարդու իրավունքների բոլոր երեք սերունդները՝ սկսելով անհատական քաղաքացիական ու քաղաքական ազատություններից, շարունակելով սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային երաշխիքներով և ավարտելով համայնքային ու հավաքական զարգացման իրավունքներով: Մասնավորապես՝

Ա. I Սերունդ. Կյանքի, առողջության իրավունքի և խոշտանգումների արգելքի խախտումներ

Այս մակարդակում ռեժիմն ուղղակիորեն ոտնահարում է միջազգային իրավունքի բացարձակ նորմերը՝ ֆիզիկական բռնությունը վերածելով պետականորեն խրախուսվող ինստիտուտի:

---

[16] Շարիաթը (արաբերեն՝ - «ուղի, ճանապարհ») իսլամական կրոնահիրավական համակարգ է, որը սահմանում է մուսուլմանների կյանքի բոլոր ոլորտները՝ կրոնական պաշտամունքը, բարոյական նորմերը, ընտանեկան հարաբերությունները, սոցիալական կյանքն ու դատական համակարգը: Այն հիմնված է չորս հիմնական աղբյուրների վրա. Ղուրան, Սուննա, Իջմա, Կիյաս**:**

(Ընդհանուր բացատրություն իսլամական իրավունքի, պատմության և կիրառման վերաբերյալ) սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://tinyurl.com/3ysda5fk :

*** Լեգիտիմացված խոշտանգումներ և ֆիզիկական պատիժներ.** Ռեժիմի «Առաքինության խթանման և արատների կանխարգելման» օրենսդրական ակտերով[17] ոստիկանությանը պաշտոնական իրավունք է տրված կանանց ենթարկել ֆիզիկական պատիժների, այդ թվում՝ հանրային մտրակահարության (ընդհուպ՝ 50 մտրակի հարված) և քարկոծման՝ «չընդունված» հագուստ կրելու, առանց տղամարդ ուղեկցորդի տնից դուրս գալու կամ հանրային վայրում ձայնը բարձրացնելու համար: Սա խոշտանգման ուղղակի դրսևորում է, որը հիմնավորվում է կրոնական նորմով:

*** Կյանքի և անձնական անձեռնմխելիության զրկում.** Բացահայտորեն վերականգնվել է դատական կարգով իրականացվող քարկոծումը (*stoning*) մինչև մահ՝ ամուսնական անհավատարմության կամ ռեժիմի սահմանած բարոյական նորմերը խախտելու համար, ինչը կյանքի բնական իրավունքի խախտման սարսափելի դրսևորում է:

*** Տեղաշարժի և խոսքի ազատության բացարձակ սահմանափակում.** Կանանց արգելված է տեղաշարժվել առանց «մանրամի» (ամուսնու կամ արյունակից տղամարդու) և խոսել հանրային վայրերում այնպես, որ իրենց ձայնը լսելի լինի անծանոթներին, ինչն անձնական ազատության ամբողջական սահմանափակում է:

Բ. II Սերունդ. Տնտեսական, սոցիալական և կրթական իրավունքների կազմաքանդում

*** Կրթության իրավունքի իսպառ արգելում.** Աղջիկներին պաշտոնապես արգելված է 6-րդ դասարանից հետո հաճախել դպրոց և ստանալ բարձրագույն կրթություն: Ռեժիմն այս մշակութային ռեյսատիվիզմը հիմնավորում է նրանով, որ կրթական համակարգը պետք է «մաքրվի արևմտյան ազդեցությունից»: Իրականում սա զրկում է անհատին իր մտավոր ու հոգևոր ներուժի զարգացման բնական հնարավորությունից:

*** Աշխատանքի և տնտեսական ինքնուրույնության արգելք.** Կանանց արգելված է աշխատել պետական, հասարակական և բիզնես ոլորտներում: Կանանց աշխատելու և տնտեսական ինքնուրույնության իրավունքից զրկելով՝ ռեժիմը նրանց դատապարտում է բացարձակ կախվածության ու խոցելիության՝ գործնականում նրանց վերածելով տղամարդու «սեփականության»:

*** Առողջապահության իրավունքի սահմանափակում.** Քանի որ կանանց արգելված է դիմել տղամարդ բժիշկների, իսկ կին բժիշկների պատրաստումը կրթական արգելքի պատճառով դադարեցված է, կանայք զրկվում են տարրական բժշկական օգնությունից, ինչն ուղղակիորեն սպառնում է նրանց կյանքին և առողջությանը:

Գ. III Սերունդ. Կոլեկտիվ և մշակութային կյանքին մասնակցելու իրավունքի խախտումներ

*** Մշակութային և սոցիալական կյանքից լիակատար մեկուսացում-** Կանանց արգելված է այցելել զբոսայգիներ, մարզասրահներ, կինոթատրոններ և հանրային սոցիալականացման ցանկացած վայր:

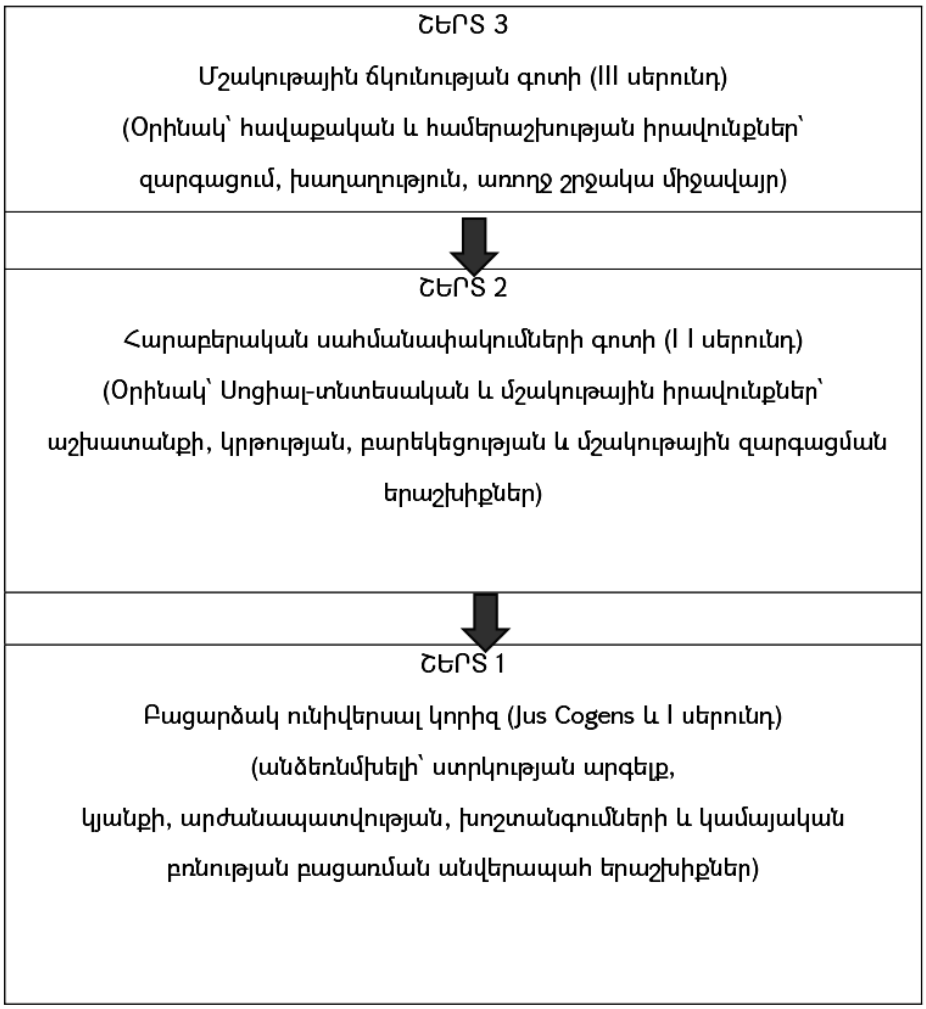
[17] Անգլերեն թարգմանությունը սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://tinyurl.com/yckaec86 :

*** Համայնքային զարգացման և համերաշխության իրավունքի ժխտում-** Ռեժիմը հրաժարվում է կայուն զարգացման միջազգային սկզբունքներից՝ հասարակության կեսին ուժով դուրս մղելով հանրային կյանքից, ինչը խախտում է ժողովուրդների համատեղ առաջընթացի և սոցիալական համերաշխության կոլեկտիվ իրավունքը:

Աֆղանստանի նախադեպն ապացուցում է, որ Վիեննայի կոնվենցիայի «պատրվակի բացառման» տեսական պատնեշը գործնականում փլուզվել է, ինչը պահանջում է նոր իրավական գործիքակազմի և մոդելների ներդրում:

Գիտական նորույթ 1. «Հարաբերականության շերտայնության մոդելը»

Վիեննայի կոնվենցիայի ճգնաժամը հաղթահարելու և ունիվերսալիզմի ու ռելյատիվիզմի բախումը կիրառական հարթություն տեղափոխելու համար առաջարկվում է հեղինակային **«Հարաբերականության շերտայնության մոդելը»**: Այս մոդելը տարանջատում է մարդու իրավունքների համակարգը երեք հաջորդական շերտերի՝ ըստ մշակութային «ներկման կամ կլանման» թույլատրելիության աստիճանի և պետության սահմանադրական ու միջազգային պարտավորությունների համատեքստի.

Մոդելի շերտերի մանրամասն վերլուծությունը

Շերտի անվանումը	**Իրավական բովանդակությունը**	**Մշակութային թույլատրելիությունը**	**Սահմանադրական և միջազգային կարգավիճակը**
Շերտ 1: Բացարձակ ունիվերսալ կորիզ	Կյանքի իրավունք, խոշտանգումների և ստրկության արգելք, կամայական ձերբակալությունների արգելք:	0% (Լիակատար անձեռնմխելիություն): Որևէ մշակույթ կամ կրոն չի կարող փոփոխել այս իրավունքների բովանդակությունը:	*Jus Cogens* նորմեր, միջազգային սովորութային իրավունք, Սահմանադրության չփոփոխվող դրույթներ:
Շերտ 2: Հարաբերական սահմանափակումների գոտի	Խոսքի ազատություն, կրթության իրավունքի, հավաքների ազատություն, կրոնի ազատության արտաքին դրսևորումներ (*forum externum*):	Սահմանափակ ճկունություն. մշակույթը և բարոյականությունը կարող են հիմք լինել սահմանափակման համար, եթե դա իրավաչափ է և համաչափ	Սահմանադրական իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունք, ՄԻԵԴ իրավասություն:
Շերտ 3: Մշակութային ճկունության գոտի	Հավաքական կամ համերաշխության իրավունքներIII սերունդ). Մարդկության ընդհանուր ժառանգության (համաշխարհային մշակութային և բնական արժեքների) պաշտպանության իրավունքներ:	Բարձր ճկունություն. Ազգային առանձնահատկությունները կարող են ազդել իրացման ձևի վրա՝ պայմանով, որ չխախտվի իրավունքի էությունը	Սահմանադրական նպատակներ, պետության սոցիալ-տնտեսական պարտավորություններ:

Սույն մոդելը հստակ ցույց է տալիս, որ որքան մոտենում ենք մարդու իրավունքների «Ունիվերսալ կորիզին» (Շերտ 1), այնքան մշակութային ռելյատիվիզմի ազդեցությունը հավասարվում է զրոյի:

2. Գիտական նորույթ և առաջարկներ. Իրավական գործիքակազմի կատարելագործում

Քանի որ ներքին իրավազրկումները քողարկելու համար ավտորիտար ռեժիմները հաճախ սուվերենության սկզբունքը վերածում են «շղարշի», անհրաժեշտ է միջազգային իրավունքում ներդնել նոր դոկտրինալ առաջարկներ.

Ա. Մարդու իրավունքների երեք սերունդների խախտման սինթեզը՝ որպես միջազգային սանկցիաների պարտադիր հիմք

Առաջարկվում է ներդնել օբյեկտիվ իրավական բանաձև, ըստ որի՝ մարդու իրավունքների երեք սերունդների միաժամանակյա և համակարգային խախտման փաստը պետք է ճանաչվի որպես պետության դեմ պարտադիր միջազգային պատժամիջոցների (սանկցիաների) կիրառման հիմք.

Իրավական բանաձևը. Եթե պետությունը ոչ միայն խախտում է բնական իրավունքները (I սերունդ), այլև մշակույթի պատրվակով սիստեմատիկորեն արգելում է կրթությունն ու աշխատանքը (II սերունդ) և անհատին լիովին մեկուսացնում հանրային-մշակութային կյանքից (III սերունդ), ապա տեղի է ունենում ոչ թե «ավանդույթի կլանում», այլ մարդու իրավական սուբյեկտայնության լիակատար ոչնչացում:

Այս համակցված խախտումը պետք է ավտոմատ կերպով որակվի որպես սպառնալիք միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը (ՄԱԿ-ի Կանոնադրության 7-րդ գլխի[18] իմաստով)՝ հանգեցնելով պարտադիր տնտեսական, ֆինանսական և դիվանագիտական մեկուսացման:

Բ. «Իրավունքի ընտրության անհատական հայեցողություն» (Մետաիրավական նորույթ)

Առաջարկվում է ինստիտուցիոնալացնել «անհատի կողմից իրավունքի կամ ավանդույթի ընտրության» թեզը, որի էությունը հանգում է հետևյալ իրավական սահմանազատմանը.

Չափահաս անձանց մասով (Ինքնորոշման իրավունք). II և III սերնդի իրավունքների կիրառման մասով չափահաս անձին պետք է տրվի ինքնուրույն ընտրության իրավունք: Անձն ինքը պետք է որոշի՝ իրացնել իր կրթության և աշխատանքի ունիվերսալ իրավունքը, թե՞ սեփական կամքով հրաժարվել դրանից և մնալ պահպանողական-ավանդական արժեքների կրող:

Երեխաների մասով (Բացարձակ արգելք). Երեխաների նկատմամբ (առանց սեռային տարբերության) որևէ ավանդական կամ կրոնական հիմնավորմամբ բնական իրավունքների սահմանափակումը պետք է ընդհանրապես բացառվի և քրեականացվի: Երեխան չունի իրավական գիտակցության այն մակարդակը, որպեսզի հրաժարվի իր կրթության կամ ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքից:

Դոկտրինալ վերլուծություն և գիտական ամփոփում

Ունիվերսալիզմի և մշակութային ռելյատիվիզմի բախման համապարփակ իրավական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ժամանակակից միջազգային իրավունքը կանգնած է ինստիտուցիոնալ և հայեցակարգային փակուղու առջև: Ունիվերսալիզմը, հենվելով բնական իրավունքի աքսիոմների վրա, արդարացիորեն պահանջում է անձի

---

[18] սույն հոդվածի հրապարակման օրվա դրությամբ հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://tinyurl.com/2saht4fc:

պաշտպանության բացարձակ նշաձող, սակայն բախվում է պոզիտիվիստական իրավակիրառության անզորությանը, երբ տվյալ պետությունը հրաժարվում է կատարել իր պարտավորությունները ներքին սովորույթների հիմնավորմամբ: Մյուս կողմից՝ մշակութային ռելյատիվիզմը, որն ի սկզբանե հանդես էր գալիս որպես անթրոպոլոգիական բազմազանության պաշտպանության գործիք, վերածվել է տոտալիտար վարչակարգերի իրավական «վահանի»:

Սույն հոդվածում ներկայացված սահմանազատման աղյուսակը և Աֆղանստանի, Եմենի, Սոմալիի, Մյանմարի ու Չինաստանի դեպքերը ցույց են տալիս, որ «արհեստական կուրությունը» միջազգային հանրությունում այլևս տեսական թերություն չէ, այլ գործնականում համակարգային ճգնաժամ: Օրինակ՝ երբ պետությունները պաշտոնապես ստորագրում են Երեխայի իրավունքների կոնվենցիան (CRC), բայց «ավանդույթի» անվան տակ օրինականացնում են գենդերային ապարտեիդը կամ սեռական անդամահատումը, ապա Մարդու իրավունքների միջազգային բիլլի իրավական ուժը դառնում է պատրանքային:

Ժամանակակից միջազգային իրավունքի և փիլիսոփայության առջև ծառացած առանցքային մարտահրավերն ու հիմնարար դոկտրինան պահանջում են միավորել մարդու իրավունքների սերնդային էվոլյուցիան և բարձրագույն ստիպողական նորմերի անբաժանելի համակարգը՝ բացառելով ցանկացած երկակի ստանդարտ, որի համատեքստում անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել առաջին սերնդի բացարձակ ու անձեռնմխելի հիմքերը՝ կյանքի, արժանապատվության և խոշտանգումների բացառման *jus cogens* նորմերը, որոնք կազմում են միջազգային անվտանգության անխախտ կորիզը, երկրորդ սերնդի սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային երաշխիքները և երրորդ սերնդի հավաքական ու համերաշխության իրավունքները: Սույն համակարգում առանցքային տեղ է զբաղեցնում սուբյեկտիվ իրավունքներից այն կողմ գտնվող գերիրավական հարթությունը՝ «իրավունքի ընտրության անհատական հայեցողությունը» որպես մետաիրավական նորույթ, որը ինքնադրսևորման և գնահատման բարձրագույն մակարդակ է, սակայն այս համընդհանուր ունիվերսալիզմը հաճախ բախվում է տեղական մշակութային ու կրոնական դոգմաների արհեստական սահմանափակումների հետ, երբ պետություններն արդարացնում են մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումները՝ հղում անելով «ազգային աղաթներին» կամ «շարիաթի կանոններին»: Ինչպես արդեն հանգամանալից ներկայացվեց Աֆղանստանի արդի իրավիճակը, այս խեղաթյուրման առավել վառ ապացույցն է այն փաստը, որ նույնիսկ Շարիաթի հիմքերը վկայակոչելով՝ իսլամական կանանց ու երեխաների իրավունքները խախտելիս անտեսվում է պատմական իրողությունը, որ Իջմայի՝ տղամարդ իրավաբան գիտնականների կողմից հօգուտ բռնակալության թարգմանված ու ձևափոխված մեկնաբանություններից անդին, հենց Շարիաթի և Սուննայի արմատներում կանգնած Մուհամմեդ մարգարեի կինը՝ Խադիջան, ինքնին եղել է անկախ, խոշոր տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական իրավունքներով ու լայն սուբյեկտայնությամբ օժտված կին, ինչը ցույց է տալիս, որ ներկայիս արգելքները

բացարձակ նոնսենս են: Հետևաբար, միջազգային հասարակությունը պետք է որդեգրի անզիջում քաղաքականություն, ըստ որի՝ անկախ այն հանգամանքից, թե մարդը ծնվել է ճանաչված կամ չճանաչված պետությունում, իսլամական թե քրիստոնեական հասարակությունում, միևնույն է, պետք է կիրառվի միասնական մոտեցում, քանի որ մարդու իրավունքների պաշտպանությունը չի կարող կախված լինել ազգային պատկանելությունից կամ կեղծ ռելյատիվիստական արդարացումներից, և այս տրամաբանությամբ, հիմնվելով ՄԱԿ-ի Կանոնադրության VII գլխի մեխանիզմների վրա՝ միջազգային հանրությունը պետք է խիստ և կոպտագույն սանկցիաներ կիրառի համանման բոլոր խախտող պետությունների կամ չճանաչված կազմավորումների նկատմամբ, ուստի, քանի դեռ *jus cogens* նորմերը զիջում են տեղական մշակութային կամ կրոնական շահերին, միջազգային իրավական համակարգը չի կարող հավակնել լինելու արդարության համընդհանուր և անխուսափելի հարթություն:

Այսպիսով՝ գիտական սինթեզը պահանջում է հրաժարվել դեկլարատիվ ունիվերսալիզմից (որը միայն հռչակում է իրավունքներ, բայց չունի հարկադրանքի իրական գործիքներ) և անցում կատարել *միատեսակ ունիվերսալիզմի,* ինչը մարմնավորված է սույն հետազոտության «Հարաբերականության շերտայնության մոդելում»:

<u>Եզրակացություններ</u>

1. Վիեննայի կոնսենսուսի փլուզումը. 1993 թ. Վիեննայի հռչակագրի 5-րդ հոդվածով սահմանված հավասարակշռությունը (որը թույլ էր տալիս հաշվի առնել յուրահատկությունները, բայց արգելում էր նվազեցնել նշաձողը) գործնականում չի աշխատում, քանի որ միջազգային իրավունքում բացակայում է «յուրահատկության իրավաչափության» հստակ սահմանագծումը:

2. Մշակույթը որպես քաղաքական pretext. Մշակութային ռելյատիվիզմն այլևս հասարակական ինքնության պահպանման միջոց չէ. այն ավտորիտար էլիտաների կողմից իրավական սուբյեկտայնության կազմաքանդման և ներքին բռնությունները միջազգային վերահսկողությունից դուրս թողնելու քաղաքական գործիք է:

3. Իրավունքների անբաժանելիության կեղծ փոխարինում. Զարգացող պետությունների կողմից II սերնդի իրավունքների (տնտեսական զարգացում) գերակայության հռչակումը I սերնդի (ազատություններ) նկատմամբ իրավաբանորեն անհիմն է: Ինչպես ցույց տվեց Աֆղանստանի նախադեպը, կրթության և աշխատանքի (II սերունդ) արգելումը հանգեցնում է անձի ֆիզիկական ու կյանքի իրավունքի (I սերունդ) ոչնչացմանը:

4. Շերտայնության անհրաժեշտություն. Մարդու իրավունքների պաշտպանությունը 21-րդ դարում հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե միջազգային իրավունքը կոշտ իրավաբանական սահմանագծով բաժանի *Jus Cogens* նորմերը (Շերտ 1) մշակութային ճկունություն ունեցող սոցիալ-տնտեսական մոդելներից (Շերտ 3):

Դոկտրինալ և գիտական առաջարկների ամփոփում

Ա. ՄԱԿ-ի Կանոնադրության 7-րդ գլխի իրավական ընդլայնում

Առաջարկվում է միջազգային իրավունքի դոկտրինայում ներդնել և շրջանառել «**Համակարգային իրավազրկման սինդրոմ**» (Systemic Deprivation Syndrome) հասկացությունը:

Դոկտրինալ նորույթ. Երբ պետությունը միաժամանակ և համակարգված կերպով խախտում է մարդու իրավունքների բոլոր երեք սերունդները (I սերունդ՝ ֆիզիկական պատիժներ/խոշտանգումներ, II սերունդ՝ կրթության/աշխատանքի բացարձակ արգելք, III սերունդ՝ հանրային-մշակութային կյանքից լիակատար մեկուսացում), ապա սուվերենության սկզբունքը (*Article 2(7) of the UN Charter*) կորցնում է իր իրավական պաշտպանական ուժը:

Այս համակցված հիմքը պետք է ավտոմատ կերպով ճանաչվի ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի կողմից որպես «սպառնալիք միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը»՝ պարտադիր տնտեսական և դիվանագիտական մեկուսացման (սանկցիաների) կիրառմամբ, շրջանցելով քաղաքական երկակի ստանդարտները:

Բ. Մետաիրավական սկզբունք. «Իրավունքի ընտրության անհատական հայեցողություն»

Առաջարկվում է միջազգային կոնվենցիոնալ իրավունքում ներդնել նոր սկզբունք, որը կկոչվի **«Անհատի գերակայությունը սովորույթի նկատմամբ»**:

*** Չափահաս անձանց իրավական ֆիլտրը.** Պետությունը չի կարող օրենքով արգելել II և III սերնդի իրավունքների իրացումը: Անձին (հատկապես ավանդական հասարակություններում կանանց) պետք է երաշխավորվի անհատական ընտրության իրավունք. եթե անձը ցանկանում է ստանալ աշխարհիկ կրթություն և աշխատել, պետությունը պարտավոր է ապահովել դա՝ անկախ տեղական կրոնական էլիտաների դիրքորոշման: Ավանդույթին հետևելը պետք է լինի բացառապես *կամավոր*, այլ ոչ թե *հարկադիր*:

*** Երեխաների իրավական անձեռնմխելիության բացարձակ ռեժիմ.** Երեխաների նկատմամբ (մինչև 18 տարեկան) որևէ մշակութային կամ կրոնական ավանդույթ (մանկահասակների ամուսնություն, CRC նորմերի կասեցում, սեռական անդամահատում) չի կարող ունենալ իրավական ուժ: Նման պրակտիկաներ իրականացնող պետությունների նկատմամբ պետք է գործարկվի ունիվերսալ յուրիսդիկցիայի քրեական մեխանիզմը:

Գ. Միջազգային պայմանագրերի վերապահումների ինստիտուտի ռեֆորմ

Առաջարկվում է փոփոխել Վիեննայի «Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին» 1969 թ. կոնվենցիայի կիրառման պրակտիկան մարդու իրավունքների պայմանագրերի մասով:

Առաջարկ. Բացարձակապես անվավեր (*void ab initio*) ճանաչել պետությունների այնպիսի վերապահումները մարդու իրավունքների կոնվենցիաներին, որոնք ունեն գլոբալ/անորոշ բնույթ (օրինակ՝ «սույն կոնվենցիան կիրառվում է այնքանով, որքանով չի հակասում ազգային կամ կրոնական օրենսդրությանը»): Վերապահումը կարող է լինել միայն կոնկրետ, ընթացակարգային և երբեք չի կարող առնչվել հոդվածների իրավական էությանը:

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УНИВЕРСАЛИЗМА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И КУЛЬТУРНОГО РЕЛЯТИВИЗМА

КАРАПЕТЯН ЛАУРА
Соискатель Института философии,
социологии и права НАН РА

Аннотация. В данной статье анализируется неразрывная связь эволюции прав человека в современной доктрине международного права, начиная с принятия Всеобщей декларации прав человека (ВДПЧ) 1948 года, с важнейшей проблемой: обладают ли эти права универсальной применимостью или их содержание должно быть приведено в соответствие с местным культурным контекстом? Автор подчеркивает, что, хотя Международный билль о правах человека создал универсальную систему обязательных норм, государства с различными культурными, религиозными и экономическими традициями исторически проявляли и продолжают проявлять сопротивление их неизменному применению. Целью работы является анализ доктринального столкновения универсализма и релятивизма в современной глобальной правовой системе и предложение «Модели слоистости относительности» в качестве инструментария для правового преодоления актуальной проблемы.

Ключевые слова: Доктрина естественного права, культурный релятивизм, доктринальный синтез, правоприменительная практика, декларация, Международный билль, концептуальная рамка, тезис о приоритете, прецедентное исследование.

CONTEMPORARY ISSUES OF HUMAN RIGHTS UNIVERSALISM AND CULTURAL RELATIVISM

KARAPETYAN LAURA
Applicant at the Institute of Philosophy, Sociology and Law,
National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

Abstract. This article analyzes the way the evolution of human rights in modern international legal doctrine, starting from the adoption of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) in 1948, is inextricably linked to a major problem: whether these rights have universal applicability, or their content should be adapted to local cultural contexts. The author emphasizes that although the International Bill of Human Rights has created a universal system of binding norms, some States with diverse cultural, religious, and economic traditions have historically shown and continue to show resistance to their invariable application.

The aim of this study is to analyze the doctrinal incongruence of universalism and relativism in contemporary international legal order and to propose the "Relativity Stratification Model" as a tool for legally addressing this issue.

Key words: doctrine of natural law, cultural relativism, doctrinal synthesis, law application practice, declaration, International Bill, conceptual framework, priority thesis, case study.

Օգտագործված գրականության ցանկ

Միջազգային իրավական ակտեր և փաստաթղթեր՝

1. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (ընդունվել է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 217 A (III) բանաձևով, 10 դեկտեմբերի 1948թ.):

2. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2200A (XXI) բանաձև, 16 դեկտեմբերի 1966թ.):

3. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2200A (XXI) բանաձև, 16 դեկտեմբերի 1966թ.):

4. Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 44/25 բանաձև, 20 նոյեմբերի 1989թ.):

5. Վիեննայի հռչակագիր և գործողությունների ծրագիր (Մարդու իրավունքների համաշխարհային համաժողով, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/CONF.157/23, 25 հունիսի 1993թ.):

6. Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին Վիեննայի կոնվենցիա (23 մայիսի 1969թ.):

7. Իսլամական մարդու իրավունքների Կահիրեի հռչակագիր (Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության 19-րդ արտաքին գործերի նախարարների համաժողով, 5 օգոստոսի 1990թ.):

8. Բանգկոկի հռչակագիր (Մարդու իրավունքների ասիական պետությունների տարածաշրջանային հանդիպման զեկույց, ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/CONF.157/ASRM/8, 7 ապրիլի 1993թ.):

9. ՄԱԿ-ի Կանոնադրություն (սատագրված 1945 թ. հունիսի 26-ին, Սան Ֆրանցիսկոյում) — *մասնավորապես 7-րդ գլխի (միջազգային սանկցիաներ) և 2-րդ հոդվածի 7-րդ կետի (պետությունների ներքին իրավասության/սուվերենության շրջանակ) վերլուծության համար:*

10. Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա (CEDAW) (ընդունվել է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1979 թ.) — *Աֆղանստանում, Եմենում և այլ տարածաշրջաններում գենդերային ապարտեիդի ու կանանց իրավունքների համակարգային խախտումների իրավական որակման համար:*

II. Միջազգային կազմակերպությունների զեկույցներ և Case-Study նյութեր

11. UN Անվտանգության Խորհրդի և ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի (OHCHR) հատուկ զեկույցները Աֆղանստանում տիրող իրավիճակի վերաբերյալ (2021–2026 թթ. զեկույցներ՝ գենդերային ապարտեիդի և «Առաքինության տարածման ու արատների կանխարգելման» օրենսդրության վերաբերյալ):

12. Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության (WHO) և UNICEF-ի համատեղ զեկույցները Սոմալիում կանանց սեռական անդամահատումների (FGM) և Եմենում մանկահասակների հարկադիր ամուսնությունների վիճակագրության վերաբերյալ:

13. Միջազգային դատարանի (ICJ) խորհրդատվական կարծիքներն ու վճիռները *jus cogens* նորմերի բացարձակության և էրգա օմնես (*erga omnes*) պարտավորությունների վերաբերյալ:

III. Իրավաբանական doktrինա և գիտական գրականություն

14. Donnelly, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice* (3rd ed., Cornell University Press, 2013) – *Ունիվերսալիզմի և հարաբերականության տեսական հիմքերի վերլուծության համար:*

15. An-Na'im, Abdullahi Ahmed. *Human Rights in Cross-Cultural Perspectives: A Quest for Consensus* (University of Pennsylvania Press, 1992) – *Իսլամական իրավակարգի և մշակութային դիսկուրսի սինթեզի համար:*

16. Steiner, Henry J., Alston, Philip, & Goodman, Ryan. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals* (Oxford University Press, 2008) – *Մարդու իրավունքների երեք սերունդների փոխկախվածության վերլուծության համար:*

17. Franck, Thomas M. *The Empowered Self: Law and Society in the Age of Individualism* (Oxford University Press, 1999) – *Անհատի ինքնորոշման և սովորույթի նկատմամբ գերակայության հայեցակարգի համար:*

Հոդվածը գրախոսվել է 03.08.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 11.08.2026թ.

ՔՆՆԻՉԻ ԿՈՂՄԻՑ ԲԼԵՖԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՏԱԿՏԻԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ. ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԿՈՉՈՒԲԱԵՎ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ
Ի. գ. թ., «Կոնտրա» իրավաբանական ընկերության քրեական պաշտպանության դեպարտամենտի ղեկավար, ՀՀ փաստաբանական պալատի անդամ, փաստաբան, Հայաստանի Եվրոպական համալսարանի հանրային և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դասախոս
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-03

Հոդվածում քննության է առնվում քննիչի կողմից բլեֆի կիրառումը որպես քննչական տակտիկական միջոց՝ քրեադատավարական և բարոյագիտական գնահատման համատեքստում: Հիմնավորվում է, որ բլեֆի իրավական գնահատման ելակետը ոչ թե դրա արդյունավետությունն է կամ «բլեֆ» անվանումը, այլ կիրառված տեղեկատվական ներգործության կոնկրետ բովանդակությունը, դրա ազդեցությունը ցուցմունքի կամավորության և հուսալիության վրա, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված՝ խաբեությամբ տեղեկություն ստանալու արգելքի հետ հարաբերակցությունը: Հետազոտության գիտական նորույթը հայտնի ռիսկային գործոնների՝ ներգործության ինտենսիվության, հարցաքննվողի խոցելիության, բլեֆի առարկայի և ստացված տեղեկության անկախ հաստատելիության՝ ՀՀ քրեադատավարական համակարգում մեկ միասնական գնահատման կառուցակարգի մեջ կապակցումն ու դրանց տարբեր իրավական հետևանքների սահմանազատումն է:

Բանալի բառեր՝ բլեֆ, հարցաքննություն, քննչական տակտիկա, կեղծ խոստովանություն, ցուցմունքի կամավորություն, ապացույցների թույլատրելիություն, դատավարական ինքնավարություն, բարոյագիտական գնահատում:

Քրեական արդարադատության արդյունավետությունը չի կարող չափվել միայն բացահայտված հանցագործությունների քանակով կամ ստացված խոստովանական ցուցմունքների ծավալով: Քրեական վարույթի համար նույնքան էական է, որ գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկությունները ձեռք բերվեն այնպիսի եղանակներով, որոնք չեն խաթարում անձի դատավարական ինքնավարությունը և չեն նվազեցնում ապացույցների հուսալիությունը: Այս տեսանկյունից քննիչի կողմից բլեֆի կիրառման հարցը քննչական տակտիկայի, ապացուցման տեսության, մարդու իրավունքների պաշտպանության և բարոյագիտական գնահատման հատման կետում է:

Գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասն ուղղակիորեն արգելում է անձից տեղեկություններ ստանալ, ի թիվս այլնի, խաբեության միջոցով, մինչդեռ օրենսգիրքը չի տալիս «խաբեության» օրենսդրական սահմանումը և

չի որոշում այն սահմանը, որից տակտիկական անորոշությունը կամ տեղեկության չբացահայտումը վերածվում է արգելված խաբեության: Հետևաբար, հայկական իրավակարգի համար խնդիրը ձևակերպվում է ոչ թե «բլեֆը թույլատրելի՞ է, թե՞ ոչ» ընդհանուր հարցով, այլ՝ բլեֆի կոնկրետ որ՞ դրսևորումն է ընդգրկվում 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասի արգելքի տակ և ի՞նչ դատավարական հետևանք է առաջացնում 97-րդ հոդվածի իմաստով[1]:

Ներպետական դատական պրակտիկայում խնդրին մոտեցող կարևոր ուղենիշ է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրաչ Առաքելյանի վերաբերյալ թիվ ԼԴ2/0062/01/18 գործով 2021 թվականի փետրվարի 12-ի որոշումը: Թեև այն կայացվել է նախորդ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործողության պայմաններում և ուղղակիորեն չի գործածում «բլեֆ» եզրույթը, Վճռաբեկ դատարանը պահանջել է ստուգել նախաքննական խոստովանական ցուցմունքների ձեռքբերման պայմանները և միայն դրանից հետո առանձին գնահատել դրանց թույլատրելիությունն ու արժանահավատությունը: Այդ մոտեցումը հաստատում է, որ տեղեկության ստացման եղանակը հայկական դատական պրակտիկայում ինքնուրույն դատավարական նշանակություն ունի[2]:

Ամերիկյան իրավական համակարգում Frazier v. Cupp գործով ձևավորվել է մոտեցում՝ ըստ որի քննիչի խաբուսիկ հայտարարությունն ինքնին բավարար չէ խոստովանությունը հարկադրական ճանաչելու համար, եթե գործի բոլոր հանգամանքների գնահատմամբ ցուցմունքը տրվել է կամավոր կերպով[3]: Սակայն հետագա էմպիրիկ հետազոտությունները ցույց են տվել, որ բլեֆը միշտ չէ, որ խոստովանության է դրդում միայն մեղավոր անձանց. որոշ պայմաններում այն կարող է հանգեցնել նաև անմեղ անձանց ինքնամեղադրող հայտարարություններին[4]:

Հոդվածի նպատակը բլեֆի քրեադատավարական և բարոյագիտական գնահատման այնպիսի մոտեցման ձևակերպումն է, որը միաժամանակ հաշվի կառնի քննչական գործունեության գործնական պահանջները, ցուցմունքի հուսալիության չափանիշը և արդար դատաքննության երաշխիքները: Այդ նպատակով կիրառվել են նորմատիվ-դոգմատիկ, համեմատահրավական և միջգիտակարգային մեթոդներ. ՀՀ օրենսդրական կարգավորումը համադրվել է ամերիկյան և եվրոպական մոտեցումների, իսկ իրավական գնահատումը՝ կեղծ խոստովանությունների և հարցաքննության հոգեբանության էմպիրիկ ուսումնասիրությունների հետ: Հոդվածը չի հետապնդում Հայաստանում բլեֆի փաստացի տարածվածությունը չափելու էմպիրիկ նպատակ. դրա հետազոտական հարցը բլեֆի իրավական որակման չափանիշներն ու հետևանքներն են:

Առաջարկվող չորս գործոնները չեն ներկայացվում որպես փակ կամ բոլոր դեպքերի համար «անհրաժեշտ և բավարար» ցուցակ: Դրանք կազմում են նվազագույն

---

[1] Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն, ընդունված՝ 30.06.2021 թ., ուժի մեջ՝ 01.07.2022 թ., գործող խմբագրությամբ

[2] ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 12.02.2021 թ. որոշում, քրեական գործ թիվ ԼԴ2/0062/01/18

[3] Տե՛ս Frazier v. Cupp, 394 U.S. 731, Supreme Court of the United States, 1969 թ.

[4] Տե՛ս Perillo J. T., Kassin S. M., «Inside Interrogation: The Lie, The Bluff, and False Confessions», Law and Human Behavior, Vol. 35, No. 4, Springer, 2011 թ., էջեր 327–337,

կառուցակարգված գնահատման շրջանակ, որի տարրերը բխում են տարբեր, բայց փոխկապակցված աղբյուրներից. ներգործության ինտենսիվությունը՝ խոստովանության կամավորության և գործի բոլոր հանգամանքների գնահատման մոտեցումից, հարցաքննվողի խոցելիությունը՝ ենթարկվողականության և կեղծ խոստովանության ռիսկերի վերաբերյալ հոգեբանական հետազոտություններից, բլեֆի առարկան՝ «bluff tactic»-ի և «false evidence ploy»-ի տարբեր ազդեցությունների քննարկումից, իսկ անկախ հաստատելիությունը՝ ապացուցողական հուսալիության և ապացույցների համակցված գնահատման պահանջից[5]: Գիտական նորույթը, հետևաբար, այս գործոններից յուրաքանչյուրի առանձին «հայտնաբերումը» չէ, այլ դրանց մեկ համակարգում միավորումը և յուրաքանչյուր գործոնի համար տարբեր դատավարական գործառույթի սահմանումը՝ իրավաչափություն, կամավորություն, հուսալիություն և ապացուցողական կշիռ:

Սույն հոդվածում «բլեֆ» եզրույթը գործածվում է որպես քրեագիտական-տակտիկական, այլ ոչ թե ինքնուրույն իրավական կատեգորիա: Այն նշանակում է քննիչի դիտավորյալ տեղեկատվական վարքագիծ, որի միջոցով հարցաքննվողի մոտ ձևավորվում է իրականությունից տարբերվող կամ թերի պատկերացում քննության տեղեկացվածության, ապացույցների առկայության կամ դրանց ապագա ստուգման վերաբերյալ՝ առանց պարտադիր կերպով ուղղակի կեղծ փաստական պնդման: Հետևաբար, իրավական գնահատման համար որոշիչը ոչ թե կիրառված մեթոդի «բլեֆ» անվանումն է, այլ դրա կոնկրետ բովանդակությունն ու ազդեցությունն անձի ազատ ընտրության և ստացվող տեղեկության հուսալիության վրա:

Սուտը ենթադրում է իրականությանը չհամապատասխանող փաստական տեղեկության ուղղակի հաղորդում, մինչդեռ խաբեությունն ավելի լայն հասկացություն է և կարող է ներառել ինչպես կեղծ պնդում, այնպես էլ այնպիսի վարքագիծ, որը նպատակաուղղված կերպով ձևավորում է էականորեն սխալ պատկերացում: Բլեֆը կարող է չհասնել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով արգելված «խաբեության» աստիճանին, երբ այն սահմանափակվում է տեղեկության չբացահայտմամբ, հարցերի հաջորդականությամբ կամ տակտիկական անորոշությամբ: Սակայն, հեղինակի առաջարկվող մեկնաբանությամբ, քննիչի կողմից գոյություն չունեցող փաստի՝ օրինակ՝ պատրաստի ԴՆԹ արդյունքի, տեսագրության կամ այլ անձի խոստովանության գիտակցված և հաստատական ներկայացումը պետք է դիտարկել արդեն ոչ թե թույլատրելի տակտիկական անորոշության, այլ 18-րդ

---

[5] Տե՛ս Frazier v. Cupp, 394 U.S. 731, Supreme Court of the United States, 1969 թ.; Perillo J. T., Kassin S. M., «Inside Interrogation: The Lie, The Bluff, and False Confessions», Law and Human Behavior, Vol. 35, No. 4, Springer, 2011 թ., էջեր 327–337, Gudjonsson G. H., The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, John Wiley & Sons, Chichester, 2003 թ., 120–147, 364–417.; Barnes B., Myers B., Pond R. S., Meyer K., «The Influence of False Evidence Ploy Variants on Perceptions of Coercion and Deception», Journal of Forensic Psychology Research and Practice, Vol. 24, No. 4, Routledge/Taylor & Francis, 2024 թ., էջեր 500–523, Kassin S. M., Drizin S. A., Grisso T., Gudjonsson G. H., Leo R. A., Redlich A. D., «Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations», Law and Human Behavior, Vol. 34, No. 1, 2010, 3-8 էջեր

հոդվածի 8-րդ մասով արգելված խաբեության հարթությունում:

Անգլալեզու էմպիրիկ գրականությունում «bluff tactic» և «false evidence ploy» հասկացությունները նույնական չեն: Պերիլլոյի և Կասինի օպերացիոնալ սահմանմամբ՝ bluff tactic-ի դեպքում հարցաքննողը ձևացնում է, որ առկա է ապացույց, որը դեռ պետք է ստուգվի, սակայն չի պնդում, թե այդ ապացույցն արդեն իսկ մեղադրում է անձին, մինչդեռ false evidence ploy-ի դեպքում հարցաքննվողին ներկայացվում է կեղծ մեղադրական ապացույց կամ դրա գոյության մասին հաստատական պնդում[6]: Բարնեսը և համահեղինակները ևս bluff tactic-ը դիտարկում են որպես false evidence ploy-ի համեմատ պակաս խաբուսիկ տարբերակ, թեև նրանց հետազոտության մասնակիցներն այդ երկու մեթոդները խաբուսիկության և հարկադրականության ընկալման առումով էականորեն չեն տարբերակել[7]: Ուստի սույն հոդվածում այս հասկացությունները չեն օգտագործվում որպես հոմանիշներ:

Այս տարբերակման հիման վրա նպատակահարմար է խոսել ոչ թե բլեֆի երեք «տեսակների», այլ ռիսկի երեք աստիճանների մասին: Ցածր ռիսկային է տակտիկական անորոշությունը, երբ քննիչը չի բացահայտում իր տեղեկացվածության ամբողջ ծավալը կամ ընտրում է հարցադրումների ռազմավարական հերթականություն՝ առանց կեղծ փաստական պնդման: Միջին ռիսկային է bluff tactic-ը նեղ իմաստով, երբ ստեղծվում է ապագայում ստուգվելիք ապացույցի առկայության տպավորություն՝ առանց այն արդեն իսկ մեղադրական ներկայացնելու: Բարձր ռիսկային է false evidence ploy-ը կամ դրան համարժեք ուղղակի կեղծ պնդումը՝ գոյություն չունեցող ԴՆԹ արդյունքի, տեսագրության, փորձագիտական եզրակացության կամ համակատարողի խոստովանության մասին: Ռիսկի այս աստիճաններն ինքնին չեն փոխարինում իրավական որակմանը, այլ ուղղորդում են 18-րդ և 97-րդ հոդվածների կիրառման վերլուծությունը:

Բլեֆի ազդեցությունը հիմնված է այն հոգեբանական իրողության վրա, որ անձը որոշումներ է կայացնում ոչ միայն փաստացի իրականության, այլև այդ իրականության իր ընկալման հիման վրա: Հարցաքննության իրավիճակում քննիչի տեղեկացվածության աստիճանը հարցաքննվողի համար հաճախ անհայտ է: Այդ անորոշությունն ստեղծում է ռիսկի հաշվարկի դաշտ, որտեղ անձը կարող է ընտրել լռելու, հերքելու կամ համագործակցելու վարքագիծ: Հարցաքննության միջավայրում ենթարկվողականությունը և իրավիճակի սխալ ընկալումը կարող են էականորեն ազդել ցուցմունքի ձևավորման վրա[8]:

Բլեֆի առավել հաճախ հանդիպող դրսևորումներից է ապացույցների գոյության կամ ապագա ստուգման վերաբերյալ բլեֆը: Այն կարող է վերաբերել տեսագրությանը, ԴՆԹ

---

[6] Տե՛ս Perillo J. T., Kassin S. M., «Inside Interrogation: The Lie, The Bluff, and False Confessions», Law and Human Behavior, Vol. 35, No. 4, Springer, 2011 թ., էջեր 327–337

[7] Տե՛ս Barnes B., Myers B., Pond R. S., Meyer K., «The Influence of False Evidence Ploy Variants on Perceptions of Coercion and Deception», Journal of Forensic Psychology Research and Practice, Vol. 24, No. 4, Routledge/Taylor & Francis, 2024 թ., էջեր 500–523,

[8] Gudjonsson G. H., The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, John Wiley & Sons, Chichester, 2003 թ., օգտագործված էջեր՝ 1–38, 120–147, 364–417.

հետքին, մատնահետքին, հեռախոսային տվյալին կամ այլ նյութական ապացույցի: Այս ձևը հատկապես վտանգավոր է այն դեպքում, երբ հարցաքննվողը չի կարող ստուգել քննիչի պնդման իրականությունը և այդ պնդումն ընկալում է որպես գործի փաստացի ելքը կանխորոշող հանգամանք:

Երկրորդ ձևը համակատարողի, վկայի կամ տուժողի ցուցմունքի վերաբերյալ բլեֆն է: Frazier v. Cupp գործի փաստական հիմքում հենց այս մոդելն էր. կասկածյալին հայտնել էին, թե նրա հանցակիցը խոստովանել է, մինչդեռ այդ տեղեկությունը ճշգրիտ չէր[9]: Այսպիսի բլեֆը հարցաքննվողի մոտ ստեղծում է մեկուսացման և պաշտպանական դիրքի փլուզման զգացողություն:

Փորձագիտական եզրակացության կամ մասնագիտական հետազոտության վերաբերյալ ներգործությունը նպատակահարմար չէ ներկայացնել որպես բլեֆի ինքնուրույն տեսական կատեգորիա: Եթե քննիչը գիտակցաբար պնդում է, թե արդեն առկա է փորձագիտական եզրակացություն և այն մեղադրում է հարցաքննվողին, մինչդեռ նման եզրակացություն գոյություն չունի, գործառութային առումով դա false evidence ploy-ի բարձր ռիսկային դրսևորում է: Եթե քննիչը պարզապես ճշմարտացիորեն հայտնում է, որ փորձաքննություն նշանակվելու կամ կատարվելու է, բլեֆ ընդհանրապես չկա, իսկ եթե ստեղծում է ապագայում ստուգվելիք նյութական ապացույցի առկայության տպավորություն՝ առանց դրա մեղադրական արդյունքը հաստատելու, իրավիճակը մոտենում է bluff tactic-ին նեղ իմաստով[10]: Այս սահմանազատումը թույլ է տալիս խուսափել նույն երևույթի համար զուգահեռ և չհիմնավորված դասակարգումներ ստեղծելուց:

Չորրորդ ձևն օպերատիվ տեղեկությունների կամ գաղտնի տվյալների վերաբերյալ բլեֆն է: Այս դեպքում քննիչը կարող է ակնարկել գաղտնալսման, տեսահսկման, օպերատիվ տեղեկության կամ այլ գաղտնի աղբյուրի մասին՝ առանց տվյալը բացահայտելու: Դրա վտանգը տեղեկատվական անհավասարության խորացումն է. հարցաքննվողը կարող է ենթադրել, որ քննությունը վերահսկում է իրեն հայտնի ամբողջ փաստական դաշտը, և այդ ենթադրության հիման վրա փոխել վարքագիծը:

Այս դասակարգումը սպառիչ չէ, սակայն այն կարևոր է հետագա իրավական գնահատման համար, քանի որ բլեֆի բոլոր դրսևորումները նույն ռիսկը չունեն: Հետևաբար, դրանց թույլատրելիությունը չպետք է գնահատվի մեկ ընդհանուր բանաձևով:

Բլեֆի քրեադատավարական գնահատման առաջին հարթությունը ցուցմունքի կամավորությունն է: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում լռելու իրավունքը և ինքնամեղադրման դեմ պաշտպանությունը դիտարկվում են որպես արդար դատաքննության բաղադրատարրեր[11]: Պետությունը չի կարող շրջանցել այդ երաշխիքները՝ անձից ինքնամեղադրող տեղեկություն ստանալու

---

[9] Տե՛ս Frazier v. Cupp, 394 U.S. 731, Supreme Court of the United States, 1969 թ.

[10] Տե՛ս Perillo J. T., Kassin S. M., «Inside Interrogation: The Lie, The Bluff, and False Confessions», Law and Human Behavior, Vol. 35, No. 4, Springer, 2011 թ., էջեր 327–337

[11] Տե՛ս John Murray v. the United Kingdom, no. 18731/91, European Court of Human Rights, Judgment of 8 February 1996 թ.; Saunders v. the United Kingdom, no. 19187/91, European Court of Human Rights, Judgment of 17 December 1996 թ.

համար օգտագործելով այնպիսի մեթոդներ, որոնք էապես ազդում են նրա ազատ ընտրության վրա[12]:

Երկրորդ հարթությունն ապացուցողական հուսալիությունն է: Նույնիսկ եթե ձևականորեն հարցաքննության ընթացքում ֆիզիկական բռնություն կամ բացահայտ սպառնալիք չի կիրառվել, բլեֆը կարող է ազդել ստացվող տեղեկության բովանդակության վրա: Այդ պատճառով խոստովանական ցուցմունքը չի կարող ինքնաբերաբար համարվել ճշմարիտ. այն պետք է գնահատվի այն պայմանների համատեքստում, որոնցում ձևավորվել է[13]:

Կեղծ խոստովանությունների վերաբերյալ ժամանակակից հետազոտությունները հաստատում են, որ անմեղ անձինք որոշ իրավիճակներում կարող են կատարել ինքնամեղադրող հայտարարություններ: Այս երևույթը բացատրվում է անձնական և իրավիճակային գործոնների համադրությամբ, իսկ խոստովանական ապացույցը կարող է ուժեղ ազդեցություն ունենալ ոչ միայն դատարանի, այլև քննության մյուս մասնակիցների ընկալման վրա[14]:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի համակարգային մեկնաբանությունը խնդիրը տեղափոխում է ոչ միայն իրավունքների, այլև ապացույցների որակի հարթություն: Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածը պահանջում է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները հաստատել պատշաճ ապացույցների բավարար համակցությամբ և եզրափակիչ դատավարական ակտը հիմնել հետազոտված ապացույցների ազատ ու բարեխիղճ գնահատման վրա, իսկ 97-րդ հոդվածն օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալները ճանաչում է անթույլատրել: Հետևաբար, խոստովանական ցուցմունքի գնահատման ժամանակ պետք է տարբերակել առնվազն երկու հարց՝ արդյո՞ք այն իրավաչափ եղանակով է ձեռք բերվել և, եթե՝ այո՛, որքանո՞վ է այն արժանահավատ ու հաստատվում այլ ապացույցներով:

ԱՄՆ իրավունքում քննիչի կողմից խաբուսիկ տակտիկաների կիրառումը երկար ժամանակ դիտարկվել է խոստովանության կամավորության ընդհանուր չափանիշի շրջանակում: Frazier v. Cupp գործով դատարանը չձևակերպեց խաբուսիկ հարցաքննության ընդհանուր արգելք և հարցը լուծեց գործի բոլոր հանգամանքների ամբողջական գնահատմամբ[15]: Այդ մոտեցումը դատարանին թողնում է լայն հայեցողություն՝ որոշելու, թե տվյալ դեպքի խաբուսիկ մեթոդն արդյոք վերածվել է հարկադրանքի:

Ամերիկյան հարցաքննության ավանդական մոդելում կարևոր տեղ է զբաղեցրել Reid

---

[12] Տե՛ս Allan v. the United Kingdom, no. 48539/99, European Court of Human Rights, Judgment of 5 November 2002 թ.

[13] Տե՛ս Gudjonsson G. H., The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, John Wiley & Sons, Chichester, 2003 թ., էջեր 1–38.

[14] Տե՛ս Kassin S. M., «False Confessions: Causes, Consequences, and Implications for Reform», Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, Vol. 1, No. 1, SAGE Publications, 2014 թ., էջեր 112–121,

[15] Տե՛ս Frazier v. Cupp, 394 U.S. 731, Supreme Court of the United States, 1969 թ.

Technique-ը, որն ուղղված է խոստովանություն ստանալուն և թույլ է տալիս որոշակի խաբուսիկ մեթոդների կիրառում[16]: Սակայն ժամանակակից իրավահոգեբանական գրականության մեջ այդ մոտեցումը քննադատվում է, քանի որ այն կարող է ուժեղացնել մեղավորության կանխադրույթը և նվազեցնել անմեղ անձանց պաշտպանական կարողությունը: Այս առումով Ռ. Լեոն հարցաքննության համակարգի հիմնական ռիսկը տեսնում է հենց խոստովանության նկատմամբ գերկենտրոնացվածության մեջ[17]:

Միաժամանակ, գիտական քննարկման մեջ առկա է նաև բլեֆի կամ որոշ խաբուսիկ մեթոդների նկատմամբ ավելի թույլատրական դիրքորոշում: Ամերիկյան իրավական ավանդույթում Frazier v. Cupp գործը խաբուսիկ հայտարարությունը չի դիտարկել որպես ինքնին խոստովանության անընդունելիության հիմք, իսկ Reid Technique-ի դասական մոտեցումը որոշակի խաբուսիկ միջոցներ դիտարկել է որպես գործնական հարցաքննության գործիք՝ պայմանով, որ դրանք չեն վերածվում անթույլատրելի հարկադրանքի: Այդ դիրքորոշման ուժեղ կողմը քննության գործնական պահանջների հաշվառումն է, սակայն դրա սահմանափակումը ՀՀ իրավակարգի համար ակնհայտ է. ամերիկյան «կամավորության ընդհանուր գնահատման» չափանիշը չի կարող մեխանիկորեն փոխարինել գործող ՀՀ ՔԴՕ 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասի ուղղակի օրենսդրական արգելքին:

Եվրոպական մոտեցումը, ի տարբերություն ամերիկյանի, ավելի զգուշավոր է այն մեթոդների նկատմամբ, որոնք կարող են խաթարել անձի դատավարական ինքնավարությունը: Jalloh v. Germany և Gäfgen v. Germany գործերը բլեֆի կամ կեղծ ապացույցի մարտավարության վերաբերյալ գործեր չեն, ուստի դրանցից բլեֆի ուղղակի արգելք բխեցնել հնարավոր չէ: Դրանց նշանակությունն այստեղ ավելի նեղ է. ՄԻԵԴ-ը ցույց է տալիս, որ ապացույցի կամ տեղեկության ստացման եղանակը կարող է ինքնուրույն ազդեցություն ունենալ վարույթի արդարացիության գնահատման վրա, հատկապես՝ երբ ներգործությունը շոշափում է անձի կամքի ազատությունը կամ հիմնարար իրավունքները[18]:

Եվրոպական քննության ժամանակակից մոդելներում առավել մեծ արժեք է տրվում տեղեկատվություն հավաքող հարցաքննությանը, ո՛չ թե խոստովանություն կորզող մոտեցմանը: Այդ տրամաբանությանն է մոտ PEACE մոդելը, որի հիմքում դրված են նախապատրաստումը, բաց հարցերը, ակտիվ լսելը և ստուգելի տեղեկության հավաքումը[19]: Համակարգված մետավերլուծությունը ևս ցույց է տվել, որ տեղեկատվություն հավաքող մոտեցումները փորձարարական պայմաններում պահպանում կամ որոշ դեպքերում բարձրացնում են ճշմարիտ խոստովանությունների հավա-

---

[16] Տե՛ս Inbau F. E., Reid J. E., Buckley J. P., Jayne B. C., Criminal Interrogation and Confessions, 5th ed., Jones & Bartlett Learning, Burlington, 2013 թ

[17] Տե՛ս Leo R. A., Police Interrogation and American Justice, Harvard University Press, Cambridge, 2008 թ.

[18] Տե՛ս Jalloh v. Germany [GC], no. 54810/00, European Court of Human Rights, Judgment of 11 July 2006 թ.; Gäfgen v. Germany [GC], no. 22978/05, European Court of Human Rights, Judgment of 1 June 2010 թ.

[19] Տե՛ս Williamson T. (ed.), Investigative Interviewing: Rights, Research, Regulation, Willan Publishing, Cullompton, 2006 թ.

նականությունը՝ միաժամանակ նվազեցնելով կեղծ խոստովանությունների հավանականությունը, մինչդեռ մեղադրական մոտեցումները կարող են բարձրացնել և՛ ճշմարիտ, և՛ կեղծ խոստովանությունների մակարդակը: Միաժամանակ, հեղինակներն զգուշացնում են անկախ ընտրանքների սահմանափակ քանակի պատճառով չափազանց լայն ընդհանրացումներից[20]:

ԱՄՆ և եվրոպական մոտեցումների տարբերությունը կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ. ամերիկյան մոդելում առանցքային հարցը հաճախ այն է, թե խաբուսիկ մեթոդը գործի բոլոր հանգամանքներով փաստացի հարկադրել է անձին, իսկ եվրոպական իրավական տրամաբանության մեջ ավելի մեծ կշիռ ունի նաև պետական մեթոդի համատեղելիությունը դատավարական արդարության և անձի ինքնավարության երաշխիքների հետ: ՀՀ իրավակարգը, սակայն, ունի լրացուցիչ առանձնահատկություն՝ 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով խաբեությամբ տեղեկություն ստանալու ուղղակի արգելքը: Ուստի ամերիկյան թույլատրական մոդելը մեխանիկորեն ներմուծելի չէ. Նախ՝ պետք է պարզել՝ կոնկրետ տակտիկան «խաբեությո՞ւն» է գործող օրենսգրքի իմաստով, և միայն այն մեթոդների դեպքում, որոնք այդ շեմը չեն հատում, անցնել կամավորության ու հուսալիության աստիճանային գնահատմանը:

Բլեֆի խնդիրն իրավականից բացի ունի նաև բարոյագիտական հարթություն: Քրեական վարույթում պետությունը հանդես է գալիս ոչ թե սովորական կողմի, այլ հանրային իշխանության կրողի կարգավիճակով: Այդ պատճառով քննիչի վարքագիծը պետք է գնահատվի ոչ միայն արդյունավետության, այլև պետական իշխանության բարեխղճության և արդարադատության նկատմամբ հանրային վստահության տեսանկյունից:

Ուտիլիտար մոտեցումը կարող է պնդել, որ բլեֆը թույլատրելի է, եթե այն նպաստում է ծանր հանցագործության բացահայտմանը և կանխում է ավելի մեծ վնաս: Սակայն դեոնթոլոգիական մոտեցումը հիշեցնում է, որ անձը չի կարող դիտարկվել միայն որպես միջոց, իսկ պետությունը չպետք է քրեական արդարադատությունը կառուցի մոլորեցման և մանիպուլյացիայի վրա[21]:

Այս երկու մոտեցումների միջև հավասարակշռությունը պահանջում է սահմանազատում: Բոլոր տակտիկական հնարքները բարոյապես դատապարտելի չեն: Քննիչը կարող է չբացահայտել քննության ամբողջական տեղեկությունները, ընտրել հարցադրումների հաջորդականությունը կամ ստեղծել տակտիկական անորոշություն: Սակայն բարոյագիտական սահմանը խախտվում է այն դեպքում, երբ պետությունը հարցաքննվողին ներկայացնում է իրականում գոյություն չունեցող ապացույցի պատրանք և այդ միջոցով ստանում է ինքնամեղադրող տեղեկություն:

---

[20] Տե՛ս Meissner C. A., Redlich A. D., Michael S. W., Evans J. R., Camilletti C. R., Bhatt S., Brandon S., «Accusatorial and Information-Gathering Interrogation Methods and Their Effects on True and False Confessions: A Meta-Analytic Review», Journal of Experimental Criminology, Vol. 10, No. 4, 2014, pp. 459–486,

[21] Տե՛ս Kant I., Groundwork of the Metaphysics of Morals, first published 1785; Mill J. S., Utilitarianism, first published 1861.

Հետևաբար, բլեֆի բարոյագիտական չափանիշը պետք է լինի հետևյալը. որքան ավելի շատ է քննիչի մեթոդը հեռանում տակտիկական անորոշությունից և մոտենում իրականության ակտիվ կեղծմանը, այնքան ավելի բարձր է դրա բարոյական անընդունելիության աստիճանը: Այս չափանիշը համընկնում է նաև քրեադատավարական գնահատմանը, քանի որ իրականության ակտիվ կեղծումը բարձրացնում է ինչպես կեղծ խոստովանության, այնպես էլ ապացույցի անթույլատրելիության ռիսկը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը «բլեֆ» եզրույթով հատուկ դրույթ չի պարունակում, սակայն դրա բացակայությունը չի ստեղծում իրավական չեզոք գոտի: Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասն արգելում է անձից տեղեկություններ ստանալ բռնության, սպառնալիքի, խաբեության, իրավունքների ոտնահարման կամ այլ անօրինական գործողությունների միջոցով: Հետևաբար, իրավական հարցը բլեֆը՝ որպես տակտիկական պիտակ, թույլատրելի կամ արգելված հայտարարելը չէ, այլ՝ կոնկրետ գործողության համապատասխանությունը «խաբեություն» հասկացությանը: Այս տարբերակումը հատկապես կարևոր է, որովհետև տեղեկության չբացահայտումը կամ տակտիկական լռությունն ինքնին դեռևս նույնը չէ, ինչ գոյություն չունեցող մեղադրական փաստի հաստատական ներկայացումը:

Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալները և դրանց հիման վրա կատարված վարութային գործողությունների արդյունքով ձեռք բերված տվյալները ճանաչվում են անթույլատրելի և չեն կարող օգտագործվել որպես ապացույց: Ուստի, եթե կոնկրետ բլեֆն իրավական որակմամբ հասնում է 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով արգելված խաբեության մակարդակին, դրանից ստացված տվյալների անթույլատրելիության հարցը չի կարող «բուժվել» միայն այն պատճառով, որ խոստովանության որոշ դրվագներ հետագայում հաստատվել են անկախ ապացույցներով: Անկախ ապացույցները կարող են ինքնուրույն հաստատել համապատասխան փաստը, բայց չեն օրինականացնում օրենքի էական խախտմամբ ստացված ցուցմունքը:

Միևնույն ժամանակ, 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասի կիրառումը չպետք է ընդլայնվի այնքան, որ «խաբեություն» համարվի քննիչի յուրաքանչյուր տակտիկական լռություն, ապացույցների ամբողջ ծավալը չբացահայտելը կամ հարցերի նպատակային հաջորդականությունը: Այդպիսի մոտեցումը կջնջեր սահմանն օրինական քննչական տակտիկայի և արգելված տեղեկատվական մանիպուլյացիայի միջև: Առաջարկվող չափանիշն այն է, թե քննիչը պարզապես չի բացահայտել իր ունեցած տեղեկությունը, թե՞ գիտակցաբար ստեղծել է էական կեղծ փաստական իրողություն, որի վրա հարցաքննվողը կարող էր հիմնավոր կերպով կառուցել իր վարքագծային որոշումը:

ՀՀ իրավունքի համար, այսպիսով, առաջարկվում է ոչ թե ինքնաբավ «բազմագործոն մոդել», այլ չորս բաղադրիչից կազմված գնահատման կառուցակարգ, որը գործում է օրենսգրքի 18-րդ և 97-րդ հոդվածների շրջանակում: Դրա նպատակը դատավորին, դատախազին կամ քննիչին տալն է նույնական հարցերի հաջորդականություն, որպեսզի «բլեֆ» ընդհանուր բառը փոխարինվի ստուգելի իրավական չափանիշներով:

* Ներգործության ինտենսիվություն. պետք է որոշել՝ քննիչը միայն պահպանել է տակտիկական անորոշություն, ակնարկել է ապագայում ստուգվելիք ապացույցի մասին, թե՞ հաստատական կերպով ներկայացրել է գոյություն չունեցող մեղադրական փաստ կամ ապացույց. ինտենսիվության աճը մեծացնում է ինչպես 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով «խաբեություն» որակելու, այնպես էլ կամավորության խաթարման ռիսկը:

* Հարցաքննվողի խոցելիություն. գնահատվում են տարիքը, մտավոր կամ հոգեբանական առանձնահատկությունները, ենթարկվողականությունը, պաշտպան ունենալու փաստը, հարցաքննության տևողությունն ու պայմանները: Խոցելիությունը ինքնուրույն չի դարձնում յուրաքանչյուր տակտիկա անթույլատրելի, սակայն նույն ներգործության իրավական և փաստական կշիռը խոցելի անձի նկատմամբ կարող է էապես բարձր լինել[22]:

* Բլեֆի առարկա. առավել բարձր ռիսկ ունեն այն պնդումները, որոնց օբյեկտիվ հեղինակությունը հարցաքննվողի համար առանձնապես մեծ է՝ ԴՆԹ տվյալ, տեսագրություն, փորձագիտական եզրակացություն կամ այլ անձի արդեն տրված խոստովանություն: Այստեղ պետք է տարբերակել ապագայում ստուգվելիք ապացույցի վերաբերյալ bluff tactic-ը և գոյություն չունեցող արդեն իսկ մեղադրական ապացույցի ներկայացումը՝ false evidence ploy-ը[23]:

* Անկախ հաստատելիություն. եթե մեթոդն ինքնին չի որակվել որպես 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով արգելված խաբեություն, ապա բլեֆից հետո ստացված տեղեկության հուսալիությունն ու ապացուցողական կշիռը պետք է ստուգվեն անկախ, վերաբերելի, թույլատրելի և հավաստի ապացույցներով: Այս գործոնը վերաբերում է նախ և առաջ հուսալիությանը և կշռին, այլ ոչ թե արդեն իսկ անօրինական եղանակով ստացված ցուցմունքի թույլատրելիությունը հետադարձորեն վերականգնելուն:

* Կառուցակարգը կիրառվում է հաջորդական, այլ ոչ թե թվաբանական եղանակով: Առաջին փուլում որոշվում է մեթոդի իրավաչափությունը. եթե քննիչի վարքագիծը կազմում է 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով արգելված խաբեություն, ապա 97-րդ հոդվածի հետևանքները քննարկվում են անկախ մյուս գործոնների «դրական» գնահատականից: Երկրորդ փուլում, եթե այդ արգելքի շեմը չի հատվել, ներգործության ինտենսիվությունը և անձի խոցելիությունը գնահատվում են կամավորության ու հուսալիության տեսանկյունից: Երրորդ փուլում ստուգվում է ստացված տեղեկության անկախ հաստատելիությունը և ապացուցողական կշիռը: Հետևաբար, օրինակ՝ բարձր ինտենսիվության արգելված խաբեությամբ ստացված ցուցմունքը չի դառնում թույլատրելի միայն անկախ ապացույցների առկայությամբ, իսկ խոցելի անձի նկատմամբ բլեֆի կիրառումը, եթե ընդհանրապես չի հանգեցրել ապացուցողական

---

[22] Տե՛ս Gudjonsson G. H., The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, John Wiley & Sons, Chichester, 2003 թ., էջեր՝ 1–38, 120–147, 364–417.; Kassin S. M., Drizin S. A., Grisso T., Gudjonsson G. H., Leo R. A., Redlich A. D., «Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations», Law and Human Behavior, Vol. 34, No. 1, 2010, pp. 3–38,

[23] Տե՛ս Perillo J. T., Kassin S. M., «Inside Interrogation: The Lie, The Bluff, and False Confessions», Law and Human Behavior, Vol. 35, No. 4, Տես Springer, 2011 թ., էջեր 327–337,

տվյալ ստանալուն, ինքնին ապացույցի անթույլատրելիության հարց չի առաջացնում, թեև կարող է նշանակություն ունենալ մեթոդի օրինականության կամ մասնագիտական-բարոյագիտական գնահատման համար։

Այս կառուցակարգի գիտական նորույթը ոչ թե չորս գործոնների առանձին գոյության արձանագրումն է, այլ դրանց իրավական գործառույթների տարանջատումը և որոշումների հաջորդականության ձևակերպումը։ Դրանով հնարավոր է խուսափել երկու հակադիր սխալներից՝ մի կողմից՝ յուրաքանչյուր տակտիկական անորոշություն «խաբեություն» համարելուց, մյուս կողմից՝ արգելված կեղծ փաստական ներկայացումը պարզապես «բարձր ռիսկային» մեթոդ անվանելով օրինականության հարցը հուսալիության հարցով փոխարինելուց։

Հետազոտության արդյունքներով նպատակահարմար է ձևակերպել հետևյալ գիտագործնական առաջարկությունները.

* ՀՀ քրեական դատավարության տեսության մեջ բլեֆը պետք է դիտարկել ոչ թե որպես սովորական տակտիկական հնարք, այլ որպես ապացույցի ձևավորման պայմանների վրա ազդող ռիսկային ներգործություն,

* դատական պրակտիկայում բլեֆի կիրառմամբ ստացված ցուցմունքների գնահատման ժամանակ պետք է ստուգվի ոչ միայն ցուցմունքի բովանդակությունը, այլև դրա ձևավորման մեխանիզմը,

* քննիչների և դատախազների մեթոդական ուղեցույցներում անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել տակտիկական անորոշությունը, bluff tactic-ը և false evidence ploy-ը՝ նախատեսելով, որ գոյություն չունեցող մեղադրական ապացույցի, պատրաստի փորձագիտական եզրակացության կամ այլ անձի խոստովանության մասին գիտակցված կեղծ պնդումը պետք է նախ գնահատվի ՀՀ ՔԴՕ 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասի «խաբեությամբ տեղեկություն ստանալու» արգելքի տեսանկյունից, իսկ դրա արդյունքում ստացված տվյալների թույլատրելիությունը՝ 97-րդ հոդվածի պահանջներով,

* անհրաժեշտ է խթանել հարցաքննության տեղեկատվություն հավաքող մոդելների կիրառումը՝ նվազեցնելով խոստովանության վրա կենտրոնացած մեթոդների գերակայությունը,

* առանձին հետազոտության առարկա պետք է դարձնել բլեֆի կիրառումն անչափահասների, հոգեբանական խոցելիություն ունեցող անձանց և պաշտպան չունեցող կասկածյալների նկատմամբ։

Այսպիսով՝ բլեֆը քրեական վարույթում չի կարող գնահատվել միայն այն հարցով, թե այն արդյունավետ է, թե՝ ոչ։ Քրեական արդարադատության համար վճռորոշ է ոչ թե խոստովանության ստացման փաստը, այլ այն, թե արդյոք այդ խոստովանությունը ձևավորվել է իրավաչափ, արժանահավատ և դատավարականորեն ընդունելի պայմաններում։

Կատարված հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ «բլեֆ» ընդհանուր անվանումն իրավական գնահատման համար բավարար չէ։ Այն ընդգրկում է որակապես տարբեր

վարքագծեր՝ օրինական տակտիկական անորոշությունից մինչև գոյություն չունեցող մեղադրական ապացույցի ուղղակի կեղծ ներկայացում: ՀՀ իրավակարգում առաջնային սահմանը պետք է անցկացնել գործող ՔԴՕ 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասով արգելված խաբեության և այդ շեմը չհատող տակտիկական վարքագծի միջև: Եթե շեմը հատվել է, կիրառելի է ապացույցների անթույլատրելիության ռեժիմը՝ 97-րդ հոդվածի պահանջներով, և անկախ հաստատող ապացույցների առկայությունը չի վերացնում սկզբնական տվյալների անօրինական ձեռքբերման հետևանքը: Եթե շեմը չի հատվել, ապա ներգործության ինտենսիվությունը, անձի խոցելիությունը, բլեֆի առարկան և ստացված տեղեկության անկախ հաստատելիությունը պետք է օգտագործվեն կամավորության, հուսալիության ու ապացուցողական կշռի կառուցակարգված գնահատման համար: Այս տարբերակումը թույլ է տալիս միաժամանակ պահպանել օրինական քննչական տակտիկայի գործիքակազմը և բացառել «բլեֆ» բառի տակ օրենքով արգելված խաբեության փաստացի օրինականացումը:

ПРИМЕНЕНИЕ СЛЕДОВАТЕЛЕМ БЛЕФА КАК ТАКТИЧЕСКОГО ПРИЁМА: ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ И ЭТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ

АЛЕКСАНДР КОЧУБАЕВ
кандидат юридических наук,
руководитель Департамента уголовной защиты юридической компании «Контра», член Палаты адвокатов Республики Армения, адвокат, преподаватель кафедры публичного и международного права Европейского университета Армении

Аннотация. В статье рассматривается применение следователем блефа в качестве следственного тактического приёма в контексте уголовно-процессуальной и этической оценки. Обосновывается, что отправной точкой правовой оценки блефа являются не его эффективность или само обозначение «блеф», а конкретное содержание применённого информационного воздействия, его влияние на добровольность и достоверность показаний, а также его соотношение с запретом получения информации путём обмана, предусмотренного частью 8 статьи 18 Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения.

Научная новизна исследования заключается в объединении известных факторов риска — интенсивности воздействия, уязвимости допрашиваемого, предмета блефа и возможности независимого подтверждения полученной информации — в единый механизм оценки в уголовно-процессуальной системе Республики Армения, а также в разграничении различных правовых последствий каждого из этих факторов.

Ключевые слова: блеф, допрос, следственная тактика, ложное признание, добровольность показаний, допустимость доказательств, процессуальная автономия, этическая оценка.

THE USE OF BLUFFING BY AN INVESTIGATOR AS A TACTICAL TECHNIQUE: ISSUES OF CRIMINAL PROCEDURAL AND ETHICAL ASSESSMENT

ALEXANDER KOCHUBAEV
PhD in Law, Head of the Criminal Defense Department at Contra Law Firm,
Member of the Chamber of Advocates of the Republic of Armenia, Attorney-at-Law,
Lecturer at the Chair of Public and International Law, European University of Armenia

---

Abstract: The article examines the use of bluffing by an investigator as an investigative tactical technique in the context of criminal procedural and ethical assessment. It argues that the starting point for the legal assessment of bluffing is neither its effectiveness nor the label "bluff," but rather the specific content of the informational influence employed, its impact on the voluntariness and reliability of statements, and its relationship to the prohibition on obtaining information through deception under Article 18(8) of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. The scientific contribution of the study lies in integrating established risk factors, namely the intensity of influence, the vulnerability of the person being questioned, the subject matter of the bluff, and the independent verifiability of the information obtained, into a unified assessment framework within the Armenian criminal procedural system, while distinguishing their different legal consequences.

Key words: bluffing, interrogation, investigative tactics, false confession, voluntariness of statements, admissibility of evidence, procedural autonomy, ethical assessment.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԵՊԵՐ

1. Frazier v. Cupp, 394 U.S. 731, Supreme Court of the United States, 1969 թ.

2. Perillo J. T., Kassin S. M., «Inside Interrogation: The Lie, The Bluff, and False Confessions», Law and Human Behavior, Vol. 35, No. 4, Springer, 2011 թ., էջեր 327–337, DOI: 10.1007/s10979-010-9244-2.

3. Gudjonsson G. H., The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, John Wiley & Sons, Chichester, 2003 թ., օգտագործված էջեր՝ 1–38, 120–147, 364–417.

4. Barnes B., Myers B., Pond R. S., Meyer K., «The Influence of False Evidence Ploy Variants on Perceptions of Coercion and Deception», Journal of Forensic Psychology Research and Practice, Vol. 24, No. 4, Routledge/Taylor & Francis, 2024 թ., էջեր 500–523, DOI: 10.1080/24732850.2023.2178992.

5. John Murray v. the United Kingdom, no. 18731/91, European Court of Human Rights, Judgment of 8 February 1996 թ.; Saunders v. the United Kingdom, no. 19187/91, European Court of Human Rights, Judgment of 17 December 1996 թ.

6. Allan v. the United Kingdom, no. 48539/99, European Court of Human Rights, Judgment of 5 November 2002 թ.

7. Gudjonsson G. H., The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, John Wiley & Sons, Chichester, 2003 թ., էջեր 1–38.

8. Kassin S. M., «False Confessions: Causes, Consequences, and Implications for Reform», Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, Vol. 1, No. 1, SAGE Publications, 2014 թ., էջեր 112–121, DOI: 10.1177/2372732214548678.

9. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն, ընդունված՝ 30.06.2021 թ., ուժի մեջ՝ 01.07.2022 թ., գործող խմբագրությամբ, օգտագործված հոդվածներ՝ 18, 22, 97:

10. Inbau F. E., Reid J. E., Buckley J. P., Jayne B. C., Criminal Interrogation and Confessions, 5th ed., Jones & Bartlett Learning, Burlington, 2013 թ.

11. Leo R. A., Police Interrogation and American Justice, Harvard University Press, Cambridge, 2008 թ.

12. Jalloh v. Germany [GC], no. 54810/00, European Court of Human Rights, Judgment of 11 July 2006 թ.; Gäfgen v. Germany [GC], no. 22978/05, European Court of Human Rights, Judgment of 1 June 2010 թ.

13. Williamson T. (ed.), Investigative Interviewing: Rights, Research, Regulation, Willan Publishing, Cullompton, 2006 թ.

14. Kant I., Groundwork of the Metaphysics of Morals, first published 1785; Mill J. S., Utilitarianism, first published 1861.

15. Kassin S. M., Drizin S. A., Grisso T., Gudjonsson G. H., Leo R. A., Redlich A. D., «Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations», Law and Human Behavior, Vol. 34, No. 1, 2010, pp. 3–38, DOI: 10.1007/s10979-009-9188-6.

16. Meissner C. A., Redlich A. D., Michael S. W., Evans J. R., Camilletti C. R., Bhatt S., Brandon S., «Accusatorial and Information-Gathering Interrogation Methods and Their Effects on True and False Confessions: A Meta-Analytic Review», Journal of Experimental Criminology, Vol. 10, No. 4, 2014, pp. 459–486, DOI: 10.1007/s11292-014-9207-6.

17. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 12.02.2021 թ. որոշում, քրեական գործ թիվ ԼԴ2/0062/01/18 (Հրաչ Առաքելյանի գործ):

Հոդվածը գրախոսվել է 13.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 21.07.2026թ.

ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՏԱԽԱԶԱԿԱՆ ՎԵՐՍՏՈՒԳՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼ

ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ
Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ՀՀ կառավարման ակադեմիայի իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-04

Ամփոփագիր: Հոդվածում հիմնավորվում է, որ քրեական դատավարության մինչդատական վարույթը բաղկացած է երկու հարաբերականորեն ինքնուրույն փուլից՝ նախաքննության փուլից և նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլից: Հեղինակը քննադատում է այն մոտեցումը՝ ըստ որի նախաքննության ավարտից հետո դատախազի գործունեությունը համարվում է նախաքննության փուլի եզրափակիչ մաս: Վերլուծելով դոկտրինալ չափանիշները (փուլի անմիջական խնդիր, սուբյեկտային կազմ, դատավարական ձև, ժամկետներ, փուլը եզրափակող ակտ)՝ հեղինակը ցույց է տալիս, որ դատախազական վերստուգումն օժտված է դատավարության փուլին հատուկ բոլոր հատկանիշներով:

Իրավահամեմատական վերլուծությունը (Լատվիա, Բուլղարիա, Չինաստան, Իսպանիա) ցույց է տալիս, որ տարբեր իրավական համակարգերում քննության ավարտից հետո դատախազի գործունեությունը ճանաչվում է որպես դատավարության ինքնուրույն փուլ:

ՀՀ քրեական դատավարությունում նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլն ունի դրսևորման երկու ձև՝ կախված նրանից, թե քննիչը դատախազին ինչ ակտ է ներկայացրել՝ 1) դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծում (երբ ներկայացվում է մեղադրական եզրակացություն), 2) քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծում (երբ ներկայացվում է վարույթը կարճելու մասին որոշում): Երկու դեպքում էլ դատախազը կատարում է նույն գլխավոր գործառույթը՝ վերստուգում է նախաքննության արդյունքները, սակայն յուրաքանչյուր ձև ունի իր առանձնահատկությունները (գործառույթներ, լիազորություններ, միջնորդությունների քննարկման կարգ), և ավարտվում է փուլին բնորոշ եզրափակիչ որոշմամբ:

Առանձին ուշադրություն է դարձվում նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլում դատախազի երկակի կարգավիճակին և դրա սահմանադրականությանը:

Հիմնաբառեր: Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգում, քրեական դատավարության փուլ, մինչդատական վարույթ, դատախազի կարգավիճակ, խափանման միջոց, մեղադրական եզրակացություն:

§ 1. Ընդհանուր դրույթներ

Նախաքննությունն ավարտվում է մեղադրական եզրակացություն կազմելով կամ վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելով (դրանք և վարույթի նյութերը հսկող դատախազին հանձնելով), սակայն դրանով մինչդատական վարույթը չի եզրափակվում, քանի որ մեղադրական եզրակացությունը կամ վարույթը կարճելու մասին որոշումը վարույթի նյութերի հետ միասին դատախազին հանձնելուց հետո ծագում է մի ժամանակահատված, որի ընթացքում դատախազը և վարույթի մյուս մասնակիցներն իրականացնում են որոշակի դատավարական գործունեություն, և առաջանում են դատավարական հարաբերություններ:

Սույն աշխատանքում կփորձենք հիմնավորել այն թեզը, որ մինչդատական վարույթը՝ որպես համակարգ, բաղկացած է երկու հարաբերականորեն ինքնուրույն փուլից՝ նախաքննության փուլից և նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլից[1]: Վերջինս, կախված վերստուգման օբյեկտից, իրականացվում է մի դեպքում դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով, մեկ այլ դեպքում՝ քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով:

§ 2. Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի ճանաչման դոկտրինալ և իրավահամեմատական տեսանկյունները

2.1. Դոկտրինալ տեսանկյունը

Քրեական դատավարության գիտության մեջ հստակեցված չէ այն հարցը, թե նախաքննության ավարտից հետո դատախազի ստուգողական գործունեության ժամանակահատվածը մինչդատական վարույթի համակարգում ինչ տեղ է զբաղեցնում:

Քրեական դատավարության դասագրքերում սովորաբար նախաքննության ավարտից հետո դատախազի գործունեության ժամանակահատվածը միաձուլվում է նախաքննության փուլի հետ. այն համարվում է նախաքննության փուլի եզրափակիչ մասը: Սակայն ժամանակակից դատավարագիտության մեջ քննարկվում է մեղադրական եզրակացությունն ստանալուց հետո դատախազական վարույթը որպես մինչդատական վարույթի առանձին փուլ դիտարկելու հարցը[2]:

Առանձին դատավարագետներ նախաքննության ավարտից հետո դատախազի գործունեության ժամանակահատվածը համարում են դատավարության ինքնուրույն փուլ: Այս մոտեցման կողմնակիցներն առաջարկում են այս փուլն անվանել դատախազի կողմից քրեական գործը դատարան հանձնելու փուլ[3], կամ մեղադրյալին դատի տալու

---

[1] Տեքստում կօգտագործվի նաև «դատախազական վերստուգման փուլ» անվանումը:

[2] Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс. учебник под общ. ред. А. В. Смирнова. 6-еизд., перераб. М.: Норма: ИНФРА-М. 2015. С. 377, Резяпов А. А. Окончание предварительного расследования с обвинительным заключением (актом, постановлением) и направление уголовного дела в суд: дис. … канд. юрид. наук. Ижевск, 2014. С. 28.

[3] Дикарев И.С. Модернизация системы досудебного производства в уголовном процессе // Правовая парадигма. 2017. Т. 16, № 2. С. 117-122.

փուլ[4], կամ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման փուլ[5]:

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի առանձնացման կողմնակիցների շարքին կարելի է դասել նաև այն հեղինակներին, ովքեր նշում են, որ նախաքննությունը (նախնական քննությունը) ավարտվում է ոչ թե դատախազի կողմից մեղադրական եզրակացությունը հաստատելով կամ դատախազի կողմից մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ դատարան հանձնելով, այլ քննիչի կողմից մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ դատախազին հանձնելով[6]: Եթե նախաքննությունն ավարտվում է մեղադրական եզրակացությունը և վարույթի նյութերը դատախազին հանձնելով, ուստի դրանից հետո ծագող դատավարական հարաբերությունները չեն կարող համարվել նախաքննության (նախնական քննության) փուլի մաս:

Այն գիտնականները, որոնք նախաքննության ավարտից հետո դատախազի գործունեությունը չեն համարում մինչդատական վարույթի ինքնուրույն փուլ, ներկայացնում են երկու հիմնական պատճառ:

Նախ՝ նրանք կարծում են, որ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու հարցի լուծման կապակցությամբ դատախազի իրականացրած վարույթը քրեական դատավարության փուլ չէ, քանի որ այս ընթացքում դատախազը դատավարական իմաստով գործում է միայնակ, ուստի բացակայում է քրեական դատավարության փուլերին հատուկ սուբյեկտների համակարգը, որոնք միմյանց հետ դատավարական փոխհարաբերությունների մեջ են[7]:

Նշված մոտեցումն ընդունելի չէ: Դատախազը նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլում թեև օժտված է որոշումներ կայացնելու բացառիկ լիազորություններով, սակայն նա այս փուլի միակ սուբյեկտը չէ: Դատախազը դատավարական հարաբերությունների մեջ է մտնում քննիչի և դատարանի, երբեմն նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների հետ (այս մասին՝ հաջորդիվ):

Երկրորդ՝ նրանք, քրեական դատավարության փուլերի համակարգը որոշելիս օրենսդրության կառուցվածքին տալիս են վճռորոշ նշանակություն: Օրինակ՝ առանձին հեղինակներ նշում են, որ մեղադրական եզրակացությամբ ստացված նյութերով դատախազի գործողությունների և որոշումների վերաբերյալ նորմերը տեղադրված են ՌԴ ՔրԴՕ-ի «Նախնական քննություն» բաժնում, ուստի դրանով իսկ դրանք համարվում են նախնական քննության կառուցվածքի մաս[8]:

---

[4] Манова Н.С., Францифоров Ю.Ф. Процессуальная природа деятельности прокурора при окончании досудебного производства // Российский следователь. 2003. № 8. С. 36.

[5] Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան: 2-րդ լրամշակված հրատ., Երևան, Լուսաբաց, 2017, էջ 30-31:

[6] Баранов А. М. Процессуальные ошибки на этапе окончания предварительного следствия и способы их исправления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1992. С. 13-14.

[7] Уголовный процесс. Проблемные лекции / под ред. В. Т. Томина, И. А. Зинченко. М.: Юрайт, 2013. С. 82.

[8] Насонова И.А., Буров Ю.В. Процессуальный порядок окончания предварительного следствия с составлением обвинительного заключения. М.: Юрлитинформ, 2012. С. 22-23.

Այս մոտեցումը ևս ընդունելի չէ: «Քրեական դատավարության փուլ» ձևակերպումը դոկտրինալ, ոչ թե օրենսդրական հասկացություն է: Քրեական վարույթի որևէ ժամանակահատված (ընթացք) ճանաչվում է որպես քրեական դատավարության փուլ՝ ելնելով առաջին հերթին դոկտրինում մշակված չափանիշներից (փուլի անմիջական խնդիր, սուբյեկտային կազմ, դատավարական ձևի առանձնահատկություն, փուլը եզրափակող ակտի առկայություն և այլն): Օրենսդրության կառուցվածքը թեև կարող է ազդեցություն ունենալ դատավարության փուլի որոշման (ճանաչման) համար, սակայն դա չի կարող ունենալ վճռորոշ նշանակություն: Հաջորդիվ կներկայացվի, որ նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման ընթացքը բավարարում է քրեական դատավարության փուլերին ներկայացվող դոկտրինալ հատկանիշներին:

2.2. Իրավահամեմատական տեսանկյունը

Իրավահամեմատական տեսանկյունից քրեական դատավարության մինչդատական վարույթը դատավարական փուլերի բաժանման վերաբերյալ օրինաչափություններ բացահայտելը բարդ է, եթե ոչ՝ անհնար, սակայն մեր ներկայացրած թեզը, ըստ որի՝ նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգումը մինչդատական վարույթի ինքնուրույն փուլ է, առավել համոզիչ դարձնելու նպատակով ներկայացնենք մի քանի երկրների դատավարական համակարգեր, որտեղ նման փուլի գոյությունն ստացել է լայն ճանաչում:

Լատվիա

Լատվիայի քրեական դատավարության մինչդատական վարույթը բաղկացած է երկու մասից՝ նախաքննություն (Izmeklēšana), որը ներառում է ապացույցների հավաքումը, և քրեական հետապնդում (Kriminālvajāšana), որը ներառում է դատախազի գործունեությունը՝ կապված անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու և մեղադրանք ներկայացնելու հետ[9]: Դատախազը, քննչական մարմնից ստանալով վարույթի նյութերը, տասնօրյա ժամկետում սկսում է քրեական հետապնդում՝ անձի քրեական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշում կայացնելով: Այս փուլում դատախազը կարող է կայացնել գործը դատարան հանձնելու, քրեական վարույթը դադարեցնելու մասին որոշում կամ օրենքով նախատեսված՝ այլ որոշումներ[10]:

Լատվիայի քրեական դատավարությունում «քրեական հետապնդումը» (krimināl vajāšana) մինչդատական վարույթի երկրորդ ինքնուրույն փուլն է, որի ընթացքում վարույթն իրականացնում է դատախազը: Այս փուլն ունի հստակ ժամկետներ և նպատակ ունի պարզելու գործը դատարան հանձնելու հիմքերի առկայությունը:

Բուլղարիա

Բուլղարիայի քրեական դատավարության մինչդատական վարույթը բաղկացած է երկու փուլից՝ նախնական քննություն և դատախազի գործունեությունը նախնական

---

[9] Уголовный процесс европейских государств : монография. Под ред. В. И. Самарина, В. В. Луцика. М.: Проспект, 2018. С. 433.

[10] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 456:

քննության ավարտից հետո: Որոշ հետազոտողներ առանձնացնում են նաև մինչդատական վարույթի բացումը, որը նման է ՀՀ դատավարական համակարգում գործող քրեական վարույթ նախաձեռնելուն, սակայն գիտնականների մեծ մասի կարծիքով այն չի համարվում մինչդատական վարույթի ինքնուրույն փուլ[11]:

Քննությունն ավարտելուց հետո՝ մինչ գործը դատախազին ուղարկելը, քննիչը կամ հետաքննիչը կազմում է գրավոր կարծիք: Այդ կարծիքում կարող է արձանագրվել, որ.

1) մեղադրանքն ապացուցված է, և մեղադրյալը պետք է հանձնվի դատարան.

2) առկա են վարույթը կարճելու հիմքեր (Բուլղարիայի ՔրԴՕ 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս) կամ մեղադրյալի մասնակցությունը հանցանքի կատարմանը լիակատար հավաստիությամբ ապացուցված չէ.

3) առկա են վարույթը կասեցնելու հիմքեր՝ հանցագործությունը կատարած անձը չի հայտնաբերվել, կամ կարևոր ականատեսը երկար ժամանակ բացակայում է երկրից (Բուլղարիայի ՔրԴՕ 25-րդ, 26-րդ հոդվածներ):

Գրավոր կարծիքը կազմելուց անմիջապես հետո այդ կարծիքը վարույթի նյութերի հետ միասին հանձնվում է դատախազին, որից հետո սկսվում է մինչդատական վարույթի երկրորդ փուլը՝ դատախազի գործունեությունը նախնական քննության ավարտից հետո, որը բաժանվում է երկու հիմնական մասի՝ քննության որակի ստուգում և ստացված նյութերի հիման վրա որոշման կայացում: Որոշում կայացնելու համար դատախազին տրվում է մեկ ամիս ժամկետ:

Եթե դատախազն ստուգման ընթացքում հայտնաբերում է էական դատավարական խախտումներ, նա կարող է հանձնարարություն տալ քննություն իրականացնող մարմնին վերացնել դրանք կամ ինքը պետք է դրանք վերացնի: Եթե անհրաժեշտ է լրացուցիչ քննչական գործողությունների կատարում, դատախազը երկարաձգում է քննության ժամկետը:

Դատախազն իր որոշմամբ կարող է կարճել կամ կասեցնել վարույթը: Եթե դատախազը հաստատում է, որ բացակայում են վարույթը կասեցնելու կամ կարճելու հիմքեր, օբյեկտիվ ճշմարտությունը հաստատելու համար ձեռք են բերվել բավարար ապացույցներ, և քննության ընթացքում թույլ չեն տրվել էական դատավարական խախտումներ, ապա նա կազմում է մեղադրական ակտ: Մեղադրական ակտը դատարան ներկայացնելը համարվում է դատարանում մեղադրանք առաջադրել և դատական փուլի սկիզբը: Բուլղարացի դատավարագետները մեղադրական ակտը դիտարկում են որպես դատախազի ներկայացրած քրեական հայց, որով նա մրցակցային դատավարությունում ճանաչվում է որպես ամբաստանյալի հետ հավասար կողմ[12]:

Չինաստան

Չինաստանի քրեական դատավարության մինչդատական վարույթը բաղկացած է երեք փուլից՝ 1) գործի հարուցում (հանցանքի մասին հաղորդում տալու փուլ), 2)

---

[11] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 660:
[12] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 685-687:

նախաքննություն, 3) հանրային մեղադրանքի առաջադրում: Չինական քրեադատավարական դոկտրինում ճանաչում ունի այն մոտեցումը, որ հանրային մեղադրանքի առաջադրումը, որը երբեմն անվանում են նաև հանրային մեղադրանքի հարուցում, մինչդատական վարույթի ինքնուրույն փուլ է[13]:

Հանրային մեղադրանք առաջադրել ասելով հասկացվում է դատախազի դատավարական գործունեությունը, որի ընթացքում ժողովրդական դատախազությունը պետության անունից որոշում է կայացնում դատական քննության հանձնելու համար կասկածյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու վերաբերյալ կամ, եթե հիմքեր չկան, ավարտում է քրեական հետապնդումը (այսինքն՝ որոշում է մեղադրանք չառաջադրել)[14]:

Հանրային մեղադրանքի հարուցումը մինչդատական վարույթի ինքնուրույն փուլ է, քանի որ այն բավարարում է դատավարության փուլերին ներկայացվող հատկանիշներին: Այս փուլի գլխավոր խնդիրն է ձևավորել դատախազի այն համոզմունքը, որ գործը դատարան ուղարկելն օրինական է, հիմնավորված և անհրաժեշտ: Այս փուլի անմիջական խնդիրներն են՝ նախաքննության (այդ թվում՝ հարկադրանքի միջոցների կիրառման) օրինականության ստուգումը, հավաքված ապացույցների նախնական գնահատումը, հանրային մեղադրանք առաջադրելու հիմքերի առկայության և քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն խոչընդոտող հանգամանքների բացակայության ստուգումը[15]:

Այս փուլն սկսվում է այն պահից, երբ քրեական գործը՝ քննիչի կազմած նախաքննության ավարտի մասին արձանագրությամբ, և «հետապնդման մասին եզրակացության» կամ «ազատման մասին եզրակացության» հետ հանձնվում է համապատասխան ժողովրդական դատախազություն[16]:

Չինաստանի ՔրԴՕ-ի 172-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատախազը եզրափակիչ դատավարական որոշումը պետք է կայացնի հետևյալ ժամկետներում՝ մեկ ամսվա ընթացքում (խոշոր կամ բարդ գործի դեպքում ժամկետը կարող է երկարաձգվել 15 օրով) կամ 10 օրվա ընթացքում, եթե կասկածյալն ընդունում է իր մեղքը և համաձայնում է կրել պատիժը, և առկա են արագացված դատաքննության ընթացակարգի կիրառման պայմանները:

Դատախազը գործն ստուգելիս հարցաքննում է քրեական հետապնդման ենթարկվող կասկածյալին, լսում է պաշտպանի կամ հերթապահ փաստաբանի, տուժողի և տուժողի

---

[13] Հու Հաոքսին Քրեական հետապնդման և գործերի վերանայման կարգի մասին // Ցզյանսի նահանգի ոստիկանության ակադեմիայի ամսագիր, 2003, № 5, էջ 45-48 (չիներենով), Сумин А. А., Химичева О. В. Введение в современный уголовный процесс Китайской Народной Республики: монография. М.: Юрлитинформ, 2024. С. 19-20, 221.

[14] Сумин А. А., Химичева О. В. Введение в современный уголовный процесс Китайской Народной Республики: монография. М.: Юрлитинформ, 2024. С. 221.

[15] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 221:

[16] Երբ քննիչը եզրակացնում է, որ առկա են նախաքննությունն ավարտելու բոլոր պայմանները, նա կազմում է երկու դատավարական փաստաթուղթ՝ առաջինը կոչվում է նախաքննության ավարտի մասին արձանագրություն, երկրորդը՝ հետապնդման մասին եզրակացություն, եթե կարծում է, որ առկա են գործը դատարան ուղարկելու հիմքեր, իսկ եթե առկա են վարույթը կարճելու հանգամանքներ, ապա կազմում է ազատման մասին եզրակացություն:

դատավարական ներկայացուցչի կարծիքները (Չինաստանի ՔրԴՕ 173-րդ հոդված)։ Այս փուլում դատախազը կարող է՝ պահանջել հանրային անվտանգության մարմնից տրամադրել դատական քննության համար անհրաժեշտ ապացույցներ, պահանջել հանրային անվտանգության մարմնից պարզաբանել ապացույցների հավաքման օրինականությունը, եթե հիմքեր կան ենթադրելու, որ ապացույցները ձեռք են բերվել ապօրինի ճանապարհով (Չինաստանի ՔրԴՕ-ի 175-րդ հոդված)։

Հանրային մեղադրանքի առաջադրման փուլն ավարտվում է հետևյալ որոշումներից մեկի կայացմամբ՝

1) մեղադրական եզրակացություն.

2) մեղադրանք չառաջադրելու որոշում.

3) գործը լրացուցիչ քննության ուղարկելու որոշում:

Այն, որ Չինաստանի քրեական դատավարությունում մեղադրանքի առաջադրումը դատավարության ինքնուրույն փուլ է, հիմնավորվում է նաև Չինաստանի ՔրԴՕ-ի կառուցվածքով։ Այսպես՝ Չինաստանի ՔրԴՕ-ի երկրորդ մասը բաղկացած է երեք գլուխներից՝ գործի հարուցում (Chapter I: Filing a Case), քննություն (Chapter II: Investigation), հանրային մեղադրանքի առաջադրում (Chapter III: Initiation of Public Prosecution)[17]: Օրենսգրքի կառուցվածքում «Քննությունը» և «Հանրային մեղադրանքի առաջադրումը» առանձնացված են որպես ինքնուրույն գլուխներ, ինչը վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը քննության ավարտից հետո դատախազի գործունեության ժամանակահատվածը ևս ուղղակիորեն ճանաչել է որպես դատավարության ինքնուրույն փուլ:

Իսպանիա

Իսպանիայի քրեական դատավարությունը բաղկացած է քննության, միջանկյալ, գործը դատարանում քննելու և դատական վարույթի մյուս փուլերից: Միջանկյալ փուլը (*fase intermedia*) հաջորդում է քննության փուլին և նախորդում դատական քննության փուլին: Սա բնույթով նախապատրաստական (կազմակերպական) փուլ է: Միջանկյալ փուլն սկսվում է այն պահից, երբ քննչական դատավորը (*Juez de Instrucción, следственный судья*) գալիս է այն եզրակացության, որ կատարվել են բավարար քննչական գործողություններ, և հավաքվել են բոլոր անհրաժեշտ ապացույցները: Այդ դեպքում նա հայտարարում է քննությունն ավարտի մասին և կայացնում է համապատասխան ակտ:

Իսպանական քրեական դատավարության միջանկյալ փուլը որպես այդպիսին հստակ տարանջատված է միայն ընդհանուր (սովորական) տեսակի վարույթներում[18]:

Միջանկյալ փուլի ավարտին քննչական դատավորը կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը.

---

[17] Criminal Procedure Law of the People's Republic of China (Amended in 2018) // https://www.lexiscn.com/law/law-english-1-3336194-T.html?eng=1

[18] Барабанов П.К. Уголовный процесс Испании. М.: Спутник +, 2021. С. 101-103

1) վարույթի կարճման մասին (*sobreseimiento*).

2) գործը համապատասխան դատարան հանձնելու մասին:

Քննչական դատավորի կողմից գործն առաջին ատյանի դատարան հանձնելու մասին որոշմանը նախորդում է դատախազի կողմից մեղադրական եզրակացության (*escrito de acusación*) ներկայացումը: Այսինքն՝ այս փուլում դատախազը կազմում է մեղադրական եզրակացություն, որը պարունակում է կոնկրետ պահանջ (հայց) կոնկրետ անձի (անձանց) նկատմամբ: Այդ եզրակացությունը ներկայացվում է քննչական դատավորին, որը կայացնում է գործը դատարան հանձնելու մասին որոշում[19]:

Իսպանական դատավարագիտության մեջ միջանկյալ փուլը հիմնականում դիտարկվում է որպես դատաքննությանը նախորդող գործի վերահսկման ժամանակահատված (control del caso previo al juicio), որի գլխավոր նպատակն է իրականացնել գործի՝ դատաքննության ուղարկելու իրագործելիության (viabilidad) նախնական գնահատում[20]:

Վերոնշյալ համեմատական վերլուծությունը հաստատում է այն թեզը, որ մինչդատական վարույթում քննության (նախաքննության) ավարտից հետո սկսվում է ինքնուրույն փուլ, որը տարբեր երկրներում կոչվում է տարբեր անուններով (Լատվիայում՝ «քրեական հետապնդում» (kriminālvajāšana), Բուլղարիայում՝ «դատախազի գործողությունները քննության ավարտից հետո», Չինաստանում՝ «հանրային մեղադրանքի առաջադրում», Իսպանիայում՝ «միջանկյալ փուլ»), սակայն դրանք էությամբ միասնական են:

§ 3. Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլը ՀՀ քրեական դատավարությունում

3.1. Դատախազական վերստուգման փուլի ճանաչման ընդհանուր նախադրյալները

ՀՀ քրեական դատավարությունում նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլը մինչդատական վարույթի ինքնուրույն փուլ է: Այն նախաքննության փուլի մաս չէ, քանի որ նախաքննության փուլն արդեն իսկ ավարտվել է, իսկ դատախազի այս ժամանակահատվածում իրականացվող գործունեությունը հաջորդում է նախաքննության փուլին: Ավելին՝ ՀՀ ՔրԴՕ 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում ուղիղ նշված է, որ մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը քննիչից ստանալու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը դատարան հանձնելը, քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը հաստատելը կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը վարույթն իրականացնող մարմինը ոչ թե քննիչն է, այլ հսկող դատախազն է:

---

[19] Уголовный процесс европейских государств : монография. Под ред. В. И. Самарина, В. В. Луцика. М.: Проспект, 2018. С. 633-634:

[20] Քվինտերո Խիմենես, Կամիլո Ալբերտո Միջանկյալ փուլը իսպանական քրեական դատավարությունում // *Միջանկյալ փուլը և մեղադրական ակտերի նկատմամբ վերահսկողությունը քրեական դատավարությունում (Ճշմարտությունների և առասպելների միջև)*, Marcial Pons, Մադրիդ, 2021, էջ 25-75 (Իսպաներենով):

Ինչպես նշվեց, քրեական դատավարության փուլը ոչ թե օրենսդրական, այլ դոկտրինալ հասկացություն է, ուստի օրենսդրության կառուցվածքը թեև կարող է ազդեցություն ունենալ դատավարության փուլի որոշման (ճանաչման) համար, սակայն դա չի կարող ունենալ վճռորոշ նշանակություն:

Հայ հեղինակները, հիմք ընդունելով, որ ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ բաժինը վերնագրված է «Մինչդատական վարույթ», նշում են, որ «Օրենսգիրքը մինչդատական վարույթը դիտարկում է որպես մեկ ամբողջություն՝ դրանում ձևականորեն չառանձնացնելով տարբեր ենթափուլեր»[21], իսկ նախաքննության ավարտից հետո դատախազի գործունեության ժամանակահատվածն անվանում են «վարույթը մինչդատականից դատական փուլեր փոխադրելու միջանկյալ կարճ ընթացաշրջան»[22]: Նույն նախադասության մեջ նրանք օգտագործում են «հսկող դատախազն է, որ այս փուլում գնահատում է մեղադրյալի դատապարտման հավանականության մասին քննիչի հետևության հիմնավորվածությունը»[23], սակայն պարզ չէ, թե այս դատողության մեջ «փուլ» բառն օգտագործվել է որպես դատավարական տերմին, թե՝ որպես ընդհանուր բառ:

Այնուամենայնիվ, նույնիսկ ՀՀ ՔրԴՕ-ի կառուցվածքի պայմաններում մինչդատական վարույթը խիստ վերապահումներով կարելի է համարել ենթափուլերի չբաժանված մեկ միասնական ամբողջություն: ՀՀ ՔրԴՕ-ի 6-րդ բաժինը վերնագրված է «մինչդատական վարույթ», սակայն այդ բաժնում տեղադրված 27-րդ գլուխը կոչվում է ոչ թե մինչդատական վարույթի ավարտը, այլ նախաքննության ավարտը: Սա նշանակում է, որ օրենսդրության կառուցվածքի տեսանկյունից մինչդատական վարույթը և նախաքննությունը չեն նույնացվում:

Մյուս կողմից՝ ՀՀ ՔրԴՕ-ի 25-րդ գլուխը կոչվում է «Մինչդատական վարույթի ընդհանուր պայմաններ»-ը, սակայն այդ գլխում ամրագրված դրույթների ճնշող մեծամասնությունը վերաբերում է նախաքննության փուլին: Մասնավորապես՝

1) նախաքննության մարմինները և քննչական ենթակայությունը,

2) նախաքննության կատարման վայրը,

3) քննչական խմբի ձևավորումը,

4) հետաքննությունը,

5) նախաքննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությունը[24]:

ՀՀ ՔրԴՕ-ի 25-րդ գլուխի վերնագրի և դրա բովանդակության անհամապատասխանությունը վկայում է այն մասին, որ օրենսդրական հարթությունում դեռևս ամբողջ ծավալով չի գիտակցվել մինչդատական վարույթի երկփուլանի կառուցվածքը:

---

[21] ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Երևան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, էջ 268:

[22] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 309:

[23] Տե՛ս նույն տեղում, էջ 309-310:

[24] Օրենսգրքի այս գլխում ամրագրված դրույթներից թերևս միակը, որը կարող է կիրառվել դատարանում մեղադրանքի հարուցման հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում, դա հանցանքի կատարմանը նպաստող հանգամանքները պարզելու մասին դրույթն է (ՀՀ ՔրԴՕ 185-րդ հոդված):

Այսպիսով՝ թեև մինչդատական վարույթին առնչվող օրենսդրական կառուցվածքի անորոշությունները հրահրում են մինչդատական վարույթի փուլային կառուցվածքի վերաբերյալ բանավեճեր, սակայն դրանք չեն բացառում երկփուլ համակարգի (նախաքննություն և դատախազական վերստուգում) դոկտրինալ ճանաչման հնարավորությունը:

Հաջորդ բաժնում կներկայացվի, որ նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլը համապատասխանում է դատավարության փուլերին ներկայացվող դոկտրինալ չափանիշներին, սակայն մինչ այդ քննարկենք այս փուլի անվանմանը վերաբերող հարցեր:

3.2. Դատախազական վերստուգման փուլի անվանումը

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի անվանման մեջ «վերստուգում» տերմինի օգտագործումը տվյալ փուլի համար ունի հիմնավոր պատճառներ:

Նախ՝ բառարանային սահմանումների համաձայն՝ «վերստուգում» տերմինի «վեր» նախածանցը ցույց է տալիս կրկնություն՝ դարձյալ ստուգում կատարել[25] , նորից ստուգել, մանրամասնորեն և ուշադրությամբ ստուգել[26], հսկողական ստուգում կատարել[27]: «Վերստուգում» տերմինի օգտագործմամբ ընդգծվում է այս փուլում դատախազի հետագա (*ex post*) հսկողական գործունեության տարբերությունը նախաքննության օրինականության նկատմամբ ընթացիկ (*in cursu*) հսկողությունից:

Նախաքննության ընթացքում դատախազը ևս «ստուգում» է նախաքննության ընթացքը (օրինակ՝ պարբերաբար ծանոթանում է նյութերին, տալիս հանձնարարություններ): Սա ընթացիկ հսկողություն է, որը կատարվում է նախաքննությանը զուգահեռ: Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլում դատախազը նախաքննության ավարտից հետո իրականացնում է հետագա (*ex post*) հսկողություն:

Երկրորդ՝ «վերստուգում» տերմինի օգտագործմամբ ընդգծվում է ստուգման ամբողջականությունը և եզրափակիչ բնույթը: Տվյալ փուլում դատախազը կատարում է ոչ թե հատվածական կամ պարբերական ստուգում, այլ վարույթի նյութերի ամբողջական և համալիր վերլուծություն: Նա պետք է պարզի, օրինակ, ՀՀ ՔրԴՕ 204-րդ հոդվածով նախատեսված բոլոր հանգամանքները և կայացնի վերջնական որոշում:

Այսպիսով՝ այս փուլում դատախազը «կրկնակի ստուգում է» նախաքննության արդյունքները, սակայն այս անգամ ոչ թե ընթացիկ հսկողության կարգով, այլ ամբողջական վերստուգման միջոցով:

*3.*3. Դատախազական վերստուգման փուլի հատկանիշները

3.3.1. Ընդհանուր նկատառումներ

Ինչպես նշվեց, քրեական վարույթի որևէ ժամանակահատված (ընթացք) քրեական

---

[25] Բառգիրք հայերէն լեզուի: Անդրանիկ Վրդ. Գոռանեան, Պէյրութ, 1998, էջ 439:

[26] Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հատոր 4 (Մ-Շ), Հ. Աճառյանի անվան Լեզվի ինստիտուտ: Երևան, Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի հրատ., 1980, էջ 407:

[27] Աղայան Է. Բ. Արդի հայերենի բացատրական բառարան: Հատոր 2 (Ղ-Ֆ), Երևան, Հայաստան, 1976, էջ 1387:

դատավարության փուլ է ճանաչվում՝ ելնելով առաջին հերթին դոկտրինում մշակված չափանիշներից՝ փուլի անմիջական խնդիր, սուբյեկտային կազմ, դատավարական ձևի առանձնահատկություն, փուլը եզրափակող ակտի առկայություն և այլն: Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլն օժտված է դատավարության փուլերին հատուկ հատկանիշներով:

Նկատի ունենալով, որ դատախազական վերստուգման փուլը, ելնելով վերստուգման օբյեկտից, կարող է դրսևորվել դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման և քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևերով, ուստի նախ՝ կներկայացնեն դատախազական վերստուգման փուլի ընդհանուր հատկանիշները, այնուհետև՝ դրանք կմասնավորեցվեն դատախազական վերստուգման փուլի իրականացման երկու ձևերի՝ դատարանում մեղադրանքի հարուցման հարցի լուծման և քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևերի համար:

3.3.2. Դատախազական վերստուգման փուլի հատկանիշները

3.3.2.1. Փուլի խնդիրները և գործառույթները

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի գլխավոր խնդիրն է վարույթի նյութերի ամբողջական և համալիր վերլուծության միջոցով ստուգել նախաքննության արդյունքների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը և կայացնել տվյալ փուլը եզրափակող որոշումներից մեկը: Այս գլխավոր խնդրից ածանցվում են անմիջական խնդիրները՝ ստուգել դատավարական ակտերի (մեղադրական եզրակացության կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման) և վարույթի նյութերի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը:

Այս փուլի խնդիրներից բխում են տվյալ փուլի հետևյալ գործառույթները՝ վերահսկողական գործառույթը (ստուգել նախաքննության ընթացքում կատարված գործողությունների և կայացված որոշումների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը) և զտման (կանխարգելման) գործառույթը (բացառել այն վարույթներով նյութերը դատարան հանձնելը, որոնցով առկա չեն բավարար ապացույցներ կամ առկա են վարույթը կարճելու հիմքեր, կամ բացառել քրեական վարույթի անհիմն կամ անօրինական ավարտը՝ վարույթը կարճելու եղանակով): Բացի այդ, դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ժամանակ իրականացվում է նաև նախապատրաստական գործառույթ (դատական վարույթի համար նախապատրաստել անհրաժեշտ կազմակերպական նախադրյալներ):

3.3.2.2. Փուլի սուբյեկտային կազմը

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլում վարույթն իրականացնող մարմինը հսկող դատախազն է, ով օժտված է որոշումներ կայացնելու բացառիկ լիազորություններով, սակայն նա այս փուլի միակ սուբյեկտը չէ: Դատախազը դատավարական հարաբերությունների մեջ է մտնում քննիչի, այլ դատախազների (խմբային հսկողության դեպքում), ինչպես նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների հետ:

Դատախազը քննիչի հետ դատավարական հարաբերությունների մեջ է մտնում երկու առիթով՝ որպես վերստուգման օբյեկտ հանդիսացող վարույթի նյութերն *ընդունող*

սուբյեկտ և որպես վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին *ուղարկող* սուբյեկտ (երբ անհրաժեշտ է շարունակել նախաքննությունը):

Եթե նախաքննության արդյունքների վերստուգումն իրականացվում է դատախազների խմբի կողմից, ապա խմբի անդամների և ղեկավարի միջև ծագում են դատավարական հարաբերություններ՝ կապված խմբի աշխատանքների համակարգման կամ ղեկավարման հետ, ինչպես օրինակ՝ խմբի անդամների միջև լիազորությունների բաշխման հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 39.1-րդ հոդված, 39.2-րդ հոդված):

Դատախազը վարույթի մասնավոր մասնակիցների հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ հիմնականում միջնորդությունների քննարկման առիթով, իսկ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ժամանակ դատախազը խափանման միջոց կիրառելիս կամ փոխելիս անմիջական շփումների մեջ է մտնում գրավատուի, երաշխավորի, դաստիարակչական հսկողություն ստանձնած անձի, զորամասի հրամանատարության ներկայացուցչի, մեղադրյալի աշխատավայրի վարչակազմի հետ:

3.3.2.3. Փուլի սկիզբը և ավարտը

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլն սկսվում է նախաքննության ավարտից հետո՝ համապատասխանաբար մեղադրական եզրակացությամբ կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշմամբ վարույթի նյութերը քննիչից ստանալու պահից:

Փուլն ավարտվում է դատախազի կողմից օրենքով նախատեսված որոշումներից մեկի ընդունմամբ՝ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու և դատարան հանձնելու (կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելու) կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելու մասին որոշումը:

Փուլի ավարտից հետո ծագում են կամ կարող են ծագել դատավարական հարաբերություններ, որոնք դուրս են դատավարական փուլային կառուցվածքից, բայց կազմում են քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի մաս (փուլի ավարտից հետո բողոքարկման վարույթները, որոշումներին ծանոթացնելու հարաբերությունները և այլն): Քրեադատավարական փուլային կառուցվածքից դուրս գտնվող հարաբերությունները պետք է համարել քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի «գորշ գոտիներ»:

Դատավարության համակարգը փուլային սկզբունքով կառուցելու օրինաչափությունից նման շեղումները թույլատրելի են, քանի որ դրանցով լուծվում են ոչ թե փուլերին հատուկ անմիջական խնդիրներ, այլ խիստ որոշակի, կոնկրետ («տեղային») խնդիրներ: Օրինակ՝ նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլն ավարտվում է դատախազի կողմից քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելով, սակայն դրանից հետո կարող է ծագել բողոքարկման վարույթ, եթե վարույթի մասնավոր մասնակիցը համաձայն չէ դատախազի կողմից քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելու հետ: Այս դեպքում մասնավոր մասնակիցը կարող է բողոքարկել որոշումը վերադաս դատախազին (ՀՀ ՔրԴՕ 196-րդ հոդվածի 7-րդ մաս, 207-րդ հոդվածի 7-րդ մաս): Այս հարաբերությունները դատա-

վարական են, սակայն դրանք դատավարության որևէ փուլի մաս չեն, քանի որ ծագում են դատախազական վերստուգման փուլի ավարտից հետո:

Այս հարաբերությունները դատավարական են, սակայն ծագում են նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի (դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծումից) հետո: Քանի որ այս դատավարական հարաբերությունները դուրս են դատավարության փուլային կառուցվածքից, ուստի դրանք պետք է համարել քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի «գորշ գոտիներ»: Ընդ որում՝ «գորշ գոտի» պիտակը որևէ կերպ չի նսեմացնում այդ հարաբերությունների արժեքը կամ նշանակությունը, պարզապես դրանով բնութագրվում է այդ հարաբերությունների յուրահատուկ տեղը քրեադատավարական համակարգում:

3.3.2.4. Փուլի դատավարական ձևը

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի դատավարական ձևն ունի հետևյալ առանձնահատկությունները.

Առաջին՝ այն իրականացվում է ոչ հրապարակային (գրասենյակային) ընթացակարգով հիմնականում փաստաթղթերի ուսումնասիրության ձևով, առանց նիստ հրավիրելու և առանց վարույթի մասնակիցների մասնակցությամբ լսումներ կազմակերպելու:

Երկրորդ՝ որոշումները կայացվում են միանձնյա հսկող դատախազի կամ դատախազների խմբի ղեկավարի (անդամների) կողմից:

Երրորդ՝ այս փուլում ապացուցողական գործողություններ չեն կատարվում և ապացույցներ չեն հավաքվում. նախաքննության ընթացքում հավաքված ապացույցները դատախազը վերստուգում է հիմնականում ստացված ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծության, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու միջոցով:

Չորրորդ՝ միջնորդությունների քննարկման հնարավորությունը սահմանափակ է և պայմանավորված փուլի խնդիրներով ու կարճ ժամկետով: Օրինակ՝ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևում դատախազն օժտված է միջնորդություններն առանց քննության թողնելու հայեցողական լիազորությամբ, մինչդեռ քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևում գործում է միջնորդությունների քննարկման ընդհանուր կանոնը:

3.3.2.5. Փուլի ժամկետը

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլի համար օրենքով նախատեսված է յոթօրյա ժամկետ (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 207-րդ հոդվածի 6-րդ մաս), որն սկսվում է վերստուգման օբյեկտ հանդիսացող նյութերը դատախազի կողմից ստանալու պահից և ավարտվում դատախազի կողմից փուլը եզրափակող որոշումներից մեկի ընդունմամբ: Յոթօրյա ժամկետն առանձնանում է հստակությամբ (սկիզբը և ավարտը որոշակի են), կարճությամբ (պայմանավորված փուլի բնույթով) և անփոփոխելիությամբ (ենթակա չէ երկարաձգման, կասեցման կամ ընդհատման):

Փուլում գործում են երկու տարբեր բնույթի ժամկետներ՝ փուլի յոթօրյա ժամկետը և քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը (ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդված):

Քննարկվող փուլի յոթօրյա ժամկետը պետք է տեղավորվի քրեական հետապնդման ժամկետի ներսում. եթե քրեական հետապնդման ժամկետի մնացորդը յոթ օրից պակաս է, ապա դատախազը պարտավոր է որոշում կայացնել այդ ավելի կարճ ժամկետում:

3.4. Դատախազական վերստուգման փուլի դրսևորման ձևերը

3.4.1. Դատախազական վերստուգման փուլի դրսևորման ձևերի ընդհանուր բնութագիրը

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլը, կախված նրանից, թե քննիչը դատախազին ներկայացրել է մեղադրական եզրակացություն, թե վարույթը կարճելու մասին որոշում, ունի դրսևորման երկու ձև՝

1) դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծումը,

2) քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծումը:

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևի դեպքում դատախազական վերստուգման օբյեկտը մեղադրական եզրակացությունն է և վարույթի նյութերն են, իսկ առարկան՝ մեղադրական եզրակացության և վարույթի նյութերի իրավաչափությունը: Մեղադրական եզրակացության և վարույթի նյութերի իրավաչափության ստուգման գլխավոր խնդիրն է պարզել անձի նկատմամբ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հիմքերի (պայմանների) առկայությունը:

Վ. Զելենեցկին նշում էր, որ նախնական քննության փուլում ձևավորվում և զարգացվում է քննչական մարմինների մեղադրանքը: Այդ մեղադրանքը պետական չէ, քանի որ վերջինս, օրենքի համաձայն, կարող է իրականացվել միայն դատախազի կողմից[28]:

«Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծում» անվանման մեջ օգտագործվում է «մեղադրանք հարուցել» ձևակերպումը, որի պայմաններում ծագում է մեղադրանք հարուցելու և քրեական հետապնդում հարուցելու հարաբերակցության հարցը: Քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշումը, մեղադրական եզրակացության համեմատությամբ, արտացոլում է նախնական (սկզբնական) մեղադրանքը, քանի որ քրեական հետապնդում հարուցելուց հետո նախաքննությունը շարունակվում է, և դրա ընթացքում հնարավոր է ձեռք բերել նոր ապացույցներ, որոնց հիման վրա սկզբնական մեղադրանքը կարող է փոխվել: Մինչդատական վարույթում վերջնական մեղադրանքը ձևավորվում է դատախազի կողմից մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու (այն վերակազմելու) մասին որոշում կայացնելով և վարույթի նյութերը դատարան հանձնելով: Այս առումով քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշումն արտացոլում է միայն նախնական մեղադրանքը:

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևի դեպքում դատախազական վերստուգման օբյեկտը վարույթը կարճելու մասին որոշումն է և վարույթի նյութերն են, իսկ առարկան՝ այդ որոշման և վարույթի նյութերի իրավա-

---

[28] Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. Харьков: Изд-во при Харьк. гос. ун-те, 1979. С. 12.

չափությունը: Քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման և վարույթի նյութերի իրավաչափության ստուգման գլխավոր խնդիրն է պարզել քրեական վարույթն ընդհանրապես եզրափակելու (ավարտելու) պայմանների առկայությունը:

Չնայած այս փուլը կարող է ունենալ իրականացման տարբեր ձևեր՝ կախված վերստուգման օբյեկտից, դրանց էությունը նույնն է: Երկու դեպքում էլ դատախազը, ստանալով ավարտված նախաքննության նյութերը, կատարում է նույն գործառույթը՝ վերստուգում է նախաքննության արդյունքների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը և կայացնում է վերջնական որոշումներից մեկը:

3.4.2. Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման վարույթի հատկանիշները

3.4.2.1. Խնդիրները և գործառույթները

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի գլխավոր խնդիրն է վարույթի նյութերի ամբողջական և համալիր վերլուծության միջոցով պարզել, թե արդյոք առկա են անձի նկատմամբ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հիմքեր (պայմաններ): «Հսկող դատախազն այս փուլում գնահատում է մեղադրյալի դատապարտման հավանականության մասին քննիչի հետևության հիմնավորվածությունը»[29], քանի որ քննիչը նախաքննությունն ավարտում է մեղադրական եզրակացություն կազմելով, եթե հանգում է եզրակացության, որ մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար իրավասու դատարանի կողմից նրա դատապարտումը մեծապես հավանական է (ՀՀ ՔրԴՕ 199-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Այս գլխավոր խնդրից ածանցվում են դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի հետևյալ անմիջական խնդիրները.

1) Ստուգել նախաքննության արդյունքների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Դատախազը, քննիչից ստանալով մեղադրական եզրակացությամբ վարույթի նյութերը, պարտավոր է համակողմանիորեն ստուգել նախաքննության ամբողջ ընթացքը և արդյունքները: Մասնավորապես, դատախազը պետք է պարզի՝ արդյոք հավաքված ապացույցները վերաբերելի են և բավարար են մեղադրյալի մեղավորությունը դատարանում ապացուցելու համար, արդյոք մեղադրանքն ընդգրկում է ենթադրյալ հանցանքի բոլոր դրվագները, արդյոք ճիշտ է տրվել արարքի իրավական գնահատականը, արդյոք պահպանվել են նախաքննության կատարման կարգը սահմանող օրենսդրական բոլոր կանոնները, ինչպես նաև արդյոք կատարվել է համակողմանի և անաչառ նախաքննություն (ՀՀ ՔրԴՕ 204-րդ հոդված):

2) Ապահովել մեղադրական եզրակացության (մեղադրանքի) ձևի պատշաճությունը: Եթե դատախազը պարզում է, որ մեղադրական եզրակացությունը չի համապատասխանում օրենքի պահանջներին, կամ անհրաժեշտ է մեղադրանքից հանել առանձին

---

[29] ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Երևան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, էջ 309-310:

փաստեր կամ ի շահ մեղադրյալի՝ փոխել արարքի իրավական գնահատականը, ապա նա վերակազմում է մեղադրական եզրակացությունը (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ): Միայն այն դեպքում, երբ մեղադրական եզրակացությունը համապատասխանում է բոլոր պահանջներին, և պատշաճ ձևակերպված մեղադրանքը պատրաստ է դատական քննության, դատախազը հաստատում է մեղադրական եզրակացությունը և վարույթի նյութերը հանձնում իրավասու դատարան (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ, ՀՀ ՔրԴՕ 206-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

3) Կանխել վարույթը կարճելու հիմքեր ունեցող վարույթներով դատարանում մեղադրանքի հարուցումը: Դատախազը պարտավոր է պարզել, թե արդյոք առկա են վարույթը կարճելու հիմքեր (ՀՀ ՔրԴՕ 13-րդ հոդված): Եթե դատախազը հայտնաբերում է այդպիսի հիմքեր, նա վարույթի նյութերը վերադարձնում է նախաքննության մարմին՝ վարույթը կարճելու համար (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ): Այս կերպ դատախազը կանխում է նման վարույթներով մեղադրանքի հարուցումը դատարանում, ինչը թույլ է տալիս խնայել դատարանի ռեսուրսները և պաշտպանել անձանց անհիմն քրեական հետապնդումից:

Ասվածի հիման վրա կարելի է նշել, որ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլն օժտված է դատավարության փուլերին հատուկ՝ նախապատրաստական և վերահսկողական հատկանիշներով. հաջորդող փուլի՝ նախնական դատալսումների համար նախապատրաստվում են անհրաժեշտ հիմքեր (նախապատրաստական հատկանիշ) և ստուգվում են նախաքննության փուլի ընթացքում կատարված գործողությունների, կայացված որոշումների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը (վերահսկողական հատկանիշ)[30]:

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի խնդիրներից կարելի է բխեցնել նաև այս փուլի գործառույթները՝

1) Վերահսկողական գործառույթ. ստուգել նախաքննության ընթացքում հավաքված ապացույցների վերաբերելիությունը, թույլատրելիությունը և հավաստիությունը, ինչպես նաև ստուգել խափանման միջոցի կիրառման իրավաչափությունը:

2) Նախապատրաստական գործառույթ. ապահովել դատական վարույթի կազմակերպական նախապատրաստությունը: Օրինակ՝ դատախազն իրավասու է մեղադրական եզրակացությունը վերակազմել, ինչպես նաև կրճատել կամ լրացնել դատարանին հետազոտման համար ներկայացվող մեղադրանքի կողմի ապացույցների ցանկը:

---

[30] «Մեղադրանք հարուցել» հասկացությունն օգտագործվում է լայն իմաստով, որն ընդգրկում է նաև բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու ձևով դատարանում քրեական հետապնդում հարուցելու հարցի քննարկումը: ՀՀ ՔրԴՕ 426-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հավաքված ապացույցները համարելով բավարար՝ քննիչը, մեղադրական եզրակացությանը ներկայացվող վերաբերելի պահանջների պահպանմամբ, կազմում է եզրափակիչ ակտ կամ կայացնում է վարույթը կարճելու մասին որոշում՝ այն վարույթի նյութերի հետ անհապաղ հանձնելով հսկող դատախազին:

3) Զտման գործառույթ. բացառել այն վարույթներով նյութերը դատարան հանձնելը, որոնցով առկա չեն բավարար ապացույցներ կամ առկա են վարույթը կարճելու հիմքեր:

3.4.2.2. Սուբյեկտային կազմը

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում վարույթն իրականացնող մարմինը հսկող դատախազն է, ով այս փուլում օժտված է որոշումներ կայացնելու բացառիկ լիազորություններով, սակայն նա այս փուլի միակ սուբյեկտը չէ: Դատախազը դատավարական հարաբերությունների մեջ է մտնում քննիչի, այլ դատախազների (խմբային հսկողության դեպքում), ինչպես նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների հետ:

Դատախազը քննիչի հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ երկու առիթով.

Առաջին՝ քննիչը մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ միասին հանձնում է հսկող դատախազին (ՀՀ ՔրԴՕ 203-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այս դեպքում դատախազը քննիչի հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ՝ որպես մեղադրական եզրակացությունը և վարույթի նյութերն *ընդունող* սուբյեկտ:

Երկրորդ՝ դատախազն իրավասու է վարույթի նյութերը վերադարձնել նախաքննության մարմին, եթե անհրաժեշտ է շարունակել նախաքննությունը, կազմել նոր մեղադրական եզրակացություն կամ մեղադրանքը լրացնել սկզբնականից էապես տարբերվող փաստերով (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի և 2-րդ մաս): Այս դեպքում դատախազը կրկին քննիչի հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ՝ որպես վարույթի նյութերն *ուղարկող* սուբյեկտ:

Եթե դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծումն իրականացվում է դատախազների խմբի կողմից, ապա խմբի անդամների և ղեկավարի միջև ծագում են դատավարական հարաբերություններ՝ կապված խմբի աշխատանքների համակարգման կամ ղեկավարման հետ, օրինակ՝ խմբի անդամների միջև լիազորությունների բաշխման հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 39.1-րդ հոդված, 39.2-րդ հոդված):

Դատախազը վարույթի մասնավոր մասնակիցների հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ հետևյալ առիթներով.

Առաջին՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցներն այս փուլում իրավունք ունեն միջնորդություններ ներկայացնել վարույթն իրականացնող դատախազին: Թեև դատախազին վերապահվել է այդ միջնորդություններն «առանց քննության թողնելու» հայեցողական լիազորություն (ՀՀ ՔրԴՕ 154-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), սակայն միջնորդության ներկայացման փաստն ինքնին դատախազի և միջնորդություն ներկայացրած անձի միջև առաջացնում է դատավարական հարաբերություն:

Երկրորդ՝ այս փուլում դատախազն իրավասու է որպես խափանման միջոց կիրառել գրավ, պաշտոնավարման կասեցում, բացակայելու արգելք, երաշխավորություն, դաստիարակչական հսկողություն, զինվորական հսկողություն (ՀՀ ՔրԴՕ 122-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետ): Խափանման միջոց կիրառելիս կամ փոխելիս դատախազն անմիջական շփումների մեջ է մտնում որոշակի անձանց հետ, մաս-

նավորապես, գրավ կիրառելիս՝ գրավատուի հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 125-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), երաշխավորություն կիրառելիս՝ երաշխավորի հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 128-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), դաստիարակչական հսկողություն կիրառելիս՝ ծնողի, որդեգրողի կամ հոգաբարձուի հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 129-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), զինվորական հսկողություն կիրառելիս՝ զորամասի հրամանատարության ներկայացուցչի հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 130-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), պաշտոնավարման կասեցում կիրառելիս՝ մեղադրյալի աշխատավայրի վարչակազմի և մեղադրյալի հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 126-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), բացակայելու արգելք կիրառելիս՝ սահմանային վերահսկողություն իրականացնող լիազոր մարմնի և մեղադրյալի հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 127-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Բացի այդ, խափանման միջոցը փոխելու կամ վերացնելու մասին որոշումն անհապաղ հանձնվում է խափանման միջոցի կիրառումն ապահովող մարմնին կամ պաշտոնատար անձին, իսկ դրա պատճենը՝ այն անձին, որի նկատմամբ կիրառվում է խափանման միջոցը (ՀՀ ՔրԴՕ 117-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Այս անձանց հետ դատախազը մտնում է անմիջական դատավարական հարաբերությունների մեջ՝ նրանց բացատրելով մեղադրանքի էությունը, իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը (այն դեպքերում, երբ օրենքը դա պահանջում է):

3.4.2.3. Վարույթի սկիզբը և ավարտը

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլն սկսվում է նախաքննության փուլի ավարտից հետո, ավելի ճշգրիտ՝ մեղադրական եզրակացությամբ վարույթի նյութերը քննիչից ստանալու պահից:

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլն ավարտվում է հետևյալ որոշումներից մեկի ընդունմամբ.

1) մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու և դատարան հանձնելու մասին որոշումը, կամ՝

2) վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելու մասին որոշումը:

Մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու և վարույթի նյութերը դատարան հանձնելու մասին հսկող դատախազի ակտով դատախազը համարվում է իր լիազորություններն ամբողջությամբ իրականացրած:

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի ավարտից հետո ծագում են (կարող են ծագել) կազմակերպական կամ դատական երաշխիքների հետ կապված վարույթներ, որոնք թեև դուրս են դատավարական փուլային համակարգից, բայց համարվում են դատավարական հարաբերություններ և կազմում են քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի մաս: Մասնավորապես.

1) Դատական երաշխիքների վարույթը, որն ի հայտ է գալիս այն դեպքում, երբ դատարանը, ստանալով քրեական գործը, արձանագրում է, որ մեղադրական եզրակացությունը դատարան է հանձնվել ՀՀ ՔրԴՕ 206-րդ հոդվածի 2-րդ մասով

սահմանված ժամկետի խախտմամբ, այսինքն՝ կալանավորված մեղադրյալի դեպքում կալանքի առավելագույն (ընդհանուր) ժամկետը դեռ չի լրացել, սակայն գործը դատարան է հանձնվել կալանքի ժամկետը լրանալուց 15 օրից պակաս ժամկետում: Այդ դեպքում դատարանը, առանց նախնական դատալսումներ անցկացնելու մասին որոշում կայացնելու, քրեական գործը վերադարձնում է հսկող դատախազին՝ խափանման միջոցի հարցը քննարկելու և գործը կրկին դատարան հանձնելու նպատակով (ՀՀ ՔրԴՕ 310-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Եթե դատախազը կալանքի ժամկետը երկարացնելու միջնորդությամբ դիմում է դատարան, ապա ծագում է դատական երաշխիքների վարույթ: Այս հարաբերությունները դատավարական են, սակայն ծագում են դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծումից հետո: Ընդ որում՝ այս դեպքում նախաքննության փուլը կամ նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլը չեն վերսկսվում (այս մասին՝ հաջորդիվ):

2) Տեղեկացման պարտականությունը, ըստ որի՝ դատախազը պարտավոր է գրավոր տեղեկացնել վարույթի մասնավոր մասնակիցներին վարույթի նյութերը դատարան հանձնելու մասին՝ նրանց պատշաճ ձևով ուղարկելով մեղադրական եզրակացության և դրան կցված հավելվածների հաստատված պատճենները (ՀՀ ՔրԴՕ 206-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Այս հարաբերությունները կազմակերպական են և ծագում են դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցը լուծելուց հետո:

Ինչպես նշվեց, այս հարաբերությունները թեև դատավարական են, սակայն դրանք դուրս են դատավարության փուլային կառուցվածքից, ուստի դրանք պետք է համարել քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի «գորշ գոտիներ»: Ընդ որում՝ «գորշ գոտի» պիտակը չի նսեմացնում այդ հարաբերությունների արժեքը կամ նշանակությունը, պարզապես դրանով բնութագրվում է այդ հարաբերությունների յուրահատուկ տեղը քրեադատավարական համակարգում:

3.4.2.4. Դատավարական ձևը

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի դատավարական ձևն ունի որոշակի առանձնահատկություններ:

Առաջին՝ այս փուլում վարույթն իրականացվում է ոչ հրապարակային (գրասենյակային) եղանակով: Հսկող դատախազն իր լիազորություններն իրականացնում է հիմնականում փաստաթղթերի ուսումնասիրության ձևով՝ առանց նիստ հրավիրելու, առանց վարույթի մասնակիցների մասնակցությամբ լսումներ կազմակերպելու և առանց հրապարակային ընթացակարգի:

Բացառություն է կազմում խափանման միջոցի կիրառումը: Խափանման միջոց կիրառելիս դատախազն անմիջական շփումների մեջ է մտնում համապատասխան անձանց հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 125-130-րդ հոդվածներ):

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի ոչ հրապարակային բնույթը պետք է տարբերել նախաքննության փուլում գործող նախաքննության տվյալների հրապարակման

արգելքից (ՀՀ ՔրԴՕ 186-րդ հոդված): Վերջինս վերաբերում է նախաքննության փուլում հավաքված տվյալների՝ երրորդ անձանց հրապարակելու անթույլատրելիությանը, մինչդեռ այս փուլի «ոչ հրապարակային ընթացակարգը» վերաբերում է դատախազի գործունեության իրականացման ձևին՝ առանց նիստ հրավիրելու կամ լսումներ կազմակերպելու: Ավելին՝ ՀՀ ՔրԴՕ 186-րդ հոդվածով սահմանված նախաքննության տվյալների հրապարակման արգելքն իր բնույթով չի կարող վերաբերել դատախազական վերստուգման փուլին: Պատճառն այն է, որ նախաքննության ավարտին վարույթի մասնավոր մասնակիցներն արդեն իսկ ծանոթացել են վարույթի նյութերին (ՀՀ ՔրԴՕ 200-րդ հոդված): Այս փուլում դատախազի գործունեությունն իրականացվում է արդեն իսկ վարույթի մասնավոր մասնակիցներին հայտնի դարձած տվյալների հիման վրա:

Երկրորդ՝ այս փուլում որոշումները կայացվում են միանձնյա: Անհատական դատախազական հսկողության դեպքում բոլոր որոշումները (մեղադրական եզրակացության հաստատում, վերակազմում, վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը, խափանման միջոցի փոփոխություն, ապացույցների ցանկի լրացում կամ կրճատում) ընդունում է հսկող դատախազը միանձնյա: Խմբային հսկողության դեպքում ՀՀ ՔրԴՕ 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ և 16-րդ կետերով սահմանված լիազորությունների շրջանակում (մեղադրական եզրակացության հաստատում, վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը[31]) որոշումներն ընդունում է բացառապես դատախազների խմբի ղեկավարը միանձնյա, իսկ մյուս լիազորությունների դեպքում (օրինակ՝ վարույթի մասնակիցների ներկայացրած միջնորդությունների քննարկման դեպքում) որոշումները կարող են ընդունվել խմբի անդամների կողմից միանձնյա՝ խմբի ղեկավարի սահմանած շրջանակներում (ՀՀ ՔրԴՕ 39.2-րդ հոդված):

Երրորդ՝ այս փուլում ապացուցողական գործողություններ չեն կատարվում և ապացույցներ չեն հավաքվում, իսկ նախաքննության ընթացքում հավաքված ապացույցները դատախազը վերստուգում է հիմնականում ստացված ապացույցի ձևի

---

[31] Մեղադրական եզրակացությունը հաստատելը (ՀՀ ՔրԴՕ 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ կետ) և այն չհաստատելը (նույն հոդվածի 16-րդ կետ) դասվել են դատախազների խմբի ղեկավարի բացառիկ լիազորությունների շարքին (ՀՀ ՔրԴՕ 39.2-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Սակայն մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելու լիազորությունը (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ), որը դատավարության նույն փուլում (նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգում՝ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով) կիրառելի երրորդ լիազորությունն է, բաց է թողնվել դատախազների խմբի ղեկավարի բացառիկ լիազորությունների ցանկից:

Սա ոչ թե օրենսդրի գիտակցված լռության, այլ օրենսդրական բացթողման արդյունք է: Ծայրահեղ անտրամաբանական կլիներ պնդել, որ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելը դատախազների խմբի ղեկավարի բացառիկ լիազորությունն է, իսկ մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելու լիազորությունը ՀՀ ՔրԴՕ 39.2-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիման վրա կարող է իրականացվել դատախազների խմբի ցանկացած անդամի կողմից: Մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելը համակարգային առումով առավել մոտ է ՀՀ ՔրԴՕ 38-րդ հոդվածի 15-րդ և 16-րդ կետերով, 39.2-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ դատախազների խմբի ղեկավարի բացառիկ լիազորություններին, քան ընդհանուր «այլ» լիազորություններին:

Հաշվի առնելով առկա օրենսդրական բացթողումը, *extra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելը ևս պետք է համարել դատախազների խմբի ղեկավարի բացառիկ լիազորություն:

և բովանդակության վերլուծության, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու միջոցով:

Չորրորդ՝ այս փուլում առկա է միջնորդությունների քննարկման սահմանափակ հնարավորություն, որը պայմանավորված է այս փուլի խնդիրներով և կարճ ժամկետով: ՀՀ ՔրԴՕ 154-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն.

«Մեղադրական եզրակացություն կազմելով նախաքննության ավարտի մասին՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցներին ծանուցելուց հետո քննիչին և հսկող դատախազին ուղղված նրանց միջնորդությունները կարող են թողնվել առանց քննության, որը ենթակա չէ բողոքարկման»:

Այս իրավական կարգավորումը ենթադրում է, որ դատախազը տվյալ փուլում օրենսդրորեն ազատված չէ միջնորդությունները քննարկելու պարտականությունից, սակայն նրան վերապահված է հայեցողական լիազորություն՝ դրանք թողնել առանց քննության: Այս հայեցողական լիազորությունը չի նշանակում դատախազի ազատություն՝ ըստ իր սուբյեկտիվ ցանկության, կամայականորեն (առանց պատճառաբանության) թողնել միջնորդությունն առանց քննության: Եթե միջնորդությունը կարող է քննարկվել սահմանափակ յոթօրյա ժամկետում, և դրա լուծումը բխում է այս փուլի խնդիրներից, ապա այն պետք է քննարկվի այս փուլում: Օրինակ՝ եթե պաշտպանը միջնորդում է անթույլատրելի ճանաչել ակնհայտորեն ապօրինի եղանակով ձեռք բերված ապացույցը, ապա դատախազը պետք է քննարկի այդ միջնորդությունը և կայացնի համապատասխան որոշում:

3.4.2.5. Վարույթի ժամկետը

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի համար օրենքով նախատեսված է յոթօրյա ժամկետ, որն սկսվում է այն պահից, երբ դատախազը քննիչից ստանում է մեղադրական եզրակացությամբ վարույթի նյութերը և ավարտվում է դատախազի կողմից օրենքով նախատեսված որոշումներից մեկի ընդունմամբ (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այս փուլի համար նախատեսված յոթօրյա ժամկետն առանձնանում է հետևյալ հատկանիշներով.

1) *Հստակություն.* յոթօրյա ժամկետի սկիզբը (մեղադրական եզրակացությամբ վարույթի նյութերը դատախազի կողմից ստանալու պահը) և ավարտը (դատախազի կողմից որոշումներից մեկի ընդունումը) ունեն օրենսդրական որոշակիություն:

2) *Կարճություն.* յոթ օրը էապես կարճ ժամկետ է, ինչը պայմանավորված է այս փուլի բնույթով և խնդիրներով:

3) *Անփոփոխելիություն.* յոթօրյա ժամկետը ենթակա չէ երկարաձգման, կասեցման կամ ընդհատման: Այն կոշտ ժամկետ է, որը պետք է պահպանվի դատախազի կողմից:

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում գործում են երկու տարբեր բնույթի ժամկետներ.

1) տվյալ փուլի յոթօրյա ժամկետը (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

2) քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը (ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդված):

Եթե նախաքննության ընթացքում հարուցվել է քրեական հետապնդում, ապա մինչդատական վարույթը պետք է ավարտվի մինչև քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալը (ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդվածի 1-ին մաս)։ Քրեական հետապնդման ժամկետն ամբողջ մինչդատական վարույթի համար նախատեսված առավելագույն ժամկետն է, որի ընթացքում պետք է ավարտվի նախաքննությունը, մեղադրական եզրակացությունը հաստատվի դատախազի կողմից, և գործն ուղարկվի դատարան:

Եթե լրացել է օրենքով սահմանված քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը, և դատախազն այդ ժամկետի ընթացքում վարույթի նյութերը չի հանձնել դատարան, ապա դա քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք է (ՀՀ ՔրԴՕ 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետ)։ Այս կարգավորումից բխում է, որ քրեական հետապնդման ժամկետները վերաբերում են ոչ միայն նախաքննության փուլին, այլև նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլին: Այլ կերպ ասած՝ եթե դատախազն ստանում է վարույթի նյութերը, սակայն մինչև ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդվածով սահմանված առավելագույն ժամկետը լրանալը չի հասցնում հաստատել մեղադրական եզրակացությունը և վարույթի նյութերը հանձնել դատարան, ապա առաջանում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու պարտականություն:

Դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման վարույթում քրեական հետապնդման ժամկետները գործում են հետևյալ կերպ. դատախազը պետք է իր յոթօրյա ժամկետում կայացնի որոշումներից մեկը՝ հաշվի առնելով քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետի մնացորդը (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մաս)։ Այս համատեքստում կարևոր է նշել, որ դատախազի յոթօրյա ժամկետը պետք է տեղավորվի քրեական հետապնդման ժամկետի ներսում. եթե քրեական հետապնդման ժամկետի մնացորդը քննարկվող փուլի համար նախատեսված յոթօրյա ժամկետից պակաս է, ապա դատախազը պարտավոր է փուլը եզրափակող որոշում կայացնել քրեական հետապնդման ժամկետում: Եթե դատախազը որոշում է վարույթի նյութերը վերադարձնել նախաքննության մարմին (ՀՀ ՔրԴՕ 205-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ), ապա այդ վերադարձը չի կասեցնում կամ չի ընդհատում քրեական հետապնդման ժամկետի հոսքը, քանի որ դատախազի կողմից նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու կամ ընդհատելու հիմք չէ (ՀՀ ՔրԴՕ 192-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 193-րդ հոդված)։

3.4.3. Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման վարույթի հատկանիշները

3.4.3.1. Խնդիրները և գործառույթները

Քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը քննիչից ստանալուց հետո դատախազի գործունեությունն օժտված է քրեական դատավարության փուլերին հատուկ հատկանիշներով: Դատախազի գործունեության անմիջական խնդիրն է ստուգել քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը:

Ի տարբերություն դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման, որտեղ դատախազը քննարկում է մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու հարցը, քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում դատախազը քննարկում է քննիչի կողմից կայացված վարույթը կարճելու որոշումը հաստատելու հարցը:

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի գլխավոր խնդիրն է վարույթի նյութերի ամբողջական և համալիր վերլուծության միջոցով պարզել, թե արդյոք առկա են քրեական վարույթն ընդհանրապես եզրափակելու (ավարտելու) պայմանները: Այս գլխավոր խնդրից ածանցվում են քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի հետևյալ անմիջական խնդիրները.

1) Ստուգել նախաքննության արդյունքների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը (բովանդակության ստուգում): Դատախազը, քննիչից ստանալով քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը, պարտավոր է ստուգել, թե արդյոք առկա է ՀՀ ՔրԴՕ 13-րդ հոդվածով նախատեսված վարույթը կարճելու հիմքերից որևէ մեկը: Մասնավորապես, դատախազը պետք է պարզի՝ արդյոք քննիչի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքները և դրանք հաստատող ապացույցները բավարար են վարույթը կարճելու համար, արդյոք ճիշտ է կիրառվել իրավական հիմքը, արդյոք պահպանվել են նախաքննության կատարման կարգը սահմանող օրենսդրական բոլոր կանոնները (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 13-րդ հոդված): Ստուգման արդյունքում դատախազը եզրակացնում է, թե արդյոք քննիչի կողմից վարույթը կարճելու որոշումն օրինական է և հիմնավորված: Այս կերպ դատախազը կանխում է քրեական վարույթի՝ անհիմն կամ անօրինական կարճման դեպքերը:

2) Ստուգել քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման ձևի պատշաճությունը (ձևի ստուգում): Դատախազը պարտավոր է նաև ստուգել, թե արդյոք քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման ձևը (կառուցվածքը) համապատասխանում է օրենքի պահանջներին: Մասնավորապես, դատախազը պետք է պարզի, արդյոք որոշման մեջ շարադրված են բոլոր անհրաժեշտ տարրերը (փաստական հանգամանքները, դրանք հաստատող ապացույցները, իրավական հիմնավորումները, արգելադրված կամ առգրավված գույքի և իրեղեն ապացույցների տնօրինմանն առնչվող հարցերը, որոշումը բողոքարկելու կարգը և ժամկետները): Եթե դատախազը պարզում է, որ որոշումը էական հարցերում չի համապատասխանում օրենքի պահանջներին (օրինակ՝ բացակայում է իրավական հիմնավորումը, կամ չեն լուծվել ապացույցների պահպանման կամ տնօրինման հարցերը), ապա նա վարույթի նյութերը վերադարձնում է նախաքննության մարմնին՝ որոշումը պատշաճ ձևակերպելու համար: Միայն այն դեպքում, երբ որոշումը համապատասխանում է բոլոր պահանջներին, դատախազը հաստատում է այն (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի խնդիրներից կարելի է բխեցնել նաև այս փուլի գործառույթները՝

1) Վերահսկողական գործառույթ. ստուգել քննիչի կողմից վարույթը կարճելու որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը՝ ներառյալ ապացույցների պատշաճությունը, բավարարությունը և իրավական հիմքերի ճիշտ կիրառումը:

2) Կանխարգելիչ գործառույթ. բացառել քրեական վարույթի անհիմն կամ անօրինական ավարտը վարույթը կարճելու ճանապարհով:

Ի տարբերություն դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման՝ քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլը չունի նախապատրաստական գործառույթ, քանի որ այստեղ խոսքը վերաբերում է քրեական վարույթի ավարտին, այլ ոչ թե դատական քննության նախապատրաստմանը:

3.4.3.2. Սուբյեկտային կազմը

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում վարույթն իրականացնող մարմինը հսկող դատախազն է, ով այս փուլում օժտված է որոշումներ կայացնելու բացառիկ լիազորություններով, սակայն նա այս փուլի միակ սուբյեկտը չէ: Դատախազը դատավարական հարաբերությունների մեջ է մտնում քննիչի, այլ դատախազների (խմբային հսկողության դեպքում), ինչպես նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների հետ:

Դատախազը քննիչի հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ երկու առիթով.

Առաջին՝ քննիչը նախաքննության ավարտի մասին ծանուցում է վարույթի մասնավոր մասնակիցներին և վարույթի նյութերին ծանոթանալուց հետո կազմում է քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը և այն ներկայացնում հսկող դատախազին (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այս դեպքում դատախազը քննիչի հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ՝ որպես քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը և վարույթի նյութերն *ընդունող* սուբյեկտ:

Երկրորդ՝ դատախազն իրավասու է վարույթի նյութերը վերադարձնել նախաքննության մարմին, եթե պարզում է, որ անհրաժեշտ է շարունակել նախաքննությունը (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 6-րդ մաս): Այս դեպքում դատախազը կրկին քննիչի հետ մտնում է դատավարական հարաբերությունների մեջ՝ որպես վարույթի նյութերն *ուղարկող* սուբյեկտ:

Եթե քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծումն իրականացվում է դատախազների խմբի կողմից, ապա խմբի անդամների և ղեկավարի միջև ծագում են դատավարական հարաբերություններ՝ կապված խմբի աշխատանքների համակարգման կամ ղեկավարման հետ, օրինակ՝ խմբի անդամների միջև լիազորությունների բաշխման հետ (ՀՀ ՔրԴՕ 39.1-րդ հոդված, 39.2-րդ հոդված):

Դատախազը վարույթի մասնավոր մասնակիցների (մեղադրյալ, տուժող, պաշտպան, օրինական ներկայացուցիչ և այլն) հետ այս փուլում չունի անմիջական շփումներ՝ նրանց մասնակցությամբ վարութային գործողություններ կատարելու ձևով: Սակայն դա չի նշանակում, որ նրանց հետ դատավարական հարաբերություններ չեն ծագում: Այսպես՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցներն այս փուլում ևս իրավունք ունեն միջնորդություններ ներկայացնել վարույթն իրականացնող դատախազին: Ի տարբերություն դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծմանը, որտեղ դատախազն օժտված է միջնորդություններն առանց քննության թողնելու հայեցողական լիազորությամբ (ՀՀ ՔրԴՕ 154-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում գործում է ընդհանուր կանոնը. Դատախազը՝ որպես վարույթն իրականացնող մարմին, պարտավոր է այդ խնդիրներով և կարճ ժամկետով պայմանավորված սահմանափակումների շրջանակում քննել միջնորդությունները (ՀՀ ՔրԴՕ 154-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Միջնորդության ներկայացման փաստն ինքնին դատախազի և միջնորդություն ներկայացրած անձի միջև առաջացնում է դատավարական հարաբերություն:

3.4.3.3. Վարույթի սկիզբը և ավարտը

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլն սկսվում է նախաքննության փուլի ավարտից հետո: Ավելի ճշգրիտ՝ այն սկսվում է քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը վարույթի նյութերի հետ միասին քննիչից ստանալու պահից:

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի վարույթն ավարտվում է հետևյալ որոշումներից մեկի ընդունմամբ.

1) քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելը, կամ՝

2) վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը:

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլն ավարտվում է դատախազի կողմից քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելու պահին, այլ ոչ թե որոշման օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին: Օրինական ուժի մեջ մտնելը տեղի է ունենում ավելի ուշ՝ բողոքարկման ժամկետը լրանալուց կամ բողոքարկումից հետո որոշումը վերջնականապես հաստատվելուց հետո (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 11-րդ մաս): Այսինքն՝ փուլն ավարտվում է դատախազի կողմից որոշում կայացնելու պահին, իսկ որոշման օրինական ուժի մեջ մտնելը տեղի է ունենում արդեն փուլի ավարտից հետո:

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի ավարտից հետո (որոշումը հաստատումից մինչև օրինական ուժի մեջ մտնելը) ծագում են (կարող են ծագել) կազմակերպական կամ բողոքարկման վարույթներ, որոնք թեև դուրս են դատավարական փուլային

համակարգից, բայց համարվում են դատավարական հարաբերություններ և կազմում են քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի մաս: Մասնավորապես.

1) Բողոքարկման վարույթը, որը ծագում է այն դեպքում, երբ վարույթի մասնավոր մասնակիցը համաձայն չէ դատախազի կողմից քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելու հետ: Այս դեպքում մասնավոր մասնակիցը կարող է բողոքարկել որոշումը վերադաս դատախազին (ՀՀ ՔրԴՕ 196-րդ հոդվածի 7-րդ մաս, 207-րդ հոդվածի 7-րդ մաս): Այս հարաբերությունները դատավարական են, սակայն ծագում են քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի ավարտից հետո:

2) Տեղեկացման պարտականությունը, ըստ որի՝ քննիչը դատախազի կողմից քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելուց հետո վարույթի մասնավոր մասնակիցներին տեղեկացնում է կայացված որոշման մասին (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 7-րդ մասի և 196-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն): Տեղեկացումը տեղի է ունենում փուլի ավարտից հետո:

Ավելին, օրենքով նախատեսվել է նաև քրեական վարույթը կարճելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշման թերությունները հսկող դատախազի որոշմամբ լուծելու հնարավորություն, եթե դրանց լուծումը չի փոխում որոշման էությունը (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 13-րդ մասի): Այս պարագայում նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլն ավարտվել է, սակայն օրենքով հսկող դատախազին տրվել է դատավարական որոշում կայացնելու հնարավորություն:

Ինչպես նշվեց, այս հարաբերությունները քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի «գորշ գոտիներ» են:

3.4.3.4. Դատավարական ձևը

Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի դատավարական ձևն ունի որոշակի առանձնահատկություններ:

Առաջին՝ այս փուլն իրականացվում է ոչ հրապարակային (գրասենյակային) ընթացակարգով՝ հիմնականում փաստաթղթերի ուսումնասիրության ձևով՝ առանց նիստ հրավիրելու, առանց վարույթի մասնակիցների մասնակցությամբ լսումներ կազմակերպելու և առանց հրապարակային ընթացակարգի:

Երկրորդ՝ այս փուլում որոշումները կայացվում են միանձնյա: Անհատական դատախազական հսկողության դեպքում բոլոր որոշումները (քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման հաստատումը, վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը) ընդունում է հսկող դատախազը միանձնյա: Խմբային հսկողության դեպքում ՀՀ ՔրԴՕ 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ և 16-րդ կետերով սահմանված լիազորությունների շրջանակում (քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման հաստատում, վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը) որոշումներն ընդունում է բացառապես դատախազների խմբի ղեկավարը միանձնյա, իսկ այլ լիազորությունների դեպքում (օրինակ՝ վարույթի մասնակիցների ներկայացրած

միջնորդությունների քննարկման դեպքում) որոշումները կարող են ընդունվել խմբի անդամների կողմից միանձնյա՝ խմբի ղեկավարի սահմանած շրջանակներում (ՀՀ ՔրԴՕ 39.2-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր):

Երրորդ՝ այս փուլում ապացուցողական գործողություններ չեն կատարվում և ապացույցներ չեն հավաքվում, իսկ նախաքննության ընթացքում հավաքված ապացույցները դատախազն ստուգում է հիմնականում ստացված ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծության, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու միջոցով:

Չորրորդ՝ ինչպես նշվեց, այս փուլում գործում է միջնորդությունների քննարկման ընդհանուր կանոնը՝ դատախազը պարտավոր է տվյալ փուլին հատուկ սահմանափակումների (դատավարական ռեժիմի) շրջանակում քննել միջնորդությունները (ՀՀ ՔրԴՕ 154-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Համեմատության համար նշենք, որ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլում դատախազն իրավասու է միջնորդությունները թողնել առանց քննության, քանի որ միջնորդություններում առաջադրված հարցերը (օրինակ՝ ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելը) կարող են քննարկվել նաև դատական վարույթի ընթացքում: Մինչդեռ, քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու փուլում դատախազի կողմից որոշումը հաստատելուց հետո քրեական վարույթն ավարտվում է (եթե որոշումը չի բողոքարկվում կամ բողոքարկումից հետո մնում է ուժի մեջ), ուստի այս փուլում միջնորդություններով առաջադրված հարցերը հետագա դատական վարույթի ընթացքում քննարկվելու հնարավորություն չունեն:

Այս փուլում վարույթի մասնավոր մասնակիցները կարող են ներկայացնել մասնավորապես հետևյալ միջնորդությունները.

Առաջին՝ միջնորդություններ՝ կապված կարճման հիմքերի բացակայության հետ: Եթե մասնավոր մասնակիցը կարծում է, որ քննիչի կողմից վարույթը կարճելու որոշումն անհիմն է (այսինքն՝ ՀՀ ՔրԴՕ 13-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկն առկա չէ), նա կարող է միջնորդել դատախազին վերադարձնել նյութերը նախաքննության մարմնին՝ նախաքննությունը շարունակելու համար:

Երկրորդ՝ միջնորդություններ՝ կապված որոշման ձևական խախտումների հետ: Եթե քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը չի համապատասխանում ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 5-րդ մասի պահանջներին (օրինակ՝ չեն լուծվել արգելադրված կամ առգրավված գույքի և իրեղեն ապացույցների տնօրինման վերաբերյալ հարցերը): Միջնորդությունները կարող են վերաբերել նաև վարութային ծախսերի բաշխմանը:

3.4.3.5. Վարույթի ժամկետը

Քրեական դատավարության փուլի ինքնուրույնության հատկանիշներից է այդ փուլի համար օրենսդրորեն սահմանված ժամկետների առկայությունը: Քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծման ձևով դրսևորվող դատախազական վերստուգման փուլի համար օրենքով նախատեսված է յոթօրյա հստակ ժամկետ, որն սկսվում է այն պահից, երբ դատախազը քննիչից ստանում է քրեական վարույթը

կարճելու մասին որոշումը և ավարտվում է դատախազի կողմից օրենքով նախատեսված որոշումներից մեկի ընդունմամբ (ՀՀ ՔրԴՕ 207-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Յոթօրյա ժամկետն առանձնանում է հստակությամբ (սկիզբը և ավարտը որոշակի են), կարճությամբ (պայմանավորված փուլի բնույթով) և անփոփոխելիությամբ (ենթակա չէ երկարաձգման, կասեցման կամ ընդհատման):

§ 4. Դատախազի կարգավիճակը նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլում

ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով դատախազին վերապահված է մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողական գործառույթ՝ առանց քննչական գործողություններ կատարելու լիազորության: Մյուս կողմից՝ ՀՀ ՔրԴՕ 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով դատախազը համարվում է վարույթն իրականացնող մարմին՝ մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը քննիչից ստանալու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը դատարան հանձնելը, քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը հաստատելը կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը: Այս նորմերի համադրությունից պարզ է դառնում, որ դատախազն այս փուլում ունի երկակի կարգավիճակ (*status duplex*)՝ միաժամանակ հանդես գալով թե՛ որպես հսկողություն իրականացնող մարմին, թե՛ որպես վարույթն իրականացնող մարմին: Այս երկակիությունը բնորոշ է նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլին, քանի որ դատախազը համատեղում է ինչպես հետագա (*ex post*) հսկողության, այնպես էլ որպես վարույթն իրականացնող մարմին առաջնային որոշումներ կայացնելու լիազորությունները:

Դատախազի՝ որպես հսկողություն իրականացնող մարմնի լիազորություններն են՝

1) հաստատել մեղադրական եզրակացությունը
2) վերակազմել մեղադրական եզրակացությունը,
3) վերադարձնել վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին,
4) հաստատել քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը:

Դատախազի՝ որպես վարույթն իրականացնող մարմնի լիազորություններից են՝

1) կիրառել համապատասխան դատավարական սանկցիաներ,
2) կիրառել հատուկ պաշտպանության միջոցներ,
3) լուծել վարույթի մասնակիցների ներկայացրած միջնորդությունները,
4) հաստատել ապացույցի անթույլատրելիությունը կամ օրենքով սահմանված կարգով ստացված ապացույցի օգտագործման արգելքը:

Հարկ է նշել, որ դատախազի՝ որպես հսկողություն իրականացնող և միաժամանակ վարույթն իրականացնող մարմնի լիազորությունների տարանջատումը որոշ չափով

պայմանական է: Իրականում այս երկու գործառույթները փոխներթափանցում են, իսկ դատախազին վերապահված լիազորությունները հաճախ միաժամանակ կրում են ինչպես հսկողական, այնպես էլ առաջնային վարութային բնույթ: Օրինակ՝ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու լիազորությունը թեև իր էությամբ հսկողական գործառույթի դրսևորում է, սակայն այն նաև այս փուլում կայացվող առաջնային վարութային որոշում է: Այս առումով դատախազի կարգավիճակը ոչ թե երկու իրարամերժ դերերի գումար է, այլ իրավական ինստիտուտների սինթեզ, որտեղ հսկողությունն իրականացվում է վարույթն իրականացնելու լիազորությունների շրջանակում, իսկ վարութային որոշումները կայացվում են հսկողական արդյունքների հիման վրա:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգման փուլում դատախազի կարգավիճակի երկակիությունը հակասում է ՀՀ Սահմանադրությանը: Իրականում նման հակասություն առկա չէ, քանի որ վարույթն իրականացնելու մասին դատավարական նորմը դատախազին չի վերապահում քննության գործառույթ: Դատախազը՝ որպես վարույթն իրականացնող մարմին, օժտված է ոչ քննչական բնույթի ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու (ապացուցողական գործողություններ կատարելու) լիազորություններով: Ուստի այս փուլում քննության և հսկողության գործառույթները չեն միախառնվում:

Այսպիսով՝ դատախազի երկակի կարգավիճակը (*status duplex*)՝ որպես միաժամանակ հսկողություն իրականացնող և վարույթն իրականացնող մարմին, նախաքննության արդյունքների վերստուգման փուլի առանձնահատկությունն է, որտեղ դատախազը համատեղում է ինչպես հետագա (*ex post*) հսկողության, այնպես էլ ոչ քննչական բնույթի որոշումներ կայացնելու լիազորությունները:

Եզրակացություններ

Նախաքննության արդյունքների դատախազական վերստուգումը քրեական դատավարության ինքնուրույն փուլ է, քանի որ այն բավարարում է փուլին ներկայացվող բոլոր դոկտրինալ չափանիշներին:

Դատախազական վերստուգման փուլն ունի դրսևորման երկու ձև՝ դատարանում մեղադրանք հարուցելու հարցի լուծում (երբ քննիչը ներկայացնում է մեղադրական եզրակացություն) և քրեական վարույթի կարճումը հաստատելու հարցի լուծում (երբ ներկայացվում է քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշում): Երկու դեպքում էլ դատախազը կատարում է նույն գլխավոր գործառույթը՝ վերստուգում է նախաքննության արդյունքները և կայացնում վերջնական որոշում:

Դատախազի կարգավիճակն այս փուլում երկակի է (status duplex)՝ նա միաժամանակ հանդես է գալիս որպես հսկողություն իրականացնող մարմին (ստուգում է նախաքննության օրինականությունը) և որպես վարույթն իրականացնող մարմին (ինքնուրույն որոշումներ է կայացնում խափանման միջոցի, միջնորդությունների, մեղադրական եզրակացության հաստատման կամ վերակազմման): Այս երկակի-

ությունը չի հակասում ՀՀ Սահմանադրությանը, քանի որ դատախազին չի վերապահվում ապացուցողական գործողություններ կատարելու լիազորություն:

Քրեադատավարական համակարգում առկա են նաև հարաբերություններ, որոնք դուրս են գտնվում դատավարության փուլային կառուցվածքից, սակայն ունեն դատավարական բնույթ: Դրանք ձևավորում են քրեադատավարական ընդհանուր համակարգի այսպես կոչված «գորշ գոտիներ»: «Գորշ գոտիների» առկայությունը թույլատրելի է, քանի որ դրանցով լուծվում են ոչ թե փուլերին հատուկ անմիջական խնդիրներ, այլ խիստ որոշակի, կոնկրետ («տեղային») խնդիրներ: Այս հարաբերությունները չեն նսեմացնում դատավարական համակարգի արժեքը, այլ ընդգծում են դրանց յուրահատուկ տեղը քրեադատավարական ընդհանուր համակարգում:

ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА РЕЗУЛЬТАТОВ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СЛЕДСТВИЯ КАК СТАДИЯ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

ГАМБАРЯН АРТУР
Заведующий кафедрой теории права и конституционного права
Российско-Армянского университета
профессор Академии государственного управления Республики Армения
доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА

Аннотация. В статье обосновывается положение о том, что досудебное производство в уголовном процессе состоит из двух относительно самостоятельных стадий: стадии предварительного расследования и стадии прокурорской проверки результатов предварительного расследования. Автор критикует подход, согласно которому деятельность прокурора после завершения предварительного расследования рассматривается как заключительная часть данной стадии. Анализируя доктринальные критерии (непосредственные задачи стадии, субъектный состав, процессуальная форма, сроки и завершающий стадию акт), автор показывает, что прокурорская проверка обладает всеми признаками, характерными для самостоятельной стадии уголовного судопроизводства.

Сравнительно-правовой анализ законодательства Латвии, Болгарии, Китая и Испании свидетельствует о том, что в различных правовых системах деятельность прокурора после завершения расследования признаётся самостоятельной стадией уголовного судопроизводства.

В уголовном судопроизводстве Республики Армения стадия прокурорской проверки результатов предварительного расследования имеет две формы реализации в зависимости от того, какой процессуальный акт следователь представляет прокурору: 1) решение вопроса о возбуждении обвинения в суде (когда представляется обвинительное заключение) 2) решение вопроса об утверждении прекращения уголовного производства (когда представляется постановление о прекращении производства). В обоих случаях прокурор выполняет одну и ту же основную функцию — проверяет результаты предварительного расследования. Вместе с тем каждая из указанных форм имеет свои особенности, связанные с выполняемыми функциями, объёмом полномочий и порядком рассмотрения ходатайств, и завершается принятием итогового решения, характерного для соответствующей стадии.

Отдельное внимание уделяется двойственному процессуальному статусу прокурора на стадии проверки результатов предварительного расследования и вопросу его соответствия Конституции.

Ключевые слова: прокурорская проверка результатов предварительного расследования, стадия уголовного судопроизводства, досудебное производство, статус прокурора, мера пресечения, обвинительное заключение.

PROSECUTORIAL REVIEW OF THE RESULTS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AS A STAGE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

GHAMBARYAN ARTUR
Head of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law,
Russian-Armenian University, Professor at the Chair of Law,
Public Administration Academy of the Republic of Armenia,
Doctor of Science in Law, Professor, Honored Lawyer of the Republic of Armenia

Abstract. The article substantiates that the pre-trial proceedings in criminal procedure consist of two relatively independent stages: the stage of preliminary investigation and the stage of prosecutorial review of the results of preliminary investigation. The author criticizes the approach according to which the prosecutor's activity after the completion of preliminary investigation is considered as a final part of the preliminary investigation stage. By analyzing doctrinal criteria (the immediate task of the stage, the subject composition, the procedural form, the time limits, the act concluding the stage), the author demonstrates that the prosecutorial review possesses all the characteristics inherent to a stage of criminal proceedings.

The comparative legal analysis (Latvia, Bulgaria, China, Spain) has shown that in different legal systems, the prosecutor's activity after the completion of investigation is considered as an independent stage of proceedings.

In the criminal procedure of the Republic of Armenia, the stage of prosecutorial review of the results of preliminary investigation has two forms of manifestation, depending on which act the investigator has submitted to the prosecutor: 1) resolution of the issue of instituting charges in court (when an indictment is submitted), 2) resolution of the issue of confirming the termination of criminal proceedings (when a decision to terminate the proceedings is submitted). In both cases, the prosecutor performs the same main function – reviews the results of preliminary investigation – but each form has its own specifics (functions, powers, procedure for examining motions) and concludes with a final decision characteristic of the stage.

Special attention is paid to the dual status of the prosecutor at the stage of prosecutorial review of the results of preliminary investigation and its constitutionality.

Key words: prosecutorial review of the results of preliminary investigation, stage of criminal proceedings, pre-trial proceedings, status of prosecutor, preventive measure, indictment.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Барабанов П.К. Уголовный процесс Испании. М.: Спутник +, 2021. 382 с.

2. Баранов А. М. Процессуальные ошибки на этапе окончания предварительного следствия и способы их исправления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1992. 24 с.

3. Дикарев И.С. Модернизация системы досудебного производства в уголовном процессе // Правовая парадигма. 2017. Т. 16, № 2. С. 117-122.

4. Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. Харьков: Изд-во при Харьк. гос. ун-те, 1979. 144 с.

5. Манова Н.С., Францифоров Ю.Ф. Процессуальная природа деятельности прокурора при окончании досудебного производства // Российский следователь. 2003. № 8. С. 35-37.

6. Насонова И.А., Буров Ю.В. Процессуальный порядок окончания предварительного следствия с составлением обвинительного заключения. М.: Юрлитинформ, 2012. 232 с.

7. Резяпов А. А. Окончание предварительного расследования с обвинительным заключением (актом, постановлением) и направление уголовного дела в суд: дис. … канд. юрид. наук. Ижевск, 2014. 259 с.

8. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс. учебник под общ. ред. А. В.
Смирнова. 6-еизд., перераб. М.: Норма: ИНФРА-М. 2015. 736 с.

9. Сумин А. А., Химичева О. В. Введение в современный уголовный процесс Китайской Народной Республики: монография. М.: Юрлитинформ, 2024. 408 с.

10. Уголовный процесс европейских государств : монография. Под ред. В. И. Самарина, В. В. Луцика. М.: Проспект, 2018. 752 с.

11. Уголовный процесс. Проблемные лекции / под ред. В. Т. Томина, И. А. Зинченко. М.: Юрайт, 2013. 799 с.

12. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան: 2-րդ լրամշակված հրատ., Երևան, Լուսաբաց, 2017, 632 էջ:

13. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Երևան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, 613 էջ:

14. Հու Հաոքսին Քրեական հետապնդման և գործերի վերանայման կարգի մասին // Ցզյանսի նահանգի ոստիկանության ակադեմիայի ամսագիր, 2003, № 5, էջ 45-48 (չիներենով):

15. Քվինտերո Խիմենես, Կամիլո Ալբերտո Միջանկյալ փուլը իսպանական քրեական դատավարությունում // Միջանկյալ փուլը և մեղադրական ակտերի նկատմամբ վերահսկողությունը քրեական դատավարությունում (Ճշմարտությունների և առասպելների միջև), Marcial Pons, Մադրիդ, 2021, էջ 25-75 (իսպաներենով):

Հոդվածը գրախոսվել է 02.06.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 08.06.2026թ.

LEX BENIGNITATIS ԿՈԼԻԶԻՈՆ ԿԱՆՈՆԸ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ
Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ՀՀ կառավարման ակադեմիայի իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-05

Ամփոփագիր. Հոդվածը նվիրված է *lex benignitatis* (բարեհաճության օրենք) կոլիզիոն կանոնի համակողմանի տեսական վերլուծությանը: Հետազոտության նպատակն է բացահայտել այդ կանոնի ծագումնաբանությունը, իրավական բնույթը, դրա հարաբերակցությունը *in dubio mitius* սկզբունքի հետ, ինչպես նաև որոշել դրա կիրառման ոլորտը ՀՀ գործող օրենսդրության շրջանակներում: Հեղինակը վերլուծում է *lex benignitatis*-ի ամրագրումը «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածում, այն համադրում նախկինում գործող «Իրավական ակտերի մասին» 2002 թվականի օրենքի հետ և ցույց տալիս, թե ինչպես է փոխվել օրենսդրի մոտեցումը սուբյեկտային կազմի հարցում: Աշխատանքում առանձնակի ուշադրություն է դարձվում *lex benignitatis*-ի կիրառման պայմաններին, դրա սահմանադրաիրավական հիմնավորմանը, ինչպես նաև հանրային-իրավական հարաբերություններում դրա կիրառելիության հիմնավորումներին և մասնավոր-իրավական հարաբերությունների վրա հնարավոր տարածման հայեցակարգային նախադրյալներին: Հետազոտությունն ավարտվում է այն եզրակացությամբ, որ *lex benignitatis*-ը կիրառվում է հանրային-իրավական հարաբերություններում, սակայն կան հայեցակարգային նախադրյալներ այն մասնավոր-իրավական հարաբերությունների առանձին տեսակների վրա տարածելու համար:

Հիմնաբառեր. *Lex benignitatis*, կոլիզիոն կանոն, *in dubio mitius*, իրավական կոլիզիա, հանրային իրավունք, մասնավոր իրավունք, արդարություն, *aequitas*, թույլ կողմ, փաստացի անհավասարություն, օրենսդրական սխալ[1]:

1. Lex benignitatis կանոնի ծագումնաբանությունը և դոկտրինալ հիմնավորումը

Lex benignitatis (բարեհաճության օրենք) կոլիզիոն կանոնն իր արմատներով հասնում է հռոմեական իրավունք: Այն՝ որպես բարեհաճ մեկնաբանության (*benignior interpretatio*) գաղափար, ի սկզբանե առաջացել է ժառանգական իրավունքում, որտեղ կտակարարի

[1] Սույն հետազոտությունն իրականացվել է ՌՀՀ Զարգացման ծրագրի շրջանակներում ԳՀՓԿ մրցույթի կանոնակարգի համաձայն № 26DP-09LAW

կամքի անորոշությունը մեկնաբանվում էր կտակի իրավական ուժը պահպանելու օգտին (*testator non praesumitur frustra testari voluisse* կանխավարկածով)[2]: Այս մոտեցումն ընկավ *benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur* («Օրենքները պետք է մեկնաբանվեն ավելի բարեհաճ, որպեսզի պահպանվի դրանց նպատակը») դասական մաքսիմի հիմքում: Հռոմեացի իրավաբաններն ամրագրեցին այս գաղափարը մի շարք մաքսիմներում, մասնավորապես՝ *semper in dubiis benigniora praeferenda sunt* («կասկածելի դեպքերում միշտ պետք է նախապատվություն տալ առավել բարենպաստին»):

Հետագայում միջնադարյան կանոնական իրավունքում բարեհաճության օրենքի (*lex benignitatis*) գաղափարը ձեռք բերեց աստվածաբանական չափում՝ մարմնավորելով ողորմածության և աստվածային արդարության (*aequitas canonica*) առաջնահերթությունը պոզիտիվ իրավունքի ձևական խստության նկատմամբ:

Ծագելով որպես մեկնաբանման գործիք՝ բարեհաճության օրենքը ժամանակի ընթացքում վերածվել է ինքնուրույն կոլիզիոն կանոնի, որը նախատեսված է իրավական նորմերի միջև առկա հակասությունը լուծելու համար:

2. Lex benignitatis կոլիզիոն կանոնի հասկացությունը և իրավական բնույթը: Հարաբերակցությունը in dubio mitius սկզբունքի հետ

Բարեհաճության օրենքը, վերափոխվելով կոլիզիոն կանոնի, դոկտրինայում ստացել է *lex benignitatis* անվանումը (լատ. *lex* — օրենք, *benignitatis* — բարեհաճություն, մեղմություն — «մարդու համար բարենպաստ նորմի սկզբունք»):

Lex benignitatis-ը կոլիզիոն կանոն է, որի հիմնական գործառույթը երկու կամ ավելի իրավական նորմերի միջև ծագած կոլիզիայի լուծումն է, որոնք տարբեր կերպ են կարգավորում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կարգավիճակը: Այս կոլիզիոն կանոնը նախապատվություն է տալիս այն նորմին, որն առավել բարենպաստ է ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար:

Lex benignitatis-ը սերտորեն կապված է *in dubio mitius* (կասկածի դեպքում՝ առավել մեղմ) սկզբունքի հետ[3]: Դրանք երկուսն էլ ուղղված են իրավական անորոշության պայմաններում մասնավոր անձի իրավունքների և շահերի պաշտպանությանը, սակայն գործում են իրավակիրառման տարբեր փուլերում:

In dubio mitius սկզբունքն առաջին հերթին իրավական նորմերի մեկնաբանման ընդհանուր սկզբունք է: Այն կիրառվում է, երբ կոնկրետ նորմի տեքստային բովանդակությունը պարզ չէ և թույլ է տալիս մի քանի հասկացողության տարբերակ. այս դեպքում ընտրվում է մասնավոր անձի համար առավել մեղմ կամ առավել նվազ ծանրաբեռնող մեկնաբանումը:

---

[2] Martin Avenarius Benigni interpretation origin and transformation of a Rule of construction in the Law Succession. Roman Legal Tradition, 6 (2010). P. 1-21.

[3] Տե՛ս Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Մկրտչյան Մ., «Կասկածի դեպքում մեղմ որոշման օգտին (in dubio mitius)» մաքսիմի կիրառությունն իրավական անորոշությունները լուծելիս // ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր, 2023, № 3 (111) էջեր 8-44:

Այս երկու գործիքների փոխկապակցվածությունը դրսևորվում է նրանում, որ *in dubio mitius*-ը հանդես է գալիս որպես ավելի լայն, ընդհանրափիլիսոփայական սկզբունք, որը համարվում է *lex benignitatis*-ի ստեղծման հիմքը: Եթե իրավական նորմերի մեկնաբանման փուլում դրանց բովանդակությունը պարզվում է, սակայն դրանց միջև հայտնաբերվում է անհաղթահարելի հակասություն (կոլիզիա), ապա իրավակիրառողը մեկնաբանման փուլից անցնում է կոլիզիայի լուծման փուլ: Կիրառելով *lex benignitatis* կոլիզիոն կանոնը՝ իրավակիրառողը նախապատվություն է տալիս մասնավոր անձի համար առավել բարենպաստ նորմին:

Նախահեղափոխական ռուսական դոկտրինայում Ն.Ս. Տագանցևը *lex benignitatis*-ը ճանաչում էր որպես ինքնուրույն կոլիզիոն գործիք, համաձայն որի՝ կասկածի դեպքում պետք է կիրառվի մեղադրյալի նկատմամբ առավել մեղմ օրենքը[4]: Ինչպես երևում է Տագանցևի բերված դիրքորոշումից, դեռևս նախահեղափոխական դոկտրինում *lex benignitatis*-ն ընկալվում էր որպես ինքնուրույն կոլիզիոն կանոն, որը կիրառելի է քրեաիրավական նորմերի միջև առկա կոլիզիաները լուծելու համար: Այդուհանդերձ, այս կանոնը մնում էր զուտ դոկտրինալ կառուցակարգ (կոնստրուկցիա) և ամրագրված չէր օրենսդրության մեջ:

Ժամանակակից շրջանում իրավիճակը փոխվել է: Հայաստանի Հանրապետությունում *lex benignitatis*-ը ամրագրված է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածում՝ որպես վերջին հերթի կոլիզիոն նորմ, որը կիրառվում է, եթե բացակայում են *lex superior*, *lex specialis* և *lex posterior* կանոնների կիրառման հիմքերը[5]: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ Նորմատիվ իրավական ակտերի նորմերի միջև կոլիզիաների դեպքում, ըստ հերթականության, կիրառվում են հետևյալ կանոնները, ընդ որում՝ յուրաքանչյուր հաջորդ կանոնը կիրառվում է, եթե կիրառելի չէ նախորդ կանոնը՝ (...) ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար բարենպաստ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը, եթե այդ նորմի կիրառմամբ չեն շոշափվում այլ անձանց իրավունքները կամ օրինական շահերը:

Օրենքի համատեքստում այս կոլիզիոն նորմն անվանվում է նաև «մարդու համար բարենպաստ նորմի նախապատվություն» (40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետ):

Ամրագրելով *lex benignitatis*-ը «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածում՝ օրենսդիրն այս կանոնը ձևակերպել է անձի իրավունքների և պարտականությունների համար առավել բարենպաստ լինելու վերացական չափանիշի միջոցով: Սակայն օրենքն ուղղակիորեն չի տարանջատում այս նորմի կիրառման ոլորտը՝ կախված իրավահարաբերությունների ճյուղային պատկանելիությունից. Արդյո՞ք այն տարածվում է բացառապես հանրային-իրավական ոլորտի վրա (որտեղ

---

[4] Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. - М.: Наука, 1994. С. 94.

[5] См.: Гамбарян А. С., Даллакян Л. Г. Проблемы конкуренции коллизионных норм в юридической науке и практике // Вестник Томского государственного университета. 2019. № 438. С. 201-209.

առկա է իշխանության և քաղաքացու միջև ուժերի անհավասարակշռություն), թե՞ կիրառելի է նաև մասնավոր-իրավական (հորիզոնական) հարաբերություններում:

3. *Lex benignitatis* կոլիզիոն կանոնի կիրառման պայմանները և ոլորտը

3.1. Կիրառման պայմանները

Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրության շրջանակներում *lex benignitatis* կոլիզիոն նորմը (մարդու համար առավել բարենպաստ նորմի առաջնությունը) կարող է կիրառվել միայն հետևյալ պայմանների առկայության դեպքում.

Նախ՝ միմյանց հակասող նորմերը վերաբերում են մի կողմից հանրային իշխանության մարմնին, մյուս կողմից՝ ֆիզիկական անձին: Օրինակ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 23.07.2010 թ. որոշմամբ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասի միջև առկա հակասությունը լուծելիս, հիմք ընդունելով «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2002 թվականի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասով սահմանված նմանատիպ կոլիզիոն նորմը, դատարանը նախապատվություն է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված բողոքարկման մեկամսյա ժամկետին, քանի որ այն ավելի նախընտրելի է քաղաքացիների համար, քան 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված բողոքարկման յոթօրյա ժամկետը: Տվյալ դեպքում բողոքարկման իրավահարաբերության մի կողմը դատարանն է, մյուս կողմը՝ բողոք բերող մեղադրյալը (ֆիզիկական անձը):

Երկրորդ՝ *lex benignitatis*-ը չի կարող կիրառվել, եթե ընտրված նորմն անմիջականորեն շոշափում է մեկ այլ անձի (կողմ չհանդիսացող անձի) իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Այս պայմանն արտացոլվել է դատական պրակտիկայում: Այսպես, ՀՀ վարչական դատարանը, 15.01.2025 թ. ՎԴ/7958/05/23 գործով որոշմամբ, ՀՀ ՎարչԴՕ 193-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերի միջև առկա հակասությունը լուծելիս նշել է, որ *lex benignitatis*-ը կիրառելի չէ:

«Թեև ՀՀ ՎարչԴՕ 193-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված նորմը (որով պետական մարմինն իրավասու է վիճարկել նորմատիվ իրավական ակտն առանց ժամկետային սահմանափակման) կարող է որակվել որպես իրավաբանական անձի համար բարենպաստ՝ այն հաշվառմամբ, որ հայցվոր պետական մարմինը (դատախազություն) ներկայացված հայցով պաշտպանում է որոշակի գույքի նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության սեփականության իրավունքը, իսկ ՀՀ ՔաղՕ 128-րդ հոդվածի 1-ին մասով ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ ու այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերություններում հանդես է գալիս այդ հարաբերությունների մյուս մասնակիցների՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով, այդուհանդերձ, ՀՀ ՎարչԴՕ 193-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված նորմի կիրառմամբ շոշափվում է այլ անձի՝ տվյալ գործով երրորդ անձ ԼՈԿԱԼ ԴԻՎԵԼՈՓԸՐՋ ՍՊ ընկերության օրինական շահերը: Եթե դատարանը ՀՀ ՎարչԴՕ 193-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կիրառմամբ հնարավորություն տա դիմողին բողոքարկել Կառավարության

29.08.2013 թ. թիվ 958-Ն որոշումն առանց ժամկետային սահմանափակման, երրորդ անձի իրավական վիճակն ավելի կվատթարանա, քան այն կլիներ ՀՀ ՎարչԴՕ 193-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված նորմի (որով պետական մարմինն իրավասու է վիճարկել նորմատիվ իրավական ակտը չորսամսյա ժամկետում՝ վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելուց հետո) կիրառման դեպքում»:

Այսպիսով՝ գործող օրենսդրության շրջանակներում *lex benignitatis*-ը կիրառելու համար անհրաժեշտ է միաժամանակ երկու պայմանների առկայություն. նախ՝ նորմերի կոլիզիան պետք է ծագի հանրային իշխանության մարմնի և մասնավոր անձի միջև հարաբերություններում, և երկրորդ՝ առավել բարենպաստ նորմի ընտրությունը չպետք է ոտնահարի երրորդ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Նույնիսկ այս պայմանների առկայության դեպքում ծագում է իրավունքի տարբեր ճյուղերում առաջացող հակասությունները տվյալ կանոնի կիրառմամբ լուծելու թույլատրելիության հարցը:

3.2. Կիրառությունը հանրային իրավահարաբերություններում

Թեև «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում ուղղակիորեն չի նշվում իրավահարաբերությունների սուբյեկտային կազմը, որտեղ կիրառվում է *lex benignitatis* կանոնը, սակայն այդ նորմի համակարգային մեկնաբանությունը՝ իր սահմանադրաիրավական հիմնավորման (ՀՀ Սահմանադրության 1-ին և 3-րդ հոդվածներ) հետ միասին, թույլ է տալիս եզրակացնել, որ կոլիզիոն այս նորմը կիրառելի է առաջին հերթին «հանրային իշխանության մարմին – մասնավոր անձ» տիպի հանրային-իրավական հարաբերություններում: Հենց այդպիսի հարաբերություններում է այս կոլիզիոն նորմը կոչված հավասարակշռելու հանրային իշխանության մարմինների և ֆիզիկական անձի անհավասար դրությունը:

Տվյալ կանոնի բովանդակային հիմնավորումն ունի ինչպես պատմական արմատներ, այնպես էլ ժամանակակից իրավական մոտեցումներ: Պատմականորեն *lex benignitatis*-ը ձևավորվել է մասնավոր իրավունքում՝ թույլ կողմին պաշտպանելու համար: Սակայն ժամանակակից իրավական պետությունում այս կոլիզիոն կանոնն առավել մեծ նշանակություն է ձեռք բերում հենց «հանրային իշխանության մարմին – մասնավոր անձ» տիպի հանրային-իրավական հարաբերություններում: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ի սկզբանե հանրային-իրավական հարաբերությունները բնութագրվում են կողմերի անհավասարությամբ. պետությունը (հանրային իշխանության մարմինների միջոցով) օժտված է իշխանական լիազորություններով, իսկ մարդը գտնվում է ենթակա դրության մեջ: Հենց այստեղ՝ «ուղղահայաց» հարաբերություններում, ուժերի անհավասարակշռությունն առավել սուր է արտահայտված, և հենց դրա պատճառով *lex benignitatis*-ի կիրառումը դառնում է ոչ միայն ցանկալի, այլև անհրաժեշտ: Այս կոլիզիոն նորմը հանդես է գալիս որպես մեխանիզմ, որը փոխհատուցում է այդ անհավասարությունը՝ միմյանց հակասող նորմերի միջև ընտրություն կատարելիս նախապատվություն տալով այն նորմին, որն առավել բարենպաստ է թույլ կողմի՝ մարդու համար:

Lex benignitatis կոլիզիոն կանոնի սահմանադրաիրավական հիմքը ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածն է և 3-րդ հոդվածի 1-ին մասն է: Առաջինը Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակում է իրավական պետություն, երկրորդը՝ ամրագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է, իսկ նրա անօտարելի արժանապատվությունը նրա իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է: Եթե պետությունն իրավական է, ապա նրա սահմանադրական արժեհամակարգում մարդուն հատկացվում է հենց այդպիսի առաջնահերթ տեղ: Այս սահմանադրական սկզբունքի՝ իրավական համակարգի վրա ունեցած ազդեցության դրսևորումներից մեկը *lex benignitatis* կոլիզիոն կանոնի օրենսդրական ճանաչումն է: Իրավական պետությունում, որտեղ մարդը հռչակված է բարձրագույն արժեք, պետությունը (հանրային իշխանության մարմինների միջոցով) մարդու հետ հարաբերությունները կարգավորելիս պարտավոր է այն իրավիճակում, երբ սեփական օրենսդրական սխալի հետևանքով նախատեսված են միմյանց հակասող նորմեր, որոնցից մեկը բարենպաստ է մարդու համար, իսկ մյուսը՝ հանրային իշխանության համար, նախապատվություն տալ այն նորմին, որը բարենպաստ է մարդուն՝ որպես բարձրագույն արժեքի: Իրավական պետության սահմանադրական սկզբունքի տեսանկյունից անընդունելի կլիներ, որ օրենսդրական կարգավորման մեջ սխալ թույլ տված պետությունն այդ սխալն օգտագործեր ի վնաս մարդու շահերի՝ իր համար բարենպաստ նորմ կիրառելու նպատակով:

Ինչպես իրավացիորեն նշվում է հայտնի հռոմեական իրավական մաքսիմայում՝ *nemo ex suo delicto meliorem suam condicionem facere potest* — ոչ ոք չի կարող բարելավել իր դրությունը սեփական իրավախախտ վարքագծի հետևանքով: Թեև խիստ իմաստով այս մաքսիման վերաբերում է հռոմեական մասնավոր իրավունքի դելիկտներին, սակայն դրա հիմնարար գաղափարը՝ սեփական իրավախախտ վարքագծից օգուտ քաղելու անթույլատրելիությունը, անալոգիայով կիրառելի է նաև քննարկվող իրավիճակի նկատմամբ. օրենսդրական սխալ թույլ տված պետությունը չպետք է այն օգտագործի ի վնաս մարդու: Հակառակ դեպքում դա կնշանակեր, որ պետությունն օգուտ է քաղում սեփական օրենսդրական սխալից, ինչը հակասում է իրավունքի գերակայության սկզբունքին և մարդուն՝ որպես բարձրագույն արժեքի, հարգելու սահմանադրական պահանջին: Այս մոտեցումը (պետության կողմից սեփական սխալներից օգուտ քաղելու անթույլատրելիությունը) հաստատվում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում: Այսպես, «Գլադիշևան ընդդեմ Ռուսաստանի» գործով Դատարանը նշել է.

«Պետական մարմնի կողմից թույլ տրված ցանկացած սխալի ռիսկը պետք է կրի պետությունը, և սխալները չպետք է ուղղվեն համապատասխան անձի հաշվին» (Gladysheva v. Russia, 2011 թ. դեկտեմբերի 6-ին, 80-րդ կետ):

Այս իրավական դիրքորոշումն իր էությամբ հիմնավորում է *lex benignitatis* կոլիզիոն կանոնի կիրառման անհրաժեշտությունը մարդու և հանրային իշխանության միջև հարաբերություններում. օրենսդրական կարգավորման մեջ սխալ թույլ տված պետու-

թյունը չպետք է օգտագործի այդ սխալը՝ հօգուտ իրեն բարենպաստ նորմի կիրառման՝ ի վնաս մարդու շահերի:

Նման մոտեցում առկա է նաև Լեհաստանի Սահմանադրական տրիբունալի (*Trybunał Konstytucyjny*) պրակտիկայում, որը մշակել է «պետության նկատմամբ քաղաքացու վստահության պաշտպանության» հստակ իրավական դոկտրին: Իր բազմաթիվ որոշումներում, այդ թվում՝ 2004 թվականի մայիսի 11-ի K 4/03 գործով որոշման մեջ, Տրիբունալը նշել է, որ օրենքի անհստակությունը կամ դրա ներքին հակասությունները պետության օրենսդրական անփութության արդյունք են: Տրիբունալն արձանագրել է.

«Պետությունը չի կարող իր իսկ կողմից ոչ որակյալ կազմված օրենքներով քաղաքացու համար ստեղծել իրավական թակարդ (pułapka prawna)»[6]*:*

Իրավական նորմերի միջև առկա կոլիզիաները լուծելիս պետական մարմիններն իրավասու չեն ընտրել պետության համար շահավետ տարբերակն ի վնաս քաղաքացու շահերի: Հակառակ դեպքում քաղաքացին կորցնում է վստահությունը պետության նկատմամբ, ինչը խարխլում է իրավական պետության հիմքերը: Տվյալ իրավական դիրքորոշումը համահունչ է *lex benignitatis*-ի սահմանադրաիրավական հիմնավորմանը և հաստատում է իրավական նորմերի հակասության դեպքում մարդու համար առավել բարենպաստ նորմի կիրառման անհրաժեշտությունը:

Ընդ որում՝ հարկ է ընդգծել, որ *lex benignitatis*-ի այս սահմանադրաիրավական հիմնավորումը վերաբերում է հենց «հանրային իշխանության մարմին – մասնավոր անձ» հարաբերություններին: Այս մոտեցումն ուղղակիորեն ամրագրված է եղել Հայաստանի Հանրապետության նախկինում գործող օրենսդրությամբ: Այսպես, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2002 թվականի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասում (ուժը կորցրել է 07.04.2018 թ-ից) ուղղակիորեն նշված էր, որ *lex benignitatis* կոլիզիոն կանոնը գործում է հենց մարդու և հանրային իշխանության մարմինների միջև հարաբերություններում.

«Հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերի կամ նույն իրավական ակտի տարբեր մասերի միջև հակասության դեպքում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց հետ հարաբերություններում պետք է կիրառեն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նախընտրելի նորմատիվ իրավական ակտը կամ դրա մասը»:

2002 թվականի «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասի և 2018 թվականի «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը հրաժարվել է իրավահարաբերությունների սուբյեկտային կազմի ուղղակի նշումից: Եթե նախկին Օրենքում ուղղակիորեն (էքսպլիցիտ) նշվում էր, որ *lex benignitatis* նորմը կիրառվում է «պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից՝ ֆիզիկական և

---

[6] Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2004 r. sygn. akt K 4/03 (OTK-A 2004/5/41, Dz.U. 2004 nr 122 poz. 1288) *https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041221288*:

իրավաբանական անձանց հետ փոխհարաբերություններում», ապա գործող օրենքում այդ վերապահումը բացակայում է:

Այդուհանդերձ, դրանից չի հետևում, որ օրենսդիրը փոխել է տվյալ կանոնի կիրառության ոլորտը: Օրենքում սուբյեկտային կազմի ուղղակի նշման բացակայությունն ինքնին չի նշանակում *lex benignitatis*-ի կիրառության ոլորտի ընդլայնում մասնավոր իրավահարաբերությունների վրա: Տվյալ կանոնի սահմանադրաիրավական հիմնավորումը, որը բխում է ՀՀ Սահմանադրության 1-ին և 3-րդ հոդվածներից, ինչպես նաև դրա ամրագրումը նախկինում գործող օրենսդրության մեջ հենց որպես հանրային իշխանության և մարդու միջև «ուղղահայաց» հարաբերությունների կարգավորման գործիք, թույլ է տալիս եզրակացնել, որ գործող իրավակարգում *lex benignitatis*-ը, որպես կանոն, կիրառելի է «հանրային իշխանության մարմին – մասնավոր անձ» հարաբերություններում:

Միևնույն ժամանակ, ինչպես ցույց կտրվի սույն հոդվածի հաջորդ բաժնում, դա չի բացառում, որ օրենքով նախատեսված դեպքերում տվյալ կոլիզիոն կանոնը կարող է կիրառվել նաև մասնավոր իրավահարաբերություններում, որտեղ կողմերից մեկն ավելի թույլ է (օրինակ՝ ձեռնարկատիրոջ և սպառողի միջև հարաբերությունները): Այդուհանդերձ, նման ընդլայնումը պահանջում է առանձին հիմնավորում և ուղղակիորեն չի բխում «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի գործող խմբագրությունից:

Տեսության մեջ առկա է կարծիք այն մասին, որ այս կոլիզիոն նորմն սկզբունքորեն չի կարող գործել ոչ միայն մասնավոր, այլև հանրային իրավունքում, քանի որ օրենսդիրն անձանց մի խմբին իրավունքներ և արտոնություններ է տրամադրում անխուսափելիորեն այլ անձանց իրավունքների ու արտոնությունների հաշվին: (...) Ուստի դժվար է պատկերացնել որևէ դեպք, երբ մի անձի համար բարենպաստ նորմի կիրառմամբ այլ անձանց շահեր չեն շոշափվում[7]:

Այդուհանդերձ, վերը շարադրված թեզի հետ հազիվ թե կարելի է համաձայնել: Հանրային իրավունքի ոլորտում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ միմյանց հակասող իրավական նորմերը չեն շոշափում երրորդ անձանց շահերը: Ենթադրենք՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի մի նորմով կալանքի տակ պահելու ժամկետի երկարաձգման համար սահմանված է առավելագույնը մեկամսյա ժամկետ, իսկ մեկ այլ նորմով՝ երկամսյա ժամկետ: Այս դեպքում կալանքի ժամկետի երկարաձգման մասին նորմն ուղղակիորեն չի շոշափում այլ մասնավոր անձանց շահերը (բացառությամբ այն դեպքերի, երբ խափանման միջոցը կիրառվում է տուժողի նկատմամբ մեղադրյալի հնարավոր հակաիրավական գործողությունները կանխելու համար), իսկ մեղադրյալի համար, ակնհայտորեն, բարենպաստ է մեկամսյա ժամկետ սահմանող նորմը:

Այսպիսով՝ ՀՀ գործող իրավակարգում *lex benignitatis*-ը կիրառվում է հանրային-իրավական հարաբերություններում, մինչդեռ մասնավոր իրավունքի վրա դրա տարածման հարցը մնում է բաց և կդիտարկվի ստորև:

---

[7] Հովհաննիսյան Գ. Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն: Երևան, 2020, էջ 144:

3.3. Կիրառման հնարավորությունը մասնավոր իրավահարաբերություններում

Ինչպես արդեն նշվել է, *lex benignitatis* կոլիզիոն կանոնը մասնավոր իրավունքում, որը հիմնված է դիսպոզիտիվ մեթոդի և կողմերի հավասարության վրա, չի կիրառվում, նույնիսկ եթե կողմերից մեկը պետությունն է: Այս մոտեցումը հիմնված է Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրության վրա:

Միևնույն ժամանակ, հայեցակարգային առումով նույնիսկ մասնավոր իրավահարաբերություններում, երբ կողմերից մեկն ակնհայտորեն ավելի ուժեղ է մյուսից (օրինակ՝ ձեռնարկատեր և սպառող), երկու միմյանց հակասող նորմերի առկայության դեպքում նախապատվությունը պետք է տրվի այն նորմին, որը բարենպաստ է թույլ կողմի համար: Սակայն քննարկվող կոլիզիոն նորմի կիրառման ոլորտի նման ընդլայնումը պահանջում է առանձին հիմնավորում և ուղղակիորեն չի բխում «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի գործող խմբագրությունից:

Ի տարբերություն հանրային իրավունքի, որտեղ *lex benignitatis*-ը հիմնավորվում է իրավական պետության սահմանադրական սկզբունքով և հանրային իշխանության ու մասնավոր անձի միջև իրավական անհավասարությունը փոխհատուցելու անհրաժեշտությամբ, տվյալ կանոնի կիրառությունը մասնավոր իրավահարաբերություններում պահանջում է այլ բովանդակային հիմնավորում:

Եթե հանրային իրավունքում *lex benignitatis*-ը պաշտպանում է մասնավոր անձին պետության օրենսդրական սխալի (անփութության) անբարենպաստ հետևանքներից, ապա մասնավոր իրավունքում տվյալ կոլիզիոն նորմը կոչված է պաշտպանելու թույլ կողմին ուժեղ կողմի կողմից փաստացի անհավասարության չարաշահումից: Եթե հանրային իրավունքում անհավասարությունն ունի իրավական բնույթ (իշխանություն – ենթակայություն), ապա մասնավոր իրավունքում անհավասարությունն ունի փաստացի բնույթ: Այն դրսևորվում է տարբեր ոլորտներում.

* տնտեսական անհավասարություն (խոշոր ձեռնարկատեր և սպառող, բանկ և վարկառու).
* տեղեկատվական անհավասարություն (մասնագետ և ոչ մասնագետ, ապահովագրող և ապահովագրվող).
* կազմակերպչական անհավասարություն (կորպորացիա և նրա աշխատողը աշխատանքային իրավունքում):

Նման հարաբերություններում ավելի ուժեղ կողմը հաճախ որոշում է պայմանագրի պայմանները կամ իրավական նորմերի մեկնաբանությունը, իսկ ավելի թույլ կողմը հարկադրված է ընդունել դրանք: Այս կապակցությամբ *lex benignitatis*-ի կիրառումը մասնավոր-իրավական հարաբերություններում ուղղված է ուժերի փաստացի անհավասարակշռության պայմաններում արդարության վերականգնմանը:

Այս հիմնավորման հիմքում ընկած է արդարության համընդհանուր սկզբունքը, որն ունի խոր փիլիսոփայական և իրավական արմատներ: Դեռևս Արիստոտելն իր «Պոլիտիկա» (Քաղաքականություն) աշխատության մեջ նշում էր.

«Թեև խիստ դժվար է գտնել ճշմարտությունը հավասարության ու արդարության վերաբերող հարցերում, այդուհանդերձ, դա ավելի հեշտ է, քան համոզել նրանց, ովքեր հնարավորություն ունեն հենվելու որևէ առավելության վրա. չէ՞ որ ավելի թույլերն են միշտ ձգտում հավասարության և արդարության, մինչդեռ ուժեղներն այդ մասին ամենևին չեն հոգում»[8]*:*

Այս միտքն ընդգծում է, որ արդարությունն այնպիսի կատեգորիա է, որն առաջին հերթին անհրաժեշտ է հենց թույլ կողմին, և արդարության վրա հիմնված իրավունքը պետք է պաշտպանի նրա շահերը:

Այսպիսով՝ lex benignitatis-ի կիրառման ոլորտի վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս եզրակացնելու դրա հրապարակային-իրավական բնույթի, ինչպես նաև մասնավոր-իրավական հարաբերությունների առանձին տեսակների վրա հնարավոր տարածման հայեցակարգային նախադրյալների մասին:

4. Եզրահանգումներ

Lex benignitatis-ը ծագել է հռոմեական իրավունքից՝ որպես benignior interpretatio (բարեհաճ մեկնաբանություն)՝ կիրառվելով ժառանգական իրավունքում՝ կտակի իրավական ուժը պահպանելու նպատակով: Ժամանակի ընթացքում այն վերափոխվել է ինքնուրույն կոլիզիոն նորմի, որը տարբերվում է *in dubio mitius* սկզբունքից. վերջինս մեկնաբանման գործիք է, որը գործում է նորմի անորոշության դեպքում, իսկ *lex benignitatis*-ը կոլիզիոն կանոն է, որը կիրառվում է նորմերի հակասության դեպքում:

Lex benignitatis-ի սահմանադրաիրավական հիմքը ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածն է (իրավական պետություն) և 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը (մարդը՝ բարձրագույն արժեք): Այս սկզբունքներից բխում է, որ պետությունը չի կարող օգուտ քաղել սեփական օրենսդրական սխալից՝ ի վնաս մարդու:

Lex benignitatis-ն ամրագրված է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում՝ որպես վերջին հերթի կոլիզիոն նորմ, և կիրառվում է հիմնականում հանրային-իրավական հարաբերություններում, որտեղ առկա է իշխանության և մարդու միջև անհավասարություն: Այն չի կիրառվում մասնավոր իրավահարաբերություններում, որոնք հիմնված են դիսպոզիտիվ մեթոդի և կողմերի հավասարության վրա:

Չնայած դրան՝ հայեցակարգային առումով կան նախադրյալներ *lex benignitatis*-ը տարածելու մասնավոր իրավահարաբերությունների առանձին տեսակների վրա, որտեղ առկա է փաստացի անհավասարություն (ձեռնարկատեր և սպառող, բանկ և վարկառու): Սա հիմնավորվում է արդարության համընդհանուր սկզբունքով (aequitas), որը պահանջում է պաշտպանել թույլ կողմին:

---

[8] Аристотель. Политика / Пер. с древнегреч. С. А. Жебелева, М. Л. Гаспарова и др. // Аристотель. Сочинения: В 4 т. М.: Мысль, 1983. Т. 4. С. 573. Кн. VI (V), гл. IV, 1318b05.

КОЛЛИЗИОННОЕ ПРАВИЛО LEX BENIGNITATIS В ТЕОРИИ ПРАВА

ГАМБАРЯН АРТУР

Заведующий кафедрой теории права и конституционного права Российско-Армянского университета, профессор кафедры права Академии государственного управления Республики Армения, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА

Аннотация. Статья посвящена всестороннему теоретическому анализу коллизионного правила *lex benignitatis* (закона благосклонности). Целью исследования является выявление генезиса, правовой природы данного правила, его соотношения с принципом *in dubio mitius*, а также определение сферы его применения в рамках действующего законодательства РА.

Автор анализирует закрепление *lex benignitatis* в статье 40 Закона РА «О нормативных правовых актах», сопоставляет его с ранее действовавшим Законом «О правовых актах» 2002 года и показывает, как изменился подход законодателя к вопросу субъектного состава правоотношений. Особое внимание в работе уделяется условиям применения *lex benignitatis*, его конституционно-правовому обоснованию, а также аргументам в пользу его применимости в публично-правовых отношениях и концептуальным предпосылкам его возможного распространения на частноправовые отношения. Исследование завершается выводом о том, что *lex benignitatis* применяется в публично-правовых отношениях, однако существуют концептуальные предпосылки для его распространения на отдельные виды частноправовых отношений.

Ключевые слова: *Lex benignitatis*, коллизионное правило, *in dubio mitius*, правовая коллизия, публичное право, частное право, справедливость, *aequitas*, слабая сторона, фактическое неравенство, законодательная ошибка.

THE CONFLICT RULE LEX BENIGNITATIS IN LEGAL THEORY

GHAMBARYAN ARTUR
Head of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law of the Russian-Armenian University, Professor at the Chair of Law of the Academy of Public Administration of the Republic of Armenia, Doctor of Science in Law, Professor, Honored Lawyer of the Republic of Armenia

---

Abstract. The article is devoted to a comprehensive theoretical analysis of the conflict rule *lex benignitatis* (the law of benignity). The study aims to uncover the origin and legal nature of this rule, its relationship with the *in dubio mitius* principle, and to determine its scope of application within the framework of the current legislation of the Republic of Armenia. The author analyzes the codification of *lex benignitatis* in Article 40 of the Law of the RA "On Normative Legal Acts", compares it with the previously effective Law "On Legal Acts" of 2002, and demonstrates how the legislator's approach regarding the subject composition of legal relations has evolved. Particular attention is paid to the conditions for applying *lex benignitatis*, its constitutional and legal justification, as well as the rationale for its applicability in public-law relations and the conceptual prerequisites for its possible extension to private-law relations. The study concludes that *lex benignitatis* is applied in public-law relations, while there are conceptual prerequisites for extending its scope to certain types of private-law relations.

Key words: *lex benignitatis*, conflict rule, *in dubio mitius*, legal collision, public law, private law, justice, *aequitas*, weaker party, factual inequality, legislative error.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հովհաննիսյան Գ.,Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն. Երևան, 2020. 448 էջ:

2. Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Մկրտչյան Մ., «Կասկածի դեպքում մեղմ որոշման օգտին (in dubio mitius)» մաքսիմի կիրառությունն իրավական անորոշությունները լուծելիս // ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր. 2023. № 3 (111). Էջ 8–44:

3. Аристотель. Политика / пер. с древнегреч. С. А. Жебелева, М. Л. Гаспарова и др. // Аристотель. Сочинения : в 4 т. М. : Мысль, 1983. Т. 4. С. 573. Кн. VI (V), гл. IV, 1318b05.

4. Гамбарян А. С., Даллакян Л. Г. Проблемы конкуренции коллизионных норм в юридической науке и практике // Вестник Томского государственного университета. 2019. № 438. С. 201–209. DOI: 10.17223/15617793/438/27.

5. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая: в 2 т. Т. 1 / сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. М.: Наука, 1994. 380 с.

6. Avenarius M. Benignior interpretatio: Origin and Transformation of a Rule of Construction in the Law of Succession // Roman Legal Tradition. 2010. Vol. 6. P. 1–21.

7. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2004 r. sygn. akt K 4/03 (OTK-A 2004/5/41, Dz.U. 2004 nr 122 poz. 1288). URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041221288 (дата обращения: 10.09.2026).

Հոդվածը գրախոսվել է 01.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 09.07.2026թ.

ԵՐԵԽԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊՈԶԻՏԻՎ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՆՈՒՉԱՐՅԱՆ ԷԴԳԱՐ
Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության, քաղաքագիտության, միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի դասախոս, նույն ամբիոնի հայցորդ, ԵՊՀ Եվրոպական և միջազգային իրավունքի մագիստրոս
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-06

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում ուսումնասիրվում են երեխաների իրավունքների սահմանադրաիրավական պաշտպանության հիմնական մոտեցումները՝ համադրելով տարբեր պետությունների, մասնավորապես՝ Ռուսաստանի Դաշնության, Լեհաստանի, Պորտուգալիայի, Հարավաֆրիկյան Հանրապետության և Ֆրանսիայի փորձը: Վերլուծվում են երեխաների իրավունքների սահմանադրական պաշտպանության առանձնահատկությունները, պետության պոզիտիվ պարտավորությունների սահմանադրական ամրագրումը, ինչպես նաև անչափահասների նկատմամբ մասնագիտացված արդարադատության նշանակությունը:

Հոդվածում առանձին անդրադարձ է կատարվում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով ամրագրված՝ երեխայի լավագույն շահի և երեխայի կարծիքն արտահայտելու իրավունքի երաշխիքներին: Ուսումնասիրության արդյունքում հիմնավորվում է երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի օրենսդրական հստակեցման անհրաժեշտությունը և դրա բովանդակության ու գնահատման չափանիշների ամրագրումը ՀՀ Ընտանեկան օրենսգրքում՝ երեխաների իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունն ու իրավակիրառ պրակտիկայի կանխատեսելիությունը բարձրացնելու նպատակով:

Բանալի բառեր. երեխայի իրավունքներ, սահմանադրաիրավական պաշտպանություն, երեխայի լավագույն շահ, պոզիտիվ պարտավորություններ, անչափահասների արդարադատություն, մասնագիտացված արդարադատություն:

Ներածություն

Երեխայի իրավունքների պաշտպանությունը ժամանակակից սահմանադրական պետության հիմնարար պարտավորություններից է և իրավական պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքը:

Սահմանադրական ամրագրումը կարևոր է ոչ միայն իրավական, այլև խորհրդանշական տեսանկյունից, քանի որ այն երեխաներին հաստատում է որպես ինքնուրույն

իրավունքների սուբյեկտներ[1] և նրանց իրավունքները ներառում է պետության բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող փաստաթղթում՝ Սահմանադրության մեջ: Միևնույն ժամանակ, սահմանադրական պաշտպանությունն ունի նաև գործնական նշանակություն, քանի որ Սահմանադրության գերակայության սկզբունքը ենթադրում է, որ պետական իշխանության մարմինների գործունեությունը, այդ թվում՝ ընդունվող օրենսդրությունը, պետք է համապատասխանեն սահմանադրական պահանջներին:

Սահմանադրության մեջ համապատասխան դրույթների առկայությունը երաշխավորում է, որ պետական մարմինները հեշտությամբ չեն կարող փոփոխել իրավունքների բացահայտ սահմանադրական պաշտպանությունը: Երեխաների իրավունքների ուղղակի և բացահայտ սահմանադրական պաշտպանությունը վերացնում է երեխաների նկատմամբ ընդհանուր մարդու իրավունքների կիրառելիության վերաբերյալ անորոշությունները և միաժամանակ կանխում է այն իրավիճակը, երբ առաջնահերթությունը ոչ թե երեխաների իրավունքներին է տրվում, այլ չափահասներին:

Աշխարհի պետությունների մեծամասնության կողմից Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ 1989 թվականի Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի վավերացումը (այսուհետ՝ «Կոնվենցիա»)[2] վկայում է երեխաների իրավունքների համընդհանուր ճանաչման և դրանց պաշտպանության միջազգային պարտավորության ձևավորման մասին: Այսպես օրինակ՝ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններից 45-ը, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է սույն Կոնվենցիան՝ հավատարիմ լինելով երեխաների իրավունքների միջազգային պաշտպանության առաքելությանը:

Միաժամանակ նշենք՝ երեխաների իրավունքների սահմանադրական պաշտպանության հարցում պետությունների մոտեցումները, այնուամենայնիվ, միատեսակ չեն. էական տարբերություններ են դրսևորվում ինչպես սահմանադրական ամրագրման ծավալի, այնպես էլ նախատեսված իրավական պաշտպանության մեխանիզմների բնույթի և արդյունավետության առումով:

Հիմնական հետազոտություն

Երեխայի իրավունքների՝ Սահմանադրության մակարդակով ամրագրումն ինքնին դեռևս չի վկայում դրանց լիարժեք և արդյունավետ պաշտպանության մասին, քանի որ էական նշանակություն ունի այն, թե ինչպիսի իրավունքներ են ճանաչվում, ինչ պարտավորություններ են սահմանվում պետության համար և ինչ իրավական մեխանիզմներ են նախատեսվում դրանց իրականացման ու պաշտպանության համար:

Համեմատական-իրավական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մի շարք

---

[1] Տ՛ես O'Mahony, C., "The Promises and Pitfalls of Constitutionalizing Children's Rights", in J. G. Dwyer (ed.), The Oxford Handbook of Children and the Law (Oxford: Oxford University Press, 2020), էջ 871 https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190694395.013.40 (մուտք՝ 09.08.2026).

[2] Տ՛ես United Nations, Convention on the Rights of the Child, United Nations Treaty Series, Vol. 1577, p. 3, 1989, Convention on the Rights of the Child | OHCHR (մուտք՝ 09.08.2026).

պետությունների սահմանադրություններ երեխաների իրավունքները կարգավորում են առանձին և ուղղակիորեն՝ ամրագրելով երեխային վերաբերող հատուկ իրավունքներ և պետության համապատասխան պարտավորություններ, մինչդեռ այլ իրավակարգերում երեխաների սահմանադրական պաշտպանությունը հիմնականում իրականացվում է ընդհանուր մարդու իրավունքների և ընտանիքի պաշտպանության վերաբերյալ սահմանադրական դրույթների միջոցով:

Այսպես, Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ոլորտում պետության պոզիտիվ պարտավորության սահմանադրական ամրագրման օրինակ է Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրությունը: Մասնավորապես, ՌԴ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ «մայրությունը, մանկությունը և ընտանիքը գտնվում են պետության պաշտպանության ներքո»:[3] Նշված դրույթը պետության համար նախատեսում է ոչ միայն երեխայի իրավունքներին և օրինական շահերին ապօրինի միջամտելուց ձեռնպահ մնալու պարտականություն, այլև դրանց պաշտպանությանն ու ապահովմանն ուղղված ակտիվ միջոցների ձեռնարկման սահմանադրական պարտավորություն:

Հետաքրքրական է Լեհաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված հետևյալ իրավակարգավորումը. համաձայն Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ «Լեհաստանի Հանրապետությունն ապահովում է երեխայի իրավունքների պաշտպանությունը: Յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի պահանջելու պետական իշխանության մարմիններից երեխայի պաշտպանությունը բռնությունից, դաժան վերաբերմունքից, շահագործումից և բարոյական ապականումից»: Նույն հոդվածի 3-րդ մասով ճանաչում է երեխայի սուբյեկտայնությունը և դրանից բխող իրավունքները, իսկ 4-րդ մասով կարգադրում է երեխաների հարցերով օմբուդսմենի գրասենյակի ստեղծումը:[4]

Այսպիսով՝ Լեհաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 72-րդ հոդվածը երեխայի իրավունքների պաշտպանության բարձր մակարդակի սահմանադրական երաշխիք է, քանի որ ամրագրում է ոչ միայն պետության ընդհանուր պարտականությունը, այլև կոնկրետ պոզիտիվ պարտավորություններ՝ երեխայի պաշտպանությունը բռնությունից և շահագործումից, պետական խնամքի ապահովումը, երեխայի կարծիքի լսումը և այլն:

Լեհական մոդելի առանձնահատկությունը պետության պոզիտիվ պարտավորության սահմանադրական «բազմաշերտ» կառուցվածքն է. Սահմանադրությունը միաժամանակ ամրագրում է պաշտպանության ընդհանուր պարտականություն, հատուկ պաշտպանական միջոցների նկատմամբ երեխայի իրավունքը, երեխայի

---

[3] Տ՛ես Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 г. (с изм. и доп.) // «Российская газета», 1993, էջ 38 Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями) \ КонсультантПлюс (մուտք՝ 10.08.2026)

[4] Տ՛ես Constitution of the Republic of Poland, adopted by the National Assembly on 2 April 1997, Article 72 https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm (մուտք՝ 10.08.2026)

մասնակցության երաշխիքը և մասնագիտացված պետական ինստիտուտի ստեղծման պարտավորությունը:

Նշենք, որ Պորտուգալիայի Հանրապետության Սահմանադրության 69-րդ հոդվածը նույնպես նախատեսում է երեխայի իրավունքների պաշտպանության ուղղակի սահմանադրական երաշխիքներ: Մասնավորապես, այն երեխաներին վերապահում է հասարակության և պետության կողմից հատուկ պաշտպանության իրավունք՝ նրանց լիարժեք և համակողմանի զարգացման ապահովման նպատակով՝ ներառյալ լքվածությունից, խտրականությունից, շահագործումից և բռնության ու խնամակալական լիազորությունների չարաշահման այլ ձևերից պաշտպանությունը: Առանձին սահմանադրական պաշտպանություն է նախատեսվում նաև որբ, լքված և ընտանեկան միջավայրից զրկված երեխաների համար՝ պետությանը պարտավորեցնելով ապահովել նրանց արժանապատիվ կենսապայմանները, անհրաժեշտ խնամքն ու զարգացման հնարավորությունները:[5]

Այսպիսով՝ Պորտուգալիայի սահմանադրական մոդելում երեխայի պաշտպանությունը դրսևորվում է պետության հստակ պոզիտիվ պարտավորությունների միջոցով՝ ընդգրկելով ոչ միայն երեխայի պաշտպանությունը վնասակար միջամտություններից, այլև նրա բնականոն զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ակտիվ ապահովումը:

Հետազոտող Քոնոր Մահոնին իր ուսումնասիրություններում համեմատական մակարդակում առանձնացնում է երեխայի իրավունքների սահմանադրահիրավական պաշտպանության առավել ընդգրկուն և առավել սահմանափակ մոդելներ՝ շեշտադրելով Հարավաֆրիկյան Հանրապետության փորձը[6]: Առավել զարգացած մոդելներից հեղինակը վերլուծում է Հարավաֆրիկյան Հանրապետության Սահմանադրության 28-րդ բաժնով նախատեսված կարգավորումը, որը երեխաներին վերապահում է հատուկ իրավունքների լայն շրջանակ՝ ներառյալ ընտանեկան կամ ծնողական խնամքի, այլընտրանքային խնամքի, հիմնական սննդի, կացարանի, առողջապահական և սոցիալական ծառայությունների, ինչպես նաև վատ վերաբերմունքից, անտեսումից, բռնությունից և շահագործումից պաշտպանության իրավունքները:[7] Միաժամանակ, սահմանադրական կարգավորումը նախատեսում է երեխայի լավագույն շահերի առաջնահերթությունը երեխային վերաբերող յուրաքանչյուր հարցում և առանձին երաշխիքներ՝ երեխայի ազատությունից զրկման դեպքերի համար:

Հարավաֆրիկյան մոդելի առանձնահատկությունն այն է, որ երեխայի իրավունքների սահմանադրական ճանաչումը զուգորդվում է պետության կոնկրետ պոզիտիվ

---

[5] Տ՛ես Constitution of the Portuguese Republic, adopted on 25 April 1976, Article 69 https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaorepublicaPortuguesa.aspx (մուտք՝ 10.08.2026)

[6] Տե՛ս Conor O'Mahony, "Why Children Should Have Constitutional Rights of Their Own," *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 23, Issue 2, 2025, էջ 372–404, https://doi.org/10.1093/icon/moaf034 (մուտք՝ 12.08.2026)

[7] Տե՛ս Constitution of the Republic of South Africa, 1996, Article 28 https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-1996-04-feb-1997 (մուտք՝ 12.08.2026)

պարտավորությունների հետ: Հետևաբար, տվյալ կարգավորումը կարելի է դիտարկել որպես այնպիսի սահմանադրական պաշտպանության օրինակ, որտեղ պետության դերը չի սահմանափակվում երեխայի իրավունքների ճանաչմամբ, այլ ներառում է դրանց իրականացման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը:[8]

Հարավաֆրիկյան կարգավորման առանձնահատկություններից է նաև այն, որ արտակարգ դրության պայմաններում սահմանափակման ենթակա չեն Սահմանադրության 28-րդ հոդվածով նախատեսված՝ երեխայի չարաշահումից, անտեսումից, բռնությունից և նվաստացուցիչ վերաբերմունքից պաշտպանվելու, ինչպես նաև ազատությունից զրկման դեպքում հատուկ պաշտպանության որոշ երաշխիքներ: Այս հանգամանքը ևս վկայում է երեխայի իրավունքների սահմանադրաիրավական պաշտպանության բարձր մակարդակի մասին:

Եվրոպական երկրներից հետաքրքրական է երեխայի իրավունքների պաշտպանության Ֆրանսիայի սահմանադրաիրավական փորձը: Այսպես, կարևորելով երեխաների իրավունքների պաշտպանության հանգամանքը՝ Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհուրդը 2002 թվականին ֆրանսիական իրավակարգում ճանաչեց **անչափահասների նկատմամբ արդարադատության ոլորտում հանրապետության օրենքներով ճանաչված հիմնարար սկզբունք** (*principe fondamental reconnu par les lois de la République en matière de justice des mineurs*):[9] Այս սկզբունքն ընդգրկում է փոխկապակցված մի շարք կանոններ, որոնք երաշխավորում են Ֆրանսիայում անչափահասների նկատմամբ արդարադատության պաշտպանական բնույթը և դրա գերազանցապես դաստիարակչական ու վերականգնողական նպատակաուղղվածությունը:[10]

Անչափահասների նկատմամբ արդարադատության վերաբերյալ հիմնարար սկզբունքը Սահմանադրական խորհուրդը բխեցրել է երեք օրենսդրական ակտերից, որոնք համապատասխանաբար կարգավորում էին՝ քրեական պատասխանատվության տարիքը, երեխաների համար մասնագիտացված դատարանների գործունեությունը և անչափահաս իրավախախտների նկատմամբ դաստիարակչական միջոցների կիրառումը:[11]

Ինչպես արդեն տեսանք, երեխաների նկատմամբ արդարադատության ոլորտում Ֆրանսիայի սահմանադրաիրավական փորձի առանձնահատուկ նշանակությունը պայմանավորված է նաև **մասնագիտացված արդարադատության ինստիտուցիոնալացման** հանգամանքով: Սահմանադրական խորհուրդը, երեխաների նկատմամբ արդարադատության առանձնահատկությունները գնահատելով սահմանադրական

---

[8] Տե՛ս Habashi J., Driskill S., Lang J., DeFalco P., "Children's Rights and the Human Development Index: A Comparative Analysis", *International Journal of Children's Rights*, 2010, էջ 268 DOI: 10.1163/157181809X12615514762046 (մուտք՝ 12.08.2026)

[9] Տե՛ս Decision No. 2002-461 dc of 29 August 2002; de Montgolfier, 2011; Darsonville, 2012 (մուտք՝ 13.08.2026)

[10] Տե՛ս de Montgolfier, J.-F. "Le Conseil constitutionnel et la justice pénale des mineurs", 23 octobre 2008, էջ 10 Official PDF, Conseil constitutionnel (մուտք՝ 13.08.2026)

[11] Տե՛ս Conseil constitutionnel, Decision No. 2002-461 DC of 29 August 2002, para. 26; de Montgolfier, J.-F., 2011, էջ 198 https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2002/2002461DC (մուտք՝ 12.08.2026)

պաշտպանության տեսանկյունից, ճանաչել է մասնագիտացված իրավասության և համապատասխանեցված դատական ընթացակարգերի անհրաժեշտությունը: Այս մոտեցման հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ անչափահասի նկատմամբ արդարադատության իրականացումը չի կարող ամբողջությամբ նույնացվել չափահաս անձանց նկատմամբ կիրառվող ընդհանուր քրեական արդարադատության հետ, քանի որ երեխայի տարիքը, անձի ձևավորման փուլում գտնվելը և վերականգնման ու վերասոցիալականացման անհրաժեշտությունը պահանջում են առանձնահատուկ իրավական մոտեցում:

Այս համատեքստում հետաքրքրական է նաև Հայաստանի Հանրապետության փորձի համադրումը ֆրանսիական մոդելի հետ: Հայաստանի դատական համակարգում առկա են մասնագիտացված դատարաններ, սակայն երեխաների և անչափահասների նկատմամբ արդարադատությունն առանձին մասնագիտացված դատարանի միջոցով չի իրականացվում: Հետևաբար, Ֆրանսիայի փորձը կարող է դիտարկվել որպես քննարկման արժանի մոդել՝ այն հարցի տեսանկյունից, թե արդյոք երեխաների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության համար անհրաժեշտ է ոչ միայն մասնագիտացված դատավորների կամ հատուկ ընթացակարգերի առկայություն, այլև երեխաների գործերով մասնագիտացված դատական ինստիտուտի ձևավորում:

Այս առումով Ֆրանսիայի փորձը հիմք է տալիս քննարկելու Հայաստանի Հանրապետությունում երեխաների և անչափահասների մասնակցությամբ գործերի քննության առավել մասնագիտացված դատական համակարգի ձևավորման նպատակահարմարությունը, նեղ մասնագիտացված, առավել պրոֆեսիոնալ դատավորների ներգրավումը՝ այն դիտարկելով որպես երեխաների իրավունքների սահմանադրական և դատավարական պաշտպանության արդյունավետության բարձրացման հնարավոր միջոց:

Ուսումնասիրելով մի շարք երկրների փորձը՝ անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև ՀՀ սահմանադրահիրավական կարգավորումներին: 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում ՀՀ Սահմանադրությունն առաջին անգամ երեխայի իրավունքներին նվիրեց առանձին հոդված՝ 37-րդ հոդվածը, որով սահմանադրական մակարդակով ամրագրվեց երեխայի լավագույն շահի սկզբունքը: Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է. «Երեխան իրավունք ունի ազատ արտահայտելու իր կարծիքը, որը, երեխայի տարիքին և հասունության մակարդակին համապատասխան, հաշվի է առնվում իրեն վերաբերող հարցերում»: Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն էլ՝ «Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան»: [12]

Այսպիսով՝ ՀՀ Սահմանադրությունը, ի տարբերություն այլ սահմանադրական համակարգերի, որոնցում երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը հիմնակա-

---

[12] Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունվել է՝ 1995թ. հուլիսի 5-ին՝ 2005թ. նոյեմբերի 27-ի և 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով), հոդ. 37, ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ (մուտք՝ 12.08.2026)

նում բխեցվում է ընդհանուր մարդու իրավունքների դրույթներից, երեխայի լավագույն շահի և երեխայի՝ իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքն ուղղակիորեն ամրագրում է սահմանադրական մակարդակում: Այս հանգամանքը երեխաների իրավունքների սահմանադրական պաշտպանության տեսանկյունից էապես բարձրացնում է դրանց իրավական նշանակությունը:

Միաժամանակ, գործող սահմանադրական և ոլորտային օրենսդրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ «երեխայի լավագույն շահ» հասկացությունը չունի համընդհանուր և հստակ սահմանված իրավական բովանդակություն կամ սպառիչ սահմանում: Ընդ որում՝ դա պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ երեխայի լավագույն շահի գնահատումը չի կարող հիմնվել բացառապես վերացական կամ միասնական չափանիշների վրա. յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպք պահանջում է երեխայի անհատական կարիքների, զարգացման առանձնահատկությունների և գործի փաստական հանգամանքների համակողմանի գնահատում:

Այնուամենայնիվ, ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ սկզբունքի արդյունավետ կիրառման հիմնական մարտահրավերներից մեկը հենց դրա բովանդակային որոշակիության պակասն է, ինչի հետևանքով կարող են առաջանալ ինչպես գնահատման միասնական չափանիշների ձևավորման, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայի հետևողականության խնդիրներ: Միևնույն իրավական սկզբունքը տարբեր մարմինների կողմից կարող է մեկնաբանվել և կիրառվել տարբեր կերպ, ինչը որոշակիորեն թուլացնում է Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքի գործնական արդյունավետությունը:

Այս համատեքստում, հաշվի առնելով առկա իրավագիտական ուսումնասիրությունները և ձևավորված մոտեցումները, որպես հետագա օրենսդրական կարգավորման հիմք, առաջարկվում է **«երեխայի լավագույն շահ» հասկացության մեր դոկտրինալ սահմանումը**: Մեր կողմից նախկինում իրականացված ուսումնասիրության շրջանակում առաջարկվել է այն ձևակերպել հետևյալ կերպ. **«Երեխայի լավագույն շահը պետք է ընկալվի որպես իրավական սկզբունք, որի համաձայն յուրաքանչյուր հանրային իշխանության մարմին, դատարաններ և այլ իրավասու հաստատություններ պարտավոր են կայացնել այնպիսի որոշումներ, որոնք ապահովում են երեխայի իրավունքների, արժանապատվության, անվտանգության, առողջ զարգացման, կրթության և բարեկեցության պաշտպանությունը՝ միաժամանակ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր երեխայի անհատական կարիքներն ու կոնկրետ հանգամանքները»:**[13]

Նշված սահմանման օրենսդրական ամրագրումը, մասնավորապես՝ ՀՀ Ընտանեկան օրենսգրքում, կնպաստի երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի բովանդակության

---

[13] Տե՛ս Մանուչարյան Է., «Երեխայի լավագույն շահ» սկզբունքի միջազգային և սահմանադրաիրավական չափանիշները. բովանդակությունը և կիրառման հիմնախնդիրները», «Բանբեր Եվրասիա», 2026, № 1, էջ 39–40, DOI: 10.53614/18294952-2026.1-32 (մուտք՝ 14.08.2026)

հստակեցմանը, դրա կիրառման միասնական չափանիշների ձևավորմանը և Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքի արդյունավետ իրագործմանը:

Հետևաբար, անհրաժեշտ է ոչ թե ընդլայնել սահմանադրական կարգավորումը, այլ օրենսդրորեն հստակեցնել երեխայի լավագույն շահի բովանդակությունն ու գնահատման չափանիշները՝ պահպանելով յուրաքանչյուր երեխայի անհատական հանգամանքների գնահատման պահանջը:

Եզրակացություն

Կատարված ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ երեխաների իրավունքների սահմանադրաիրավական պաշտպանությունը պետք է դիտարկել ոչ միայն որպես առանձին իրավունքների սահմանադրական ամրագրում, այլև որպես երեխային ինքնուրույն իրավունքների սուբյեկտ ճանաչելու և դրանց արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ իրավական ու ինստիտուցիոնալ երաշխիքների ամբողջություն: Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի 1989 թվականի կոնվենցիայի լայնածավալ վավերացումը վկայում է երեխաների իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշների համընդհանուր ճանաչման մասին, սակայն ազգային սահմանադրական համակարգերում դրանց արտացոլման եղանակներն էապես տարբերվում են:

Համեմատական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ երեխաների իրավունքների սահմանադրական պաշտպանության արդյունավետությունը պայմանավորված է ոչ միայն համապատասխան դրույթների առկայությամբ, այլև դրանց բովանդակությամբ, պետության պոզիտիվ պարտավորությունների հստակությամբ և պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմների առկայությամբ: Հարավաֆրիկյան Հանրապետության, Լեհաստանի և Պորտուգալիայի փորձը վկայում է երեխաների իրավունքների ուղղակի և ընդգրկուն սահմանադրական պաշտպանության հնարավորությունների մասին, մինչդեռ Ֆրանսիայի փորձը ցույց է տալիս, որ նման պաշտպանությունը կարող է ձևավորվել նաև սահմանադրական մեկնաբանության և դատական պրակտիկայի միջոցով: Ֆրանսիական մոդելի առանձնահատուկ նշանակությունը դրսևորվում է նաև անչափահասների նկատմամբ արդարադատության մասնագիտացված մոտեցման սահմանադրական ճանաչմամբ:

ՀՀ-ում 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում երեխայի իրավունքներին նվիրված առանձին՝ 37-րդ հոդվածի ամրագրումը կարևոր քայլ էր երեխաներին որպես ինքնուրույն իրավունքների սուբյեկտներ ճանաչելու ուղղությամբ: Հատկապես կարևոր է երեխայի կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքի և երեխայի լավագույն շահի առաջնահերթության ուղղակի սահմանադրական ամրագրումը:

Միաժամանակ, ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ սահմանադրական ամրագրումն ինքնին բավարար չէ: ՀՀ-ում երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի արդյունավետ կիրառման խնդիրներից է դրա բովանդակային որոշակիության և գնահատման միասնական չափանիշների բացակայությունը: Այս առումով նպատակա-

հարմար է ՀՀ Ընտանեկան օրենսգրքում օրենսդրորեն հստակեցնել «երեխայի լավագույն շահ» հասկացության բովանդակությունը՝ սահմանելով դրա հիմնական բաղադրիչները, միաժամանակ պահպանելով յուրաքանչյուր երեխայի անհատական կարիքների և կոնկրետ հանգամանքների գնահատման անհրաժեշտությունը: Այս օրենսդրական ձևակերպումը զերծ կպահի հանրային իշխանության մարմիններին այս սկզբունքի տարաբնույթ և երբեմն իրարամերժ մեկնաբանություններից և առավել կհեշտացնի երեխաներին վերաբերող ցանկացած հարցերի և որոշումների կայացման գործընթացը:

Միաժամանակ, երեխայի լավագույն շահի արդյունավետ իրացման համար անհրաժեշտ է ոչ միայն դրա բովանդակային օրենսդրական հստակեցումը, այլև դրա կիրառման ընթացակարգային և ինստիտուցիոնալ երաշխիքների համակարգի ձևավորումը: Իրավական որոշակիության պահանջը ենթադրում է, որ երեխաներին վերաբերող որոշումների կայացման գործընթացում իրավասու մարմինների համար պետք է նախատեսվեն երեխայի լավագույն շահի գնահատման նվազագույն և փոխկապակցված չափանիշներ: Դրանց թվում կարող են ներառվել երեխայի ֆիզիկական և հոգեկան անվտանգության, առողջության, զարգացման, կրթության, ընտանեկան միջավայրի պահպանման, երեխայի ինքնուրույն կարծիքի և տարիքին ու հասունությանը համապատասխան մասնակցության, ինչպես նաև տվյալ երեխայի անհատական կարիքների և կոնկրետ հանգամանքների գնահատումը:

Միևնույն ժամանակ, միայն գնահատման չափանիշների սահմանումը բավարար չէ, եթե դրանք չեն ապահովվում համապատասխան ընթացակարգային երաշխիքներով: Այդ առումով անհրաժեշտ է երեխաներին վերաբերող որոշումների կայացման գործընթացում ապահովել երեխայի՝ իր կարծիքն ազատ արտահայտելու և այն պատշաճ կերպով հաշվի առնելու հնարավորությունը, անհրաժեշտության դեպքում՝ երեխայի ներկայացուցչի կամ համապատասխան մասնագետի մասնակցությունը, ինչպես նաև ընդունված որոշման պատճառաբանվածությունը: Վերջինս առանձնահատուկ նշանակություն ունի երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի կիրառման կանխատեսելիության և դատական վերահսկողության ապահովման տեսանկյունից, քանի որ իրավասու մարմինը պետք է հիմնավորի, թե ինչ հանգամանքների գնահատման արդյունքում է տվյալ որոշումը համարվել համապատասխան երեխայի լավագույն շահին: Իրավական պաշտպանության արդյունավետությունը ենթադրում է նաև երեխաների իրավունքների խախտման կամ դրանց ոչ պատշաճ իրացման դեպքում հասանելի, մատչելի և արդյունավետ բողոքարկման ու դատական պաշտպանության միջոցների առկայություն: Հետևաբար, երեխայի լավագույն շահի սկզբունքի օրենսդրական հստակեցումը պետք է դիտարկել ոչ թե որպես ինքնուրույն իրավական միջոց, այլ որպես ավելի լայն համակարգի բաղադրիչ, որը ներառում է նյութական չափանիշների սահմանում, դրանց կիրառման ընթացակարգերի կանոնակարգում, որոշումների պատճառաբանման պարտականություն և արդյունավետ դատական կամ այլ իրավական պաշտպանության միջոցների ապահովում: Այս համատեքստում

իրավական որոշակիությունը և արդյունավետ պաշտպանության մեխանիզմները հանդես են գալիս որպես փոխկապակցված երաշխիքներ. առաջինը սահմանում է երեխայի լավագույն շահի գնահատման իրավական շրջանակը, իսկ երկրորդն ապահովում է այդ շրջանակի պատշաճ կիրառման նկատմամբ վերահսկողությունը և երեխայի իրավունքների խախտման դեպքում դրանց վերականգնման հնարավորությունը: Հետևաբար, երեխաների իրավունքների սահմանադրաիրավական պաշտպանության արդյունավետությունը պետք է գնահատել ոչ միայն սահմանադրական իրավունքի ձևական ամրագրման, այլև դրա օրենսդրական կոնկրետացման, ընթացակարգային իրացման և պաշտպանության արդյունավետ միջոցների ամբողջականության տեսանկյունից:

Այսպիսով՝ ՀՀ-ում երեխաների իրավունքների սահմանադրաիրավական պաշտպանության հետագա զարգացումը պետք է ուղղված լինի սահմանադրական երաշխիքների, իրավական որոշակիության, ընթացակարգային երաշխիքների և արդյունավետ պաշտպանության մեխանիզմների փոխկապակցված ամրապնդմանը: Այս համակարգում սահմանադրական դրույթները պետք է ապահովեն հիմնարար իրավական երաշխիքը, օրենսդրությունը՝ դրանց բովանդակային և ընթացակարգային կոնկրետացումը, իսկ դատական և այլ իրավական պաշտպանության միջոցները՝ դրանց արդյունավետ իրացումը և խախտված իրավունքների վերականգնումը: Միայն այս բաղադրիչների ամբողջական և փոխկապակցված կիրառումն է հնարավորություն տալիս ապահովելու երեխայի իրավունքների ոչ միայն ձևական, այլև իրական և արդյունավետ պաշտպանությունը:

ПОЗИТИВНЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

МАНУЧАРЯН ЭДГАР
Преподаватель и соискатель кафедры права, политологии и международных отношений Международного университета Евразия
Магистр европейского и международного права,
Ереванский государственный университет

Аннотация. В статье исследуются основные подходы к конституционно-правовой защите прав ребенка на основе сравнительного анализа опыта ряда государств, в частности Российской Федерации, Польши, Португалии, Южно-Африканской Республики и Франции. Анализируются особенности прямой и косвенной конституционной защиты прав ребенка, конституционного закрепления позитивных обязательств государства, а также значение специализированного правосудия в отношении несовершеннолетних. Отдельное внимание уделяется гарантиям, закрепленным в статье 37 Конституции Республики Армения, в частности принципу наилучшего обеспечения интересов ребенка и праву ребенка выражать свое мнение. В результате исследования обосновывается необходимость законодательного уточнения принципа наилучшего обеспечения интересов ребенка, а также закрепления его содержания и критериев оценки в Семейном кодексе Республики Армения с целью повышения эффективности защиты прав ребенка и обеспечения последовательности и предсказуемости правоприменительной практики.

Ключевые слова: права ребенка, конституционно-правовая защита, наилучшее обеспечение интересов ребенка, позитивные обязательства, правосудие в отношении несовершеннолетних, специализированное правосудие.

POSITIVE OBLIGATIONS OF THE STATE IN THE FIELD OF CONSTITUTIONAL PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS: A COMPARATIVE LEGAL STUDY

MANUCHARYAN EDGAR
Lecturer at the Chair of Law, Political Science and International Relations, Eurasia International University; PhD Student at the same Chair
Master of European and International Law, Yerevan State University

---

Abstract. This article examines the principal approaches to the constitutional protection of children's rights through a comparative analysis of the experiences of several states, including the Russian Federation, Poland, Portugal, the Republic of South Africa, and France. It analyses the specific features of direct and indirect constitutional protection of children's rights, the constitutional recognition of the State's positive obligations, as well as the significance of specialized justice for children and juveniles.

Particular attention is paid to the guarantees enshrined in Article 37 of the Constitution of the Republic of Armenia concerning the best interests of the child and the child's right to express his or her views. The study substantiates the need to clarify the principle of the best interests of the child at the legislative level and to establish its substantive content and assessment criteria in the Family Code of the Republic of Armenia, with a view to enhancing the effectiveness of the protection of children's rights and ensuring greater consistency and predictability in legal practice.

Key words: children's rights, constitutional protection, best interests of the child, positive obligations, juvenile justice, specialized justice.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունվել է 1995 թվականի հուլիսի 5-ին, փոփոխություններով՝ 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի և 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի), ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ (մուտք՝ 12.08.2026) :

2. Մանուչարյան Է., «Երեխայի լավագույն շահ» սկզբունքի միջազգային և սահմանադրաիրավական չափանիշները. բովանդակությունը և կիրառման հիմնախնդիրները», «Բանբեր Եվրասիա», 2026, № 1, էջ 39–40, DOI: 10.53614/18294952-2026.1-32 (մուտք՝ 14.08.2026):

3. Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 г. (с изменениями и дополнениями), Российская газета, 25 декабря 1993 г., № 237 "Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями) \ КонсультантПлюс (մուտք՝ 10.08.2026):

4. Constitution of the Portuguese Republic, adopted on 25 April 1976, Article 69, official text, Assembly of the Republic of Portugal https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaorepublicaPortuguesa.aspx (մուտք՝ 10.08.2026):

5. Constitution of the Republic of Poland, adopted by the National Assembly on 2 April 1997, Article 72, official text, Sejm of the Republic of Poland https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm (մուտք՝ 10.08.2026):

6. Constitution of the Republic of South Africa, 1996, Article 28, official text, Government of the Republic of South Africa https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-1996-04-feb-1997 (մուտք՝ 12.08.2026):

7. Conseil constitutionnel, Décision n° 2002-461 DC du 29 août 2002, para. 26, Conseil constitutionnel, texte officiel, https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2002/2002461DC (մուտք՝ 13.08.2026):

8. de Montgolfier J.-F., «Le Conseil constitutionnel et la justice pénale des mineurs», 23 octobre 2008, p. 10, Conseil constitutionnel, document électronique officiel https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/pdf/Conseil/justice_penale_des_mineurs_jfm.pdf (մուտք՝ 13.08.2026):

9. de Montgolfier J.-F., «Le Conseil constitutionnel et la justice pénale des mineurs», *Les Nouveaux Cahiers du Conseil constitutionnel*, 2011/4, № 33, էջ 195–207 https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2002/2002461DC (մուտք՝ 12.08.2026):

10. Darsonville A., «QPC du 21 septembre 2012 : la poursuite de la désagrégation du droit pénal des mineurs», *Constitutions*, octobre-décembre 2012, № 2012-4, էջ 609–615, https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000026395318 (մուտք՝ 13.08.2026)

11. Habashi J., Driskill S., Lang J., DeFalco P., "Constitutional Analysis: A Proclamation of Children's Right to Protection, Provision, and Participation", *The International Journal of Children's Rights*, Vol. 18, No. 2, 2010, էջ 267–290, DOI: 10.1163/157181809X12615514762046 (մուտք՝ 12.08.2026) :

12. O'Mahony C., "The Promises and Pitfalls of Constitutionalizing Children's Rights", in: Dwyer J. G. (ed.), *The Oxford Handbook of Children and the Law*, Oxford: Oxford University Press, 2020, էջ 871–896 https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190694395.013.40 (մուտք՝ 09.08.2026):

13. O'Mahony C., "Why Children Should Have Constitutional Rights of Their Own", *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 23, Issue 2, 2025, էջ 372–404, DOI: 10.1093/icon/moaf034 (մուտք՝ 12.08.2026):

14. United Nations, *Convention on the Rights of the Child*, United Nations Treaty Series, Vol. 1577, 1989, p. 3, available at: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child (մուտք՝ 09.08.2026):

Հոդվածը գրախոսվել է 04.08.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 11.08.2026թ.

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐՈՇԱԿԻՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ՄԻՆԱՍՅԱՆ ՍՄԲԱՏ
Եվրասիա միջազգային համալսարանի Իրավագիտության, քաղաքագիտության, միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի հայցորդ ՀՀ Փաստաբանների պալատի անդամ
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-07

Ամփոփագիր: Սույն գիտական աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել իրավական որոշակիության սկզբունքի բովանդակությունը, դրա տեսական հիմքերը և գործնական դրսևորումները՝ որպես իրավական պետության և իրավունքի գերակայության հիմնարար սկզբունքներից մեկի: Հետազոտությունն ուղղված է իրավական որոշակիության սկզբունքի ձևավորման, զարգացման և արդի նշանակության բացահայտմանը՝ եվրոպական և միջազգային դատական պրակտիկայի համատեքստում:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են համեմատական-իրավական, ձևաբանական (դոգմատիկ), համակարգային, պատմահրավական և նախադեպային իրավունքի վերլուծության մեթոդները: Ուսումնասիրվել են Եվրոպական միության դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, ինչպես նաև իրավական դոկտրինայում ձևավորված մոտեցումները:

Հետազոտության արդյունքում հիմնավորվում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը ներառում է իրավական նորմերի հստակության, հասանելիության, կանխատեսելիության և կայունության պահանջները, որոնք հնարավորություն են տալիս իրավունքի սուբյեկտներին կանխատեսել իրենց վարքագծի իրավական հետևանքները և արդյունավետորեն իրացնել իրենց իրավունքները: Վերլուծության հիման վրա բացահայտվում է, որ իրավական որոշակիության կարևոր բաղադրիչներն են դատական ակտերի վերջնականության (**res judicata**) սկզբունքը, իրավաչափ ակնկալիքների (**legitimate expectations**) պաշտպանությունը, իրավական նորմերի հետադարձ ուժի սահմանափակումը և պետական մարմինների հայեցողական լիազորությունների իրավաչափ սահմանները: Այդ մոտեցումները ձևավորվել և զարգացվել են Եվրոպական միության դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում, մասնավորապես՝ *Commission v. Italy*, *The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1)*, *Malone v. the United Kingdom*, *Busuioc v. Moldova*, *Brumărescu v. Romania* և *Ponomaryov v. Ukraine* գործերով:

Հետազոտության արդյունքում եզրակացվում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը ժամանակակից սահմանադրական ժողովրդավարության և իրավական

պետության անբաժանելի տարրերից է: Այն դրսևորվում է ինչպես իրավական նորմերի բովանդակության և որակի, այնպես էլ դրանց մեկնաբանության և կիրառման գործընթացում՝ ապահովելով իրավական հարաբերությունների կայունությունը, հանրային վստահությունը, իրավական անվտանգությունը և մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը:

Բանալի բառեր: Իրավական որոշակիություն, իրավունքի գերակայություն, «օրենքով սահմանված» չափանիշ, կանխատեսելիություն, res judicata, իրավաչափ ակնկալիքներ, դատական պրակտիկա, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան:

Ներածություն

Ժամանակակից իրավական պետության պայմաններում իրավական որոշակիության սկզբունքն իրավունքի գերակայության հիմնարար բաղադրիչներից մեկն է: Իրավական համակարգի արդյունավետությունը և հասարակության վստահությունը պետական ինստիտուտների նկատմամբ մեծապես կախված են նրանից, թե որքանով են իրավական նորմերը հստակ, հասանելի և կանխատեսելի: Իրավական որոշակիությունն ապահովում է, որ իրավունքի սուբյեկտները կարողանան ճիշտ ընկալել իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները և իրենց վարքագիծը համապատասխանեցնել գործող իրավակարգավորմանը:

Այս սկզբունքը ձևավորվել է եվրոպական իրավական մտածողության շրջանակներում և հետագայում դարձել է միջազգային և ներպետական իրավունքի կարևորագույն սկզբունքներից մեկը: Այն ընդգրկում է ոչ միայն իրավական նորմերի ձևակերպման հստակությունը, այլ նաև դրանց կիրառման միատեսակությունը և իրավական հարաբերությունների կայունությունը: Իրավական որոշակիությունը պահանջում է, որ օրենքները լինեն հասկանալի և կանխատեսելի, իսկ դրանց կիրառումը՝ զերծ կամայականությունից:

Հատկապես կարևոր է իրավական որոշակիության դերը մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում: Իրավական նորմերի հստակությունն ու կանխատեսելիությունն այն հիմնական նախապայմաններն են, որոնք ապահովում են անձի հիմնարար իրավունքների արդյունավետ իրականացումը: Այս համատեքստում «օրենքով սահմանված լինելու» պահանջը ենթադրում է, որ ցանկացած իրավական սահմանափակում պետք է հիմնված լինի բավարար հստակությամբ ձևակերպված և հանրությանը հասանելի նորմերի վրա:

Իրավական որոշակիության կարևոր բաղադրիչներից է նաև դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը, որը երաշխավորում է իրավական հարաբերությունների կայունությունը և կանխում է նույն հարցերի անվերջ վերանայումը: Վերջնական դատական ակտերի կայունությունը նպաստում է արդար դատաքննության ապահովմանը և բարձրացնում է վստահությունը դատական համակարգի նկատմամբ:

Բացի այդ, իրավական որոշակիությունը ներառում է պետական մարմինների հայեցողական լիազորությունների սահմանափակումը: Թեև իրավական կարգավո-

րումը չի կարող ամբողջությամբ բացառել հայեցողության տարրը, այն պետք է սահմանվի հստակ շրջանակներում, որպեսզի կանխվի կամայական միջամտությունը և ապահովվի անձանց իրավունքների պաշտպանությունը:

Սկզբունքի կարևոր տարր է նաև իրավաչափ ակնկալիքների պաշտպանությունը, որը թույլ է տալիս անձանց ապավինել գործող իրավական կարգավորմանը և ունենալ վստահություն դրա կայունության նկատմամբ: Այս հանգամանքը հատկապես կարևոր է իրավական նորմերի փոփոխության կամ հետադարձ ուժի կիրառման դեպքերում:

Միևնույն ժամանակ, իրավական որոշակիությունը չի կարող դիտարկվել որպես բացարձակ արժեք: Իրավական նորմերը պետք է ունենան նաև հասարակական հարաբերությունների փոփոխությանը հարմարվելու որոշակի ճկունություն: Հետևաբար, իրավաստեղծ և իրավակիրառ գործունեության հիմնական խնդիրներից է հավասարակշռություն ապահովել հստակության և ճկունության միջև:

Ամփոփելով՝ կարելի է նշել, որ իրավական որոշակիության սկզբունքն իրավական պետության հիմքն է, որն ապահովում է իրավական հարաբերությունների կայունությունը, կանխատեսելիությունը և արդարությունը: Այն կարևոր դեր է խաղում մարդու իրավունքների պաշտպանության, պետական իշխանության սահմանափակման և հանրային վստահության ձևավորման գործում:

Հիմնական հետազոտություն

Իրավական որոշակիության սկզբունքի արդիականության մասին խոսելիս կարելի է նշել երկու հիմնական կետ. իրավական հարաբերությունների կայունության ապահովումն ու ժողովրդավարության պահպանումը: Դա պայմանավորված է նրանով, որ որոշակիությունն ապահովում է արդեն կայացված որոշումների պաշտպանությունը: Որոշակիությունը՝ որպես սկզբունք, առաջին անգամ հիշատակվել է Եվրոպական համայնքների դատարանի կողմից 1960 թվականին՝ որպես իրավունքի նորմ, որը պետք է պահպանվի պայմանագրի կիրառման ժամանակ:

Commission v Italy (1961) ECR 317, գործ 7/61վճռում Դատարանն ընդգծեց, որ Համայնքային իրավունքի կիրառումը պետք է համապատասխանի իրավական որոշակիության սկզբունքին: Դատարանը, ըստ էության, նշել է, որ «իրավական որոշակիության սկզբունքը պահանջում է, որ իրավական նորմերը լինեն հստակ և ճշգրիտ, որպեսզի անձինք կարողանան միանշանակորեն պարզել իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները և գործեն դրանց համապատասխան»:[1]

Այլ կերպ ասած՝ Պայմանագրի դրույթների կիրառման ընթացքում թե՛ անդամ պետությունները, թե՛ Համայնքային (ներկայում՝ Միության) ինստիտուտները պարտավոր են ապահովել, որ իրավական նորմերը լինեն կանխատեսելի, թափանցիկ և բավարար չափով հստակ, որպեսզի իրավունքի սուբյեկտները կարողանան գիտակցել

[1] Տե՛uCourt of Justice of the European Communities. (1961). *Commission of the European Economic Community v Italy* (Case 7/61), ECR 317

իրենց իրավական վիճակը: Այսպիսով՝ իրավական որոշակիությունը ձևավորվեց որպես Եվրոպական (այժմ՝ Միության) իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից մեկը:

Հետագայում այն բազմիցս կիրառվել է ինչպես ներպետական դատարաններում, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկայում:

Այսպես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած իրավական դիրքորոշումների շրջանակում իրավական որոշակիության սկզբունքի հիմնական շեշտադրումները կարելի է համակարգել հետևյալ ուղղություններով.

1. «Օրենքով սահմանված լինելու» չափանիշը

Դատարանը հետևողականորեն մեկնաբանել է, որ Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների ցանկացած սահմանափակում պետք է լինի «օրենքով սահմանված»: Այս պահանջը չի սպառվում իրավական նորմի ձևական գոյությամբ. այն ենթադրում է, որ իրավական կարգավորումը պետք է լինի՝ հասանելի (accessible), բավարար աստիճանի հստակ և կանխատեսելի (foreseeable) և երաշխավորի պաշտպանություն կամայական միջամտությունից: Այս մոտեցումը հստակ ձևակերպվել է, մասնավորապես, The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1) գործով (1979 թ.), որտեղ Դատարանը նշել է, որ իրավական նորմը պետք է ձևակերպված լինի այնպիսի ճշգրտությամբ, որ անձը կարողանա ողջամիտ չափով կանխատեսել իր վարքագծի իրավական հետևանքները:[2]

2. Դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը (res judicata)

Իրավական որոշակիության բաղկացուցիչ տարրերից է դատական ակտերի վերջնականության և կայունության ապահովումը: Դատարանն ընդգծել է, որ ուժի մեջ մտած և վերջնական դատական ակտերի կամայական վերանայումը հակասում է իրավական որոշակիության սկզբունքին և իրավունքի գերակայության գաղափարին: Այս սկզբունքը զարգացվել է, մասնավորապես, Brumărescu v. Romania գործով (1999 թ.):[3]

3. Կանխատեսելիություն և կամայականության սահմանափակում

Դատարանի իրավական մեկնաբանությամբ՝ իրավական որոշակիությունը սերտորեն փոխկապակցված է իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ: Պետական մարմիններին վերապահված հայեցողությունը պետք է ունենա հստակ սահմաններ, իսկ իրավական նորմերը չպետք է կիրառվեն կամայական կամ անկանխատեսելի կերպով:[4] Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում բազմիցս արձանագրել է, որ European Convention on Human Rights-ի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը պետք է մեկնաբանվի Կոնվենցիայի Նախաբանի լույսի ներքո, որը հղում է կատարում իրավունքի գերակայության սկզբունքին: Այս մոտեցումը ձևակերպվել է, մասնա-

---

[2] Տե՛ս European Court of Human Rights. (1979). *The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1)* (Application no. 6538/74), Judgment of 26 April 1979, Series A no. 30.

[3] Տե՛ս European Court of Human Rights. (1999). *Brumărescu v. Romania* (Application no. 28342/95), Judgment of 28 October 1999, Reports of Judgments and Decisions 1999-VII.

[4] Տե՛ս European Court of Human Rights. (1984). Malone v. the United Kingdom *(Application no. 8691/79), Judgment of 2 August 1984, Series A no. 82.*

վորապես, Golder v. the United Kingdom գործով, որտեղ Դատարանը շեշտել է, որ Կոնվենցիայի դրույթների մեկնաբանումը պետք է իրականացվի դրանց նպատակի և համակարգային ամբողջության համատեքստում: Այս իրավական մոտեցումը զարգացնելով՝ ՄԻԵԴ-ը, քննարկելով այն հարցը, թե արդյոք դատարաններին կամ պետական մարմիններին լայն հայեցողություն տրամադրող նորմերը բավարար որոշակիություն են պարունակում, արձանագրել է, որ իրավական որոշակիության պահանջը չի բացառում հայեցողական լիազորությունների առկայությունը: Սակայն նման լիազորությունների ծավալը և դրանց իրականացման եղանակը պետք է սահմանված լինեն բավարար հստակությամբ՝ հաշվի առնելով տվյալ գործով հետապնդվող օրինական նպատակները, որպեսզի անձը պաշտպանված լինի կամայական միջամտությունից: Այս սկզբունքը հստակ ձևակերպվել է, օրինակ, Malone v. the United Kingdom գործով (1984 թ.), որտեղ Դատարանը նշել է, որ օրենքը պետք է սահմանափակի իշխանության հայեցողությունը և ապահովի կամայականության դեմ արդյունավետ երաշխիքներ:[5]

Միաժամանակ, իրավական որոշակիության սկզբունքի կարևոր բաղադրիչ է res judicata-ի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի անբեկանելիության սկզբունքը: Դատարանը մի շարք վճիռներում այս սկզբունքը դիտարկել է որպես իրավական որոշակիության և իրավունքի գերակայության դրսևորում: Մասնավորապես, Ponomaryov v. Ukraine գործով (2008 թ.) Դատարանը վերահաստատել է, որ կողմերից ոչ մեկը իրավունք չունի պահանջելու վերջնական և պարտադիր ուժ ունեցող դատական որոշման վերանայում միայն այն նպատակով, որ գործը նորից քննվի և կայացվի այլ որոշում:[6]

Նշենք նաև, որ ՄԻԵԴ-ը «իրավական որոշակիությունը» ևս համարում է օրինականության սկզբունքի (rule of law) էական բաղադրիչներից մեկը: Կարևորում է, որ վերջին ատյանի վճիռները վերջնական լինեն՝ առանց դրանց չորրորդ ուժով վերանայման (res judicata): Այս դիրքորոշումը տվել է ՄԻԵԴ-ը, օրինակ՝ Բրումայեսկին ընդդեմ Ռումինիայի որոշման միջոցով[7], ինչպես նաև Վենետիկի հանձնաժողովի որոշմամբ:

Մասնավորապես, Բրումայեսկին ընդդեմ Ռումինիայի գործով դատարանը պնդել է, որ վերջնական վճիռը չպետք է ստորադաս ատյաններով կամ ոչ ժողովրդավարական ձևով հնարավոր լինի փոխել, այլ՝ միայն բացառիկ և հիմնավոր պատճառներով (judicial error և այլն), այլ վերանայումը թույլատրվում է միայն «substantial and compelling character» հիմք ունենալու դեպքում, ինչպես սահմանված էր Ռյաբիկն ընդդեմ Ռուսաստանի կամ Մորերիա Ֆերարին ընդդեմ Պորտուգալիայի (no. 2) գործերում:[8]

---

[5] Տե՛ս Malone v. The United Kingdom, 2 օգոստոսի 1984 թ., գործ N° 8991/79, § 66,
Margareta and Roger Andersson v. Sweden, 25 փետրվարի 1992 թ., գործ N° 12963/87, § 75, Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom, 13 հուլիսի 1995 թ., գործ N° 18139/91, § 37):

[6] Տե՛ս European Court of Human Rights. (2008). *Ponomaryov v. Ukraine* (Application no. 3236/03), Judgment of 3 April 2008.

[7] Տե՛ս European Court of Human Rights. (1999). *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95.

[8] Տե՛ս European Court of Human Rights. (2003). *Ryabykh v. Russia*, no. 52854/99.

Հետաքրքրական է նաև Սանդեյ Թայմսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործը, որով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ Կոնվենցիայում օգտագործված՝ «օրենքով նախատեսված» տերմինը ենթադրում է նաև այնպիսի իրավական սկզբունքների պահպանություն, ինչպիսին է որոշակիության և իրավական որոշակիության սկզբունքը: ՄԻԵԴ-ն նշում է, որ «օրենքով նախատեսված» հասկացությունը վերաբերում է ոչ միայն գրավոր օրենքներին կամ գրավոր իրավական կանոններին, այլև բանավոր օրենքին, այսինքն՝ հասարակության հաստատված կանոններին և բարոյական սկզբունքներին: Այս կանոնները, որոնք ապահովում են իրավական կարգի կայունությունը, ներառում են նաև դատական պրակտիկան: Կոնվենցիան պահանջում է, որ օրենքը (լինի գրավոր, թե բանավոր) լինի բավական հստակ, որպեսզի քաղաքացին կարիք առաջանալու դեպքում որոշակի չափով, որոշակի պայմաններում կարողանա կանխատեսել իր գործողության հնարավոր հետևանքները: ՄԻԵԴ-ը նման դիրքորոշում է արտահայտել նաև «Սթիլը և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով:[9]

2004 թ. դեկտեմբերի 21-ի՝ Բուսույոկն ընդդեմ Մոլդովայի (Busuioc v. Moldova) վճռում մասնավորապես Եվրոպական դատարանը գտավ, որ «օրենքով նախատեսված» արտահայտության պահանջներից մեկն այն է, որ համապատասխան միջոցը պետք է լինի կանխատեսելի: Նորմը չի կարող համարվել «օրենք», քանի դեռ ձևակերպված չէ բավարար հստակությամբ, որպեսզի անձին հնարավորություն տա կարգավորելու իր վարքագիծը. անձը պետք է կարողանա տվյալ հանգամանքներում ողջամիտ կերպով կանխատեսել իր տվյալ գործողության հետևանքները: Այդ հետևանքները չեն կարող կանխատեսելի լինել բացարձակ որոշակիությամբ: Թեև օրենքում որոշակիությունը մեծապես ցանկալի է, դա կարող է հանգեցնել չափազանց կոշտության, և օրենքը պետք է կարողանա հարմարվել փոփոխվող հանգամանքներին: Հետևաբար, շատ օրենքներ անխուսափելիորեն ձևակերպվում են այնպիսի հասկացություններով, որոնք քիչ թե շատ անորոշ են, և որոնց մեկնաբանությունը և կիրառումը պրակտիկայի խնդիր է: Միաժամանակ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ զրպարտությանն առնչվող օրենքները՝ պատվի և արժանապատվության իրենց շեշտադրմամբ, անխուսափելիորեն ներառում են անորոշության որոշակի աստիճան: Այնուամենայնիվ, դա չի զրկում նրանց իրենց «իրավական բնույթից»՝ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի նպատակների համար: Ներպետական մարմինների խնդիրն է կիրառել և մեկնաբանել ներպետական օրենքները: Գնահատողական դատողությունների և փաստերի տարանջատման անհրաժեշտության առնչությամբ Եվրոպական դատարանն իր մի շարք վճիռներում առաջադրել է այն պահանջը, որ հստակ տարբերակում պետք է կատարել փաստական տվյալների և գնահատողական դատողությունների միջև:

Նույնաբովանդակ որոշումներ են առկա նաև Ռեկվենյին ընդդեմ Հունգարիայի, Ռոտարուն ընդդեմ Ռումինիայի, Դամման ընդդեմ Շվեյցարիայի գործերով, որով

[9] Տե՛ս Steel and others v. The United Kingdom

ՄԻԵԴ-ն պահանջել է, որ օրենքները լինեն այնպիսի հստակությամբ, որ անհատները կարողանան կանխատեսել իրենց վարքագծի իրավական հետևանքները. սա որոշակիության առանցքներից մեկն է: Շատ հետաքրքրական է նաև ՄԻԵԴ-ի դիրքորոշումը Եվրոպական միության իրավունքում, պայմանագրային պրակտիկայում և օրենսդրությունում որոշակիության սկզբունքի վերաբերյալ:

Թեև Եվրոպական միության հիմք հանդիսացող պայմանագրերն ուղղակիորեն չեն ամրագրում իրավական որոշակիության սկզբունքը, սակայն ՄԻԵԴ-ը այն ճանաչում է որպես եվրոպական իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից մեկը: Salumi գործով, Դատարանը շեշտեց, որ ԵՄ իրավունքի ազդեցությունը (հետևանքները) պետք է լինեն պարզ և կանխատեսելի այն անձանց համար, որոնց վրա այն տարածվում է:

Դատարանը նաև հղում է կատարել իր ավելի վաղ՝ Ռաքեն ընդդեմ Մայնցի Հաուպցոլգլամտի (1979 թ.), և Լանդաուի Հաուպցոլգլամտ (1979 թ.) գործերին, որտեղ բազմիցս ընդգծվել է իրավական որոշակիության և իրավաչափ ակնկալիքների սկզբունքների կարևորությունը, և նշվել է հետևյալը. «Իրավական որոշակիության սկզբունքը նպատակ ունի կանխել այն իրավիճակները, երբ ԵՄ իրավական ակտերի դրույթները հետադարձ ուժ ունեն իրենց հրապարակման պահին, և այդպիսի հնարավորությունը կարող է արդարացված լինել միայն՝ նպաստելով համապատասխան օրենսդրության նպատակներին և պահպանելով տվյալ նորմերի հասցեատերերի իրավաչափ ակնկալիքները»:[10]

Ըստ ՄԻԵԴ միասնական դատական պրակտիկայի ուսումնասիրության՝ պարզ է դառնում, որ որոշակիությունը պետք է հասկացվի հետևյալ բաղադրիչների միջոցով.

* օրենքի պարզություն, հստակություն և միանշանակություն,
* անձի՝ իր գործողություններում հիմնավորված և կանխատեսելի ակնկալիքների վրա հենվելու իրավունք,
* գործող օրենսդրության կայունության նկատմամբ ողջամիտ վստահություն,
* ինչպես նաև՝ օրենքի կիրառման հետևանքները կանխատեսելու հնարավորությունը (*legitimate expectations*, այսինքն՝ իրավաչափ ակնկալիքներ):

ՄԻԵԴ-ն կարևորում է նաև ոչ միայն օրինաչափության մեջ հստակությունը, այլ նաև հստակ և համակողմյա դատական պրակտիկայի առկայության դեպքում: Այսպես, Բալաժոսկին ընդդեմ Մակեդոնիայի՝ Նախկին Յուգոսլավական Հանրապետության (2004 թ.), Էմել Բոյրազն ընդդեմ Թուրքիայի (2005 թ.) գործերում ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ հակասական վճիռների գոյությունն առանց համապատասխան արձագանքման կարող է խախտել արդար դատաքննության և հետևաբար՝ որոշակիության սկզբունքը՝ նշելով, որ «...Նմանատիպ գործերում հակասող վճիռները՝ համաչափություն ապահովող մեխանիզմի բացակայության պայմաններում, խախտում են արդար դատաքննության սկզբունքը և պղտորում հանրային վստահությունը (դատական համակարգի նկատմամբ)»:

Որոշակիության սահմանադրական սկզբունքը ենթադրում է, որ օրենսդիրը պետք

---

[10] Տե՛ս Racke v. Hauptzollamt Mainz and Hauptzollamt Landau

է ձգտի իրավական ակտերի ձևակերպման հստակության և պարզության: Յուրաքանչյուր անձ, կախված կոնկրետ հանգամանքներից, պետք է կարողանա կողմնորոշվել, թե որ իրավական նորմն է կիրառվում տվյալ դեպքում, և ունենալ հստակ պատկերացում այն իրավական հետևանքների վերաբերյալ, որոնք առաջանալու են տվյալ իրավահարաբերությունում. խոսքը վերաբերում է օրենքի ողջամիտ և կանխատեսելի կայունությանը: Ի դեպ, մեր հենց այս դիրքորոշումն ամրագրված է նաև Ուկրաինայի Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հունիսի 20-ի թիվ 6-r/2019 որոշման հիմնավորման բաժնի 4-րդ կետի ենթակետի 4.1-ի 4-6-րդ պարբերություններում:[11]

Հետևաբար, վերոգրյալի հիման վրա կարող ենք եզրակացնել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մշտական դատավճիռներից և իրավաբանական վերլուծությունից հետևում է, որ ՄԻԵԴ-ն որոշակիության սկզբունքը դիտարկում է որպես սահմանադրական կարգի և իրավական պետության անբաժանելի տարր, որը հստակ արտահայտվում է ինչպես իրավական ակտերի բովանդակության, այնպես էլ դրանց կիրառման պրակտիկայում:

Սահմանադրական մակարդակում որոշակիության սկզբունքի արտահայտման հիմնական առանցքները, ըստ ՄԻԵԴ-ի, հետևյալն են.

ՄԻԵԴ-ն նշում է, որ սահմանադրական նորմերը, որոնք կարգավորում են մարդու հիմնարար իրավունքները և պետական սահմանափակումները, պետք է լինեն հասկանալի, հստակ և կանխատեսելի: Այլ կերպ՝ անհատը պետք է կարողանա իր վարքը համաձայնեցնել օրենքին՝ առանց ենթարկվելու կամայական մեկնաբանությունների:

Այսպիսով՝ կարող ենք արձանագրել, որ որոշակիության սահմանադրական սկզբունքն իրավական պետության, օրենքի գերակայության և մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնաքարն է: Այն պահանջում է, որ սահմանադրական նորմերը և դրանց կիրառումը լինեն հստակ, կանխատեսելի և կայուն՝ բացառելով կամայականությունը և ապահովելով հանրային վստահությունը դատական և պետական ինստիտուտների նկատմամբ: Այս սկզբունքը տարածվում է ոչ միայն օրենսդրական մակարդակում ընդունվող նորմերի վրա, այլ նաև՝ դատական պրակտիկայի և սահմանադրական վերահսկողության ամբողջ համակարգի վրա:

[11] Տե՛ս Constitutional Court of Ukraine of June 20, 2019 № 6-r/2019

Եզրակացություն

Տեսական եզրահանգումներ

Սույն հետազոտության շրջանակում իրականացված վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը ժամանակակից իրավական պետության և իրավունքի գերակայության հիմնարար ու համակարգաստեղծ սկզբունքներից է: Այն հանդես է գալիս ոչ միայն որպես իրավական նորմերի ձևական որակի պահանջ, այլև որպես ամբողջ իրավական համակարգի կայունությունն ու կանխատեսելիությունն ապահովող համընդհանուր սկզբունք:

Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ իրավական որոշակիությունը բազմաբաղադրիչ իրավական կատեգորիա է, որը ներառում է իրավական նորմերի հասանելիության, հստակության, կանխատեսելիության, իրավակիրառ պրակտիկայի հետևողականության, դատական ակտերի վերջնականության (*res judicata*) և իրավաչափ ակնկալիքների պաշտպանության պահանջները: Նշված բաղադրիչները փոխկապակցված համակարգ են և միասին ապահովում են իրավական անվտանգության և իրավական կայունության անհրաժեշտ մակարդակը:

Տեսական վերլուծությունը նաև հիմնավորում է, որ իրավական որոշակիությունը չի կարող դիտարկվել մեկուսացված, այլ պետք է ընկալվի իրավունքի գերակայության և իրավական պետության սկզբունքների համատեքստում: Միաժամանակ հաստատվում է, որ իրավական որոշակիության և իրավական ճկունության միջև առկա է բնական փոխհարաբերություն, որի պահպանվող հավասարակշռությունն անհրաժեշտ պայման է իրավական համակարգի արդյունավետ զարգացման համար:

Կիրառական եզրահանգումներ

Կիրառական տեսանկյունից հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ իրավական որոշակիության սկզբունքի արդյունավետ իրագործումը մեծապես պայմանավորված է օրենսդրական տեխնիկայի որակով, իրավական նորմերի ձևակերպումների ճշգրտությամբ և դատական պրակտիկայի հետևողականությամբ: Իրավական նորմերի անորոշությունը կամ հակասական մեկնաբանությունը կարող է հանգեցնել իրավակիրառ գործունեության կամայականության, խաթարել իրավական կանխատեսելիությունը և նվազեցնել հանրային վստահությունը պետական ինստիտուտների նկատմամբ:

Եվրոպական միության դատարանի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ազգային սահմանադրական դատարանների նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ իրավական որոշակիությունը գործնականում ապահովվում է օրենքի որակի, իրավաչափ ակնկալիքների պաշտպանության, դատական ակտերի կայունության և պետական մարմինների հայեցողական լիազորությունների արդյունավետ սահմանափակման միջոցով: Հետևաբար, իրավական որոշակիության սկզբունքը ոչ միայն տեսական իրավական կատեգորիա է, այլև իրավաստեղծ և իրավակիրառ գործունեության արդյունավետության գնահատման գործնական չափանիշ:

Առաջարկություններ

Հետազոտության արդյունքների հիման վրա նպատակահարմար է ձևակերպել հետևյալ առաջարկությունները.

1. Օրենսդրական տեխնիկայի կատարելագործում և իրավական նորմերի հստակեցում

Անհրաժեշտ է կատարելագործել իրավական ակտերի մշակման և ընդունման գործընթացը՝ ապահովելով իրավական նորմերի առավել բարձր մակարդակի հստակություն, միանշանակություն և համակարգվածություն: Այդ նպատակով նպատակահարմար է օրենսդրական գործընթացում ներդնել պարտադիր իրավատեխնիկական և լեզվաիրավական փորձաքննության արդյունավետ մեխանիզմներ, որոնք հնարավորություն կտան դեռևս նախագծման փուլում բացահայտել և վերացնել իրավական անորոշություններն ու ներքին հակասությունները:

2. Դատական պրակտիկայի միատեսակության ինստիտուցիոնալ ամրապնդում

Իրավական որոշակիության արդյունավետ ապահովման նպատակով անհրաժեշտ է զարգացնել դատական պրակտիկայի միասնականության երաշխավորման ինստիտուցիոնալ մեխանիզմները: Այդ համատեքստում կարևոր է բարձրագույն դատական ատյանների, մասնավորապես՝ սահմանադրական և վճռաբեկ դատարանների իրավական դիրքորոշումների ուղղորդող նշանակության ամրապնդումը, ինչպես նաև ստորադաս դատարանների կողմից դրանց հետևողական հաշվառման և կիրառման արդյունավետ ընթացակարգերի կատարելագործումը:

Այս առաջարկությունների իրականացումը կնպաստի իրավական որոշակիության սկզբունքի առավել ամբողջական իրագործմանը, իրավական անվտանգության ամրապնդմանը, իրավունքի գերակայության արդյունավետ ապահովմանը և հանրային վստահության բարձրացմանը պետական իշխանության և արդարադատության համակարգի նկատմամբ:

ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА К ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЙ ОПРЕДЕЛЁННОСТИ

МИНАСЯН СМБАТ
Соискатель кафедры права, политологии и международных отношений Евразийского международного университета
Член Палаты адвокатов Республики Армения

Аннотация. Целью настоящей научной работы является изучение содержания принципа правовой определенности, его теоретических основ и практических проявлений как одного из основополагающих принципов правового государства и верховенства права. Исследование направлено на выявление формирования, развития и актуального значения принципа правовой определенности в контексте европейской и международной судебной практики.

В ходе исследования использовались сравнительно-правовые, морфологические (догматические), системные, историко-правовые и методы анализа прецедентного права. Было изучено прецедентное право суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека, а также подходы, сформулированные в правовой доктрине.

В результате исследования подтверждается, что принцип правовой определенности включает требования ясности, доступности, предсказуемости и стабильности правовых норм, которые позволяют субъектам права предвидеть правовые последствия своего поведения и эффективно реализовывать свои права. На основе анализа выявлено, что важными компонентами правовой определенности являются принцип окончательности судебных актов (res judicata), защита законных ожиданий (legitimate expectations, ограничение обратной силы правовых норм и законные пределы дискреционных полномочий государственных органов. Эти подходы были сформированы и развиты в прецедентном праве суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека, в частности в деле Commission V. Италия, The Sunday Times v. Соединенное Королевство (нет. 1), Мэлоун В. Соединенное Королевство, штат Вирджиния. Молдова, Брумэреску В. Румыния и Пономарев В. По делам Украины.

В результате исследования делается вывод о том, что принцип правовой определенности является одним из неотъемлемых элементов современной конституционной демократии и правового государства. Это проявляется как в содержании и качестве правовых норм, так и в их толковании и применении, обеспечивая стабильность правовых отношений, общественное доверие, правовую безопасность и эффективную защиту прав человека.

Ключевые слова: правовая определённость, верховенство права, требование «предусмотренности законом», предсказуемость, resjudicata, законные ожидания, судебная практика, Европейский суд по правам человека.

LEGAL APPROACHES OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS TO THE PRINCIPLES OF LEGAL CERTAINTY

MINASYAN SMBAT
Applicant at the Chair of Law, Political Science and International Relations,
Eurasia International University,
Member of the Chamber of Advocates of the Republic of Armenia

---

Abstract. This scholarly article is devoted to a comprehensive analysis of the principle of legal certainty as a fundamental component of the rule of law and constitutional statehood. The research examines the formation of this principle within European Union law, beginning with the *Commission v Italy* case, as well as its subsequent development in the case-law of the European Court of Human Rights.

The study demonstrates that legal certainty presupposes clarity, accessibility, and foreseeability of legal norms, enabling individuals to understand their rights and obligations and to anticipate legal consequences. These standards have been elaborated in key judicial practice, particularly in cases such as *The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1)*, *Malone v. the United Kingdom*, and *Busuioc v. Moldova*.

Special attention is given to the principle of the finality of judicial decisions (res judicata), which serves as a guarantee of legal stability and the right to a fair trial. This aspect has been significantly developed in cases such as *Brumărescu v. Romania* and *Ponomaryov v. Ukraine*.

The article also addresses the doctrine of legitimate expectations, limitations on the retroactive effect of legal norms, and the scope of discretionary powers of public authorities, emphasizing that such powers must be exercised within clearly defined legal frameworks to prevent arbitrariness.

The study concludes that the principle of legal certainty constitutes an integral element of the constitutional order of states. It manifests itself both in the content of legal norms and in their practical application, ensuring the stability of legal relations, public trust, and the effective protection of human rights, thereby serving as a cornerstone of modern democratic governance.

Key words: legal certainty, rule of law, “prescribed by law” requirement, foreseeability, res judicata, legitimate expectations, judicial practice, European Court of Human Rights.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Constitutional Court of Ukraine. (2019). Decision No. 6-r/2019 of 20 June 2019.

2. Court of Justice of the European Communities. (1961). Commission of the European Economic Community v. Italy (Case 7/61), *European Court Reports*, p. 317.

3. Court of Justice of the European Communities. (1979). Racke v. Hauptzollamt Mainz (Case 98/78), *European Court Reports*, p. 69.

4. European Court of Human Rights. (1979). The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1) (Application no. 6538/74), Judgment of 26 April 1979, *Series A*, No. 30.

5. European Court of Human Rights. (1984). Malone v. the United Kingdom (Application no. 8691/79), Judgment of 2 August 1984, *Series A*, No. 82.

6. European Court of Human Rights. (1992). Margareta and Roger Andersson v. Sweden (Application no. 12963/87), Judgment of 25 February 1992, *Series A*, No. 226-A.

7. European Court of Human Rights. (1995). Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom (Application no. 18139/91), Judgment of 13 July 1995, *Series A*, No. 316-B.

8. European Court of Human Rights. (1998). Steel and Others v. the United Kingdom (Application nos. 24838/94, 24919/94, 24924/94, 24934/94, 24940/94, 24943/94, 24944/94, 24952/94 and 24827/94), Judgment of 23 September 1998, *Reports of Judgments and Decisions 1998-VII*.

9. European Court of Human Rights. (1999). Brumărescu v. Romania (Application no. 28342/95), Judgment of 28 October 1999, *Reports of Judgments and Decisions 1999-VII*.

10. European Court of Human Rights. (2003). Ryabykh v. Russia (Application no. 52854/99), Judgment of 24 July 2003, *Reports of Judgments and Decisions 2003-IX*.

11. European Court of Human Rights. (2008). Ponomaryov v. Ukraine (Application no. 3236/03), Judgment of 3 April 2008.

Հոդվածը գրախոսվել է 19.08.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 26.08.2026թ.

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿՐԹԱԿԱՆ ՊԱՐԱԴԻԳՄԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆ ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ ԳՈՌ
ՀՀ ՆԳՆ Կրթահամալիրի ոստիկանական ուսումնական ստորաբաժանման տակտիկական և տեխնիկական պատրաստականության ամբիոնի պետի պարտականությունները կատարող

ԻՍՊԻՐՅԱՆ ՀԵՂԻՆԵ
ՀԱԱՀ տվյալագիտության ամբիոնի դասախոս

ՓՈՓԻԿՅԱՆ ՄԱՐԻՆԱ
ՀՀ ՆԳՆ Կրթահամալիրի ՓԾ և ՃԿ ուսումնական ստորաբաժանման բնագիտական առարկաների ամբիոնի դոցենտ, տնտեսագիտության թեկնածու
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-08

Ամփոփագիր: Հետազոտության նպատակն է տեսականորեն հիմնավորել արհեստական բանականության (ԱԲ) ներդրման կրթական պարադիգմը ոստիկանական մասնագիտական կրթության համատեքստում՝ մարմնի վրա կրովի տեսախցիկների (BWC) տվյալների վերլուծության օրինակով: Հեղինակները ներկայացնում են «SmartReview» հայեցակարգային հարթակի նախագծային լուծումը, որը հիմնված է բաց կոդով ալգորիթմների՝ OpenAI Whisper (խոսքի ճանաչում) և YOLOv8 [9] (օբյեկտների և վարքագծային պատկերների հայտնաբերում) համադրման վրա: Ուսումնասիրվում են թվային տվյալահեն մոդելի անցման տեսական հնարավորությունները, կոնեկտիվիստական ուսուցման տեսության կիրառությունը ոստիկանական կրթության մեջ [13], ինչպես նաև տվյալների անվտանգության, ալգորիթմային կանխակալության և հետազոտական էթիկայի խնդիրները [3], [5]: Հետազոտության նախնական դիտարկումը, որն իրականացվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրում 2023-2024 թթ., ցույց է տվել, որ ձեռքով տեսագրությունների վերլուծությունը պարեկային ծառայության ուսուցման գործընթացում հանգեցնում է ռեսուրսների անարդյունավետ բաշխման և գնահատման սուբյեկտիվության, իսկ ԱԲ-ի վրա հիմնված ավտոմատացված համակարգերը, ըստ ալգորիթմական բնութագրերի տեսական պրոյեկցիաների [4], [11], կարող են կրճատել մշակման ժամանակը 95-99% ով՝ ապահովելով օբյեկտիվ և վերարտադրելի չափանիշներ:

Բանալի բառեր: Արհեստական բանականություն, ոստիկանական մասնագիտական կրթություն, SmartReview, տեսավերլուծություն, հայերենի բնական լեզվի մշակում (NLP), կրթական պարադիգմ, մարմնի վրա կրովի տեսախցիկ (BWC), տվյալահեն ուսուցում, կոնցեպտուալ հետազոտություն, ալգորիթմային կանխակալություն:

Ժամանակակից իրավապահ համակարգերում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրումն այլևս չի սահմանափակվում օպերատիվ-ծառայողական գործունեությամբ: Արհեստական բանականության (ԱԲ) և խոր ուսուցման (deep learning) ալգորիթմների զարգացումն ստեղծել է նոր հնարավորություններ ոչ միայն հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման, այլև մասնագիտական կրթության և պատրաստականության կառավարման որակի կատարելագործման համար [3]: Հայաստանի Հանրապետության կրթության մինչև 2030 թվականի զարգացման պետական ծրագիրը (ընդունված 2022 թվականին) ուղղակիորեն կարևորում է թվային տեխնոլոգիաների և ԱԲ-ի դերը կրթական միջավայրի արդիականացման գործընթացում [2]:

Այս համատեքստում անհրաժեշտ է սահմանազատել մարմնի վրա կրովի տեսախցիկների (BWC) օպերատիվ-ծառայողական և կրթական կիրառությունները: Եթե միջազգային իրավապահ պրակտիկայում BWC տվյալները գլխավորապես օգտագործվում են օպերատիվ նպատակներով՝ ապացույցների հավաքագրման և քաղաքացիների բողոքների քննության համար (INTERPOL & UNICRI, 2018; Europol, 2021), ապա սույն հետազոտության գիտական նորույթն ուղղված է դրանց կիրառմանը բացառապես կրթական որակի վերահսկման համատեքստում: Պարեկային ծառայության ուսուցման գործընթացում BWC-ն հանդես է գալիս որպես ռեֆլեքսիվ գործիք, որի միջոցով ուսանողը հետադարձ կապի (debriefing) շնորհիվ վերլուծում է իր գործողությունները, իսկ դասախոսը գնահատում է դրանք: Սա իսկապես կրթական որակի վերահսկման գործընթաց է, քանի որ ստացված արդյունքը ծառայում է ոչ թե քրեադատավարական նպատակների, այլ ուսանողի մասնագիտական գնահատականի ձևավորմանն ու հմտությունների կատարելագործմանը:

Ներկայիս հետազոտությունը ծնվել է պրակտիկ անհրաժեշտությունից և սահմանափակվում է կրթական համակարգով՝ հետևյալ պատճառներով. (ա) կրթական միջավայրը թույլ է տալիս փորձարկել նոր տեխնոլոգիաներ առանց օպերատիվ ռիսկերի, (բ) ուսանողների BWC տվյալները չեն պարունակում օպերատիվ գաղտնիություն, (գ) կրթական արդյունքները (ուսանողի գնահատական) կարող են համեմատվել ալգորիթմային արդյունքների հետ՝ վավերացման համար:

ՀՀ ոստիկանության պարեկային ծառայության տվյալների վերլուծության տարիների փորձը, Կրթահամալիրում իրականացված ուսումնասիրությունների վերլուծության արդյունքում, ցույց է տալիս, որ մեկ ութժամյա պարեկային շրջագայության տեսագրության համապարփակ վերլուծությունը՝ ներառյալ խոսքի տրանսկրիպցիան, միջադեպերի ժամանակագրությունը և ծառայողի վարքագծի գնահատումը, զբաղեցնում է 2-3 աշխատանքային օր: Այս ծանր ու երկար գործընթացը պայմանավորված է մարդկային ուշադրության բնականոն նվազմամբ, տեղեկատվության կուտակման սուբյեկտիվ ընտրովի բնույթով և ծառայող-վերահսկողի ֆիզիկական ռեսուրսների սահմանափակությամբ [8]: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ մեկ վերահսկողը միջինում ծախսում է 16-24 ժամ ութժամյա տեսագրության ամբողջական վերլուծության համար, ինչը ծառայության գործընթացում առաջացնում է «տվյալների գերբեռնվածության» (data overload) խնդիր:

Այս համատեքստում առաջանում է հետևյալ հետազոտական հիմնախնդիրը. ինչպե՞ս կարող է ԱԲ-ը ծառայել որպես կրթական պարադիգմի փոփոխության գործոն՝ ոստիկանական կրթությունում անցում կատարելով դեպի օբյեկտիվ, տվյալահեն և վերարտադրելի գնահատման մոդել:

ԱԲ տեխնոլոգիաների կիրառման նախադրյալները ՀՀ ոստիկանական համակարգում: ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության համակարգային բարեփոխումները և Պարեկային ծառայության ներդրումն ուղեկցվել են լայնածավալ տեխնիկական վերազինմամբ, մասնավորապես՝ մարմնին ամրացվող տեսախցիկների (BWC) զանգվածային կիրառմամբ: Սակայն, ՀՀ ոստիկանական համակարգում ԱԲ ներդրման լայնամասշտաբ ռազմավարության ներկայիս բացակայության պայմաններում, կուտակված տվյալների ծավալը բազմակիորեն գերազանցում է մարդկային վերլուծական կարողությունները՝ առաջացնելով տեղեկատվական գերբեռնվածություն: Ներկայումս ՀՀ ոստիկանությունում թվային տեխնոլոգիաների ներդրումը սահմանափակվում է էլեկտրոնային զեկույցների համակարգով և BWC սովորական ցանցով՝ առանց ԱԲ վերլուծական գործիքակազմի ակտիվ կիրառման: Այս համատեքստում ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրն առաջնային և անվտանգ փորձարարական հարթակ է (innovative sandbox): Այստեղ ԱԲ հայեցակարգային լուծումների (ինչպիսին է SmartReview-ն) ներդրումը թույլ է տալիս նախապատրաստել ապագա ծառայողներին տվյալահեն միջավայրում աշխատանքին՝ նախքան դրանց համահամակարգային կիրառումը պրակտիկայում, ինչն էապես նվազեցնում է օպերատիվ և տեխնոլոգիական ռիսկերը:

Սույն հետազոտության նպատակն է տեսականորեն հիմնավորել և գործնականորեն նախագծել ԱԲ-ի ներդրման հայեցակարգը ոստիկանական կրթության մեջ՝ BWC տվյալների ավտոմատացված վերլուծության օրինակով: Հետազոտության խնդիրներն են՝ վերլուծել կրթական պարադիգմի էվոլյուցիան թվային դարաշրջանում և դրա կիրառելիությունը ոստիկանական կրթության մեջ, մշակել «SmartReview» հայեցակարգային հարթակի նախագծային լուծումը՝ հիմնված բաց կոդով ալգորիթմների [3], [10], [13] վրա, ուսումնասիրել տվյալների անվտանգության, գաղտնիության, ալգորիթմային կանխակալության և հետազոտական էթիկայի ասպեկտները [12], [3], [5], ՀՀ ոստիկանական կրթության համակարգում ԱԲ-ի ներդրման համար ձևակերպել առաջարկություններ:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը կառուցված է համադրական մոտեցման վրա: Ընտրվել է հետևյալ մոտեցումը՝ քանի որ միայն տեսական վերլուծությունը չէր բավարարի, անհրաժեշտ էր նաև հասկանալ, թե դասախոսներն ու վերահսկողներն ինչպես են աշխատում իրական պայմաններում: Մեթոդաբանությունը ներառում է՝ տեսական վերլուծություն՝ կոնեկտիվիստական ուսուցման [13] և տվյալահեն ոստիկանության [3] տեսությունների շրջանակներում, համակարգային գրականության վերլուծություն՝ ԱԲ-ի կիրառումների վերաբերյալ [7], [10], հայեցակարգային նախագծում՝ «SmartReview» հարթակի ճարտարապետության և գործառույթների մշակման համար, փորձնական աուդիտ՝ ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրում BWC տվյալների ձեռքով մշակման ներկա գործընթացի գնահատման նպատակով:

Կրթական պարադիգմի էվոլյուցիան թվային դարաշրջանում: Ոստիկանական կրթության ավանդական մոդելը, որը հիմնված էր դասախոսակենտրոն, տեսանյութերի ստատիկ փոխանցման և էքստենսիվ մեթոդների վրա, այլևս չի բավարարում թվային դարաշրջանի իրավապահի մասնագիտական կարողունակությունների ձևավորման պահանջներին: Ակնհայտ է, որ սովորողի մասնագիտական որակները ձևավորվում են ոչ միայն լսարանային տեսության, այլև իրական աշխատանքային տվյալների (տեսագրություններ, զեկույցներ, միջադեպերի վերլուծություն) հետ անընդհատ փոխազդեցության արդյունքում:

Ջորջ Սիմենսի [13] կոնեկտիվիզմի տեսությունը, չնայած իր նորարարությանը, ուղղակիորեն չի հաշվի առնում ոստիկանական կրթության մասնագիտական առանձնահատկությունները: Սիմենսի [13] կենտրոնական թեզի էությունն այն է, որ թվային դարաշրջանում սովորողի կարողությունն արագ և արդյունավետ կերպով տեղեկատվական ցանցերում նավիգացիա իրականացնելն ավելի կարևոր է, քան առանձին փաստերի հիշողությունը: Այս գաղափարը դիտարկվել է ոստիկանական կրթության տեսանկյունից՝ առաջարկելով «ոստիկանական կոնեկտիվիզմ» (police connectivism) հասկացությունը, որը ենթադրում է, որ գիտելիքը ձևավորվում է ոչ թե միայն տեղեկատվական հանգույցների միջև կապերի արդյունքում, այլև մարտավարական գործողությունների, խոսքային ակտերի և իրավական նորմերի սինթեզի միջոցով: Սույն հետազոտության շրջանակներում մենք կենտրոնանում ենք այն տեղաշարժի վրա, որն իրականացնում է անցում դասախոսակենտրոն մոդելից դեպի վերլուծական-փորձագիտական մոդել, որտեղ դասախոսի հիմնական գործառույթը դառնում է ուսուցանվողի գործողությունների մասնագիտական մեկնաբանումը՝ հիմնված օբյեկտիվ տվյալների վրա: Այս անցումը հստակեցվում է եռափուլ տրամաբանական սխեմայի միջոցով, որը ցույց է տալիս տվյալների գերբեռնվածության հաղթահարման և կրթական պարադիգմի փոփոխության պատճառահետևանքային կապը.

* Նկարագրական մակարդակ (Ավանդական փուլ). Դասախոս-վերահսկողը ծախսում է 16-24 ժամ մեկ ութժամյա տեսագրության ձեռքով վերլուծության վրա: Նրա ողջ ռեսուրսն սպառվում է պարզ նկարագրական աշխատանքի վրա (իրադարձությունների արձանագրում, տրանսկրիպցիա):

* Ճգնաժամային փուլ (Տվյալների գերբեռնվածություն). Տեղեկատվության ավելցուկը թույլ չի տալիս անցնել խորքային մեթոդական վերլուծության: Դասախոսը սահմանափակվում է լոկ «տվյալներ մշակողի» (information processor) դերով:

Ինտերպրետացիոն մակարդակ (Վերլուծական-փորձագիտական փուլ). ԱԲ ալգորիթմների ներդրումն ազատում է դասախոսին ռուտինային աշխատանքից: Դասախոսի հիմնական գործառույթը դառնում է սովորողի գործողությունների իմաստային մեկնաբանումը (teacher as learning facilitator)՝ ուղղված «ինչու՞» և «ինչպե՞ս ավելի լավ անել» հարցերի վերլուծությանը: Սա է պարադիգմային անցման կորիզը:

«ԱԲ տեխնոլոգիաների կիրառման նախադրյալները ՀՀ ոստիկանական համակարգում» ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության համակարգային բարեփոխումները և Պարեկային

ծառայության ներդրումն ուղեկցվել են տեխնիկական վերազինմամբ, մասնավորապես՝ մարմնին ամրացվող տեսախցիկների (BWC) զանգվածային կիրառմամբ: Սակայն, ՀՀ ոստիկանական համակարգում ԱԲ լայնամասշտաբ ռազմավարության բացակայության պայմաններում, կուտակված տվյալների ծավալը գերազանցում է մարդկային վերլուծական կարողությունները: Այս համատեքստում ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրն առաջնային հարթակ է (innovative sandbox), որտեղ ԱԲ հայեցակարգային լուծումների (ինչպիսին է SmartReview-ն) ներդրումը թույլ է տալիս նախապատրաստել ապագա ծառայողներին տվյալահեն միջավայրում աշխատանքին՝ նախքան դրանց համահամակարգային կիրառումը պրակտիկայում:

Տվյալահեն ոստիկանությունը որպես կիրառական հիմք: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ առաջադեմ երկրների իրավապահ համակարգերն անցում են կատարել «տվյալահեն ոստիկանության» մոդելին: Բաբուտան և Օսվալդը [3] ապացուցել են, որ ԱԲ գործիքների կիրառումը ոչ միայն արագացնում է վերլուծական գործողությունները, այլև կրթական կարևոր գործիք է պարեկային ծառայողների վարքագծի ստանդարտացման համար: Սակայն այս հետազոտությունները կենտրոնանում են բացառապես ալգորիթմային կանխակալության վրա՝ չանդրադառնալով կրթական կիրառումներին: Մեր հետազոտությունը լրացնում է այս բացը՝ առաջարկելով ԱԲ-ի ներդրման հայեցակարգը կրթական որակի վերահսկման համատեքստում:

ԱԲ-ի կիրառումն իրավապահ համակարգում: Յան Գուդֆելոուի և համահեղինակների աշխատությունները ցույց են տալիս, որ խոր ուսուցման մոդելները գերազանցում են մարդկային գործոնը հատկապես օրինաչափությունների ճանաչման և տեսալսողական տվյալների սեգմենտավորման հարցում [7]: Գերժամանակակից ալգորիթմներ, ինչպիսիք են OpenAI Whisper-ը և YOLOv4-ը, թույլ են տալիս ստեղծել «ինտելեկտուալ էկոհամակարգեր», որտեղ մեքենայական վերլուծությունը նվազեցնում է մարդկային գործոնով պայմանավորված սխալների քանակը [4], [11]:

Իրավապահ համակարգում տվյալների վերլուծության միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ բնական լեզվի մշակման (NLP) մոդելների տեղայնացումը միակ արդյունավետ միջոցն է պետական կառավարման համակարգում տեղեկատվական հոսքերը կառավարելի դարձնելու համար: Այստեղ պետք է նշել, որ Whisper-ի բազմալեզու մոդելը (մասնավորապես large-v3 տարբերակը) արդեն ներառում է հայերենն իր 99 լեզուների ցանկում [11], սակայն արևելահայերեն և արևմտահայերեն բարբառների, ինչպես նաև ոստիկանական մասնագիտական ժարգոնի համար լրացուցիչ ադապտացիա է պահանջվում՝ տրանսկրիպցիայի ճշգրտությունը մասնագիտական կրթության համար ընդունելի մակարդակի հասցնելու համար:

Տեսավերլուծության ավտոմատացման միջազգային փորձ: Եվրոպական միության Ընդհանուր տվյալների պաշտպանության կանոնակարգը (GDPR) սահմանում է, որ տեսախցիկների տվյալների վերլուծությունը պետք է լինի օբյեկտիվ և զերծ մարդկային կանխակալությունից [12]: Միջազգային պրակտիկայում BWC-ների կիրառումն արդյունավետ է համարվում միայն այն դեպքում, երբ գոյություն ունի տվյալների

վերլուծության ավտոմատացված համակարգ, որը թույլ է տալիս իրականացնել «հետադարձ կապի» (debriefing) գործընթացը գիտականորեն հիմնավորված վիճակագրության հիման վրա [12]: Europol-ի զեկույցները մատնանշում են, որ ԱԲ-ն այսօր դիտարկվում է որպես «կարողությունների բազմապատկիչ» իրավապահ մարմինների գործունեության մեջ [6]:

Տվյալների հավաքագրում և ընտրություն: ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրում կատարված նախնական դիտարկումը ցույց տվեց, որ BWC տեսագրությունների ձեռքով վերլուծության գործընթացը կարող է բաժանվել հետևյալ փուլերի՝ դիտարկում, ժամանակագրության կազմում, խոսքի տրանսկրիպցիա, միջադեպերի նույնականացում և գնահատման արձանագրում: Աուդիտի արդյունքում պարզվեց, որ մեկ վերահսկող միջինում ծախսում է 16-24 ժամ՝ ութժամյա տեսագրության ամբողջական վերլուծության համար:

Սույն հետազոտությունը հիմնված է հայեցակարգային նախագծման մեթոդաբանության վրա, քանի որ «SmartReview» հարթակը ներկայումս գտնվում է նախատիպային փուլում, և լայնամասշտաբ փորձարկումներ դեռևս չեն իրականացվել:

«SmartReview» համակարգի ճարտարապետություն: Համակարգի նախագծման հիմքում դրվում է «Privacy by Design» սկզբունքը, որը ենթադրում է տվյալների անվտանգության ինտեգրում տեխնոլոգիական ամենացածր մակարդակներում [5]: Կավուկյանի կողմից ձևակերպված 7 սկզբունքներից հետազոտության համար առանցքային են՝ ակտիվ կանխարգելումը, գաղտնիությունը՝ որպես սկզբնադիր կարգավորում, և տեխնոլոգիական կառուցվածքային ապահովումը: Ճարտարապետությունը բաղկացած է երեք առանցքային շերտերից:

Տվյալների մշակման շերտ: Կօգտագործվի OpenAI Whisper ալգորիթմի վրա հիմնված լոկալացված մոդելը, որը թույլ կտա իրականացնել հայերեն խոսքի տրանսկրիպցիա՝ առանց արտաքին ամպային սերվերներին դիմելու: Սա ապահովում է գաղտնիության բարձր մակարդակ:

Անալիտիկ շերտ: Այս մակարդակում իրականացվում է տեսանյութի բովանդակային ինդեքսավորումը: Համակարգը վերլուծում է ձայնային տատանումները և վիզուալ փոփոխությունները՝ ավտոմատ նշագրելով պոտենցիալ միջադեպերը (օրինակ՝ ձայնի բարձրացում, արագ շարժումներ կամ տեսախցիկի օբյեկտիվի ծածկում): YOLOv8 ալգորիթմը կիրառվում է օբյեկտների (զենք, փաստաթղթեր, փողոցային նշաններ) և վարքագծային պատկերների (ագրեսիվ ժեստեր, ֆիզիկական խոչընդոտում) իրական ժամանակում հայտնաբերման համար:

Ինտերֆեյսի շերտ: Վերահսկողի համար կստեղծվի դինամիկ կառավարման վահանակ, որտեղ տեսանյութը ներկայացված է սեղմված ժամանակացույցով, որի վրա ակնառու երևում են բոլոր կարևոր իրադարձությունները:

Փորձարկման պայմաններ և սցենարներ (նախագծային): Նախատիպային փորձարկումների համար նախատեսվում են ութժամյա աշխատանքային հերթափոխի տեսագրություններ, որոնք պարունակում են տարբեր տիպի փոխազդեցություններ (քաղաքացիների հետ հաղորդակցություն, զննություն, արտակարգ պատահարներ):

Փորձարկման սցենարը ներառում է հետևյալ քայլերը՝ տվյալների ներբեռնում և ինդեքսավորում, բանալի բառերով որոնում («զենք», «թմրանյութ», «փաստաթուղթ», «իրավունք» և այլն) 1000+ ժամ ընդհանուր տևողությամբ տվյալների բազայում, ամփոփագրի ստեղծում ԱԲ-ի կողմից և դրա համեմատումը վերահսկողի կողմից ձեռքով արված նշումների հետ:

Ճշգրտության և արագության չափման մեթոդաբանություն: Քանի որ համակարգը նախագծային փուլում է, ժամանակային արդյունավետության գնահատումն իրականացվում է ալգորիթմական տեսական հաշվարկների և գրականության մեջ ներկայացված համանման համակարգերի ցուցանիշների համեմատման հիման վրա: Մենք օգտագործել ենք հետևյալ ցուցանիշները՝ WER (Word Error Rate)՝ տրանսկրիպցիայի ճշգրտության համար, F1-score՝ միջադեպերի հայտնաբերման ճշգրտության համար, FPS (Frames Per Second) և մշակման ժամանակի հարաբերակցություն՝ արագության գնահատման համար:

Տեսական վերլուծության արդյունքներ: Կատարված համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ավտոմատացված համակարգերը, ըստ ալգորիթմական բնութագրերի տեսական պրոյեկցիաների, կարող են կրճատել BWC տվյալների վերլուծության ժամանակը 95-99%՝ 8-ժամյա տեսանյութի մշակումը հասցնելով 10-30 րոպեի: Այս ցուցանիշը հիմնված է Whisper-ի և YOLOv8-ի ալգորիթմական արագության հրապարակված բնութագրերի վրա՝ կիրառված ոստիկանական տեսագրությունների միջին ծավալին և բարդությանը:

Ցուցանիշ	Ձեռքով վերլուծություն	Ավտոմատացված վերլուծություն (SmartReview)	Նշումներ
Մշակման ժամանակ (8-ժամյա տեսանյութ)	16-24 ժամ	10-30 րոպե	Տեսական պրոյեկցիա
Տրանսկրիպցիայի ճշգրտություն	Անհամեմատելի (սուբյեկտիվ)	WER < 15% (Whisper)	Պահանջվում է fine-tuning
Միջադեպերի հայտնաբերում	Սուբյեկտիվ, կախված հոգնածությունից	F1-score > 0.85 (YOLOv8)	Պահանջվում է ժարգոնային ադապտացիա
Վերարտադրելիություն	Ցածր	Բարձր	Ալգորիթմիկ ֆիքսված պարամետրեր
Գաղտնիություն	Ճկուն	AES-256 + Local Server	Privacy by Design

Սակայն պետք է ընդգծել, որ այս թվերը պրոյեկցիաներ են, ոչ թե էմպիրիկ արդյունքներ: Լայնամասշտաբ փորձարկումներն անհրաժեշտ են ցուցանիշների վավերացման համար:

Ալգորիթմային կանխակալության (algorithmic bias) խնդիր: ԱԲ-ի ներդրումը ոստիկանական կրթությունում անխուսափելիորեն առաջացնում է ալգորիթմային կանխակալության ռիսկ: Մեր վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այն կարող է արտահայտվել հետևյալ ձևերով՝ լեզվական կանխակալություն, երբ Whisper-ի ճշգրտությունը կարող է տարբերվել ըստ սեռի (բարձր/ցածր ձայն), տարիքային խմբի և բարբառային պատկանելության: Արևելահայերենի և արևմտահայերենի խոսնակների համար տրանսկրիպցիայի WER-ը կարող է տարբերվել մինչև 8-12%: Վարքագծային կանխակալություն, երբ YOLOv8-ի ուսուցման տվյալների բազան, եթե հիմնված է հիմնականում արևմտյան տեսագրությունների վրա, կարող է ցածր ճշգրտություն ցուցաբերել հայկական սոցիալ-մշակութային միջավայրին բնորոշ ժեստերի և վարքագծային նմուշների հայտնաբերման ժամանակ: Կոնտեքստային կանխակալություն, երբ ալգորիթմը կարող է սխալմամբ «միջադեպ» դասակարգել իրավաչափ ուժի կիրառման դեպքերը, եթե ուսուցման տվյալներում չկան համապատասխան հայկական իրավապահ պրակտիկայի օրինակներ:

Այս ռիսկերը պահանջում են հետևյալ միջոցառումները՝ (1) ուսուցման տվյալների բազայի տեղայնացում, (2) մարդ-կողմնորոշված՝ անգլերենում՝human-in-the-loop, վերահսկողություն, (3) պարբերական ալգորիթմիկ աուդիտ:

Տվյալների անվտանգության և էթիկայի հարցեր: Հաշվի առնելով ոստիկանական կրթության զգայուն բնույթը՝ մեթոդաբանության մեջ ներառվել է «Local Server Deployment» մոդելը: Բոլոր տվյալները կգաղտնագրվեն AES-256 ստանդարտով: Կարևոր է նշել, որ համակարգը չի իրականացնի դեմքերի ճանաչում (Face Recognition), ինչը համապատասխանում է ՀՀ տվյալների պաշտպանության օրենսդրությանը և բացառում է էթիկական հնարավոր կոնֆլիկտներն ուսումնական գործընթացում [1]:

Լաքինի և համահեղինակների աշխատությունը, չնայած կենտրոնացած լինելով ընդհանուր կրթության վրա, ապացուցում է, որ ԱԲ-ն կրթական միջավայրում պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես մարդկային գործոնին փոխարինող, այլ որպես մարդկային ներուժի ընդլայնման գործիք [10]: Այս դիրքորոշումը կիսվում և ընդլայնվում է ոստիկանական կրթության համատեքստում:

Հետազոտության սահմանափակումներ: Սույն հետազոտության հիմնական սահմանափակումներն են՝ «SmartReview» հարթակը դեռևս գտնվում է նախատիպային փուլում, և ներկայացված արդյունքները հիմնված են տեսական վերլուծության և ալգորիթմական պրոյեկցիաների վրա: Հայերենի բարբառային առանձնահատկությունները և ոստիկանական մասնագիտական խոսույթը կարող են բացասաբար անդրադառնալ տրանսկրիպցիայի ճշգրտության վրա՝ առանց համակարգի լրացուցիչ լավարկման (*fine-tuning*): Հետազոտությունը չի ընդգրկում ալգորիթմային կանխակալության երկարաժամկետ սոցիալական հետևանքների խոր վերլուծությունը:

էթիկական սահմանափակում՝ փորձաքննության ժամանակ օգտագործվող տեսագրությունները պարունակում են անձնական տվյալներ, ուստի փորձարկումների համար անհրաժեշտ կլինի առանձին էթիկական հանձնաժողովի թույլտվությունը:

Եզրակացություն

Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ԱԲ-ն ոչ թե պետք է դիտարկվի որպես դասախոսի փոխարինող, այլ որպես գործիք, որն ազատում է նրան կրկնվող աշխատանքից և հնարավորություն է տալիս կենտրոնանալ այն բանի վրա, ինչն իսկապես կարևոր է՝ ուսանողի հոգեբանական պատրաստվածության, էթիկական վարքագծի և մասնագիտական որոշումների կայացման որակական վերլուծության վրա: Այս տեսանկյունից «SmartReview»-ը ոչ միայն տեխնիկական լուծում է, այլև կրթական փիլիսոփայության փոփոխության արտահայտություն:

Արհեստական բանականության ներդրումը ոստիկանական կրթության մեջ առաջարկում է «տվյալների գերբեռնվածության» խնդրի կայուն լուծում՝ անցում կատարելով դեպի օբյեկտիվ, վերարտադրելի և ժամանակապես արդյունավետ գնահատման մոդել: Մշակված է «SmartReview» հայեցակարգային հարթակը, հիմնված լինելով բաց կոդով ալգորիթմների և «Privacy by Design» սկզբունքի վրա, ապահովում է տվյալների լոկալ մշակում, գաղտնիություն և ալգորիթմային թափանցիկություն:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է ընդգծել, որ ներկայացված ժամանակային արդյունավետության գնահատականը (95-99% ժամանակի խնայում) տեսական պրոյեկցիա է՝ հիմնված կիրառվող ալգորիթմների բնութագրերի վրա, և պահանջում է հետագա լայնամասշտաբ էմպիրիկ վավերացում:

Հետագա հետազոտական ուղղություններ: Նախագծված համակարգի գործնական կիրառելիությունն ապահովելու նպատակով հետագա հետազոտությունները պետք է կենտրոնանան էմպիրիկ վավերացման ծրագրի իրագործման վրա, որը ներառում է.

* Մոդելների տեղայնացում և լավարկում (fine-tuning). Խոսքի ճանաչման OpenAI Whisper մոդելի լրացուցիչ ուսուցում՝ հաշվի առնելով հայերենի տարածքային բարբառներն ու ոստիկանական մասնագիտական խոսույթը:

* Էմպիրիկ փորձարկումներ. Իրականացնել լայնամասշտաբ փորձարկումներ 1000+ ժամ տևողությամբ տեսագրությունների բազայի վրա:

* Վիճակագրական վավերացում. Գնահատել համակարգի ճշգրտությունը՝ համեմատելով ԱԲ-ի կողմից ստեղծված ավտոմատ ամփոփագրերը վերահսկողների կողմից ձեռքով արված նշումների հետ՝ կիրառելով WER (խոսքի համար) և F1-score (միջադեպերի նույնականացման համար) ցուցանիշները:

* Ալգորիթմային կանխակալության դեմ պայքար. Մշակել պարբերական ալգորիթմիկ աուդիտների իրականացման մեխանիզմներ՝ սեռատարիքային կամ սոցիալ-մշակութային կանխակալությունները նվազագույնի հասցնելու համար:

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ В СИСТЕМЕ ПОЛИЦЕЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

МУРАДЯН ГОР

Временно исполняющий обязанности начальника кафедры тактической и технической подготовки Образовательного комплекса МВД Республики Армения, полицейского учебного подразделения

ИСПИРЯН ЭГИНЕ

Преподаватель кафедры науки о данных,
Национальный аграрный университет Армении

ПОТИКЯН МАРИНА

Доцент кафедры естественных наук Образовательного комплекса МВД Республики Армения, учебного подразделения спасательной службы и кризисного управления, кандидат экономических наук

Аннотация. Целью исследования является теоретическое обоснование образовательной парадигмы внедрения искусственного интеллекта (ИИ) в контексте профессионального полицейского образования на примере анализа данных с на примере анализа данных нательных видеокамер (BWC). Авторы представляют проектное решение концептуальной платформы SmartReview, основанное на сочетании алгоритмов с открытым исходным кодом OpenAI Whisper (распознавание речи) и YOLOv8 [9] (обнаружение объектов и поведенческих изображений). Исследуются теоретические возможности перехода к модели, основанной на цифровых данных, применение коннективистской теории обучения в полицейском образовании [13], а также вопросы безопасности данных, алгоритмической предвзятости и исследовательской этики [3], [5].

Предварительный обзор исследования, проведенного в Образовательном комплексе полиции РА в 2023-2024 годах., показал, что ручной анализ видеозаписей в процессе обучения патрульной службы приводит к неэффективному распределению ресурсов и субъективности оценки, а автоматизированные системы на основе ИИ, в соответствии с теоретическими проекциями алгоритмических характеристик [4], [11], могут сократить время обработки на 95-99%, обеспечивая объективные и воспроизводимые критерии.

Ключевые слова: искусственный интеллект, профессиональное полицейское образование, SmartReview, видеоаналитика, обработка естественного языка армянского языка (NLP), образовательная парадигма, носимая видеокамера (BWC), обучение на основе данных, концептуальные исследования, алгоритмическая предвзятость

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A FACTOR FOR EDUCATIONAL PARADIGM SHIFT IN THE POLICE EDUCATION SYSTEM

MURADYAN GOR
Acting Head of the Chair of Tactical and Technical Training,
Police Training Unit of the Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

ISPIRYAN HEGHINE
Lecturer at the Chair of Data Science,
Armenian National Agrarian University

POTIKYAMARINA N
PhD in Economics, Associate Professor at the Chair of Natural Sciences,
Rescue Service and Crisis Management Training Unit,
Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

---

Abstract. The objective of the study is to provide a theoretical substantiation of an educational paradigm that integrates artificial intelligence (AI) in the context of police professional education, using the example of body-worn camera (BWC) data analysis. The authors present the design of the conceptual "SmartReview" platform, which is based on the combination of open-source algorithms: OpenAI Whisper (speech recognition) and YOLOv8 (detection of objects and behavioral patterns). The theoretical possibilities of transitioning to a digital data-driven model, the application of connectivist learning theory in police education, as well as issues of data security, algorithmic bias, and research ethics have been examined. The preliminary observation, conducted at the Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the RA in 2023-2024, indicate that the manual analysis of video recordings in the training process of patrol service leads to inefficient allocation of resources and evaluation subjectivity, whereas AI-based automated systems, according to theoretical projections of algorithmic characteristics, can reduce processing time by 95-99%, providing objective and reproducible metrics.

Key words: artificial intelligence, professional police education, SmartReview, video analytics, Armenian Natural Language Processing (ANLP), educational paradigm, body-worn camera (BWC), data-driven learning, conceptual research, algorithmic bias.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ Օրենք «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» (ընդունված 18.05.2015թ.), ՀՕ-49-Ն: https://www.arlis.am/hy/acts/117034

2. ՀՀ Օրենք «Հայաստանի Հանրապետության կրթության մինչև 2030 թվականի զարգացման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» (ընդունված 16.11.2022թ.), ՀՕ-340-Ն: https://www.arlis.am/hy/acts/ (ստուգել)

3. Babuta, A., & Oswald, M. (2019). *Data Analytics and Algorithmic Bias in Policing*. RUSI Briefing Paper. Royal United Services Institute: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d7f6b2540f0b61ccdfa4b80/RUSI_Report_-_Algorithms_and_Bias_in_Policing.pdf (կամ https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/briefing-papers/data-analytics-and-algorithmic-bias-policing)

4. Bochkovskiy, A., Wang, C. Y., & Liao, H. Y. M. (2020). YOLOv4: Optimal Speed and Accuracy of Object Detection. *arXiv preprint arXiv:2004.10934*: https://arxiv.org/abs/2004.10934

5. Cavoukian, A. (2011). *Privacy by Design: The 7 Foundational Principles*. Information and Privacy Commissioner of Ontario: https://www.sfu.ca/~palys/Cavoukian-2011-PrivacyByDesign-7FoundationalPrinciples.pdf

6. Europol (2021). *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2021*. Publications Office of the European Union, Luxembourg: https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2021

7. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. MIT Press. ISBN: 9780262035613: https://mitpress.mit.edu/9780262035613/deep-learning/

8. INTERPOL & UNICRI (2018). *Artificial Intelligence and Robotics for Law Enforcement*. UNICRI, Geneva: https://unicri.org/artificial-intelligence-and-robotics-law-enforcement

9. Jocher, G., et al. (2023). *YOLOv8*. Ultralytics: https://github.com/ultralytics/ultralytics (կամ https://docs.ultralytics.com/)

10. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson Education, London. ISBN: 978-0-9924248-8-6: https://discovery.ucl.ac.uk/1475756/

11. Radford, A., Kim, J. W., Xu, T., Brockman, G., McLeavey, C., & Sutskever, I. (2023). Robust Speech Recognition via Large-Scale Weak Supervision. *Proceedings of the 40th International Conference on Machine Learning (ICML 2023)*, PMLR, Vol. 202, pp. 28492–28518: https://proceedings.mlr.press/v202/radford23a.html

12. Regulation (EU) 2016/679 (GDPR). Official Journal of the European Union, L 119, 4 May 2016: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj

13.Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10: https://www.wgu.edu/blog/connectivism-learning-theory2105.html (կամ http://www.itdl.org/Journal/Jan_05/article01.htm)

Հոդվածը գրախոսվել է 11.08.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 17.08.2026թ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲՌՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ

ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ ԳԱՅԱՆԵ
ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության ՀՈԳՎ Մաշտոցի բաժնի
ավագ համայնքային ոստիկան, ոստիկանության մայոր,
Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ
DOI:10.63925/18294847-2026.blj22-09

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում ներկայացվում են միջնադարի հայ իրավագետների մոտեցումները, որոնք վերաբերում են ընտանեկան բռնության տարբեր դրսևորումներին: Ազգային օրենքներում առկա իրավանորմերով կարգավորում էին ամուսնաընտանեկան հարաբերությունները, պաշտպանում երեխաների, կնոջ և անօգնական ծնողի իրավունքները: Հոդվածում մանրակրկիտ ուսումնասիրվել են միջնադարյան հայ հասարակությունում առկա բռնության տեսակները՝ տարանջատված ֆիզիկականի, սեռականի, տնտեսականի, ինչպես նաև անտեսման, որոնք տվյալ ժամանակահատվածում ստացել են իրավական գնահատական: Ազգային օրենքներում առկա իրավանորմերն իրենց իրավաբանական ուժով պարտադիր բնույթ են ունեցել և դրանցից շեղումը հասարակության կողմից մերժելի ու դատապարտելի է համարվել:

Ստեղծված իրավանորմերի կիրառման նպատակն էր ապահովել ընտանիքի՝ որպես հասարակության բնական ու հիմնական բջջի հատուկ պաշտպանությունը:

Բանալի բառեր. ընտանիք, բռնության տեսակներ, անտեսում, իրավանորմ, դատապարտում, ազգային օրենք:

Ընտանիքը սոցիալական առաջին ինստիտուտն է, որտեղից սկիզբ է առնում կյանքի շարունակությունը, որը կարգավորում է հասարակության մի շարք գործառույթներ: Նրանով է պայմանավորված վերարտադրության, աճող սերնդի կրթության, դաստիարակության սոցիալականացման, նյութական ապահովության, հոգևոր կայուն զարգացման իրականացման հնարավորությունը: Այստեղ է հիմք դրվում անձի՝ որպես հասարակության լիարժեք անդամի ձևավորումն ու զարգացումը:

Սոցալական ինստիտուտ հանդիսացող ընտանիքը համարվում է հասուն, եթե առաջնորդվում է ընտանիքի անդամների նկատմամբ պատասխանատվությամբ: Ընտանիքի սոցալ-հոգեբանական հասունությունը որոշվում է ամուսինների՝ միմյանց և երեխաների նկատմամբ պատասխանատվության առկայությամբ:

Երեխաների լույս աշխարհ գալու փաստը դեռ չի խոսում ընտանիքի լիարժեք լինելու մասին: Ընտանիքի ամբողջականության կամ որպես մեկ ամբոջական և արժեքավոր ինստիտուտի վերաբերյալ սոցալ-հոգեբանական մոտեցումը ենթադրում է ընտանիքի

անդամների՝ միմյանց նկատմամբ պատասխանատվության առկայություն: Ընտանիքի արժեքային համակարգում գերակայում է հենց պատասխանատվության զգացումը:

Միջնադարյան հայ իրավական հուշարձաններում առկա են կնոջ, երեխայի, անօգնական ծնողի իրավունքները պաշտպանող իրավանորմեր, որոնք հիմնված են ընտանիքում նրանց իրավահավասարության, անձնիշխանության, կամքի և ընտրելու ազատության, ազատախոհության գաղափարների վրա: Հայ քաղաքական ու հոգևոր գործիչները սահմանված օրենքներով պաշտպանում էին խոցելի խմբի ներկայացուցիչների անձնական և գույքային իրավունքները, մարդկային արժանապատվությունը, կրթության ու դաստիարակության իրավունքները, միաժամանակ դատապարտում էին խոցելի խմբի ներկայացուցիչների նկատմամբ բռնությունները:

Նշենք, որ իրավական հուշարձան հասկացության տակ հասկանում ենք սովորութային նորմերի, կանոնական որոշումների կամ օրենքների համակցված գրավոր ժողովածուները /կանոնագրքեր, դատաստանագրքեր, Սահմանադրության նախագծեր/: Դրանք ներառում են 4-18-րդ դարերում հայ հասարակության մեջ տեղ գտած իրավահարաբերությունները: Աշխատությունների հիմքում հայ ժողովրդի սովորույթներն ու ավանդույթներն են, հին և նոր կտակարանները: Հայտնի միջնադարյան իրավական հուշարձաններից են՝ Դավիթ Ալավկավորդու «Կանոնագիրք հայոց»-ը, Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք»-ը, Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագիրք»-ը: Հայ հասարակությունը միշտ լուրջ է վերաբերվել ընտանեկան արժեքներին, հատկապես ամբողջական, լիարժեք ընտանիքին՝ մեծերի և երեխաների հանդեպ հարգալից վերաբերմունքով, իսկ հայ կնոջ նկատմամբ՝ առանձնակի հարգանքով: Բայց դրան զուգահեռ կան ընտանիքում բռնության տարբեր տեսակի դրսևորումներ, ինչն էլ արձանագրված է հուշարձաններում:

Այսպես, հաշվի առնելով ընտանիքում ներդաշնակ հարաբերությունների և երեխաների բարոյահոգեբանական առողջ վիճակի կարևորությունը՝ հայ օրենսգետները հորդորում են բացառել բռնությունները կանանց ու երեխաների նկատմամբ, պաշտպանել երեխաների անվտանգությունը, ինչպես նաև չանտեսել անօգնական ծնողներին: Գոշի դատաստանագրքում հատուկ տեղ է գտել հետևյալ կանոնը. «Երբ տղամարդը մարմնական վնասվածք է պատճառում կնոջը, այրն իր կնոջը անընդհատ, հետևողականորեն անարգի, եթե խորթ կա նրանց միջև, և այդ բանի համար են իրար անարգում, ապա դատաստան լինի և պարտ է, որ այրն համբերի: Իսկ եթե առանց երկյուղ ունենալու այրն իր կնոջը հարկադրի՝ ձեռքը կոտրի կամ աչքը հանի կամ ատամը կամ ոտքը կոտրի՝ տուգանվի կրկնակի»: Հոդվածի մյուս պարբերությունում նշված է. «Եթե կինը կամենա իր այրի մոտ մնալ, և այրը զղջա իր արածի համար, տուգանքն այդժամ կնոջը տան: Իսկ եթե այրը կրկին աներկյուղ նույն կերպ կամենա վարվել իր կնոջ հետ, ապա բաժանել նրանց, որպեսզի սպանություն չլինի»[1]: Ամուսինն իրավունք չուներ մարմնական վնասվածքներ հասցնել կնոջը, հակառակ դեպքում

[1] Տե՛ս Մխիթար Գոշ, Դատաստանագիրք, Երևան, 2001, գլուխ ԺԵ, էջ 53

պետք է պատժվեր այդ արարքի համար նախատեսված տուգանքի կրկնակի չափով: Եթե ամուսինը կրկներ իր արարքները տուգանվելուց հետո և վտանգեր կնոջ առողջությունը, կինն իրավունք ուներ ամուսնալուծվելու: Օրենսդիրն ընտրության հնարավորություն է տալիս կնոջը, և բռնության ենթարկված կինը կարող է ամուսնալուծվելու համար դիմել դատարան: Ամուսինը նույնիսկ կնոջ անհավատարմության դեպքում իրավունք չունի սպանել նրան: Սա վկայում է, որ կնոջ հանդեպ բռնությունը հայ իրավունքում ունեցել է հստակ դատապարտում և հիմք հանդիսացել ամուսնալուծության համար: «Եթե այրն իր կնոջն սպանում է պոռնկության համար, արյան դատաստան լինի նրան՝ լրիվությամբ, քանզի նման պարագայում Աստված պատվիրեց արձակել կնոջը և ոչ թե սպանել: Եվ եթե կինն է սպանում իր այրին դեղերով կամ այլ ցավերով, նույն դատաստանը լինի»[2]:

Մխիթար Գոշը կնոջ իրավունքների հարաբերական հավասարությունը պայմանավորել է նաև գույքային հարաբերություններով: Բացի ամուսնալուծվելուց հայ կինը կարողացել է վերադարձնել օժիտը և ապահովել իր հետագա նյութական պահանջները: Պաշտպանված էր կնոջ գույքային իրավունքը, այն խախտելու դեպքում սահմանված էր համապատասխան պատիժ: Հատկանշական է, որ Գոշն աշխարհում առաջիններից է, որ իրավական փաստաթղթով սահմանել է կնոջ և տղամարդու գույքային իրավահարաբերությունը: Կինն իրավունք ուներ ինքնուրույն տնօրինել իր գույքը և կտակել այն՝ ըստ իր հայեցողության: Երեխաները նրա ունեցվածքը ժառանգում էին՝ անկախ հայրական ժառանգությունից: Գոշի այս մոտեցումն այդ ժամանակաշրջանում կնոջ նկատմամբ առաջադիմական քայլ էր:

Ամուսնաընտանեկան հարաբերությունները կարգավորող կանոններ կան նաև Դավիթ Ալավկա որդու կանոններում: Կանոնական և սովորութական իրավունքի վրա հիմնված այդ կանոնները կարգավորում են ամուսնալուծության պայմաններն ու կարգը, ամուսինների փոխհարաբերությունները, ամուսնալուծության և հարակից այլ հարցեր: Ամուսնաընտանեկան կանոններում Դավիթ Ալավկա որդին արտահայտել է մի շարք առաջադիմական գաղափարներ, որոնց ակունքները հասնում են մինչև 5-րդ դար, սակայն ուսումնասիրվող դարաշրջանում և դրանից հետո այդ գաղափարները ոչ մի այն չէին կորցրել իրենց հասարակական հնչեղությունը և կենսական ուժը, այլև պահանջվում էր դրանց վերստին սանկցավորումը և օրենսդրական ամրագրումը: Ըստ Դավիթ Ալավկա որդու՝ ամուսնությունը պետք է լինի փոխադարձ համաձայնությամբ (փոխադարձ հաճութեամբ).

«… առանց հարկի տեսանի մի՛ պսակեսցէ» (հէ կանոն):[3] Հիրավի, այս նորմն իր ժամանակաշրջանի համար չափազանց առաջադիմական իրավանորմ էր, որի նշանակությունը և կարևորությունն ամուսնաընտանեկան հարաբերությունների կարգավորման բնագավառում ակնհայտ է: Ինչպես նշել ենք, հայ իրականության մեջ

---

[2] Տե՛ս Նույն տեղում, գլուխ ԺԹ, էջ 55

[3] Տե՛ս Արդարադատություն ամսագիր, Երևան, 2015, 2/29/, էջ 16

դա նորություն չէր: Դեռ առաջին հայ հայրապետների և եկեղեցական ժողովներում ընդունած կանոններում բազմիցս շեշտվել է, որ ամուսնությունը պետք է լինի փոխադարձ համաձայնության («հաճութիւն») հիման վրա, հակառակ դեպքում՝ այն համարվում էր անվավեր:[4]

Կնոջ և տղամարդու միջև ամուսնական հարաբերությունների հաստատումը կարևոր գրավական է իրավունքի զարգացման տեսանկյունից: Եթե ամուսնությունը տեղի էր ունենում կնոջ կամքին հակառակ, ապա համարվում էր, որ կինը հարկադրվել է ամուսնությանը, և այդպիսի ամուսնությունը համարվում էր ստիպողական, ուստի կինը կարող էր ամուսնալուծվել: Մոտեցումն ուներ սկզբունքային նշանակություն, քանզի ամուսնությունը կամովին միություն էր, և կինը չէր կարող հարկադրվել: Ինչ խոսք, հիշյալ իրավանորմը, ամենայն հավանականությամբ, բազմիցս ոտնահարվել է առօրյա կյանքում, հենց դա է պատճառը, որ Դավիթ Ալավկա որդին, վերստին սահմանելով այդ նորմը, կամեցել է այն բարձրացնել օրենքի աստիճանի և դրանով իսկ պարտադիր դարձնել հայ իրականության մեջ: Քրիստոնեությունն ընդհանրապես և հայ կանոնական իրավունքը մասնավորապես ամուսնությունը համարել են աստվածային հաստատություն ձևավորելու՝ ամուսինների «ցկեանս միութեան» գաղափարը. «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ, մի մեկենեսցէ». (Մատ. ԺԹ, 6):

Աստվածաշնչի այս պատվիրանը բառացիորեն կրկնում է Դավիթ Ալավկա որդին իր Հ կանոնում. «Զի դիւահար կին չէ պարտ թողուլ, զի զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի մեկնեսցէ»: Ասինքն՝ կանոնագիրը նույնպես ընդունում է ամուսնության «ցկյանս միության» գաղափարը և, միաժամանակ ելնելով այդ գաղափարից, սահմանափակում է անհիմն ամուսնալությունները: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ նա մեծ նշանակություն է տալիս կայուն և համերաշխ ընտանիքների գոյությանը: Ամենից առաջ այդ հանգամանքը նկատի ունի կանոնագիրը, երբ սահմանում է ամուսնության մյուս կանոնները՝ ամուսնացող զույգերը պետք է որոշակի տարիքի լինեն, այնպիսի տարիքի, որ տարբերեն իրենց «աջն ու ձախը», այսինքն՝ գիտակցեն իրենց կատարած քայլի նշանակությունը. «Այլ զփոքրագոյն մանկանս մի ոքի քահանայից յանձն առցէ հարսանեաց պսակ դնել նոցա մինչև յերկոտասան ամին, որ ճանաչեն զաջն ու զահեակն» (ԴԲ կանոն): Դավիթ Ալավկա որդին, ինչպես նշեցինք, դեմ էր անհիմն ամուսնալուծություններին: Հատկանշական է, որ նա այդ իսկ առթիվ, հետևելով կանոնական իրավունքին, չբերությունը (ամլությունը) չի համարում որպես ապահարզանի օրինական հիմք (տե՛ս Հ կանոնը)[5]:

Ակնհայտ է, որ դեռև 5-րդ դարից սկսած առաջադրված այս պահանջները չեն դադարել արդիական լինելուց, քանի որ առ այսօր էլ կանանց հանդեպ բռնությունն ու ընտանեկան բռնությունը միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում է, որի վկայությունն է «Եվրոպայի խորհրդի կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան

---

[4] /Տե՛ս Սահակ Պարթևի կանոնախմբի ԻԷ կանոն, կանոնագիրք Հայոց, Երևան, 1964, Ա, էջ 382/
[5] Տե՛ս Արդարադատություն ամսագիր, Երևան, 2015, 2/29, էջ 16/

բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան, որի վավերացման գործընթացը դեռևս շատ պետություններում ավարտին չի հասել: Հայաստանի կառավարությունն այն ստորագրել է 2017 թ. դեկտեմբերի 28-ին:

Օրենսգետները չեն անտեսել երեխաների կրթության ու դաստիարակության խնդիրները: Կանոնական և աշխարհիկ նորմերը ծնողներին պարտավորեցրել են զավակներին դաստիարակել Աստծո հանդեպ հավատի, հայրենասիրության, ազգասիրության ոգով:

Ծնողական հսկողության ոչ ճիշտ ընտրված մեխանիզմները, ընտանիքի անկազմակերպ և անկանոն կենցաղը նպաստում են երեխաների իրավախախտ վարքի առաջացմանը: Մասնագետները նշում են հետևյալ օրինաչափությունները. որքան ջերմ են ընտանեկան հարաբերությունները, այնքան փոքր է հավանականությունը, որ երեխայի մեջ հանցավոր վարքագիծ կձևավորվի: Առկա են այնպիսի ընտանիքներ, որտեղ ծնողներն զբաղվում են հարբեցողությամբ, անբարոյականությամբ: Երբեմն երեխաները, ընկնելով նրանց ազդեցության տակ կամ ներգրավվելով այդ միջավայրում կամ ուղղակի ենթարկվելով ճնշման, սկսում են ալկոհոլ օգտագործել, զբաղվել գողությամբ: **Դավիթ Ալավկան** դատապարտում է նման վարքագիծ դրսևորող հայրերին և սահմանում համապատասխան պատիժ. «Այլ հայր մանկան գնացեալ իցէ առ գինըմպուս կամ ի գործ ինչ և մանուկ սորա անկատար դիմեալ առ հայր իւր և հեղձեալ ի գետ, զի ոչ գիտաց ի նոցանէ, անպատուհաս են վասն անգիտությանն, բայց վասն արբեցութեան, զի եղեն պատճառ կորստեան մանկանն, երիցս քառասուն պահեսցեն՝ զերկուսն սրբապահութեամբ և զմինն շաբաթապահաւք՝ Ճ /100/ ծննդրաւ, իսկ հայր մանկանն ամ մի պահեսցէ՝ զվեց ամիսն սրբապահութեամբ և զվեց շաբաթապահութեամբ ծննդրութեամբ, նույնպես և մայր մանկանն»[6]:

Առավել ուշադրության արժանի են **կրթության**ը վերաբերող կանոնները. այսպես. «Այլ քահանա, վանական կամ աշխարհական, որք զմանուկս վարձու առնուն, յուսումն, վաճառ ու գին դնեն Աստծո շնորհացն: Զրի առեք և ձրի տուք: Բայց թէ կամավ իւրանց, պահանջելոյ մեր տան զպէտս, զի արժան է մշակն վարձոյ, այսինքն՝ կերակրոցն և ըմպելեաց, որպես Պողոս գրէ, հաղորդութուն արասցէ աշակերտն վարդապետին ամենայն բարութիւնս»»[7]: Ծնողները երեխաներին կրթության տալով կարգավորում էին երեխաների զբաղվածության և ուսման հարցը՝ դրանով իսկ շրջանցելով անտեսման փաստերը:

Սմբատ Սպարապետը նույնպես սահմանել է երեխաների վերաբերյալ կանոններ: Նրա դատաստանագրքում առկա են կանոններ որբ և աղքատ երեխաների մասին: Արգելվել են բռնություններն աշակերտների հանդեպ: Ինչպես հայրը, այնպես էլ ուսուցիչն իրավունք չուներ հարվածել երեխային. «Եթե վարդապետը ուսուցանելու ընթացքում աշակերտին այնպես հարվածի, որ վերջինս մահանա, նա մարդասպան է»

---

[6] Տե՛ս Մատենագրական փշրանքներ, Դավիթ Ալավկա որդու կանոններ, Էջմիածին, 1952, էջ 65/
[7] Տե՛ս Մատենագրական փշրանքներ, Դավիթ Ալավկա որդու կանոններ, Էջմիածին, 1952, էջ 64

և «...այլևս չի կարող հոգևորական լինել»»[8]: Այսպիսով՝ Սմբատը պաշտպանում է երեխաների կրթության իրավունքը և անվտանգությունը՝ պահանջելով մարդասիրական վերաբերմունք նրանց նկատմամբ:

Բռնության դրսևորումներից է նաև անտեսումը: Անտեսումը մշտապես երեխայի ֆիզիկական և հոգեբանական տարրական պահանջների չբավարարելն է, որի հետևանքը կարող է լինել երեխայի առողջության և զարգացման լուրջ վատթարացումը: Դա իր մեջ ներառում է ծնողի կամ խնամակալի կողմից անհրաժեշտ սնունդ, կացարան և հագուստ չտրամադրելը, երեխային ֆիզիկական վնասից կամ վտանգից պաշտպանելը կամ համապատասխան բժշկական օգնության կամ բուժման հնարավորություն չապահովելը: Դա կարող է նեռարել երեխայի տարրական հուզական պահանջների անտեսումը կամ դրանց չպատասխանելը: Երեխայի նկատմամբ հոգատարության բացակայությունը նույնպես դիտարկվում է որպես երեխայի հանդեպ անտեսում, որի դեպքում երեխան հայտնվում է հոգեկան և ֆիզիկական անհարմարության վիճակում այն բանի հետևանքով, որ ծնողների կողմից չեն բավարարվում նրա առաջնահերթ կարիքները:

Երեխայի անտեսումը նպաստում է այնպիսի վարքի ձևավորմանը, ինչպիսիք են՝

1) դաժան վերաբերմունք՝ դաժանություն կենդանիների, երեխաների հանդեպ, վանդալիզմ, հարձակողական վարքագիծ, ինքն իրեն վնասող վարքագիծ, հրդեհումներ.

2) սննդամթերքի գողություն կամ մուրում, շատակերություն, հացադուլ.

3) ցուցադրական զգացմունքայնություն՝ թատերականացված ելույթներ, մակերեսային գրավչություն, չտարբերակված կապվածություններ.

4) կլեպտոմանիա- կոմպուլսիվ սուտ, քրոնիկ գողություն, հիվանդագին ստախոսություն.

5) սեռական հարկադրանք՝ գայթակղող վարքագիծ կամ հագուստ.

6) պասիվություն- ագրեսիվություն՝ զիջողականություն, հարցերին պատասխանելուց հրաժարում, չարության սադրում՝ ուրիշների մոտ, հարձակողական վարքագիծ.

7) խղճի բացակայություն՝ մեղքի զգացման բացակայություն, մեղքի ժխտում կամ սեփական մեղքի ուրիշներին վերագրում[9]:

Համաձայն Ավետարանի՝ ինչպես երեխաների վերաբերյալ ծնողի հոգատարությունը ենթադրում է պարտադիր նախապայման և երեխաների հնազանդություն, այնպես էլ զավակների առումով առկա են նույնանման պարտականություններ և կան մի շարք պահանջներ: Ծնողին չարհամարհելը և նրա նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքը, հոգածության ու խնամակալության անհրաժեշտությունը պարտադիր պայման է: Այսպես. «Որդե՛կ, զորավի՛գ եղիր, քո հորը ծերության ժամանակ և նրան մի՛ տրտմեցրու իր կեանքի ընթացքում: Եվ եթե պակասի նրա խելքը, ների՛ր նրան, մի՛ անարգիր նրան» /Սիրաք 3:14-15/[10]: Հենց Ավետարանի այս դրույթները հաշվի առնելով՝

---

[8] Տե՛ս Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագիրք, հոդ.29, էջ 576-577

[9] Տե՛ս Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի լրատու, Երևան, 2015, էջ 155/

[10] Տե՛ս Ռաֆայել Պապոյան, Արդի իրավունքի քրիստոնեական ակունքները, Էջմիածին, 2002, էջ 174

Մխիթար Գոշը զավակների պարտականությունները ծնողների նկատմամբ բարձրացրել է օրենքի աստիճանի՝ դարձնելով այն պարտադիր: Դատաստանագրքի ԾԷ կանոնում /Իրենց հորն ու մորը անարգողների մասին/ Գոշն անդրադառնում է իրենց հորն ու մորն անարգողներին. «Եթե որևէ մեկն անարգվի իր որդու կողմից, կամ եթե այլ անօրենություն գործեն որդիները օտարների առաջ, օրենքները անարգանքների համար հրաման են տալիս, որ հայրն իշխանություն ունի իր որդուն տանել դատավորների առաջ: Եվ եթե որդին հանձն առնի իր մեղքերը և խոստանա, որ այլևս նման բան չի անի, ապա խրատեն նրան ու արձակեն, եթե՝ ոչ, պատժվի, որովհետև, ըստ հին օրենքների, հայր և մայր անարգողներին երկճյուղ փայտից էին կախում»: Նշված արարքների համար ծնողներն իրավունք ունեին իրենց իրավունքների պաշտպանության և բարի համբավը վերականգնելու համար դիմել դատարան: Զավակների նկատմամբ կիրառվում էր համապատասխան պատիժ, հատկապես՝ եթե ծնողների հանդեպ գործողությունները կատարվել էին հասարակության առաջ, այլ անձանց ներկայությամբ: Ի լրումն՝ ԾԷ կանոնին հաջորդում է ԾԹ կանոնը /Իրենց հորն ու մորը բամբասողների մասին/, որտեղ նշվում է. «Եթե նույն գործողությունը կատարվել է **բռնությամբ**, ապա դատվեն համապատասխան կարգով»: Բռնությամբ կատարված անարգանքը կարող ենք հասկանալ ինչպես հոգեբանական, այնպես էլ ֆիզիկական և տնտեսական բռնության տեսքով: «Ով բամբասի իր հորը կամ մորը՝ մահվան ենթարկվի» /Ելք, ԻԱ-17/ Ծնողներին բամբասողների կամ նրանց հանցանքները հրապարակողների մահվան ենթարկելու մասին է ասում, իսկ ըստ մեր դատաստանների՝ ծնողների հետ բռնությամբ, անարգությամբ վարվողների կարգով դատվեն»»[11]:

Զավակների վերաբերմունքը ծնողների հանդեպ զուգահեռ է ստանում Մարդ-Աստված հարաբերություններում, և այդ զուգահեռի բաղադրամասերից մեկն այն է, որ զավակները բացի այն, որ պետք է հարգեն իրենց ծնողներին, պետք է նաև երկյուղեն ծնողներից, ինչպես կերկյուղի մարդն Աստծուց: Ինչպես մնացած հանցանքների համար սահմանված են պատիժներ, այս արարքը նույնպես դասվում է հանցանքների շարքին, և սահմանված են եղել պատիժներ: Այսինքն՝ Գոշը գտնում է, որ եթե ավետարանի տասը պատվիրանները նույնպես հայ օրենսդրության հիմքն են, ապա տասը պատվիրաններից առկա են այնպիսի պատվիրաններ, որոնց չկատարման դեպքում սահմանված են պատիժներ, օր.՝ մի՛ սպանիր, մի՛ գողացիր և այլն, ուստի այս պատվիրանը խախտելու դեպքում նույնպես պետք է սահմանվի համապատասխան պատիժ, այս դեպքում կխախտվի «Պատվի՛ր քո հորն ու մորը» պատվիրանը և այս պատվիրանից բխող կանոնները: Գոշը որպես իրավանորմ հստակ առանձնացրել է նշված իրավահարաբերությունները և սահմանել պատիժ՝ արարքին տալով համապատասխան իրավական գնահատական: Ըստ նրա՝ այս հանցանքները դիտվում են նույն հարթության վրա, և մեկից բխում է մյուսը:

---

[11] Տե՛ս Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք», 2001, էջ 72

Այսպիսով՝ կատարված ուսումնասիրություններից դիտվում է, որ մեր նախահայրերը և մատենագիրներն ամուր, ներդաշնակ ընտանիք էին հասկանում կնոջ, տղամարդու, երեխաների և ծնողների առողջ հարաբերությունները փոխկապակցված մեկը մյուսի հետ՝ պահպանելով ընտանիքում անդամների իրավունքները և հարգելով միմյանց արժանապատվությունը, իսկ երեխաներին կրթության տալով՝ ապահովում նրանց խնամքն ու դաստիարակությունը, պատրաստում լիարժեք և պիտանի հասարակության և հայրենիքի համար անհատներ: Առաջադիմական այդ քայլերը նշված ժամանակաշրջանի համար ապացուցում են, որ նրանք համոզված էին, որ ամուր, կայուն և Աստվածավախ ընտանիքը պետության հիմքն է: Հզոր պետություն կերտելու գաղափարի շուրջ համախմբված միջնադարյան հայ մտավորականները մատենագիրների օգնությամբ նաև այս եղանակով են պայքարել՝ ներառելով առավել մարդասիրական իրավական նորմեր համապատասխան իրավական ակտերում: Քննարկվող հարաբերությունները բարձրացրել են օրենքի աստիճանի և կիրառելի դարձրել դրանք՝ դատապարտելի դարձնելով **ընտանիքում բռնությունն իր բոլոր դրսևորումներով:**

Հետևաբար, հիմք ընդունելով քննարկվող միջնադարյան իրավական ակտերում տեղ գտած ընտանեկան բռնությանը վերաբերող իրավանորմերը՝ անհրաժեշտ է դրանք կիրառել նաև պրակտիկայում, մասնավորապես առաջարկվում է՝

*** Ուսումնական հաստատություններում համապատասխան ծրագրերի միջոցով ուսանողների և աշակերտների սերտ կապ Հայ առաքելական Սուրբ եկեղեցու և հոգևորականների հետ.**

*** Դպրոցներում դասընթացներ սեռական կրթության վերաբերյալ՝ ներգրավելով համապատասխան մասնագետների.**

*** Ոստիկանությունում մասնագիտացված ստորաբաժանումներ.**

*** Ընտանեկան բռնության հիմնախնդիրները վեր հանելու վերաբերյալ կանխարգելիչ աշխատանքներ.**

*** Տվյալ իրավիճակում հայտնված անձանց համար պետական զբաղվածության ծրագրեր՝ բարելավելու տնտեսական, ֆինանսական վիճակը:**

ПРОБЛЕМА СЕМЕЙНОГО НАСИЛИЯ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ АРМЯНСКИХ ПРАВОВЫХ АКТАХ

НЕРСИСЯН ГАЯНЕ
Старший участковый инспектор
Маштоцкого отдела ГУОП Полиции МВД РА,
соискатель Института философии, социологии и права, майор полиции

Аннотация. В статье представлены подходы армянских правоведов Средневековья к различным проявлениям семейного насилия. Правовые нормы, закреплённые в национальных законах, регулировали брачно-семейные отношения, защищали права детей, женщин и нетрудоспособных родителей. В статье подробно исследуются виды насилия, имевшие место в средневековом армянском обществе и получившие в тот исторический период правовую оценку: физическое, сексуальное, экономическое насилие, а также пренебрежение (оставление без необходимой заботы). Правовые нормы, содержащиеся в национальных законах, носили обязательный характер, а отступление от них воспринималось обществом как недопустимое и подлежащим осуждению. Целью применения созданных правовых норм являлось обеспечение особой защиты семьи как естественной и основной ячейки общества.

Ключевые слова: семья, виды насилия, пренебрежение, правовая норма, осуждение, национальные законы.

THE PROBLEM OF DOMESTIC VIOLENCE IN MEDIEVAL ARMENIAN LEGAL ACTS

NERSISYAN GAYANE

Senior Community Police Officer at Mashtots Station of the MDCP of Police of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia, Police Major, Applicant at the Institute of Philosophy, Sociology and Law of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

---

Abstract. This article presents the approaches of medieval Armenian legal scholars regarding various manifestations of domestic violence. Legal norms enshrined in national laws regulated marital and family relations and protected the rights of children, women, and dependent parents. The article thoroughly examines the forms of violence in medieval Armenian society, classified as physical, sexual, economic violence, as well as neglect, all of which were subject to legal assessment during that period. The legal norms contained in national laws had binding legal force, and deviation from them was considered unacceptable and socially reprehensible.

Key words: family, types of violence, neglect, legal norm, condemnation, national law.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Տե՛ս Մխիթար Գոշ, «Դատաստանագիրք», Երևան, 2001, գլուխ ԺԵ, էջ 53
2.Տե՛ս նույն տեղում, գլուխ ԺԹ, էջ 55
3. Տե՛ս Արդարադատություն ամսագիր, Երևան, 2015, 2/29/, էջ 16
4.Տե՛ս Սահակ Պարթևի կանոնախմբի ԻԷ կանոն, կանոնագիրք Հայոց, Երևան, 1964, Ա, էջ 382/
5. Տե՛ս Արդարադատություն ամսագիր, Երևան, 2015, 2/29, էջ 16/
6. Տե՛սՄատենագրական փշրանքներ, Դավիթ Ալավկա որդու կանոններ, Էջմիածին, 1952, էջ 65/
7. Տե՛ս Մատենագրական փշրանքներ, Դավիթ Ալավկա որդու կանոններ, Էջմիածին, 1952, էջ 64
8. Տե՛ս Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագիրք, հոդ. 29, էջ 576-577
9. Տե՛ս Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի լրատու, 2015, էջ 155/
10. Տե՛ս Ռաֆայել Պապոյան, Արդի իրավունքի քրիատոնեական ակունքները, Էջմիածին, 2002, էջ 174
11. Տե՛ս Մխիթար Գոշի «Դատաստանագիրք» 2001, էջ 72
12. Հայաստանի պետության և իրավունքի տեսություն, Արա Ասլանյան, Երևան, Ուսումնական ձեռնարկ նուիերի համար, 2009 թ.
13. Իրավաքաղաքական մտքի պատմություն, Վահե Թորոսյան, Ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2021 թ.

Հոդվածը գրախոսվել է 19.08.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 24.08.2026թ.

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼԻՉ ԳՈՐԾԻՔ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՆԱՐԵԿ
ՀՀ ՆԳ նախարարի մամուլի քարտուղար,
ՆԳՆ հանրային հաղորդակցության և իրազեկման վարչության պետ

ՊՈՂՈՍՅԱՆ ԼԵՈՆԱՐԴ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի միջազգային համագործակցության և հանրային կապերի բաժնի գլխավոր մասնագետ, ընդհանուր հումանիտար և սոցիալ-տնտեսագիտական առարկաների ամբիոնի համատեղման կարգով դասախոս
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-10

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածը նվիրված է հանրային հաղորդակցության դերի և գործառույթների ուսումնասիրությանը՝ որպես հանցավորության կանխարգելման արդյունավետ գործիք ժամանակակից պետական կառավարման համակարգում: Աշխատությունում վերլուծվում է հանրային հաղորդակցության բովանդակային, ինստիտուցիոնալ և ռազմավարական ներուժը՝ ընդգծելով դրա ազդեցությունը հասարակական վարքագծի ձևավորման, իրավագիտակցության բարձրացման և սոցիալական նորմերի ամրապնդման գործընթացներում:

Հետազոտությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ հանցավորության կանխարգելումը չի կարող սահմանափակվել միայն պատժիչ կամ իրավապահ մեխանիզմներով, այլ պահանջում է կանխարգելիչ, կրթական և հաղորդակցական համալիր մոտեցում: Այս համատեքստում հանրային հաղորդակցությունը դիտարկվում է որպես պետության և հասարակության միջև փոխազդեցության առանցքային հարթակ, որի միջոցով հնարավոր է ոչ միայն փոխանցել տեղեկատվություն, այլև ձևավորել վստահություն, կանխատեսելիություն և իրավաչափ վարքագիծ:

Հոդվածում առանձնացվում են հանրային հաղորդակցության հիմնական գործիքները՝ իրազեկման արշավներ, մեդիա հաղորդակցություն, թվային հարթակներ և սոցիալական ցանցեր, ինչպես նաև դրանց կիրառման արդյունավետության պայմանները: Վերլուծվում է նաև հաղորդակցության լեզվի, թիրախային լսարանի ճիշտ ընտրության և հաղորդագրությունների կառուցվածքի ազդեցությունը հանրային ընկալումների և վարքագծային փոփոխությունների վրա: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվում կանխարգելիչ հաղորդակցության և ռիսկերի հաղորդակցության փոխկապակցվածությանը՝ որպես հանցավոր վարքագծի նվազեցման գործոն:

Աշխատությունում ներկայացվում են նաև միջազգային փորձի համեմատական դիտարկումներ, որոնք ցույց են տալիս, որ համակարգված և ռազմավարական

հաղորդակցությունը կարող է էականորեն նվազեցնել հանցավորության մակարդակը՝ նպաստելով հանրային վստահության բարձրացմանն իրավապահ մարմինների նկատմամբ և խթանելով քաղաքացիների ակտիվ մասնակցությունն անվտանգ միջավայրի ձևավորմանը:

Եզրակացվում է, որ հանրային հաղորդակցությունը պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես օժանդակ գործառույթ, այլ որպես հանցավորության կանխարգելման քաղաքականության ինքնուրույն և համակարգաստեղծ բաղադրիչ: Առաջարկվում է մշակել ինստիտուցիոնալ և մեթոդաբանական հստակ մեխանիզմներ, որոնք կապահովեն հաղորդակցական քաղաքականության ինտեգրումն ազգային անվտանգության և իրավակարգի պահպանման ռազմավարական շրջանակում:

Հիմնաբառեր: *Հանրային հաղորդակցություն, հանցավորության կանխարգելում, իրավագիտակցություն, վարքագծային ազդեցություն, հանրային վստահություն, պետություն–հասարակություն փոխգործակցություն:*

Ներածություն: Ժամանակակից հասարակություններում հանցավորության կանխարգելման խնդիրն աստիճանաբար դուրս է գալիս բացառապես իրավապահ և պատժիչ քաղաքականության շրջանակներից՝ վերածվելով բազմաշերտ, ինտեգրված և միջոլորտային կառավարման առաջնահերթության: Այս համատեքստում առավել ակնառու է դառնում հանրային հաղորդակցության դերի վերաիմաստավորումը՝ որպես ոչ միայն տեղեկատվության փոխանցման միջոց, այլև սոցիալական վարքագծի ձևավորման և հանրային գիտակցության վրա նպատակային ազդեցություն ունեցող գործիք:

Հանրային հաղորդակցությունն իր բնույթով պետության և հասարակության միջև փոխգործակցության առանցքային մեխանիզմ է, որի արդյունավետ իրականացումը հնարավորություն է տալիս բարձրացնել իրավագիտակցության մակարդակը, ձևավորել վստահություն պետական ինստիտուտների նկատմամբ և նպաստել օրինապահ վարքագծի ամրապնդմանը: Մասնավորապես, ժամանակակից հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ հաղորդակցական ռազմավարությունների նպատակային կիրառումը կարող է էական ազդեցություն ունենալ անհատական և խմբային վարքագծի վրա՝ նվազեցնելով հանցավոր դրսևորումների հավանականությունը:[1]

Միևնույն ժամանակ, հանրային հաղորդակցության դերը հատկապես կարևորվում է կանխարգելիչ քաղաքականության շրջանակում, որտեղ առաջնային է ոչ թե արդեն կատարված իրավախախտման արձագանքը, այլ դրա նախնական չեզոքացումը: Այս իմաստով հաղորդակցությունը հանդես է գալիս որպես «փափուկ ուժի» գործիք, որի միջոցով հնարավոր է ազդել սոցիալական նորմերի, արժեքային համակարգերի և ռիսկային վարքագծերի ընկալման վրա՝ առանց հարկադրանքի մեխանիզմների կիրառման:[2]

---

[1] Տե՛ս Witte, K., Allen, M., A Meta-Analysis of Fear Appeals: Implications for Effective Public Health Campaigns, Health Education & Behavior, Vol. 27(5), 2000, էջ 591–615.

[2] Տե՛ս Welsh, B. C., Farrington, D. P., Science, Politics, and Crime Prevention: Toward a New Crime Policy, Journal of Criminal Justice, Vol. 40(2), 2012, էջ 128–133.

Թեմայի **արդիականությունը** պայմանավորված է նաև թվային միջավայրի և սոցիալական մեդիայի արագ զարգացմամբ, որի արդյունքում հանրային հաղորդակցության ազդեցության ծավալն ու արագությունը զգալիորեն աճել են: Այս հանգամանքը միաժամանակ ստեղծում է ինչպես նոր հնարավորություններ, այնպես էլ նոր մարտահրավերներ՝ կապված տեղեկատվության արժանահավատության, ընկալման և նպատակային կառավարման հետ:

Սույն հոդվածի **նպատակն** է ուսումնասիրել հանրային հաղորդակցության դերը որպես հանցավորության կանխարգելման գործիք՝ բացահայտելով դրա տեսական հիմքերը, գործնական կիրառման մեխանիզմները և արդյունավետության պայմանները:

Հետազոտության շրջանակում առաջադրվում են հետևյալ **խնդիրները**՝

* վերլուծել հանրային հաղորդակցության հայեցակարգային հիմքերը,
* բացահայտել դրա ազդեցության մեխանիզմները սոցիալական վարքագծի վրա,
* ուսումնասիրել միջազգային փորձը,
* գնահատել կիրառելիությունը ՀՀ համատեքստում և առաջարկել գործնական լուծումներ:

Գիտական նորույթը նրանում է, որ հանրային հաղորդակցությունը դիտարկվում է ոչ թե որպես օժանդակ կամ երկրորդական գործառույթ, այլ որպես հանցավորության կանխարգելման քաղաքականության համակարգաստեղծ բաղադրիչ, որի նպատակային և ռազմավարական կիրառումը կարող է ապահովել կայուն և երկարաժամկետ արդյունքներ:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են համադրական-վերլուծական, համակարգային և բովանդակային վերլուծության **մեթոդներ**: Ուսումնասիրվել են հանրային հաղորդակցության և հանցավորության կանխարգելման ոլորտներին առնչվող գիտական աղբյուրներ, միջազգային փորձը և կիրառվող քաղաքականությունները: Միաժամանակ իրականացվել է տեսական մոտեցումների համադրություն՝ հանրային հաղորդակցության ազդեցության մեխանիզմների բացահայտման և դրանց կիրառելիության գնահատման նպատակով:

Հանրային հաղորդակցության տեսական և հայեցակարգային հիմքերը: Հանրային հաղորդակցությունը ժամանակակից գիտական դիսկուրսում դիտարկվում է որպես բազմաշերտ և միջդիսցիպլինար երևույթ, որը միավորում է հաղորդակցության տեսության, սոցիոլոգիայի, քաղաքական գիտության և հոգեբանության հիմնական դրույթները: Այն չի սահմանափակվում տեղեկատվության փոխանցմամբ, այլ ենթադրում է նպատակային ազդեցություն հանրային ընկալումների, դիրքորոշումների և վարքագծի վրա՝ ձևավորելով սոցիալական իրականության ընկալման շրջանակները:

Գիտական գրականության մեջ հանրային հաղորդակցությունը հաճախ տարբերակվում է հանրային կապերից (PR) և քարոզչությունից՝ ընդգծելով դրա ինստիտուցիոնալ և երկկողմանի բնույթը: Եթե հանրային կապերը հիմնականում ուղղված են կազմակերպության իմիջի ձևավորմանը, իսկ քարոզչությունը՝ միակողմանի ազդեցությանը, ապա հանրային հաղորդակցությունը ենթադրում է փոխազդեցություն,

հետադարձ կապ և հանրային մասնակցության ապահովում։[3] Այս մոտեցման հիմքում ընկած է հանրային ոլորտի (public sphere) գաղափարը, որտեղ ձևավորվում են հանրային կարծիքներն ու սոցիալական նորմերը։

Հանրային հաղորդակցության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է դրա կարողությամբ՝ ազդելու վարքագծային մոդելների վրա։ Ժամանակակից տեսությունները ցույց են տալիս, որ տեղեկատվությունն ինքնին բավարար չէ վարքագծային փոփոխության համար. անհրաժեշտ է հաղորդակցության այնպիսի կառուցում, որը հաշվի է առնում անհատի ընկալումները, վախերը, արժեքները և սոցիալական միջավայրը։ Այս համատեքստում առանձնահատուկ նշանակություն ունեն վարքագծային հաղորդակցության մոդելները, որոնք ապացուցում են, որ ճիշտ ձևակերպված հաղորդագրությունները կարող են նպաստել օրինապահ վարքագծի ձևավորմանը և նվազեցնել ռիսկային գործողությունները։[4]

Միևնույն ժամանակ, հանրային հաղորդակցությունը գործում է նաև վստահության ձևավորման հարթությունում։ Վստահությունը պետական ինստիտուտների նկատմամբ այն առանցքային գործոնն է, որը պայմանավորում է քաղաքացիների համագործակցությունն իրավապահ մարմինների հետ և օրենքին հետևելու նրանց պատրաստակամությունը։ Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ այն հասարակություններում, որտեղ հաղորդակցությունը թափանցիկ է, հետևողական և հասկանալի, հանցավորության մակարդակը համեմատաբար ցածր է՝ պայմանավորված սոցիալական վերահսկողության ոչ ֆորմալ մեխանիզմների ակտիվացմամբ։[5]

Հայկական գիտական միջավայրում ևս նկատվում է հանրային հաղորդակցության դերի աճող արժևորում՝ հատկապես պետական կառավարման և հանրային քաղաքականության համատեքստում։ Տեղական հետազոտությունները շեշտում են, որ հաղորդակցության բացակայությունը կամ ոչ արդյունավետ կազմակերպումը հանգեցնում է տեղեկատվական վակուումի, որը կարող է լրացվել ոչ պաշտոնական, հաճախ՝ ապակողմնորոշիչ աղբյուրներով՝ ռիսկեր ստեղծելով հանրային անվտանգության համար։[6]

Այսպիսով՝ հանրային հաղորդակցությունը պետք է դիտարկել ոչ միայն որպես տեղեկատվական գործընթաց, այլ որպես սոցիալական կարգավորման և վարքագծային կառավարման գործիք, որը ճիշտ կիրառման դեպքում կարող է դառնալ հանցավորության կանխարգելման կարևոր բաղադրիչ։

Հանրային հաղորդակցության ազդեցության մեխանիզմները հանցավորության կանխարգելման գործընթացում։ Հանրային հաղորդակցության ազդեցությունը հանցա-

---

[3] Տե՛ս Habermas, J., The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge: Polity Press, 1989, էջ 1–30.

[4] Տե՛ս Witte, K., Allen, M., A Meta-Analysis of Fear Appeals: Implications for Effective Public Health Campaigns, Health Education & Behavior, Vol. 27(5), 2000, էջ 591–615.

[5] Տե՛ս Tyler, T. R., Why People Obey the Law, Princeton: Princeton University Press, 2006, էջ 3–25.

[6] Տե՛ս Մելքոնյան, Ա., Հանրային հաղորդակցության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», №2, 2020, էջ 45–52։

վորության կանխարգելման վրա պայմանավորված է մի շարք փոխկապակցված մեխանիզմներով, որոնք գործում են ինչպես անհատական, այնպես էլ հասարակական մակարդակներում: Այս մեխանիզմները չեն սահմանափակվում տեղեկատվության փոխանցմամբ, այլ ընդգրկում են վարքագծային փոփոխությունների խթանում, սոցիալական նորմերի ձևավորում և հանրային վերահսկողության ուժեղացում:

Առաջին կարևոր մեխանիզմը վերաբերում է իրավագիտակցության բարձրացմանը: Հանրային հաղորդակցության միջոցով քաղաքացիներին տրամադրվում է ոչ միայն տեղեկատվություն օրենքների և իրավական կարգավորումների մասին, այլև ձևավորվում է դրանց նկատմամբ վերաբերմունք: Երբ հաղորդակցությունը կառուցվում է հասկանալի, մատչելի և նպատակային ձևով, այն նպաստում է օրենքի ընկալմանը ոչ թե որպես պարտադրանքի միջոց, այլ որպես հասարակական համակեցության կանոնների ամբողջություն: Այս գործընթացն իր հերթին նվազեցնում է իրավախախտումների հավանականությունը՝ պայմանավորված գիտակցված վարքագծի աճով:

Երկրորդ մեխանիզմը կապված է վարքագծային մոդելների վրա ազդեցության հետ: Ժամանակակից հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ մարդկանց վարքագիծը հաճախ պայմանավորված է ոչ միայն ռացիոնալ հաշվարկով, այլև սոցիալական ազդակներով, ընկալումներով և միջավայրային գործոններով: Հանրային հաղորդակցությունը, կիրառելով նպատակային հաղորդագրություններ, կարող է ձևավորել ցանկալի վարքագծային նորմեր՝ հատկապես այն դեպքերում, երբ շեշտադրվում են սոցիալական ընդունելիության և մերժելիության սահմանները:[7]

Երրորդ մեխանիզմը վերաբերում է պետական ինստիտուտների նկատմամբ վստահության ձևավորմանը: Վստահությունն այն առանցքային գործոնն է, որը պայմանավորում է քաղաքացիների համագործակցությունն իրավապահ մարմինների հետ: Եթե հաղորդակցությունը թափանցիկ է, հետևողական և երկկողմանի, այն նպաստում է հանրային վստահության աճին, ինչն իր հերթին ուժեղացնում է սոցիալական վերահսկողության ոչ ֆորմալ մեխանիզմները: Այս պայմաններում քաղաքացիներն ավելի հակված են հաղորդել իրավախախտումների մասին և աջակցել դրանց կանխարգելմանը:[8]

Չորրորդ կարևոր բաղադրիչը ռիսկերի հաղորդակցությունն է: Հանցավորության կանխարգելման համատեքստում կարևոր է ոչ միայն փաստերի ներկայացումը, այլ նաև հնարավոր վտանգների ճիշտ ընկալման ձևավորումը: Արդյունավետ հաղորդակցությունը կարող է բարձրացնել ռիսկերի գիտակցումը՝ առանց անհիմն վախի տարածման, ինչը կարևոր է հասարակության կայունության պահպանման համար:

Վերջապես, հանրային հաղորդակցությունը նպաստում է սոցիալական նորմերի ամրապնդմանը: Երբ հասարակության մեջ ձևավորվում է հստակ ընկալում, թե որ

---

[7] Տե՛ս Cialdini, R. B., Crafting Normative Messages to Protect the Environment, Current Directions in Psychological Science, Vol. 12(4), 2003, էջ 105–109.

[8] Տե՛ս Tyler, T. R., Why People Obey the Law, Princeton: Princeton University Press, 2006, էջ 3–25.

վարքագիծն է ընդունելի և որը՝ ոչ, առաջանում է ինքնակարգավորման մեխանիզմ, որը հաճախ ավելի արդյունավետ է, քան արտաքին վերահսկողությունը: Այս համատեքստում հաղորդակցությունը դառնում է ոչ թե օժանդակ, այլ կառուցակարգային գործիք՝ ուղղված սոցիալական կարգի պահպանմանը:

Այսպիսով՝ հանրային հաղորդակցության ազդեցության մեխանիզմները բազմաշերտ են և փոխկապակցված: Դրանց արդյունավետ կիրառումը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն արձագանքել հանցավորությանը, այլև կանխել դրա առաջացումը՝ ձևավորելով իրավաչափ վարքագծի կայուն հիմքեր:

Հանրային հաղորդակցության գործիքներն ու կիրառման ձևերը: Հանրային հաղորդակցության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է ոչ միայն դրա բովանդակությամբ, այլև կիրառվող գործիքների և հաղորդակցման ձևերի ճիշտ ընտրությամբ: Ժամանակակից տեղեկատվական միջավայրում հաղորդակցությունը ձեռք է բերել բազմաալիքային բնույթ, ինչը հնարավորություն է տալիս պետությանը նպատակային և հասցեական կերպով ազդել տարբեր սոցիալական խմբերի վրա՝ նպաստելով հանցավորության կանխարգելմանը:

Հանրային հաղորդակցության հիմնական գործիքներից են իրազեկման արշավները, որոնք ուղղված են հասարակության լայն շերտերին: Դրանք կարող են ներառել սոցիալական գովազդ, հանրային հայտարարություններ, կրթական ծրագրեր և այլ միջոցներ: Իրազեկման արշավների արդյունավետությունը կախված է դրանց հաղորդագրությունների հստակությունից, կրկնելիությունից և թիրախային լսարանի առանձնահատկությունների հաշվառումից: Ճիշտ մշակված արշավները կարող են ոչ միայն տեղեկացնել, այլև ձևավորել վարքագծային փոփոխություններ՝ հատկապես երիտասարդության և խոցելի խմբերի շրջանում:

Մյուս կարևոր ուղղությունը մեդիա հաղորդակցությունն է, որը ներառում է զանգվածային լրատվության միջոցների հետ համագործակցությունը: Լրատվամիջոցները հանդես են գալիս որպես հանրային օրակարգ ձևավորող հիմնական հարթակներ, և դրանց միջոցով փոխանցվող տեղեկատվությունը կարող է էականորեն ազդել հասարակական ընկալումների վրա:[9] Այս համատեքստում կարևոր է ապահովել հավասարակշռված, ճշգրիտ և պատասխանատու հաղորդակցություն՝ խուսափելով թե՛ չափազանցված սենսացիոնիզմից, թե՛ տեղեկատվության թերությունից:

Ժամանակակից պայմաններում առանձնահատուկ դեր ունեն թվային հաղորդակցման հարթակները և սոցիալական մեդիան:[10] Դրանք ապահովում են արագ, լայնածավալ և ինտերակտիվ հաղորդակցություն, ինչը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն փոխանցել տեղեկատվություն, այլև անմիջականորեն արձագանքել հանրային արձագանքներին: Սակայն թվային միջավայրը նաև պարունակում է ռիսկեր՝ կապված

---

[9] Տե՛ս McQuail, D., McQuail's Mass Communication Theory, London: Sage Publications, 2010, էջ 70–95.

[10] Տե՛ս Livingstone, S., Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies, The Communication Review, Vol. 7(1), 2004, pp. 3–14.

ապատեղեկատվության տարածման և հաղորդագրությունների խեղաթյուրման հետ, ինչը պահանջում է ավելի ճշգրիտ և ռազմավարական մոտեցում:

Հանրային հաղորդակցության արդյունավետ կիրառման համար կարևոր է նաև թիրախային լսարանի հստակ սահմանումը: Տարբեր սոցիալական խմբեր ունեն տարբեր տեղեկատվական կարիքներ, ընկալման ձևեր և վարքագծային առանձնահատկություններ: Հետևաբար, հաղորդակցության միասնական մոտեցումը հաճախ չի ապահովում ցանկալի արդյունք: Անհրաժեշտ է մշակել տարբերակված հաղորդագրություններ՝ հաշվի առնելով տարիքային, սոցիալական և մշակութային գործոնները:

Միաժամանակ, հաղորդակցության ազդեցությունը մեծապես կախված է հաղորդագրության կառուցվածքից և լեզվից: Պարզ, հասկանալի և վստահություն ներշնչող հաղորդագրություններն ավելի արդյունավետ են, քան բարդ և վերացական ձևակերպումները: Կարևոր է նաև հաղորդակցության հետևողականությունը, քանի որ անկանոն և հակասական հաղորդագրությունները կարող են նվազեցնել վստահությունը և խաթարել կանխարգելիչ ազդեցությունը:

Այսպիսով՝ հանրային հաղորդակցության գործիքները բազմազան են և պահանջում են համակարգված ու ռազմավարական կիրառություն: Դրանց արդյունավետ համադրումը հնարավորություն է տալիս ձևավորել այնպիսի հաղորդակցական միջավայր, որը նպաստում է իրավաչափ վարքագծի ամրապնդմանը և հանցավորության կանխարգելմանը:

Հանրային հաղորդակցության կազմակերպման և կառավարման առանձնահատկությունները ՀՀ ՆԳՆ համակարգում՝ որպես հանցավորության կանխարգելման գործոն:

Ժամանակակից հանրային կառավարման համակարգում հանրային հաղորդակցությունը դիտարկվում է որպես պետական կառույցների արդյունավետ գործունեության, հասարակական վստահության ամրապնդման և հանրային անվտանգության ապահովման կարևորագույն գործիքներից մեկը:[11]

Հատկապես իրավապահ համակարգի գործունեության համատեքստում հաղորդակցությունը ձեռք է բերում ռազմավարական նշանակություն, քանի որ այն ոչ միայն տեղեկատվության փոխանցման միջոց է, այլև հասարակության վարքագծի վրա ազդեցություն գործադրող, իրավագիտակցության բարձրացման և հանցավորության կանխարգելմանն ուղղված կարևոր գործոն:

Հայաստանի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության համակարգում հանրային հաղորդակցության կազմակերպումը հիմնված է թափանցիկության, հաշվետվողականության և հանրության հետ երկկողմանի համագործակցության սկզբունքների վրա: Այս համատեքստում ՆԳՆ-ն իրականացնում է տեղեկատվական քաղաքականություն, որի նպատակն է քաղաքացիներին ժամանակին և հավաստի տեղեկությունների տրամադրումը, իրավական իրազեկվածության բարձրացումը, ինչպես

---

[11] Տե՛ս Հարությունյան Ա., «Հանրային կապերը պետական կառավարման համակարգում», Երևան, «Պետություն և իրավունք» գիտական հանդես, №2, 2021, էջ 45–56:

նաև հանցավորության կանխարգելմանն ուղղված վարքագծային մոդելների ձևավորումը:

Հատկանշական է, որ հանրային հաղորդակցության արդյունավետ կառավարումը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն տեղեկացնել հասարակությանը հանցավորության ռիսկերի մասին, այլև խթանել քաղաքացիների մասնակցությունը հանրային անվտանգության ապահովման գործընթացներին:

Հանրային հաղորդակցության կառավարման առանձնահատկություններից է բազմաալիք հաղորդակցական միջավայրի օգտագործումը: ՀՀ ՆԳՆ համակարգը տեղեկատվության տարածման նպատակով կիրառում է պաշտոնական կայքերը, սոցիալական ցանցերը, զանգվածային լրատվության միջոցները, հանրային իրազեկման արշավները և ուղղակի հաղորդակցության տարբեր ձևաչափեր: Նման բազմաշերտ մոտեցումը հնարավորություն է տալիս հասնել հասարակության տարբեր խմբերի և ապահովել կանխարգելիչ հաղորդագրությունների լայն տարածում: Մասնավորապես, ճանապարհային անվտանգության, թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության, կիբերհանցավորության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման վերաբերյալ իրականացվող տեղեկատվական արշավները նպաստում են հանրության իրազեկվածության բարձրացմանը և իրավախախտումների ռիսկերի նվազեցմանը:

Միաժամանակ, հանրային հաղորդակցության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է հասարակության կողմից պետական կառույցների նկատմամբ վստահության մակարդակով: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ քաղաքացիներն առավել հակված են համագործակցել իրավապահ մարմինների հետ այն դեպքերում, երբ վերջիններիս գործունեությունը բնութագրվում է բացությամբ, օբյեկտիվությամբ և հաղորդակցական հետևողականությամբ:[12] Այս առումով ՆԳՆ համակարգում հանրային հաղորդակցության կառավարման կարևոր խնդիրներից է հասարակության հետ մշտական երկխոսության ապահովումը, հետադարձ կապի մեխանիզմների զարգացումը և հանրային կարծիքի ուսումնասիրությունը:

Այսպիսով՝ հանրային հաղորդակցության կազմակերպումն ու կառավարումը ՀՀ ՆԳՆ համակարգում հանդես են գալիս որպես հանցավորության կանխարգելման կարևոր գործոն: Արդյունավետ հաղորդակցական քաղաքականությունը նպաստում է իրավագիտակցության բարձրացմանը, հասարակության և իրավապահ մարմինների միջև համագործակցության ամրապնդմանը, ինչպես նաև հանրային անվտանգության մակարդակի բարձրացմանը: Հետևաբար, հանրային հաղորդակցության շարունակական զարգացումն ու արդիականացումը պետք է դիտարկել որպես հանցավորության կանխարգելման պետական քաղաքականության առաջնահերթ ուղղություններից մեկը:

Միջազգային փորձ: Հանրային հաղորդակցության արդյունավետ կիրառումը հանցավորության կանխարգելման ոլորտում լայնորեն ուսումնասիրվել և կիրառվել է

---

[12] Տե՛ս Մանասյան Գ., «Հանրային հաղորդակցության դերը հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման գործում», Երևան, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, քաղաքականագիտություն» հանդես, №3 (36), 2022, էջ 78–89:

մի շարք զարգացած երկրներում: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ համակարգված և ռազմավարական հաղորդակցությունը կարող է էականորեն նպաստել ինչպես հանցավորության մակարդակի նվազեցմանը, այնպես էլ հասարակության և իրավապահ մարմինների միջև վստահության ամրապնդմանը:

Մեծ Բրիտանիայում հանրային հաղորդակցությունը համայնքային ոստիկանության (community policing) կարևոր բաղադրիչ է: Այստեղ կիրառվում են բազմաալիքային հաղորդակցման մեխանիզմներ՝ ներառյալ սոցիալական մեդիան, տեղական հանդիպումները և հանրային իրազեկման ծրագրերը: Հատկապես կարևորվում է ոստիկանության և համայնքի միջև մշտական երկխոսությունը, որի արդյունքում քաղաքացիները ոչ միայն ստանում են տեղեկատվություն, այլև ներգրավվում են անվտանգության ապահովման գործընթացում: Այս մոտեցումը նպաստում է վստահության բարձրացմանը և հանցագործությունների կանխարգելմանը՝ հատկապես տեղական մակարդակում:[13]

Նիդեռլանդներում լայն տարածում ունի կանխարգելիչ հաղորդակցության մոդելը, որը հիմնված է վարքագծային գիտության վրա: Պետական մարմիններն ակտիվորեն օգտագործում են նպատակային հաղորդագրություններ՝ ուղղված սոցիալական նորմերի ձևավորմանը: Օրինակ՝ կիրառվում են հաղորդակցական ռազմավարություններ, որոնք շեշտադրում են օրինապահ վարքագծի սոցիալական ընդունելիությունը՝ նվազեցնելով հակասոցիալական գործողությունների տարածվածությունը: Այս մոտեցումը ցույց է տվել, որ ճիշտ ձևակերպված հաղորդակցությունը կարող է ազդեցություն ունենալ նույնիսկ առանց խիստ վերահսկողական միջոցների կիրառման:[14]

Սինգապուրը ներկայացնում է առավել կենտրոնացված և համակարգված հաղորդակցական մոդել, որտեղ պետությունն ակտիվորեն օգտագործում է հանրային հաղորդակցությունը որպես սոցիալական կարգավորման գործիք: Այստեղ իրականացվում են լայնածավալ իրազեկման արշավներ՝ ուղղված իրավական նորմերի պահպանմանը, հանրային կարգապահության ձևավորմանը և ռիսկային վարքագծերի կանխմանը: Սինգապուրի փորձը ցույց է տալիս, որ հաղորդակցության և իրավական քաղաքականության համադրումը կարող է ապահովել բարձր կարգապահություն և ցածր հանցավորության մակարդակ:[15]

Միջազգային փորձի համադրական վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել մի շարք ընդհանուր օրինաչափություններ: Նախ՝ արդյունավետ հանրային հաղորդակցությունը միշտ կրում է համակարգված և շարունակական բնույթ: Երկրորդ՝ այն հիմնվում է վստահության և համագործակցության վրա, այլ ոչ թե միայն վերահսկողության: Եվ վերջապես՝ հաղորդակցությունն առավել արդյունավետ է այն

---

[13] Տե՛ս Bullock, K., Citizen, Community and Crime Control, Cullompton: Willan Publishing, 2010, էջ 85–110.

[14] Տե՛ս Van der Laan, P. H., Crime Prevention in the Netherlands: Policy and Practice, European Journal on Criminal Policy and Research, Vol. 19(2), 2013, էջ 121–138.

[15] Տե՛ս Quah, J. S. T., Curbing Corruption in Singapore: The Importance of Political Will, Expert Systems and Mass Media, Asian Education and Development Studies, Vol. 4(2), 2015, pp. 188–203.

դեպքում, երբ այն ինտեգրված է պետական քաղաքականության այլ բաղադրիչներին՝ կրթական, սոցիալական և իրավական ոլորտներում:

Այսպիսով՝ տարբեր երկրների փորձը հաստատում է, որ հանրային հաղորդակցությունը կարող է հանդես գալ որպես հանցավորության կանխարգելման արդյունավետ և ինքնուրույն գործիք՝ պայմանով, որ այն կիրառվում է ռազմավարական և գիտականորեն հիմնավորված ձևով:

Հանրային հաղորդակցության ինստիտուցիոնալացումը որպես հանցավորության կանխարգելման գործիք Հայաստանի Հանրապետությունում:

Հայաստանի Հանրապետությունում հանրային հաղորդակցության դերը պետական կառավարման համակարգում վերջին տարիներին աստիճանաբար արժևորվում է, սակայն այն դեռևս ամբողջությամբ չի ձևավորվել որպես հանցավորության կանխարգելման համակարգված և ռազմավարական գործիք: Չնայած առկա են որոշ նախաձեռնություններ՝ ուղղված հանրային իրազեկմանը և տեղեկատվության տարածմանը, դրանց մեծ մասը կրում է հատվածական և իրավիճակային բնույթ՝ զուրկ լինելով միասնական մոտեցումից:

Առաջին խնդիրներից մեկը վերաբերում է հաղորդակցության ռազմավարական պլանավորման բացակայությանը: Շատ դեպքերում հաղորդակցությունը սահմանափակվում է տեղեկատվության փոխանցմամբ՝ արձագանքելով արդեն տեղի ունեցած իրադարձություններին, այլ ոչ թե ուղղված լինելով դրանց կանխարգելմանը: Արդյունքում՝ հանրային հաղորդակցությունը չի կատարում իր կանխարգելիչ գործառույթը, այլ մնում է հիմնականում ռեակտիվ գործիք:

Երկրորդ կարևոր խնդիրը պետական ինստիտուտների նկատմամբ վստահության մակարդակին է վերաբերում: Թեև վերջին տարիներին իրականացվում են թափանցիկության բարձրացմանն ուղղված քայլեր, այնուամենայնիվ, հանրային վստահությունը դեռևս լիարժեք չի ապահովում քաղաքացիների ակտիվ ներգրավվածությունն իրավախախտումների կանխարգելման գործընթացում: Այս պայմաններում հաղորդակցությունը հաճախ չի հասնում իր նպատակին՝ չկարողանալով ձևավորել համագործակցային միջավայր:

Երրորդ հիմնախնդիրը վերաբերում է թվային միջավայրում հաղորդակցության կառավարմանը: Սոցիալական մեդիայի ակտիվ զարգացումն ստեղծել է նոր հնարավորություններ, սակայն միաժամանակ առաջացրել է ապատեղեկատվության տարածման ռիսկեր: Շատ դեպքերում պետական հաղորդագրությունները չեն մրցակցում ոչ պաշտոնական աղբյուրների հետ՝ թե՛ արագության, թե՛ ազդեցության տեսանկյունից, ինչը կարող է հանգեցնել հանրային ընկալումների խեղաթյուրման:

Միաժամանակ, առկա է նաև թիրախային հաղորդակցության պակաս: Հաղորդագրությունները հաճախ ուղղված են ընդհանուր լսարանին՝ առանց հաշվի առնելու տարբեր սոցիալական խմբերի առանձնահատկությունները: Սա նվազեցնում է հաղորդակցության արդյունավետությունը, քանի որ տարբեր խմբեր պահանջում են տարբեր մոտեցումներ և լեզու:

Այնուամենայնիվ, պետք է ընդգծել, որ ՀՀ-ում առկա են նաև դրական միտումներ: Վերջին տարիներին նկատվում է պետական մարմինների կողմից հաղորդակցության գործիքների ակտիվ կիրառություն, հատկապես՝ սոցիալական մեդիայի հարթակներում: Սա ավելի ինտերակտիվ և հասցեական հաղորդակցություն զարգացնելու հնարավորություն է ստեղծում, որը կարող է դառնալ կանխարգելիչ քաղաքականության կարևոր բաղադրիչ:

Այսպիսով՝ ՀՀ-ում հանրային հաղորդակցությունը դեռևս ձևավորման փուլում է՝ ունենալով ինչպես զարգացման ներուժ, այնպես էլ համակարգային խնդիրներ: Դրա արդյունավետ կիրառումը պահանջում է ռազմավարական մոտեցում, ինստիտուցիոնալ ամրապնդում և գիտականորեն հիմնավորված մեթոդների կիրառում:

Առաջարկություններ

Հայաստանի Հանրապետությունում հանրային հաղորդակցության արդյունավետության բարձրացման և այն որպես հանցավորության կանխարգելման գործիք լիարժեք կիրառելու համար անհրաժեշտ է իրականացնել համակարգային և բազմաշերտ բարեփոխումներ՝ ընդգրկելով ինստիտուցիոնալ, մեթոդաբանական և գործնական մակարդակները:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է մշակել և ներդնել հանրային հաղորդակցության միասնական ռազմավարություն, որը կդիտարկի հաղորդակցությունը ոչ թե որպես օժանդակ գործառույթ, այլ որպես պետական քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս: Այս ռազմավարությունը պետք է ներառի հստակ նպատակներ, թիրախային խմբեր, հաղորդակցման գործիքներ և արդյունավետության գնահատման չափորոշիչներ: Առանց նման համակարգված մոտեցման՝ հաղորդակցությունը կմնա հատվածական և իրավիճակային:

Երկրորդ կարևոր ուղղությունն ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացումն է: Պետական մարմիններում անհրաժեշտ է ձևավորել մասնագիտացված ստորաբաժանումներ կամ ուժեղացնել արդեն առկա կառույցները՝ ապահովելով համապատասխան մասնագիտական կարողություններ: Հանրային հաղորդակցությունը պահանջում է ոչ միայն տեղեկատվության տարածում, այլև ռազմավարական մտածողություն, վարքագծային գիտության իմացություն և ճգնաժամային հաղորդակցության հմտություններ:

Երրորդ՝ պետք է ապահովել թիրախային և տարբերակված հաղորդակցություն: Տարբեր սոցիալական խմբերի համար անհրաժեշտ է մշակել տարբեր հաղորդագրություններ՝ հաշվի առնելով նրանց սոցիալական, մշակութային և հոգեբանական առանձնահատկությունները: Հատկապես կարևոր է երիտասարդության հետ աշխատանքը, քանի որ հենց այս խմբում են ձևավորվում վարքագծային հիմքերը:

Չորրորդ՝ անհրաժեշտ է զարգացնել թվային հաղորդակցության կառավարման մեխանիզմները: Պետական մարմինները պետք է կարողանան ոչ միայն արձագանքել տեղեկատվական հոսքերին, այլև կանխել ապատեղեկատվության տարածումը՝ ապահովելով արագ, ճշգրիտ և վստահելի հաղորդակցություն: Սա պահանջում է ինչպես

տեխնոլոգիական լուծումներ, այնպես էլ մասնագիտական կարողությունների զարգացում:

Հինգերորդ՝ կարևոր է ապահովել հանրության ակտիվ ներգրավվածությունը հաղորդակցական գործընթացներում: Հանրային հաղորդակցությունը պետք է լինի երկկողմանի, որտեղ քաղաքացիները ոչ միայն տեղեկատվություն ստացող են, այլև ակտիվ մասնակից: Սա կարող է իրականացվել հանրային քննարկումների, հարցումների և հետադարձ կապի մեխանիզմների միջոցով:

Վերջապես, անհրաժեշտ է ներդնել արդյունավետության գնահատման համակարգեր, որոնք թույլ կտան չափել հաղորդակցության ազդեցությունը վարքագծի և հանցավորության մակարդակի վրա: Առանց չափելի արդյունքների անհնար է գնահատել իրականացվող քաղաքականության արդյունավետությունը և կատարել անհրաժեշտ ճշգրտումներ:

Այսպիսով՝ առաջարկվող միջոցառումները միտված են հանրային հաղորդակցության համակարգային վերաիմաստավորմանը՝ այն դարձնելով հանցավորության կանխարգելման քաղաքականության առանցքային գործիք:

Եզրակացություն

Հանրային հաղորդակցությունը ժամանակակից պետական կառավարման համակարգում ձեռք է բերում նոր որակ՝ վերածվելով ոչ միայն տեղեկատվական, այլև կանխարգելիչ և կարգավորիչ գործիքի: Սույն հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ հաղորդակցությունը ճիշտ և ռազմավարական կիրառման դեպքում կարող է էական ազդեցություն ունենալ հասարակական վարքագծի ձևավորման, իրավագիտակցության բարձրացման և սոցիալական նորմերի ամրապնդման վրա:

Վերլուծությունը ցույց տվեց, որ հանցավորության կանխարգելումը չի կարող հիմնվել բացառապես իրավապահ մեխանիզմների վրա: Այն պահանջում է համալիր մոտեցում, որտեղ հանրային հաղորդակցությունը հանդես է գալիս որպես առանցքային բաղադրիչ: Միջազգային փորձը հաստատում է, որ համակարգված և նպատակային հաղորդակցությունը կարող է նվազեցնել հանցավորության մակարդակը՝ միաժամանակ բարձրացնելով հանրային վստահությունը պետական ինստիտուտների նկատմամբ:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ-ում հանրային հաղորդակցությունը դեռևս չի իրացվում իր ամբողջ ներուժով: Առկա են ինչպես ինստիտուցիոնալ, այնպես էլ մեթոդաբանական խնդիրներ, որոնք սահմանափակում են դրա արդյունավետ կիրառումը: Սակայն առկա են նաև զարգացման լուրջ հնարավորություններ, որոնք ճիշտ քաղաքականության դեպքում կարող են բերել էական արդյունքների:

Եզրափակելով՝ կարելի է արձանագրել, որ հանրային հաղորդակցությունը պետք է դիտարկվի որպես հանցավորության կանխարգելման քաղաքականության համակարգաստեղծ տարր: Դրա արդյունավետ կիրառումը կարող է ապահովել ոչ միայն իրավախախտումների նվազեցում, այլև ավելի կայուն, անվտանգ և վստահելի հասարակական միջավայրի ձևավորում:

ПУБЛИЧНАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

САРГСЯН НАРЕК
Пресс-секретарь Министра внутренних дел Республики Армения,
Начальник управления общественных коммуникаций и информирования
Министерства внутренних дел

ПОГОСЯН ЛЕОНАРД
Главный специалист отдела международного сотрудничества и
связям с общественностью Образовательного комплекса МВД РА,
по совместительству преподаватель английского языка кафедры общих гуманитарных
и социально-экономических дисциплин Образовательного комплекса МВД РА

Аннотация. Настоящая статья посвящена изучению роли и функций публичной коммуникации как эффективного инструмента предупреждения преступности в современной системе государственного управления. В работе анализируется содержательный, институциональный и стратегический потенциал публичной коммуникации, подчёркивается её влияние на формирование общественного поведения, повышение уровня правосознания и укрепление социальных норм.

Исследование основано на идее о том, что предупреждение преступности не может ограничиваться исключительно карательными мерами и правоохранительными механизмами, а требует комплексного подхода, включающего профилактические, образовательные и коммуникационные инструменты. В этом контексте публичная коммуникация рассматривается как ключевая площадка взаимодействия государства и общества, позволяющая не только распространять информацию, но и формировать доверие, предсказуемость и правомерное поведение.

В статье выделяются основные инструменты публичной коммуникации: информационно-просветительские кампании, взаимодействие со средствами массовой информации, цифровые платформы и социальные сети, а также анализируются условия их эффективного применения. Рассматривается влияние языка коммуникации, правильного выбора целевой аудитории и структуры сообщений на общественное восприятие и изменение поведенческих моделей. Особое внимание уделяется взаимосвязи профилактической коммуникации и коммуникации рисков как факторов снижения уровня преступного поведения.

В работе также представлены сравнительные наблюдения на основе международного опыта, свидетельствующие о том, что системная и стратегически выстроенная коммуникация может способствовать снижению уровня преступности, укреплению общественного доверия к правоохранительным органам и активизации участия граждан в формировании безопасной среды.

В заключение обосновывается необходимость рассматривать публичную коммуникацию не как вспомогательную функцию, а как самостоятельный системообразующий компонент политики предупреждения преступности. Предлагается разработать чёткие институциональные и методологические механизмы, обеспечивающие интеграцию коммуникационной политики в стратегические рамки национальной безопасности и охраны правопорядка.

Ключевые слова: публичная коммуникация, предупреждение преступности, правосознание, поведенческое воздействие, общественное доверие, взаимодействие государства и общества.

PUBLIC COMMUNICATION AS A PREVENTIVE TOOL FOR REDUCING CRIME

SARGSYAN NAREK
Press Secretary to the Minister of Internal Affairs of the Republic of Armenia,
Head of the Public Communication and Information Department
of the Ministry of Internal Affairs

POGHOSYAN LEONARD
Chief Specialist at the Division of International Cooperation and Public Relations,
Lecturer on a Concurrent Basis at the Chair of General Humanities
and Socio-Economic Disciplines,
Rescue Service and Crisis Management Training Unit,
Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

---

Abstract. This article examines public communication as a preventive instrument in reducing crime within the framework of modern public governance. Moving beyond the traditional understanding of communication as a tool for information dissemination, the study conceptualizes public communication as a strategic mechanism capable of influencing social behavior, shaping public perceptions, and strengthening normative frameworks that support law-abiding conduct.

The research is grounded in an interdisciplinary approach, integrating insights from communication theory, behavioral science, and criminology. It analyzes the key mechanisms through which public communication contributes to crime prevention, including the enhancement of legal awareness, the formation of behavioral norms, the development of public trust in state institutions, and the effective communication of risks. Particular attention is paid to the role of targeted messaging, media engagement, and digital communication platforms in shaping individual and collective behavior.

The article also explores international practices, highlighting how strategic communication has been successfully employed in various countries as part of broader crime prevention policies. These cases demonstrate that systematic, transparent, and audience-oriented communication can significantly contribute to reducing crime rates and fostering cooperative relationships between citizens and law enforcement bodies.

In the context of the Republic of Armenia, the study identifies key challenges, including the lack of a unified communication strategy, insufficient institutionalization of communication practices, and limited use of behavior-oriented approaches. At the same time, it emphasizes existing opportunities for developing a more integrated and preventive communication model.

The article concludes that public communication should be recognized as an independent and system-forming component of crime prevention policy. It argues for the development of institutional, methodological, and strategic frameworks that would enable the effective integration of communication into national security and public safety policies.

Key words: public communication, crime prevention, legal awareness, behavioral influence, public trust, state–society interaction.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Bullock, K., Citizen, Community and Crime Control, Cullompton: Willan Publishing, 2010, էջ 85–110.

2. Cialdini, R. B., Crafting Normative Messages to Protect the Environment, Current Directions in Psychological Science, Vol. 12(4), 2003, էջ 105–109.

3. Habermas, J., The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge: Polity Press, 1989, էջ 1–30.

4. Livingstone, S., Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies, The Communication Review, Vol. 7(1), 2004, pp. 3–14.

5. McQuail, D., McQuail's Mass Communication Theory, London: Sage Publications, 2010, էջ 70–95.

6. Quah, J. S. T., Curbing Corruption in Singapore: The Importance of Political Will, Expert Systems and Mass Media, Asian Education and Development Studies, Vol. 4(2), 2015, pp. 188–203.

7. Tyler, T. R., Why People Obey the Law, Princeton: Princeton University Press, 2006, էջ 3–25.

8. Tyler, T. R., Why People Obey the Law, Princeton: Princeton University Press, 2006, էջ 3–25.

9. Van der Laan, P. H., Crime Prevention in the Netherlands: Policy and Practice, European Journal on Criminal Policy and Research, Vol. 19(2), 2013, էջ 121–138.

10. Welsh, B. C., Farrington, D. P., Science, Politics, and Crime Prevention: Toward a New Crime Policy, Journal of Criminal Justice, Vol. 40(2), 2012, էջ 128–133.

11. Witte, K., Allen, M., A Meta-Analysis of Fear Appeals: Implications for Effective Public Health Campaigns, Health Education & Behavior, Vol. 27(5), 2000, էջ 591–615.

12. Witte, K., Allen, M., A Meta-Analysis of Fear Appeals: Implications for Effective Public Health Campaigns, Health Education & Behavior, Vol. 27(5), 2000, էջ 591–615.

13. Հարությունյան Ա., «Հանրային կապերը պետական կառավարման համակարգում», Երևան, «Պետություն և իրավունք» գիտական հանդես, №2, 2021, էջ 45–56:

14. Մանասյան Գ., «Հանրային հաղորդակցության դերը հանրային կառավարման արդյունավետության բարձրացման գործում», Երևան, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, քաղաքականագիտություն» հանդես, №3 (36), 2022, էջ 78–89:

15. Մելքոնյան, Ա., Հանրային հաղորդակցության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», №2, 2020, էջ 45–52:

Հոդվածը գրախոսվել է 16.07.2026թ.
երկայացվել է տպագրության 27.07.2026թ.

«ՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱԿԱ ՇԱՀԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՈՎ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՏԱՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀՀ ՕՐԵՆՔՈՎ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ՝ ՕՏԱՐՎՈՂ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՄԱՑ ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՉԱՓԻ ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՏՈՒԿ ՀԱՅՑԱՅԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՍԱՄՎԵԼ
Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-11

Ամփոփագիր: Հոդվածում լուսաբանվում է «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ օտարվող սեփականության դիմաց՝ փոխհատուցման չափի վիճարկման վերաբերյալ հատուկ հայցային վարույթի գործերի դատավարական առանձնահատկությունները ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում:

Նշված ինստիտուտը ՀՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ներդրվել է 2026 թվականին և առաջին անգամ գիտական ուսումնասիրության առարկա դարձել հեղինակի կողմից ներկայացվող վերլուծության մեջ:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված՝ ՀՀ կառավարության որոշումը չկասեցնելու իրավակարգավորմանը՝ եզրահանգելով, որ փոխհատուցման չափի վերաբերյալ վեճի լուծումը չունի որևէ դերակատարում օտարման գործընթացում, մինչդեռ հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշման կատարումը, ձեռքբերողի սեփականության իրավունքի գրանցումը կամ դրանից բխող այլ գործողությունները կասեցնելու օրենսդրական պահանջի նախատեսումը կհանգեցնի տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից առաջարկվող փոխհատուցման չափի բարեխղճության՝ նկատի ունենալով վերջիններիս շահագրգռվածությունը վեճի արագ լուծման և գործողությունների կասեցման սահմանափակումն արագ վերացնելուն, որպիսի պայմաններում առաջարկվել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234.21-րդ հոդվածում կատարել փոփոխություն՝ սահմանելով հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշման կատարման, ձեռքբերողի սեփականության իրավունքի գրանցման կամ դրանից բխող այլ գործողությունները կասեցնելու դատավարական ընթացակարգ:

Բանալի բառեր: Հատուկ հայցային վարույթ, գերակա շահ, փոխհատուցման չափ, սեփականություն, օտարում:

Ներածություն

ՀՀ դատարաններում քաղաքացիական գործերի քննության հայցային վարույթն իրականացվում է քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված երկու ընթացակարգերով՝ հայցային և հատուկ հայցային: Օրենսդրական զարգացումների արդյունքում՝ հատուկ հայցային վարույթը լրացվեց նոր տեսակի քաղաքացիական գործերով 10 :

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 27.4-րդ գլուխը նվիրված է «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման չափի վիճարկման վերաբերյալ գործերին՝ որպես հատուկ հայցային վարույթի, որոնք ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրվել են միայն 2026 թվականի փետրվարի 11-ին:

Նշված օրենսդրական փոփոխության արդյունքում հստակեցվել է հանրության գերակա շահ ճանաչելու հետևանքով օտարվող սեփականության փոխհատուցման չափի վիճարկման դատավարական ընթացակարգը՝ սահմանելով գործի քննության սեղմ ժամկետներ:

Հիմնական հետազոտություն

Հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման հատուցելիության վերաբերյալ հիմնական իրավադրույթն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության[1] 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասում, ինչն ուղղակիորեն պաշտպանում է այն անձանց իրավունքները, որոնց սեփականությունը ճանաչվել է հանրության գերակա շահ:

Հատկանշական է, որ հանրության գերակա շահ ճանաչված սեփականության օտարման դիմաց փոխհատուցումը և փոխհատուցման չափն այն երաշխիքն է, որն անձանց տրված է ՀՀ օրենսդրությամբ, քանի որ սեփականատերերն իրենց կամքից անկախ հանգամանքներում զրկվում են սեփականությունից, որն օբյեկտիվ պատճառներով համարվում է գերակա շահ, որպիսի պայմաններում օտարված սեփականության դիմաց տրվող հատուցումը պետք է անհրաժեշտ և բավարար լինի համարժեք սեփականություն ձեռք բերելու համար, հետևաբար, փոխհատուցման չափի վերաբերյալ վեճերն առանձին դատավարական իրավակարգավորմամբ նախատեսելն արդարացված է և բխում է նաև միջազգային չափորոշիչներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի[2] 234.20-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման չափի վիճարկման վերաբերյալ գործերով հայցի

---

[1]Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21 /Հատուկ թողարկում:

[2] Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 09.02.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ:

առարկան կարող է լինել միայն «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով որոշված համարժեք փոխհատուցման չափի վիճարկումը: Սույն գլխով նախատեսված գործերով դատարանի քննության առարկա կարող է լինել միայն փոխհատուցման չափի համարժեքության հարցը:

Վերոգրյալ քաղաքացիադատավարական նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ օրենդրությամբ հատուկ հայցային վարույթի շրջանակներում վեճի առարկա կարող է լինել բացառապես օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման չափը, որի համարժեք լինելու կամ չլինելու հանագամանքը հաստատում է իրավասու դատարանը, ինչն ինքնանպատակ չէ, այլ ուղղված է անձանց գույքային իրավունքների պաշտպանությանը, և որը բխում է միջազգային չափորոշիչներից, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության դեմ կայացված ՄԻԵԴ մի շարք վճիռներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքի խախտումներ, որոնք հանգեցրել են կամայական և անօրինական միջամտության:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներով արձանագրվել է, որ սեփականատերերին տրամադրված փոխհատուցումը, որը ներառել է շուկայական արժեքից 15 տոկոս ավել գումար, համաչափ չի եղել, քանի որ հաշվի չեն առնվել այն վնասները, որոնք կապված են եղել (ի թիվս այլոց) այդ սեփականության՝ որպես ապրուստի միջոց հանդիսանալու հետ:

Այսպես.

Շնող և Թեղուտ գյուղերում բնակիչների գյուղատնտեսական հողերը հասարակության և պետության կարիքների համար օտարվել են հանքարդյունաբերության նպատակներով, մինչդեռ օտարվող սեփականությունը եղել է գյուղացիների եկամտի միակ աղբյուրը[3]:

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ կարող են լինել այնպիսի իրավիճակներ, երբ տվյալ անշարժ գույքի շուկայական գինն արտահայտող փոխհատուցումը՝ նույնիսկ օրենքով սահմանված լրացուցիչ տոկոսի ավելացմամբ, չհամարվի բավարար գույքից զրկելու դիմաց: Նման իրավիճակ կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ անձը զրկվում է իր եկամտի հիմնական, եթե ոչ միակ աղբյուրից, և առաջարկվող փոխհատուցումը չի համապատասխանում այդ կորստին[4]:

Եվրոպական մի շարք երկրների սեփականության օտարմանը վերաբերող ներպետական օրենսդրություններում օտարման դեպքում սեփականատերերի փոխհատուցումն իր մեջ ներառում է նաև օտարման արդյունքում պատճառված այլ

---

[3] Տե՛ս ՄԻԵԴ «Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 54769/10, 14.02.2019 թ., «Լևոն Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 4168/10, 14.03.2019թ., «Փարսադանյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 5444/10, 14.02.2019 թ., «Վարդանյանը և Հախվերդյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 4178/10, 14.02.2019 թ., «Մաշինյանը և Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի»վճիռ, թիվ 65124/09, 14.02.2019 թ., «Միեր Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ,թիվ 4413/10,14.02.2019 թ.:

[4] Տե՛ս ՄԻԵԴ «Օսմանյանը և Ամիրաղյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 71306/11, 11.10.2018 թ.:

վնասները: Օրինակ՝ Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունում փոխհատուցումը նախատեսված է այնպիսի չափով, որ հնարավորություն ընձեռի սեփականատիրոջը ձեռք բերել նույնպիսի տեսակի և որակի գույք, ինչպես նաև ներառի սեփականատիրոջ բոլոր հավելյալ ծախսերը, որոնք նա կատարել է միանման այլ գույք ձեռք բերելիս, իսկ Շվեդիայի «Օտարման մասին» օրենքը նախատեսում է որպես փոխհատուցում սեփականության շուկայական արժեքին գումարած 25 տոկոս, ինչպես նաև սեփականատիրոջը պատճառած բոլոր վնասները[5]:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ հարկ է փաստել, որ փոխհատուցման չափն առանձին դատական քննության առարկա դարձնելու հանգամանքն առանցքային գործիքակազմ է՝ սեփականատիրոջ իրավունքների երաշխավորվածությունն ապահովելու համար:

Միաժամանակ հարկ է փաստել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234.21-րդ հոդվածում ամրագրված իրավակարգավորումը չի բխում հանրության գերակա շահ ճանաչված գույքի սեփականատերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության երաշխիքից այն հիմնավորմամբ, որ գույքի օտարման գործընթացում կարծես սեփականատիրոջ կամաարտահայտությունը որևէ նշանակություն չունի, քանի որ, անկախ սեփականատիրոջ համաձայնությունից, այն ենթակա է օտարման:

Օրենսդիրը նախատեսել է ՀՀ կառավարության որոշումը չկասեցնելու իրավակարգավորում, որն ամրագրված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի[6] 234.21-րդ հոդվածով, ինչը նշանակում է, որ փոխհատուցման չափի վերաբերյալ վեճի լուծումը չունի որևէ դերակատարում օտարման գործընթացում, մինչդեռ հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշման կատարումը, ձեռքբերողի սեփականության իրավունքի գրանցումը կամ դրանից բխող այլ գործողությունները կասեցնելու օրենսդրական պահանջի նախատեսումը կհանգեցնի տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից առաջարկվող փոխհատուցման չափի բարեխղճության՝ նկատի ունենալով վերջիններիս շահագրգռվածությունը վեճի արագ լուծման և գործողությունների կասեցման սահմանափակումն արագ վերացնելուն, հետևաբար, առաջարկվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի[7] 234.21-րդ հոդվածը խմբագրել հետևյալ կերպ՝ «Հանրության գերակա շահ ճանաչելու որոշման և գույքի օտարման հետ առնչվող որևէ այլ հայց ներկայացնելը կասեցնում է հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշման կատարումը, ձեռքբերողի սեփականության իրավունքի գրանցումը կամ դրանից բխող այլ գործողությունները, հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման հիմք հանդիսացող գործունեությունը՝ մինչև դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը»:

---

[5] Տե՛ս Winrich Voss, Compulsory Purchase in Poland, Norway and Germany, 2010, Thomas Kalbro, Compensation Rights for Reduction in Property Values Due to Planning Decisions in Sweden, Washington University Global Studies Law Review, 027 (2007).

[6] Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 09.02.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018թ:

[7] Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 09.02.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ:

Միաժամանակ հարկ է արձանագրել, որ նման իրավակարգավորումը ողջամտորեն չի հանգեցնի բացասական կամ անդառնալի հետևանքների՝ նկատի ունենալով ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված հատուկ հայցային վարույթի քննարկվող տեսակի դատավարական սեղմ ժամկետները:

Անդրադառնալով նշված հատուկ հայցային վարույթի հաջորդ դատավարական առանձնահատկությանը՝ հարկ է նշել, որ նույն օրենքի 234.19-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորմամբ նախատեսվել է, որ փորձագետ կարող է ներգրավվել միայն «Գնահատման գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով որպես գնահատող հանդես գալու իրավունք ունեցող անձը՝ բացառությամբ օտարվող արժեթղթերի, որոնց դեպքում որպես փորձագետ կարող է ներգրավվել միայն «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ անկախ գնահատողը, սակայն ՀՀ օրենսդրությամբ չի հստակեցվել փորձաքննություն նշանակելու դատավարական ընթացակարգը, մասնավորապես, սույն քաղաքացիական գործերով փորձաքննություն նշանակվում է հայցվորի միջնորդության հիման վրա, թե դատարանի նախաձեռնությամբ, որպիսի պայմաններում առաջարկվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը լրացնել այն բովանդակությամբ, որ իրավասու դատարանին վերապահվի պարտականություն իր նախաձեռնությամբ նշանակել փորձաքննություն՝ միաժամանակ որոշմամբ սահմանելով փորձաքննության կատարման ժամկետը, ինչը կկանխի փորձաքննության ձգձգման հետևանքով դատավարական ժամկետների ձգձգումը և արդար դատաքննության իրավունքի իրացման առնչությամբ կդառնա արդյունավետ երաշխիք դատավարության բոլոր կողմերի համար:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ կարող ենք եզրահանգել, որ «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ օտարվող սեփականության դիմաց որպես հատուկ հայցային վարույթի ներդրումը ՀՀ իրավական համակարգ ունի էական նշանակություն և ուղղված է հանրության գերակա շահ ճանաչված գույքի սեփականատերերի իրավունքների և օրինական շահերի նվազագույն պաշտպանությանը:

Առաջարկվել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234.21-րդ հոդվածի խմբագրման արդյունքում հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշման կատարումը, ձեռքբերողի սեփականության իրավունքի գրանցումը կամ դրանից բխող այլ գործողությունները կասեցնելու դատավարական ընթացակարգ, ինչը լրացուցիչ երաշխիք կլինի սեփականատերերի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու համար:

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛ ОСОБОГО ИСКОВОГО ПРОИЗВОДСТВА ОБ ОСПАРИВАНИИ РАЗМЕРА КОМПЕНСАЦИИ ЗА ОТЧУЖДЕННОЕ ИМУЩЕСТВО ПО ЗАКОНУ РА «ОБ ОТЧУЖДЕНИИ ИМУЩЕСТВА В ЦЕЛЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИОРИТЕТНЫХ ИНТЕРЕСОВ ОБЩЕСТВА» В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ РА

ПЕТРОСЯН САМИНЕ
Соискатель кафедры гражданского и
гражданско-процессуального права
Российско-Армянского (Славянского) Университета

Аннотация. В статье освещаются процессуальные особенности специального искового производства по оспариванию размера компенсации за отчуждаемое имущество, установленной законом Республики Армения «Об отчуждении имущества в целях обеспечения приоритетных общественных интересов» в гражданском судопроизводстве РА.

Указанный институт был введен в Гражданский процессуальный кодекс РА в 2026 году и впервые стал предметом научного исследования в анализе, представленном автором.

В статье говорится о закрепленном в Гражданском процессуальном кодексе РА правовом регулировании решения правительства РА не приостанавливать действие решения, заключив, что разрешение спора о размере компенсации не играет никакой роли в процессе отчуждения, в то время как выполнение решения правительства о признании приоритетного общественного интереса, предусмотрение законодательного требования о приостановлении регистрации права собственности приобретателя или вытекающих из нее других действий приведет к добросовестности размера компенсации, предлагаемой хозяйствующими субъектами, с учетом заинтересованности последних в быстром разрешении спора и быстрой отмене ограничения на приостановление действий. При таких условиях было предложено внести изменение в статью 234.21 Гражданского процессуального кодекса РА, определяющее выполнение решения правительства о признании приоритетного общественного интереса, регистрации права собственности приобретателя или приостановления других действий, вытекающих из этого.

Ключевые слова: конкретное исковое производство, преимущественная выгода, размер компенсации, собственность, отчуждение

PROCEDURAL FEATURES OF SPECIAL CLAIM PROCEEDINGS CONCERNING DISPUTES OVER THE AMOUNT OF COMPENSATION FOR ALIENATED PROPERTY UNDER THE LAW OF THE REPUBLIC OF ARMENIA "ON ALIENATION OF PROPERTY FOR THE PURPOSE OF ENSURING THE OVERRIDING PUBLIC INTEREST"

PETROSYAN SAMINE
Applicant at the Chair of Civil Law and Civil Procedure Law,
Russian-Armenian (Slavonic) University

Abstract. The article examines the procedural features of special claim proceedings concerning disputes over the amount of compensation for property subject to alienation under the Law of the Republic of Armenia "On Alienation of Property for the Purpose of Ensuring the Overriding Public Interest," under the civil procedure of the Republic of Armenia.

This legal institution was introduced into the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia in 2026, and the present article constitutes its first scientific research.

The article covers the legal framework established by the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia, under which the Government's decision is not subject to suspension. The article concludes that the resolution of disputes concerning the amount of compensation has no bearing on the alienation process itself. At the same time, establishing a statutory requirement to suspend the implementation of the Government's decision recognizing the overriding public interest, the registration of the acquirer's ownership right, or other actions arising therefrom would encourage business entities to offer compensation in good faith, given their interest in the rapid resolution of disputes and the swift lifting of restrictions on such actions.

In light of these considerations, the article proposes amending Article 234.21 of the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia to establish a procedural mechanism for suspending the implementation of the Government's decision recognizing the overriding public interest, the registration of the acquirer's ownership right, or other actions arising therefrom.

Key words: special claim proceedings, overriding public interest, amount of compensation, property, alienation.

Օգտագործված գրականության ցանկ.

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.:
2. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 09.02.2018թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018թ:
3. ՄԻԵԴ «Ռամազ յանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 54769/10, 14.02.2019թ.:
4. ՄԻԵԴ «Լևոն Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 4168/10, 14.03.2019թ.:
5. ՄԻԵԴ «Փարսադանյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 5444/10, 14.02.2019թ.:
6. ՄԻԵԴ «Վարդանյանը և Հախվերդյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 4178/10, 14.02.2019 թ.:
7. ՄԻԵԴ «Մաշինյանը և Ռամազ յանն ընդդեմ Հայաստանի»վճիռ, թիվ 65124/09, 14.02.2019թ.:
8. ՄԻԵԴ «Միեր Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ,թիվ 4413/10,14.02.2019 թ.:
9. ՄԻԵԴ «Օսմանյանը և Ամիրաղ յանն ընդդեմ Հայաստանի» վճիռ, թիվ 71306/11, 11.10.2018 թ.:
10. Ա. Դավթյան, Քաղաքացիական դատավարություն, արդի հիմնախնդիրներն ու զարգացման ուղիները, Երևան, 2024թ.:
11. Карпова А.А., Процессуальные особенности рассмотрения дел о признании сделок недействительными и применении последствий недействительности сделок в цивилистическом процессе, М. 2024.
12. Winrich Voss, Compulsory Purchase in Poland, Norway and Germany, 2010.
13. Thomas Kalbro, Compensation Rights for Reduction in Property Values Due to Planning Decisions in Sweden, Washington University Global Studies Law Review, 027 (2007).

Հոդվածը գրախոսվել է 15.06.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 19.06.2026թ.

«ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱՀԵՏԵՎԱՆՔԱՅԻՆ ԿԱՊ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ՈՒ ԴՐԱ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԱՇՈՏ ՊՈՂՈՍՅԱՆ
Փաստաբան, Բոննի համալսարանի ասպիրանտ
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-12

Ներածություն.

Սահմանադրական դատարանի հետ առնչվող իրավաբանները հաճախ են բախվում Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումով գործի քննությունը մերժելուն, ինչը Սահմանադրական դատարանը շատ դեպքերում հիմնավորում է հետևյալ արտահայտությամբ.

*«Միաժամանակ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումներին ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջը, համաձայն որի, ի թիվս այլնի, դիմողը պետք է փորձի բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորել, թե իր սահմանադրական որ իրավունքներն են խախտվել, և ինչ **անմիջական պատճառահետևանքային կապ է առկա վիճարկվող օրինադրույթի և իր իրավունքների խախտման փաստի միջև, չի կարող պահպանված համարվել բոլոր այն դեպքերում, երբ դիմողը պարզապես հղում է կատարում Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված որևէ հիմնական իրավունքի՝ առանց ներկայացնելու պատճառահետևանքային կապը վիճարկվող օրինադրույթների և ենթադրյալ խախտման փաստի միջև բավարար հիմնավորումներ:** Ուստի՝ այն հանգամանքով պայմանավորված, որ վերոնշյալ պահանջները սույն դիմումում պահպանված չեն, Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ սույն դիմումը վերոնշյալ հիմնավորումներով **ակնհայտ անհիմն է:**»*[1] (մզեցումներն ըստ Սահմանադրական դատարանի):

Սույն վերլուծության առջև դրված խնդիրն է բացահայտել «անմիջական պատճառահետևանքային կապ» բառակապակցության բովանդակությունը, որի շրջանակներում պետք է մասամբ անդրադարձ կատարվի նաև Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումի թույլատրելիության ու հիմնավորվածության չափանիշներին: Արդյունքում ցույց կտրվի, որ նորմատիվ մակարդակում «պատճառահետևանքային կապ»[2] հասկացությունը տեղ չունի և կառաջարկվի անհատական դիմումի թույլատրելիության վերաբերելի, ավելի կիրառական ու դոգմատիկ առումով համոզիչ մոտեցում:

---

[1] Տե՛ս օրինակ՝ Սահմանադրական դատարանի 12.07.2022 թ. ՍԴԱՈ – 125 աշխատակարգային որոշումը: Այս չափանիշն առաջին անգամ սահմանվել է ՍԴՈ – 839 որոշմամբ, որին առանձին անդրադարձ կկատարվի ստորև՝ բաժին II.:

[2] «Նորմատիվային մակարդակում պատճառահետևանքային կապ» ասելով նկատի ունենք երկու կամ ավելի նորմերի միջև (օրինակ՝ Սահմանադրություն, սահմանադրական օրենք, օրենք, ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտ) պատճառահետևանքային կապը [որի գոյությունը սույն հոդվածում, սկզբունքորեն, հերքվում է]:

Հիմնական հետազոտություն.

«Անմիջական պատճառահետևանքային կապ» հասկացությունը

Նախևառաջ փորձենք հասկանալ, թե ինչ իմաստ ունեն «պատճառահետևանքային կապ» և «անմիջական» եզրույթները: «Պատճառահետևանքային» եզրույթը՝ որպես ածական, ըստ Է. Աղայանի, արտահայտում է «Պատճառի և հետևանքի փոխադարձ կապ՝ պայմանավորվածություն ցույց տվող՝ արտահայտող» [1, էջ 1192] իմաստը: Այս առումով, երբ Սահմանադրական դատարանը խոսում է «օրինադրույթի հակասահմանադրականության և հիմնական իրավունքի խախտման ենթադրյալ փաստի միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապի» մասին, առաջին հայացքից կարող ենք ենթադրել, որ Սահմանադրական դատարանը նկատի ունի այն հանգամանքը, որ օրենքի հակասահմանադրականությունը *պատճառ է* անձի հիմնական իրավունքի խախտման՝ որպես *հետևանքի* համար: Այսինքն՝ եթե անձի հիմնական իրավունքը խախտվել է (հետևանքը վրա է հասել) ոչ թե օրենքի հակասահմանադրականության պատճառով (պատճառ), այլ ուրիշ հանգամանքներով (պատճառներով) պայմանավորված, ապա Սահմանադրական դատարանն անհատական դիմումով գործի քննությունը կմերժի՝ դիմումի ակնհայտ անհիմն լինելու պատճառով: Այդ դեպքում օրենքի հակասահմանադրականությունն «անմիջական» պատճառ չի լինի հիմնական իրավունքի խախտման (հետևանքի) համար: «Անմիջական» տերմինը, ըստ Է. Աղայանի, արտահայտում է «առանց միջնորդավորության, ուղղակի» իմաստը [1, էջ 72]:

Առաջին հայացքից տրամաբանական թվացող այս մոտեցումը, սակայն, առաջ է բերում որոշ խնդիրներ և, ինչպես ցույց կտրվի ստորև, պրակտիկայում կարող է հանգեցնել նրան, որ Սահմանադրական դատարանը գործերը քննի ոչ թե Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով կանխորոշված թույլատրելիության չափանիշների հիման վրա, այլ ըստ ցանկության: Հաշվի առնելով, որ Սահմանադրական դատարանը պահանջում է նաև *անմիջական* պատճառահետևանքային կապի առկայություն, ինչպես նաև՝ պատճառահետևանքային կապի առկայության բավարար չափով իրավաբանորեն հիմնավորում դիմող կողմից, խնդիրն ավելի է սրվում:

Մինչև (սահմանադրական) դատավարության իրավունքում «(անմիջական) պատճառահետևանքային կապ» հասկացությանն անդրադառնալն արդարացված կլինի հակիրճ անդրադարձ կատարել այդ հասկացության՝ փիլիսոփայության, ֆիզիկայի ոլորտներում և այնուհետ իրավունքի տարբեր այլ ճյուղերում գործածությանը և դրա սահմանմանը, որին կհաջորդի սահմանադրական իրավունքում դրա կիրառելիության նպատակահարմարության հարցի քննարկումը: Այս մոտեցման արդարացվածությունն այն է, որ, ըստ էության, պատճառահետևանքային կապի մասին խոսել են դեռևս հին հունական փիլիսոփայությունում, այնուհետ՝ դասական ֆիզիկայում, ինչպես նաև՝ իրավագիտությունում: Ուստի որոշակի պատմական-խրոնոլոգիական մոտեցումը թեմայի ըմբռնման համար իմաստալից կլինի:

Պատճառահետևանքային կապը փիլիսոփայությունում

Արիստոտելը պնդում է, որ ինչ-որ բան հասկանալ մենք ի վիճակի ենք միայն այն դեպքում, երբ հասկանում ենք դրա «պատճառը». «մենք չենք պնդում, որ ինչ-որ բան գիտենք, քանի դեռ չենք հասկացել դրա ինչուն»:[3] Նա տարբերակում է «պատճառի» չորս տեսակ.[4] նյութական պատճառ (causa materialis), ձևական պատճառ (causa formalis), ազդեցության պատճառ (causa efficiens) և նպատակի պատճառ (causa finalis): «Նյութական պատճառ» ասելով Արիստոտելը հասկանում է արդեն իսկ գոյություն ունեցող նյութը՝ որպես նոր ստեղծվող իրի *պատճառ* (օրինակ՝ կավը՝ պատկերասյունի համար, արծաթը՝ գավաթի համար):[5] «Ձևական պատճառի» ներքո Արիստոտելը հասկանում է իրի էությունը, որը պատասխանում է «ինչը» հարցին:[6] Այլ կերպ ասած՝ ի՞նչն է իրը դարձնում այնպիսին, ինչպիսին որ այն կա, և ինչո՞վ է այն տարբերվում այլ իրերից: Որպես օրինակ՝ Արիստոտելը նշում է 2 և 3 թվերի հարաբերակցությունն օկտավաների համար:[7] Կարելի է ավելի պարզ օրինակ բերել բրոնզե մարդու կերպարանքով արձանի վերաբերյալ: Դրա նյութական պատճառը բրոնզն է, իսկ ձևի պատճառը՝ մարդը, որի կերպարանքով վարպետն ստեղծել է արձանը: Արձանն իր այդ «ձևական պատճառով» է տարբերվում այլ բրոնզե բեկորներից:

Ազդեցության պատճառն այն է, ինչն առաջինն է ազդում իրի վրա, օրինակ՝ արձանի համար «ազդեցության պատճառ» է քանդակագործը, ով քանդակում է արձանը: Նպատակի պատճառը հե՛նց այն նպատակի մեջ է, որի համար տեղի է ունենում ինչ-որ բան: Օրինակ՝ երբ անձը զբոսնում է, մենք հարցնում ենք՝ ինչի՞ համար, որին նա կարող է պատասխանել՝ առողջության: Այսինքն՝ զբոսանքը (նպատակային) պատճառ է առողջության համար:[8]

Նախասոկրատեսյան փիլիսոփաներից Հերակլիտի հետևյալ պնդումը Հանս Քելզենին հիմք է տվել ենթադրելու, որ այն պատճառահետևանքային կապի օրենքի առաջին ձևակերպումներից մեկն է [13, էջ 328].

«Եթե արևը չպահպանի իր համար կանխորոշված ուղղությունը, ապա Էրինիաները՝ արդարության օգնականների օգնականները, նրան ճիշտ ուղի կվերադարձնեն»:[9]

Ըստ Քելզենի՝ պատճառահետևանքային կապի վերաբերյալ այս նախադասությունը, սակայն, նկարագրում է ոչ թե բնագիտական իմաստով անհրաժեշտություն, այլ իրավական իմաստով այն, որ եթե արևը դուրս գա սահմանված ուղեծրից (խախտի

---

[3] Aristoteles, Physik, 2. Buch, 3. Capitel. Գիրքն ամբողջությամբ կարելի է կարդալ՝ բացելով հետևյալ հղումը http://www.zeno.org/Philosophie/M/Aristoteles/Physik/2.+Buch/3.+Capitel (վերջին մուտք՝ 29.05.2024թ.)

[4] Aristoteles, Physik, 2. Buch, 3. Capitel.

[5] Օրինակները՝ ըստ Արիստոտելի, տե՛ս Aristoteles, Physik, 2. Buch, 3. Capitel.

[6] Տե՛ս նույն տեղում:

[7] Տե՛ս նույն տեղում:

[8] Օրինակը՝ ըստ Արիստոտելի, տե՛ս Aristoteles, Physik, 2. Buch, 3. Capitel.

[9] Այս մեջբերումը վերցվել է Հանս Քելզենի Kausalität und Zurechnung, in: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, հոդվածից: Այլ աղբյուրում, մասնավորապես՝ *Gammelli Marciano Laura-ի* „Die Vorsokratiker. Band 1: Thales, Anaximander, Anaximenes, Pythagoras und die pythagoreer, Xenophanes, Heraklit“ աշխատանքում, Հերակլիտի համապատասխան պնդումն ունի հետևյալ շարադրանքը. «Արևն իր չափերը չի անցնի, այլապես Էրինիաները՝ արդարության [հեղ. իրավունքի] օգնականները, կգտնեն նրան», տե՛ս նույն աշխատանքում, էջ 315:

օրենքը), ապա Էրինիաները նրան կբռնեն ու կարգի կբերեն [13, էջ 241-242]:

Էմանուել Կանտը պնդում է, որ մեր գիտակցությունը կարողանում է զուտ ժամանակի մեջ որոշել մի իրադարձության նախորդելը կամ հաջորդելը մեկ այլ իրադարձությանը [12, էջ 241-242]: Եթե դիտարկենք չոր և թաց փողոցները, ապա առանձին-առանձին վերցրած՝ մենք չենք կարող միանշանակ պնդել, թե որ վիճակն է նախորդել կամ հաջորդել մյուսին: Որպեսզի մենք կարողանանք հասկանալ այս երկու վիճակների հաջորդականությունը ժամանակի մեջ, մեզ անհրաժեշտ է պարզել, թե որ իրավիճակն է անհրաժեշտաբար նախորդել մյուսին:[10]

Այսպիսով՝ պատճառահետևանքային կապի սկզբունքի միջոցով է միայն հնարավոր հասկանալ այդ երկու իրավիճակների փոխհարաբերակցությունը և, առհասարակ, մի իրավիճակից մյուս իրավիճակի փոփոխությունը:[11]

Դեվիդ Հյումը պատճառահետևանքային կապը սահմանում է որպես *«իր, որին հաջորդում է այլ իր, ընդ որում՝ բոլոր իրերին, որոնք առաջինին նման են, հաջորդում են իրեր, որոնք նման են երկրորդին, կամ եթե առաջինը գոյություն չունենար, երկրորդը երբևէ ի հայտ չէր գա»*[12] *[10, էջ 87]:* Հյումը պնդում է, որ ռացիոնալ կերպով առհասարակ հնարավոր չէ հիմնավորել որևէ պատճառահետևանքային կապի առկայություն, քանի որ պատճառահետևանքային կապի գոյությունը **պայմանավորված է զուտ մեր (կյանքի) փորձով** [10, էջ 116]:

Վերոնշյալը Հյումը հիմնավորում է հետևյալով.

«Մենք ասում ենք, օրինակ, որ լարի այսպիսի տատանումը պատճառ է այս տոնի առաջացման համար: Բայց ի՞նչ նկատի ունենք այս պնդմամբ: Կա՛մ դրանով մենք նկատի ունենք, որ հե՛նց այդ տատանմանը հաջորդում է այդ տոնը, ու որ բոլոր նման տատանումներին հաջորդել են նման տոներ, կա՛մ էլ նկատի ունենք, որ այս տատանմանը հաջորդում է այս տոնը, և որ առաջինի [տատանման] ի հայտ գալու պես մարդու միտքն առաջ է ընկնում ու ուղղակիորեն պատկերացում կազմում երկրորդի [տոնի] մասին [10, էջ 88]»:

Այս օրինակով Հյումը փորձում է ցույց տալ, որ պատճառի և հետևանքի (ազդեցության) վերաբերյալ պատկերացումները հիմնված են զուտ էմպիրիկ փորձի վրա, բայց այն (պատճառահետևանքային կապը), ըստ էության, հնարավոր չէ ռացիոնալ կերպով, զուտ տրամաբանորեն բացատրել: Այն, որ անցյալում տեղի ունեցած մի իրադարձության միշտ հաջորդել է որոշակի այլ իրադարձություն, տրամաբանության կանոնների շրջանակներում դեռ մեզ թույլ չի տալիս ենթադրել, որ ապագայում

---

[10] Նույն աշխատանքում (B 234):

[11] Մոտավոր այս իմաստով է Կանտի՝ պատճառահետևանքային կապի սկզբունքն ամփոփում է Otfired Höffe-ն, Immanuel Kant, 8. Auflage 2014, էջ 134:

[12] Տե՛ս David Hume, Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand, Felix Meiner Verlag Hamburg, 2., korrigierte Auflage, էջ 87; Համեմատել նաև անգլերեն տեքստը՝ Tom L. Beauchamp, David Fate Norton, M. A. Stewart (General Editors): David Hume, A Treatise of Human Nature, Volume 1,The Clarendon Edition of the Works of David Hume, Oxford 2006, էջ 114 (կողակետ 31). *"An object precedent and contiguous to another, and where all the objects resembling the former are placed in like relations of precedency and contiguity to those objects, that resemble the latter."*

ևս նման իրադարձությանն *անհրաժեշտաբար* կհաջորդի այդպիսի իրադարձություն:

Ըստ էության, Հյումը առհասարակ կասկածի տակ է դնում պատճառահետևանքային կապի առկայության ռացիոնալ հիմնավորումը, որը, կարելի է ասել, ժամանակակից քվանտային ֆիզիկայում հաստատվել է:

Պատճառահետևանքային կապը քվանտային ֆիզիկայում

Ինչպես տեսանք վերոգրյալում, պատճառահետևանքային կապի սկզբունքը ենթադրում է, որ մի վիճակին անհրաժեշտաբար նախորդել է մեկ այլ վիճակ, որից առաջացել է երկրորդը: Այլ կերպ ասած՝ եթե առկա է x վիճակը, դրան անհրաժեշտաբար հաջորդելու է y վիճակը: Այդ «անհրաժեշտությունը» հե՛նց պատճառահետևանքային կապ կոչվածն է: Այս կոնցեպտը համահունչ է դասական ֆիզիկայի մոտեցումներին:

Վերը նկարագրված իրավիճակը կտրուկ փոխվում է քվանտային ֆիզիկայում, որով առավելապես բացատրվում են (ի տարբերություն դասական ֆիզիկայի, որը գործ ունի մակրո[13] աշխարհի հետ) միկրո[14] աշխարհի երևույթները: Ժամանակակից քվանտային ֆիզիկան բացահայտել է, որ որևէ ֆիզիկական մեծություն չափելիս մենք չենք կարող կանխատեսել ստացվող արդյունքը, այլ առավելագույնը մենք կարող ենք խոսել, թե ինչ *հավանականությամբ* ինչ արժեքներ են ստացվում [7, էջ 15-16]: Նշվածի կոնտեքստում հետաքրքրաշարժ է, որ միկրոմասնիկի *վիճակը* հստակ ֆիզիկական արժեքներ ունեցող վիճակների վերադրումն է («superposition») [18, էջ 300]: Այսինքն՝ քվանտային ֆիզիկայում մասնիկը կարող է **միաժամանակ** գտնվել տարբեր վիճակներում: Նման պայմաններում անմիջական պատճառահետևանքային կապի առկայության մասին խոսելը ճիշտ չէ: Ֆիզիկական վիճակի իմացությունը չի կանխորոշում ֆիզիկական մեծության չափման արդյունքը: Ստացվում է, որ քվանտային ֆիզիկայի աշխարհում մեզ դասական ֆիզիկայից հայտնի պատճառահետևանքային կապի սկզբունքը չի գործում: Ըստ այդմ՝ քվանտային ֆիզիկայում խոսքն այլևս ոչ թե դասական իմաստով պատճառահետևանքային կապերի մասին է, այլ՝ հավանականությունների [17, էջ 290]:

20-րդ դարի սկզբների այս բացահայտումը, կարելի է ասել, գլխիվայր շրջել է նաև փիլիսոփայության շրջանակներում քննարկվող «պատճառահետևանքային կապի» սկզբունքը, քանի որ եթե մինչ այդ բոլորի պատկերացումներում հստակ էր, որ եթե կա հետևանք, կա նաև պատճառը և՝ հակառակը, ապա այժմ այլևս հնարավոր չէ նման պնդում անել: Սա ամենևին չի նշանակում, որ մակրո աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունները հնարավոր չէ բացատրել պատճառահետևանքային կապի կոնցեպտով, բայց մյուս կողմից պետք է նկատի ունենալ, որ այն այլևս բացարձակ չէ, և առնվազն միկրո մակարդակում, որը մակրո մակարդակի մաս է կազմում, այս սկզբունքն այլևս չի գործում:

---

[13] «Մակրո» ասելիս նկատի ունենք խոշոր առարկաների՝ մեծությունների հետ կապված (համեմատի՝ Է. Աղայան, «Արդի հայերենի բացատրական բառարան», էջ 956, Երևան 1976):

[14] «Միկրո» ասելիս, ի հակադրություն «մակրո» եզրույթի, նկատի ունենք շատ փոքր մեծություններ, օրինակ՝ էլեկտրոններ:

«Պատճառահետևանքային կապի» սահմանումն իրավունքի տարբեր ճյուղերում

ա. Քրեական իրավունք

Իրավագիտության մեջ ավելի տարածված է պատճառահետևանքային կապի մասին խոսել քրեական և քաղաքացիական իրավունքում: Քրեական իրավունքի շրջանակներում, որպես կանոն, քննարկվում է ակտիվ գործողության ու վրա հասած հետևանքի միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը կամ բացակայությունը: Քրեական իրավունքի շրջանակներում քննարկվում են պատճառահետևանքային կապի՝ համապատասխանության տեսությունը («condition-sine-qua-non» = պայման, առանց որի), ադեկվատության տեսությունը,[15] կարևորության տեսությունը[16] [20, էջ 475-476, կողակետ 43] և օրինաչափ պայմանի ուսմունքը[17] [6, էջ 77, կողակետ 226, 221]:

Համապատասխանության տեսությունը սահմանում է, որ հանցակազմի համար նշանակություն ունեցող ցանկացած գործողություն վրա հասած արդյունքի համար պատճառական է, եթե առանց այդ գործողության կատարման (պայման) արդյունքը վրա չէր հասնի [5, էջ 19 (մասնավորապես՝ էջ 20)]: Ըստ այդմ՝ եթե Ա.-ն կրակում է Բ.-ի վրա, և վերջինս մահանում է կրակոցից, ապա միանշանակ կարելի է պնդել, որի Ա.-ի կրակոցի (պայման) և Բ.-ի մահվան (արդյունք) միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ: Վերացական ասած՝ համապատասխանության տեսության շրջանակներում արդյունքի համար պատճառական է ցանկացած պայման, առանց որի հնարավոր չէր լինի, որ այդ կոնկրետ արդյունքը վրա հասներ [6, էջ 78, կողակետ 222]:

Հաշվի առնելով, որ վերոգրյալ բոլոր տեսությունները քննարկվում են քրեական իրավունքում, այստեղ նպատակահարմար չենք գտնում անդրադարձ կատարել բոլոր տեսություններին առանձին ու մանրամասն կերպով: Սույն վերլուծության շրջանակներում առանցքային է, սակայն, այն փաստի արձանագրումը, որ վերոգրյալ բոլոր տեսություններն առաջադրվում են, որպեսզի հնարավոր լինի պարզել՝ *արդյո՞ք **իրական աշխարհում** կատարված գործողությունը/ցուցաբերված անգործությունը գտնվում է պատճառահետևանքային կապի մեջ վրա հասած արդյունքի հետ, թե՝ ոչ:* Այսինքն՝ պատճառահետևանքային կապ հասկացությունը քրեական իրավունքում կիրառվում է, որպեսզի բացահայտվի մակրո աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունների միջև փոխադարձ կապը:

---

[15] Այս տեսությունը ենթադրում է, որ ոչ բոլոր գործողություններն են պատճառական արդյունքի համար, այլ միայն նրանք, որոնց պարագայում որոշակի իրատեսական հավանականություն կա, որ արդյունքը վրա կհասնի. Տե՛ս *Rudolf Rengier*, Strafrecht Allgemeiner Teil, 14. Auflage 2022, էջ 76-77, կողակետ 9 (օրինակ՝ եթե Ա.-ն Բ.-ին համոզում է զբոսնել անտառում՝ հույսով, որ կայծակը կհարվածի և կսպանի Բ.-ին, ապա նույնիսկ հենց այդ սցենարը տեղի ունենալու դեպքում ադեկվատության տեսությունը կբացառի պատճառահետևանքային կապը, քանի որ իրատեսական հավանականություն առկա չէ, որ անձը անտառում զբոսնելիս կշանթահարվի):

[16] Այս տեսությունը, որն ըստ էության լուծում է արարքի վերագրելի լինելու խնդիրը, ի լրում ադեկվատության տեսության, պահանջում է, որպեսզի ամեն հանցակազմ լույսի ներքո դիտարկվի կոնկրետ գործողությունը, և միայն դրա նպատակային մեկնաբանության միջոցով պարզվի, որքանով էր կարևոր գործողությունը հանցակազմի իրականացման համար:

[17] Այս տեսությունը ելնում է այն գաղափարից, որ գործողության և արդյունքի միջև պետք է բնագիտական կանոններին համահունչ որոշակի օրինաչափ կապ առկա լինի: Պայմանը և հետևանքը պետք է, ըստ այս տեսության, անհրաժեշտաբար միմյանց կապակցված լինեն:

բ. Քաղաքացիական իրավունք

Քաղաքացիական իրավունքում ևս պարբերաբար կիրառվում է պատճառահետևանքային կապի ինստիտուտը՝ հատկապես դելիտկային իրավունքում, որտեղ անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք գործողության/անգործության (պայման) և հասցված վնասի (արդյունքի) միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ, թե՝ ոչ: Այստեղ ևս կիրառվում են տարբեր տեսություններ, որոնց միջոցով փորձ է արվում սահմանել պատճառահետևանքային կապ հասկացությունը, բայց միաժամանակ նաև՝ սահմանափակել այն: Սույն վերլուծության շրջանակներում կրկին կարևոր են ոչ թե առանձին տեսությունները և դրանց դրական կամ բացասական կողմերը, այլ այն, որ քաղաքացիական իրավունքում ևս խոսքը *մակրո աշխարհում* տեղի ունեցող փաստական հանգամանքների մասին է, որոնց հարաբերակցությունը պետք է պարզել:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ թե՛ քրեական, թե՛ քաղաքացիական իրավունքում պատճառահետևանքային կապի մասին խոսելիս մենք պատկերացնում ենք իրական աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունների միջև փոխադարձ կապը:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ կարելի է արդեն անդրադարձ կատարել «նորմատիվ մակարդակում» պատճառահետևանքային կապին, որն ինքնին խնդրահարույց է և, ինչպես ցույց կտրվի ստորև, ավելորդ մտախաղ է ու հանգեցնում է բացասական հետևանքների՝ հատկապես Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումի թույլատրելիությունն ստուգելիս:

Պատճառահետևանքային կապը նորմատիվ մակարդակում

Ինչպես ցույց տրվեց վերոգրյալում, թե՛ փիլիսոփայությունում, թե՛ ֆիզիկայում և թե՛ իրավունքի որոշ ճյուղերում երբ խոսվում է պատճառահետևանքային կապերի մասին, նկատի է առնվում մակրո աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունների միջև փոխադարձ կապը: Նշվածի լույսի ներքո հարց է առաջանում՝ որքանո՞վ է մակրո աշխարհի ֆենոմենների միջև կապը բնութագրող այս կոնցեպցիան կիրառելի նորմատիվ մակարդակում, օրինակ՝ օրենքի և Սահմանադրության հարաբերակցության շրջանակներում:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը դեռևս 2009 թվականի նոյեմբերի 24-ի իր ՍԴՈ-839 որոշմամբ, հղում կատարելով այն ժամանակ գործող «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 4-րդ մասին, որպես անհատական դիմումով գործի թույլատրելիության չափանիշ սահմանել է, որ « ... դիմողը պետք է փորձի բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորել, թե իր սահմանադրական որ իրավունքներն են խախտվել և ինչ **անմիջական պատճառահետևանքային կապ** է առկա վիճարկվող օրինադրույթի և իր իրավունքների խախտման փաստի միջև»[18] (ընդգծումը՝ հեղինակային):

---

[18] Հատկանշական է, որ այդ գործի շրջանակներում, ըստ էության, Սահմանադրական դատարանը կարճել է գործի վարույթը, քանի որ գտել է, որ դիմողը վիճարկում է ոչ թե օրենքի սահմանադրականությունը, այլ՝ վարչական ակտի: Միաժամանակ, սակայն, Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարել ընդգծել, որ թե՛ վարչական մարմինը, թե՛ դատական ատյանները սխալ են գործել, երբ ելել են նրանից, որ վստահության իրավունքը ծագել է վարչական ակտից, այլ ոչ թե դատական ակտից:

Վերոնշյալ որոշումն աչքի է ընկնում նրանով, որ Սահմանադրական դատարանն անհատական դիմումը վարույթ է ընդունել և անցել դատաքննության, բայց վերջինիս ժամանակ բացահայտել է, որ բավարար չափով իրավաբանորեն չի հիմնավորվել անմիջական պատճառահետևանքային կապը վիճարկվող օրինադրույթի և հիմնական իրավունքի խախտման փաստի միջև:

Դատավարական իրավունքի տեսանկյունից նման գործելաոճը համոզիչ չէ, քանի որ ստացվում է, որ Սահմանադրական դատարանն ընդունում է, որ իր դատական կազմը սխալ է գործել, երբ անհատական դիմումով գործն ընդունել է վարույթ: Թեև Սահմանադրական դատարանն իրավասու է դատաքննության ցանկացած փուլում կարճելու գործը, **եթե ի հայտ են եկել *նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ***, բայց տվյալ դեպքում նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքների ի հայտ գալու մասին խոսելը բացառվում է: Ասվածը փորձենք ավելի մանրամասն հիմնավորել ստորև.

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝

«1. Սահմանադրական դատարանը կարճում է գործի վարույթը՝

գործի քննության ցանկացած փուլում, եթե բացահայտվել են սույն օրենքի 29-րդ հոդվածով նախատեսված՝ գործի քննությունը մերժելու հիմքեր»:

Օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«1. Սահմանադրական դատարանը գործի քննությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ մերժելու մասին աշխատակարգային որոշում է ընդունում՝

1) եթե դիմումում առաջադրված հարցերը ենթակա չեն Սահմանադրական դատարանին.

2) եթե դիմողն իրավասու չէ տվյալ հարցով դիմելու Սահմանադրական դատարան.

3) եթե Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-5-րդ կետերում նշված գործերով ներկայացված որևէ դիմումում առաջադրված հարցի վերաբերյալ առկա է Սահմանադրական դատարանի որոշում.

4) եթե դիմումի առարկայի վերաբերյալ այլ դիմումի հիման վրա Սահմանադրական դատարանում իրականացվում է գործի դատաքննություն.

5) եթե վիճարկվող իրավական ակտի կամ դրույթի գործողությունը դադարել է, և այն չի կիրառվել կամ ենթակա չէ կիրառման.

6) սույն օրենքի 69-րդ հոդվածով նախատեսված այլ դեպքերում:»

Վերոնշյալ հոդվածի 1-ից 5-րդ կետերով սահմանված դեպքերը Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի վարույթը կարճելու հարցի տեսանկյունից դիտարկելիս կարող ենք արձանագրել, որ դժվար է պատկերացնել մի դեպք, երբ Սահմանադրական դատարանն անհատական դիմումով գործը վարույթ ընդունելիս ելնի, օրինակ, նրանից, որ դիմողն իրավասու է դիմել Սահմանադրական դատարան (2-րդ կետ), այնուհետ գործի դատաքննության ընթացքում «բացահայտի», որ դիմողն իրականում իրավասու չի եղել դիմելու Սահմանադրական դատարան: Նման դեպքում պետք է ելնել այն կանխավարկածից, որ կա՛մ Սահմանադրական դատարանի 3 դատավորից բաղկացած

կազմը, որը քննում է անհատական դիմումի թույլատրելիության չափանիշների առկա լինել/չլինելը, թույլ է տվել սխալ և սխալ է գնահատել դիմողի՝ Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասություն ունենալու հարցը, կա՛մ գործի դատաքննության ընթացքում Սահմանադրական դատարանը (արդեն ամբողջ կազմով) բացահայտել է *նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանք*[19] (ինչը դատավորների կազմին հայտնի չէր դիմումը վարույթ ընդունելիս), որի հիման վրա նա իրավասու կլինի կարճելու գործի վարույթը: Ուստի կարծում ենք, որ Օրենքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը («*բացահայտել է*») և 29-րդ հոդվածի 1-ին մասը մեկնաբանելիս պետք է առաջին հերթին նկատի ունենալ այն դեպքերը, երբ գործի դատաքննության ընթացքում է միայն ի հայտ գալիս այն (նոր) հանգամանքը, որի հաշվառմամբ Սահմանադրական դատարանը կկարճի գործի վարույթը:

Իսկ ինչ վերաբերում է գործի դատաքննության փուլում իրավաբանորեն բավարար չափով անմիջական պատճառահետևանքային կապը հիմնավորած չլինելու պատճառով գործի վարույթը կարճելուն (Օրենքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մաս, ի համակցում 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետին և 69-րդ հոդվածի 5-րդ մասին), ապա այն առավել անհասկանալի մոտեցում է, քանի որ պատճառահետևանքային կապ կա՛մ ի սկզբանե առկա է, կա՛մ՝ ոչ: Այն չի կարող անհատական դիմումը վարույթ ընդունելիս առկա լինել, բայց գործի դատաքննության ժամանակ՝ ոչ: Ինչ վերաբերում է «բավարար չափով իրավաբանորեն» հիմնավորելուն, ապա կրկին անհասկանալի է, թե ինչ չափանիշներով պետք է այդ հարցը գնահատվի: Կարծում ենք, որ եթե Սահմանադրական դատարանի դատավորների կազմը գտել է, որ դիմումում բավարար չափով հիմնավորվել է անմիջական պատճառահետևանքային կապը, ապա հետագայում դրան չի կարող դատարանի մնացած անդամների կողմից տրվի այլ գնահատական, ու գործը կարճվի (հատկապես հաշվի առնելով անձի՝ իրավական պետությունից բխող վստահության իրավունքը):

Վերոգրյալ խնդիրը, սակայն, էությամբ զուտ դատավարական բնույթ ունի: Էապես կարևոր նշանակություն ունի այն հարցը, թե ի վերջո ինչ է Սահմանադրական դատարանը հասկանում սույն կոնտեքստում «անմիջական պատճառահետևանքային կապ» ասելիս: Պատասխանը, ցավոք, Սահմանադրական դատարանի որևէ որոշման մեջ ապարդյուն է փնտրելը[20]: Այդ իսկ պատճառով կարծում ենք, որ արդարացված կլինի

---

[19] Օրինակ՝ Սահմանադրական դատարան դիմելիս անձը եղել է օտարերկրյա քաղաքացի, բայց դատարան է ներկայացրել ՀՀ քաղաքացու կեղծ անձնագիր, որը դատարանի կազմին հայտնի չի եղել, բայց դատաքննության ընթացքում բացահայտվել է:

[20] Սահմանադրական դատարանն իր 12 հուլիսի 2022 թվականի ՍԴԱՈ-126 որոշման մեջ փորձել է զարգացնել «պատճառահետևանքային կապ» հասկացությունը, որի շրջանակներում այն նկարագրել է հետևյալ կերպ. «Այլ կերպ ասած՝ **վիճարկվող դրույթի ենթադրյալ հակասահմանադրականությունը պետք է ուղղակիորեն հանգեցնի Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված որևէ հիմնական իրավունքի և/կամ ազատության խախտման/սահմանափակման**:» (ընդգծումն ըստ Սահմանադրական դատարանի): Նշվածը, սակայն, ոչ թե *սահմանում է* «անմիջական» և «պատճառահետևանքային կապ» հասկացությունների բովանդակությունը, այլ զուտ փոխարինում է այն հոմանիշով («անմիջական» և «ուղղակի»), այդպիսով կրկին բաց թողնելով այն հարցը, թե ի վերջո ինչ պետք է դրա բովանդակության ներքո հասկանալ (տե ս նաև սույն հոդվածի 21-րդ էջը):

ցույց տալ, թե գիտության մեջ ինչ մոտեցումներ կան այսպես կոչված «նորմատիվ մակարդակում պատճառահետևանքային կապերի» վերաբերյալ, որից հետո վերջինիս լույսի ներքո կդիտարկվի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան մոտեցումն ու կքննարկվի դրա պիտանիությունը:

Պատճառահետևանքային կապն ըստ Հանս Քելզենի

Ավստրիացի նշանավոր իրավաբան Հանս Քելզենը դեռևս 1960 թվականին իր «Պատճառականություն և վերագրելիություն» [13, էջ 321-333] հոդվածում քննարկել է սոցիալական (հումանիտար) գիտություններում պատճառական կապի գոյության հիմնախնդիրը: Քելզենը ցույց է տալիս, որ նախնադարում պրիմիտիվ մարդիկ աշխարհը չեն ընկալել ժամանակակից բնագիտության կանոններով, այն է՝ պատճառի և հետևանքի հարաբերակցությամբ, այլ ընկալել են ըստ երևույթների վերագրելիության [13, էջ 325]: Ըստ Քելզենի՝

«Երբ մի իրադարձություն է տեղի ունենում, որը նախնադարյան մարդու գիտակցությունը փորձում է բացատրել (և դա միայն այնպիսի իրադարձություն է, որն անմիջականորեն շոշափում է իր շահերը), ապա վերջինս չի հարցնում՝ ո՞րն է դրա պատճառը, այլ՝ ո՞վ է դրա համար պատասխանատու: Դա բնության ոչ թե պատճառահետևանքային, այլ նորմատիվ մեկնություն է...» [13, էջ 326]:

«Ոգեպաշտության [Animismus] *էությունը անձնային է. ասվածը, սակայն, բնության սոցիալ-նորմատիվային մեկնություն է, այսինքն՝ մեկնության մի ձև, որը տեղի է ունենում ոչ թե պատճառահետևանքային կապի օրենքով, այլ՝ վերագրելիության սկզբունքի միջոցով» [13, էջ 327]:*

Քելզենը վերագրելիության օրենքը սահմանում է որպես որոշակի վարքագծին, այն է՝ անիրավությանը, որոշակի հետևանքի կապակցմանը [13, էջ 325]: Ըստ նրա՝ հետևանքը վերագրվում է ոչ իրավաչափ վարքագծին, բայց ոչ իրավաչափ վարքագիծը, բնագիտության մեջ օգտագործվող տերմինի իմաստով, *պատճառ չէ* հետևանքի համար: Նա ավելի քան հավանական է համարում, որ պատճառահետևանքային կապի օրենքն առաջացել է հատուցման նորմից [13, էջ 326, 328]: Ըստ նրա՝ պատճառահետևանքային կապի սկզբունքն առաջացել է վերագրելիության սկզբունքի (վերջինիս հիմքում դրված է հատուցման օրենքը) ձևափոխման արդյունքում: «Պատճառ» բառի հունարենը՝ «α τία», նախկինում ունեցել է «մեղավորություն» իմաստը: «Պատճառը մեղավոր է հետևանքի առաջացման համար, պատասխանատու է հետևանքի համար, հետևանքը պատճառին այնպես է վերագրվում, ինչպես պատիժը՝ անիրավությանը»:

Որոշիչ քայլը դեպի պատճառահետևանքային կապի ժամանակակից հասկացությունն այն է, որ մարդիկ սկսել են հասկանալ, որ որոշ իրադարձություններ **անհրաժեշտաբար են տեղի ունենում**՝ առանց որևէ անձի կամ վերին ուժի միջամտության:

Ըստ Քելզենի՝ պատճառահետևանքային կապի և վերագրելիության սկզբունքը կարելի է բնութագրել հետևյալ կերպ. պատճառահետևանքային սկզբունքը ենթադրում

է, որ եթե Ա., ապա անհրաժեշտաբար լինելու է Բ., մինչդեռ վերագրելիության սկզբունքն ասում է, որ եթե Ա., ապա պետք է լինի Բ. (բայց այնպես չէ, որ այն անհրաժեշտաբար լինելու է):[21]

Քելզենն ամփոփում է՝ եզրակացնելով, որ «վերագրելիությունը նորմատիվ հասարակական գիտությունների ոլորտում իրականացնում է այն ֆունկցիան, ինչ պատճառահետևանքային կապը՝ բնական գիտություններում» [13, էջ 326]:

Վերոգրյալի հիման վրա կարելի է ասել, որ իրավունքի տեսությունում (համենայն դեպս՝ պոզիտիվ իրավունքում, ի տարբերություն բնական, օրինակ՝ աստվածային իրավունքի) նորմատիվային մակարդակում պատճառահետևանքային կապի մասին խոսելը ճիշտ չէ: Խոսքը տարբեր աշխարհների մասին է, ու պետք չէ փորձել բնագիտական տերմինաբանությունը կիրառել նորմատիվ-հասարակական գիտություններում:

Նորմատիվային պատճառական կապն ըստ Ստանիսլավ Էրլիխի.

Ստանիսլավ Էրլիխը, ով, որքան որ թերևս տեսանելի է, այն քիչ հեղինակներից է, որ գրել է նորմատիվային պատճառահետևանքային կապերի մասին [19, էջեր 32-52], որոշ առումներով համամիտ չէ Քելզենի մոտեցմանը[22] [4, էջ 44], սակայն, մյուս կողմից, ընդունում է, որ բնագիտական իմաստով «պատճառահետևանքային կապ» կատեգորիան չի կարելի առանց որևէ հավելումների կիրառել հասարակական ֆենոմենների վրա [4, էջ 50]:

Ստանիսլավ Էրլիխը, ցավոք, թեև մի կողմից անձամբ պնդում է, որ անհրաժեշտ է հստակ սահմանել, թե ինչ պետք է հասկանալ «նորմատիվային պատճառահետևանքային կապ» հասկացության ներքո [4, էջ 45], մյուս կողմից, սակայն, հստակ սահմանում չի տալիս, այլ քննարկում է պատճառահետևանքային կապերի տարբեր պրոցեսներ, որոնք են իրավունքի ստեղծման բնագավառում պատճառահետևանքային կապը (causation in law) և պատճառահետևանքային կապը դատավորի կողմից նորմատիվ-իրավական պնդումների շրջանակներում: Դրանց է ավելանում նաև պատճառահետևանքային կապը դատավորական նախադեպային իրավունքում, որտեղ մի կողմից դատավորը կիրառում է իրավունքը, մյուս կողմից՝ ստեղծում: Նկարագրված բոլոր դեպքում, իհարկե, կարելի է քննարկել այս կամ այն **գործողության** պատճառահետևանքային կապն արդյունքի նկատմամբ (օրինակ՝ դատավորի վճիռը և մեղադրյալի ազատազրկումը): Դրանով,

---

[21] Օրինակ՝ Քրեական օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն Սպանությունը՝ ապօրինաբար մեկ ուրիշին կյանքից զրկելը՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ ութից տասնհինգ տարի ժամկետով: Քրեական օրենսգրքի սույն հոդվածից պատճառահետևանքային կապի իմաստով անհրաժեշտաբար չի հետևում, որ եթե Ա.-ն սպանեց Բ.-ին, ապա Ա.-ն անհրաժեշտաբար պատժվում է (պատկերացնենք Ա.-ն դրանից հետո հաջողությամբ, առանց որևէ հետք թողնելու փախչում է երկրից և նրան այլևս չեն գտնում), այն զուտ այն, որ Ա.-ն **պետք է պատժվի**:

[22] Տե՛ս *Stanislaw Ehrlich*, նույն տեղում, էջ 44, որտեղ նրա խնդիրը Քելզենի հետ այն է, որ ըստ Էրլիխի՝ առանց պատճառահետևանքային սկզբունքի դժվար է պատկերացնել թե՛ իրավունքի ձևավորումը (օրինակ՝ օրենքի ընդունումը), թե՛ դրա կիրառումը (օրինակ՝ դատական ակտի կայացումը): Նշվածի շրջանակներում թե որքանով կարելի է պատգամավորի քվեարկությունը դիտարկել պատճառահետևանքային՝ օրենքի ընդունման համար, կարելի է այստեղ բաց թողնել:

սակայն, մենք կգանք կրկին փաստական հանգամանքների դաշտ, որտեղ կրկին խոսքը բնագիտական իմաստով պատճառահետևանքային կապի մասին է [4, էջ 45]: Այդպիսով՝ բաց է մնում այն հարցը, թե, առհասարակ, արդյո՞ք երկու իրավական նորմերի միջև հնարավոր է հիմնավորել (անմիջական) պատճառահետևանքային կապ: Այս հարցը ստորև կքննարկվի հե՛նց Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանված անհատական դիմումների թույլատրելիության համար չափանիշ հանդիսացող «վիճարկվող օրինադրույթի և հիմնական իրավունքի խախտման փաստի միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապի» շրջանակներում:

Օրենքի և Սահմանադրության միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապ.

Ինչպես ցույց տրվեց վերոգրյալում, պատճառահետևանքային կապ հասկացությունն ինքնին բավականին խնդրահարույց է, երբ փորձ է արվում դրանով հիմնավորել նորմատիվային պրոցեսներ: Սահմանադրական դատարանը ևս առատորեն օգտվում է հիմնավորման այս մեխանիզմից՝ առանց սահմանելու, թե ինչ պետք է հասկանալ «անմիջական պատճառահետևանքային կապ» հասկացության ներքո:

Սահմանադրական դատարանը, որպես կանոն, սահմանափակվում է հետևյալ, կարելի է ասել, շաբլոնային տեքստով.

*«... անձը պետք է անհատական դիմումի շրջանակներում ուղղակիորեն մատնանշի և **հիմնավորի** վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի կոնկրետ դրույթի և Սահմանադրության 2-րդ գլխում բովանդակվող իր հիմնական իրավունքի և/կամ ազատության ենթադրյալ հակասության **անմիջական պատճառահետևանքային կապը**: Այլ կերպ ասած՝ վիճարկվող դրույթի ենթադրյալ հակասահմանադրականությունը պետք է **ուղղակիորեն** հանգեցնի Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված որևէ հիմնական իրավունքի և/կամ ազատության խախտման/սահմանափակման: Այս առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում շեշտադրել, որ Սահմանադրության 2-րդ գլխում բովանդակվող սահմանադրահիրավական սկզբունքներին վիճարկվող իրավանորմերի հակասությունը սահմանադրահիրավական իմաստով չի կարող անհատական գանգատարկման առարկա դառնալ, եթե վերջնարդյունքում չի հանգեցնում անձի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով նախատեսված հիմնական իրավունքի և/կամ ազատության խախտման/սահմանափակման:*

*Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում շեշտել, որ Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումներին ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջը չի կարող պահպանված համարվել բոլոր այն դեպքերում, երբ դիմողը պարզապես հղում է կատարում Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված որևէ հիմնական իրավունքի՝ **առանց ներկայացնելու վիճարկվող օրինադրույթների և ենթադրյալ խախտման փաստի միջև պատճառահետևանքային կապի վերաբերյալ բավարար հիմնավորումներ**:»*[23] (մգացումներն ըստ հեղինակի):

[23] Տե՛ս 12 հուլիսի 2022 թվականի ՍԴԱՈ-126

Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ պրակտիկան սահմանադրական իրավունքի և սահմանադրական դատավարական իրավունքի տեսանկյունից խիստ խնդրահարույց է ու այդպիսով՝ համոզիչ չէ: Նախ և առաջ պարզ չէ, թե ինչ է նշանակում «հիմնավորի ... անմիջական պատճառահետևանքային կապը»: Երկու նորմերի միջև, որոնք գտնվում են նորմերի աստիճանակարգությունում տարբեր հարթությունների վրա, չեն կարող գոյություն ունենալ պատճառահետևանքային կապեր:[24] Առավելագույնը, որի մասին կարելի է այս կոնտեքստում խոսել, դա երկու նորմերի միջև բովանդակային հակասությունն է: [25]

Բացի վերոնշյալից՝ անհասկանալի է նաև, թե ինչ է նշանակում «անմիջական» եզրույթն այս կոնտեքստում: Գոյություն ունի կարծիք՝ ըստ որի «անմիջական» եզրույթն ընկալվում է այն իմաստով, որ օրենքն ինքնին պետք է հանգեցնի հիմնական իրավունքի խախտման՝ առանց որևէ այլ իրավական ակտով կոնկրետացվելու, որի արդյունքում կստացվի, որ որևէ անհատական դիմում թույլատրելի չի լինի, քանի որ օրենքը պետք է ինչ-որ ձև կիրառված լինի անձի նկատմամբ, որպեսզի վերջինս էլ սպառի ներպետական դատական ատյանները և դիմի Սահմանադրական դատարան [9, էջ 150-151]:

Հատկապես հաշվի առնելով Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-839 որոշման փաստական հանգամանքները՝ չենք կարծում, որ Սահմանադրական դատարանն այդ իմաստով նկատի ունի «անմիջական» եզրույթը, ինչպես այն ընկալում և քննադատվում է վերը ներկայացված կարծիքում: Միևնույն ժամանակ, այնուամենայնիվ, բաց է մնում այն հարցը, թե ինչպես պետք է հասկանալ «անմիջական» եզրույթը: Հաշվի առնելով ՍԴՈ-839 որոշումը՝ կարելի է ենթադրել, որ Սահմանադրական դատարանի խնդիրն այն ժամանակ եղել է արձանագրել, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումով գործի քննության առարկա կարող է լինել բացառապես օրենքը, բայց ոչ անհատական բնույթի իրավական ակտը (ինչպիսին են տվյալ գործում խնդրահարույց վարչական ու դատական ակտերը): Այսինքն՝ ենթադրաբար, Սահմանադրական դատարանը զուտ նկատի է ունեցել, որ օրենքը կոնկրետացնող անհատական իրավական ակտերը չեն կարող լինել Սահմանադրական դատարանում քննության առարկա: Այդ դեպքում, սակայն, «անմիջական պատճառահետևանքային կապի» մտավարժանքն ավելորդ է: Կարելի է զուտ արձանագրել, որ դիմումում ոչ թե

---

[24] Որպես միակ բացառություն՝ թերևս կարելի է դիտարկել այն դեպքը, երբ մի նորմը հրահանգում է մեկ այլ նորմի իրավաբանական ուժը կորցնելը: Այդ դեպքում կարելի է խոսել հրահանգող նորմի և իրավաբանական ուժը կորցնող նորմի միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապի մասին, բայց, այնուամենայնիվ, այդ մոտեցման «ավելացած արժեքը» տեսանելի չէ:

[25] Օրինակ՝ x օրենքի 1-ին հոդվածում ամրագրվում է, որ «Հանրային իշխանության գործողությունները քննադատող բոլոր հավաքներն արգելվում են»: Ակնհայտ է, որ նման օրենքը սահմանափակում է անձանց հավաքների ազատությունը և այդպիսով միջամտում դրանով պաշտպանվող բարիքին: Սահմանադրության 44-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներին ազատորեն մասնակցելու և դրանք կազմակերպելու իրավունք: Այս երկու նորմերը, (արգելվում է հավաք անցկացնել vs. թույլատրվում է հավաք անցկացնել) լեզվական ու տրամաբանական կանոնների համաձայն, հակադրվում են միմյանց, որի արդյունքում առաջանում է հակասություն, որն իրավունքում պետք է լուծվի lex superiori կանոնի հիման վրա (ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմը վերացնում է ավելի ցածրը), բայց այդ հակասությունը **չի ստեղծում պատճառահետևանքային կապեր**:

օրենքի սահմանադրականության, այլ անհատական իրավական ակտի հարց է առաջադրվում, ինչը դուրս է Սահմանադրական դատարանի վերահսկողությունից (անհատական դիմումի հիման վրա քննվող գործի շրջանակներում):

Վերոգրյալից զատ, ինչ վերաբերում է «անմիջական պատճառահետևանքային կապը բավարար չափով իրավաբանորեն հիմնավորելուն», ապա էլ ավելի անհասկանալի է նման պնդումը, քանի որ տրամաբանորեն անմիջական պատճառահետևանքային կապ կա՛մ առկա է, կա՛մ առկա չէ: Այն հնարավոր չէ «բավարար չափով իրավաբանորեն հիմնավորել»: Այստեղ ևս, ենթադրաբար, Սահմանադրական դատարանը նկատի ունի, որ անհատական դիմումում պետք է բերվեն բավարար հիմնավորումներ, այն է՝ ներկայացնել, թե ինչ է տեղի ունեցել, ինչ նորմատիվ իրավական ակտ է անձի նկատմամբ կիրառվել, հիմնական իրավունքներով երաշխավորված ինչ բարիքներ[26] են խաթարվել այդ նորմատիվ իրավական ակտով, ներկայացնել հիմնական իրավունքի բովանդակությունը, դրա սահմանափակումը[27]:

Սահմանադրական դատարանի պրակտիկան[28] գնացել է այն ուղղությամբ, որ, անկախ նրանից, թե դիմող կողմն ինչ հիմնավորումներ է ներկայացնում անհատական

---

[26] «Հիմնական իրավունքի սահմանափակում» և «հիմնական իրավունքով երաշխավորված բարիքի սահմանափակում» եզրույթների միջև տարբերությունների վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս Պողոսյան Ա. Հիմնական իրավունքները, պաշտպանության ոլորտները և սահմանափակումները // Իրավունքի ընդհանուր տեսության հիմնախնդիրները: Ուսումնական ձեռնարկ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան: Երևան, 2024, էջ 22, ենթագլուխ 1.3.2: Գերմանական գրականությունից տե՛ս Jürgen Schwabe, Probleme der Grundrechtsdogmatik, 1977, էջ 73: Փորձենք հակիրճ ներկայացնել «հիմնական իրավունքի սահմանափակում» եզրույթի սահմանադրա-դոգմատիկ հիմնախնդիրը: Հիմնական իրավունքներ ասելիս հասկանում ենք ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված մի շարք նորմատիվ դրույթներ: Այդ դրույթները պաշտպանում են որոշակի բարիքներ, օրինակ՝ կարծիքի ազատ արտահայտումը կամ բնակարանի անձեռնմխելիությունը: «Բարիք» եզրույթն օգտագործվում է փաստացի երևույթներ նկարագրելու համար: Օրինակ՝ երբ Ա.-ն սոցիալական ցանցում հրապարակում է կարծիք, որով պնդում է, որ «Հայաստանին արտաքին վտանգ է սպառնում», ապա Ա.-ի այդ պնդումը, որպես փաստացի կատարված գործողություն, այն ***բարիքն*** է, որը պաշտպանվում է ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածով: Նշվածի հաշվառմամբ, եթե դիտարկում ենք «հիմնական իրավունքի սահմանափակում» հասկացությունը, ապա պարզ է դառնում, որ սահմանափակվում է ոչ թե հիմնական իրավունքը՝ որպես **նորմատիվ դրույթ**, այլ դրանով պաշտպանվող բարիքը: Այնուամենայնիվ, լեզվական առումով և Սահմանադրության տեքստի հաշվառմամբ ավելի պրակտիկ է խոսել «հիմնական իրավունքի սահմանափակման» մասին, բայց *սահմանադրական իրավունքի դոգմատիկայի տեսանկյունից* ընկալել այն որպես «հիմնական իրավունքով երաշխավորված բարիքի սահմանափակում»:

[27] Կարծում ենք, որ սահմանափակման արդարացված **չլինելու** հիմնավորումներ անձը պարտավոր չէ բերել: Սահմանադրական դատարանը, երբ եզրահանգում է, որ հիմնական իրավունք է սահմանափակվել և գործն ընդունում է քննության, ապա նա ex officio պարտավոր է պարզել, թե արդյոք սահմանափակումն արդարացված է, թե՝ ոչ: Անձի վրա չի կարող դրվել բեռ՝ ապացուցելու, որ իր հիմնական իրավունքի նկատմամբ տեղի ունեցած սահմանափակումն արդարացված չէ: պնդումը, որ իր հիմնական իրավունքը սահմանափակվել է և դրա արդյունքում խախտվել է հիմնական իրավունքը, բավարար է:

[28] Տե՛ս 17.05.2009 թ. **ՍԴԱՈ-21**, 08.12.2020 թ. **ՍԴԱՈ-242**, 29.12.2020 թ. **ՍԴԱՈ-244**, 29.12.2020 թ. **ՍԴԱՈ-248**, 16.04.2021 թ. **ՍԴԱՈ-79**, 14.05.2021 թ. **ՍԴԱՈ-100** (ՍԴԱՈ-100 որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանը նույնիսկ պնդում է հետևյալը. «Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է իր դիրքորոշումը, որ անհատական դիմումն ակնհայտ անհիմն է, երբ թեև դրանում առաջադրված հարցը ենթակա է Սահմանադրական դատարանի քննությանը, այնուամենայնիվ, դիմումը բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորված չէ:»), 02.09.2021 թ. **ՍԴԱՈ-181**, 02.09.2021 թ. **ՍԴԱՈ-182**, 28.09.2021 թ. **ՍԴԱՈ-199,** 15.10.2021 թ. **ՍԴԱՈ-204**, 15.02.2022 թ. **ՍԴԱՈ-28**, 07.06.2022 թ. **ՍԴԱՈ-97**, 27.06.2023 թ. **ՍԴԱՈ-71** (մասնավորապես՝ էջ 21 և հաջորդող էջեր), 27.06.2023 թ. **ՍԴԱՈ-70,** 01.08.2023 թ. **ՍԴԱՈ-87,** 05.03.2024 թ. **ՍԴԱՈ-40**, 21.05.2024 թ. **ՍԴԱՈ-88,** 31.05.2024 թ. **ՍԴԱՈ-89**, 18.06.2024 թ. **ՍԴԱՈ-101,** 01.10.2024 թ. **ՍԴԱՈ-146**, 05.11.2024 թ. **ՍԴԱՈ-171**, 10.12.2024 թ. **ՍԴԱՈ-188,** 10.12.2024 թ. **ՍԴԱՈ-186**, 17.12.2024 թ. **ՍԴԱՈ-192**: Նշված բոլոր աշխատակարգային որոշումներով Սահմանադրական դատարանի կազմը սկզբից անհատական դիմումով գործն ընդունել է քննության (ենթադրաբար դիմումը բավարար չափով իրավաբանորեն հիմնավորված համարելով), իսկ դատաքննության ժամանակ Սահմանադրական դատարանը «բացահայտել է», որ բավարար չափով իրավաբանորեն հիմնավորումներ չեն ներկայացվել վիճարկվող օրինադրույթի և դիմողի իրավունքների խախտման փաստի միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապի առկայության վերաբերյալ:

դիմումում, Սահմանադրական դատարանը մշտապես կարող է զուտ արձանագրել, որ չի տեսնում անմիջական պատճառահետևանքային կապը հիմնական իրավունքի խախտման փաստի և վիճարկվող օրինադրույթի հակասահմանադրականության միջև, կամ արձանագրել, որ դիմող կողմը «բավարար չափով իրավաբանորեն» չի հիմնավորել հիմնական իրավունքի խախտման ենթադրյալ փաստի և օրինադրույթի հակասահմանադրականության միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապը:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է արձանագրել, որ, առհասարակ, նորմատիվ մակարդակում (այդ թվում՝ օրենք և Սահմանադրություն հարաբերություններում) պատճառահետևանքային կապերի մասին խոսելը տեղին չէ: Պետք չէ բնագիտության տերմիններն օգտագործել նորմատիվ կապակցվածություններ բացատրելու համար: Սահմանադրական իրավունքի դոգմատիկան ունի բավարար գործիքակազմ, որով հնարավոր է սահմանել անհատական դիմումով գործը վարույթ ընդունելու թույլատրելիության հստակ չափանիշներ:

Առաջարկվող լուծում

Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումի թույլատրելիությունն ստուգելիս «Անմիջական պատճառահետևանքային կապ» հասկացությունից պետք է հրաժարվել: Դրա փոխարեն առաջարկվում է կիրառել հե՛նց Սահմանադրության մեջ օգտագործվող տերմինը՝ փոքր-ինչ լրացմամբ, այն է՝ «հիմնական իրավունքի հնարավոր խախտում» բառակապակցությունը: Արդյո՞ք հիմնական իրավունքի հնարավոր խախտում առկա է, թե՝ ոչ, կարելի է պարզել միայն նրանով, երբ ստուգվի՝ արդյո՞ք հիմնական իրավունքի խախտումն ի սկզբանե բացառված է[29] [16, էջ 46]: Այսինքն՝ վիճարկվող նորմի հակասահմանադրականության պարագայում պետք է բացառված չլինի հիմնական իրավունքի խախտման **հնարավորությունը** [16, էջ 46-47]:

Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումով գործի քննության թույլատրելիության չափանիշ հանդիսացող «անմիջական պատճառահետևանքային կապ» անորոշ բառակապակցությունը, ըստ էության, թույլ է տալիս Սահմանադրական դատարանին ցանկացած անհատական դիմումի պարագայում կա՛մ պնդել, որ չի տեսնում այդ կապը, կա՛մ պնդել, որ դիմող կողմը «բավարար չափով» իրավաբանորեն չի հիմնավորել վերջինիս առկայությունը: Երկու դեպքում էլ տուժում է սահմա-

---

[29] Որպես «ակնհայտ բացառված» լինելու պատկերավոր օրինակ՝ քննարկենք հետևյալ դեպքը. Ա.-ն զբոսնում է երևանյան փողոցներով: Թումանյան/Ամիրյան խաչմերուկում նա պատահաբար հայտնվում է դադարեցված և արդեն ուժի կիրառման միջոցով ցրվող հավաքում: Ուժ է կիրառվում նաև Ա.-ի նկատմամբ: Ակնհայտ է, որ «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ օրենքը, որը լիազորում է Ոստիկանությանն անհրաժեշտության դեպքում կիրառելու նաև ուժ, չի սահմանափակում տվյալ դեպքում Ա.-ի՝ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածով երաշխավորված հավաքների ազատության իրավունքը, քանի որ Ա.-ն հավաքի մասնակից չէ: Կարելի է քննարկել տվյալ դեպքում Ա.-ի՝ ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման հարցը, բայց ոչ՝ հավաքների: Ուստի, եթե Ա.-ն, ներպետական ատյանները սպառելուց հետո դիմեր Սահմանադրական դատարան և վիճարկեր «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան դրույթը, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավացիորեն կարող էր մերժել գործի քննությունը, քանի որ ի սկզբանե բացառված է, որ Ա.-ի՝ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածով երաշխավորված հավաքների ազատությունը կարող է սահմանափակված լինել:

նադրական արդարադատություն որոնող անձը: Ուստի անհրաժեշտ է սահմանադրական դատավարության դոգմատիկայի տեսանկյունից վերանայել այս մոտեցումը և սահմանել այնպիսի չափանիշներ, որոնց հիման վրա անձն ի վիճակի կլինի քիչ թե շատ վստահություն ունենալ, որ իր կողմից Սահմանադրական դատարան ներկայացված անհատական դիմումը կընդունվի վարույթ:

3. Եզրակացություն.

Ամփոփելով՝ կարող ենք արձանագրել, որ «պատճառահետևանքային կապ» հասկացությունը նորմատիվ մակարդակում տեղ չունի: Այս սկզբունքը կիրառվում է մակրո աշխարհում իրավիճակների միջև փոխկապակցվածությունը նկարագրելու համար, որը, սակայն, ինքնին աքսիոմատիկ չէ և գիտության տարբեր ճյուղերում ենթարկվել և ենթարկվում է խիստ քննադատության (տե՛ս, օրինակ, Հյումի մոտեցումը I. 1. ներքո կամ քվանտային ֆիզիկայում առհասարակ պատճառահետևանքային կապերի հերքումը I. 2. ներքո):

Սահմանադրական դատարանի կողմից մշակված անհատական դիմումով գործերի թույլատրելիության համար չափանիշ հանդիսացող դոգմատիկ այս ֆիգուրը համոզիչ չէ և կարիք ունի հիմնային վերանայման: Անհատական դիմումի թույլատրելիությունն ստուգելիս Սահմանադրական դատարանը, ի թիվ այլնի, սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկվող հարցի տեսանկյունից պետք է ստուգի՝ արդյո՞ք բացառված չէ դիմողի հիմնական իրավունքի խախտված լինելը: Եթե Սահմանադրական դատարանը եզրակացնում է, որ խախտումը բացառված չէ, ապա դիմումը պետք է ընդունել վարույթ և կայացնել ըստ էության որոշում: Սահմանադրական դատարանի ներկայիս պրակտիկան համոզիչ չէ և կարող է դիտարկվել չափազանց սուբյեկտիվ-հայեցողական, որի արդյունքում տուժում է սահմանադրական արդարադատություն որոնող անձը:

Ամփոփագիր

Հոդվածում քննարկվում է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումով գործը վարույթ ընդունելու ժամանակ կիրառվող «անմիջական պատճառահետևանքային կապ» ինստիտուտը, որի շրջանակներում առանձին անդրադարձ է կատարվում «պատճառահետևանքային կապ» հասկացության պատմական զարգացմանը, այդ թվում՝ փիլիսոփայության, ֆիզիկայի և իրավունքի ոլորտներում: Որպես հիմնական թեզ՝ ներկայացվում է այն մոտեցումը, որ տարբեր նորմատիվային մակարդակներում գտնվող նորմերի պարագայում «(անմիջական) պատճառահետևանքային կապերի» մասին խոսելը համոզիչ չէ: Նորմերի միջև, որպես այդպիսին, պատճառահետևանքային կապեր չեն լինում: Հետևաբար, համոզիչ չէ Սահմանադրական դատարանի կողմից առաջադրված այն պահանջը, որ պետք է դիմողը բավարար չափով իրավաբանորեն հիմնավորի հիմնական իրավունքի խախտման ենթադրյալ փաստի և վիճարկվող օրինադրույթի միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապը: Բացի այդ, չափազանց խնդրահարույց է Սահմանադրական դատարանի պրակտիկան առ այն,

որ անհատական դիմումով գործն սկզբից ընդունում է քննության, իսկ հետո՝ դատաքննության փուլում, գործի վարույթը կարճում՝ պատճառաբանելով, որ «բացահայտել է», որ դիմողը բավարար չափով իրավաբանորեն չի հիմնավորել հիմնական իրավունքի խախտման ենթադրյալ փաստի և վիճարկվող օրինադրույթի միջև անմիջական պատճառահետևանքային կապի առկայությունը:

Առաջարկվում է այն փոխարինել հիմնական իրավունքի խախտման բացառման դոգմատիկ ֆիգուրով, որի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանը պետք է անդրադառնա այն հարցին, թե արդյոք հիմնական իրավունքով պաշտպանվող բարիքն առերևույթ սահմանափակվել է, թե՝ ոչ:

Հիմնաբառեր՝ Սահմանադրական դատարան, անմիջական պատճառահետևանքային կապ, հիմնական իրավունքներ, անհատական գանգատ, նորմատիվ մակարդակ, նորմատիվային պատճառահետևանքային կապ, հիմնական իրավունքի առերևույթ սահմանափակում:

ПОНЯТИЕ «НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННОЙ СВЯЗИ» В ПРАКТИКЕ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА И СВЯЗАННЫЕ С НИМ ПРОБЛЕМЫ

ПОГОСЯН АШОТ
Адвокат, аспирант Боннского университета

Аннотация. В статье обсуждается институт «непосредственной причинно-следственной связи», применяемый Конституционным судом РА при принятии дела к производству по индивидуальному заявлению, в рамках которого отдельно рассматривается историческое развитие понятия «причинно-следственная связь», в том числе в сферах философии, физики и права. В качестве основного тезиса представлен подход, согласно которому в случае норм, находящихся на разных нормативных уровнях, говорить о «(прямых) причинно-следственных связях» неубедительно. Причинно-следственных связей как таковых между нормами не существует, кроме того, крайне проблематична практика Конституционного суда в отношении того, что по индивидуальному заявлению дело сначала принимается к рассмотрению, а затем, на этапе судебного разбирательства, прекращается производство по делу на том основании, что оно «выявило» непосредственную причинно-следственную связь между предполагаемым фактом нарушения основного права и оспариваемым законом, что Заявитель недостаточно юридически обосновал наличие прямой причинно-следственной связи между предполагаемым фактом нарушения основного права и оспариваемым законопроектом.

Предлагается заменить его догматической фигурой исключения нарушения основного права, в рамках которой Конституционный суд должен рассмотреть вопрос о том, было ли ограничено благо, защищаемое основным правом, или нет.

Ключевые слова: Конституционный суд, прямая причинно-следственная связь, основные права, индивидуальная жалоба, нормативный уровень, нормативно-причинная связь, кажущееся ограничение основного права.

THE CONCEPT OF "DIRECT CAUSAL LINK" IN THE PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT AND THE ISSUES ASSOCIATED WITH IT

POGHOSYAN ASHOT
Attorney-at-Law, PhD Candidate at the University of Bonn

Abstract. The article discusses the **"direct causal link"** doctrine applied by the Constitutional Court of Armenia when admitting cases based on individual applications. Within this framework, particular attention is given to the **historical development** of the concept of **causality**, including its evolution in **philosophy, physics, and law**.

The main thesis presented is that when dealing with norms situated at different **normative levels**, the notion of **"(direct) causal links"** is unconvincing. There are no causal relationships between legal norms as such. Therefore, the requirement put forward by the Constitutional Court that the applicant must sufficiently substantiate in legal terms the existence of a direct causal link between the alleged violation of a fundamental right and the contested legal provision is unconvincing. Moreover, the Court's practice is particularly problematic when it accepts a case for examination based on an individual application, but later discontinues the proceedings at the adjudication stage, justifying this by stating that it has "revealed" the applicant failed to sufficiently substantiate in legal terms the existence of a direct causal connection between the alleged fundamental rights violation and the contested provision.

Instead, the article proposes replacing this approach with the **dogmatic figure of fundamental rights infringement exclusion**. Under this framework, the Constitutional Court should focus on determining whether the **good protected by a fundamental right has been prima facie restricted or not**.

Keywords: Constitutional Court, direct causal link, fundamental rights, individual complaint, normative level, normative causality, prima facie restriction of a fundamental right.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Աղայան, Էդուարդ, «Արդի հայերենի բացատրական բառարան», Երևան 1976, 1618 էջ.

2.Aristoteles, Physik, Berliner Ausgabe, Holzinger Verlag 2013, http://www.zeno.org/Philosophie/M/Aristoteles/Physik/2.+Buch/3.+Capitel (վերջին մուտք՝ 05.06.2026թ.) 231 էջ.

3. Beauchamp, Tom L.; Norton, David Fate; Stewart, M. A. (General Editors): David Hume, A Treatise of Human Nature, Volume 1, The Clarendon Edition of the Works of David Hume, Oxford 2006, 431 էջ.

4. Ehrlich, Stanislaw, Von der normativen Kausalität in: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1986, Vol 72 No. 1 (1986), էջեր 32-52.

5. Frisch, Wolfgang, Objektive Zurechnung des Erfolgs - Entwicklung, Grundlinien und offene Fragen der Lehre von der Erfolgszurechnung, Juristische Schulung (ամսագիր) 2011, էջեր 19-24.

6. Heinrich, Bernd, Strafrecht Allgemeiner Teil, 7. Auflage, Kohlhammer Verlag 2022, 749 էջ.

7. Heisenberg, W. (1930). The Physical Principles of the Quantum Theory. University of Chicago Press, 198 էջ.

8. Höffe, Otfried, Immanuel Kant, 8. Auflage, C. H. Beck Verlag 2014, 341 էջ.

9. Hovhannisyan, Gor, Vergleich zwischen der deutschen Verfassungsbeschwerde und dem armenischen Individualantrag: Eine rechtsvergleichende Analyse unter besonderer Berücksichtigung der Zulässigkeitsvoraussetzungen und Entscheidungswirkungen, 334 էջ.

10. Hume, David, Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand, Felix Meiner Verlag Hamburg, 2., korrigierte Auflage, 202 էջ.

11. Իրավունքի ընդհանուր տեսության հիմնախնդիրները: Ուսումնական ձեռնարկ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան: Երևան, 2024, 492 էջ.

12. Kant, Immanuel, Kritik der reinen Vernunft, 1967, Unveränderter Neudruck der von Raymund Schmidt besorgten Ausgabe (nach der zweiten durchgesehenen Auflage von 1930), Felix Meiner Verlag, 766 էջ.

13. Kelsen, Hans, Kausalität und Zurechnung, in: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1960, Vol. 46, No. 3 (1960), էջեր 321-333.

14. Marciano, Laura, „Die Vorsokratiker. Band 1: Thales, Anaximander, Anaximenes, Pythagoras und die pythagoreer, Xenophanes, Heraklit“, Artemis & Winkler Verlag 2007, 480 էջ.

15. Oreshkov, O.; Costa, F.; Brukner, Č., Quantum correlations with no causal order. Nat Commun 3, 1092 (2012), link: https://www.nature.com/articles/ncomms2076, (վերջին մուտք՝ 29.05.2024թ.).

16. Պողոսյան, Վարդան; Սարգսյան, Նորա; Օդաբաշյան, Հովհաննես, Անհատական զանգատ (գիտագործնական ձեռնարկ), Երևան 2023, 174 էջ.

17. Prechtl, Peter; Burkard, Franz-Peter (Hrsg.), Metzler Lexikon Philosophie, 3. Auflage, J.B. Metzler Verlag 2008, 616 էջ.

18. Quantenmechanik für Naturwissenschaftler: Ein Lehr- und Übungsbuch mit zahlreichen Aufgaben und Lösungen 2. Auflage, Springer Spektrum Verlag 2022 (Martin O. Steinhauser), 692 էջ.

19. Rengier, Rudolf, Strafrecht Allgemeiner Teil, 14. Auflage, C. H. Beck Verlag 2022, 654 էջ.

21. Roxin, Claus; Greco, Luis, Strafrecht Allgemeiner Teil, 5. Auflage, C. H. Beck Verlag 2020, 1249 էջ.

22. Schwabe, Jürgen, Probleme der Grundrechtsdogmatik, Darmstadt 1977, 482 էջ.

Հոդվածը գրախոսվել է 12.06.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 26.06.2026թ.

ԱՊԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆԱՑՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՐԺՈՒՄ, ԹԵ՞ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՎՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԱՆՐՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՅՄԱՆ

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱՄԱԼՅԱ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ոստիկանական ուսումնական ստորաբաժանման ընդհանուր իրավաբանական առարկաների ամբիոնի պետ
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-13

Ամփոփագիր: Հոդվածում ուսումնասիրվել են ապաքաղաքականացվածություն երաշխավորելու գործընթացների, միջոցների բազմազանությունը, բնորոշման առանձնահատկությունները և հիշյալ սկզբունքով սահմանափակված հանրային ծառայողների վարքագծի հնարավոր դրսևորումները: Ընտրված թեմայի համատեքստում հեղինակն անդրադարձել է «քաղաքական զսպվածություն» և «քաղաքական չեզոքություն» եզրույթների տեսահիրավական մեկնաբանությանը, հատկապես՝ վերջիններիս տարբերակմանն իրավապահ գործունեություն իրականացնող պաշտոնատար անձանց շրջանակում: Ընտրված թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է քաղաքականությամբ զբաղվելու արգելքի սկզբունքի երկակի, հաճախ իրարամերժ որակումներով և կանխատեսելի գիտական չափանիշներ և կիրառում ապահովելու անհրաժեշտությամբ: Այս թեմայի հետազոտության նպատակն է բացահայտել հանրային պաշտոնյայի քաղաքական չեզոքության և քաղաքական զսպվածության հակասական ընկալումների խորքային պատճառները, համալիր անդրադառնալ իրավական կարգավորումների տրամաբանությանը, ինչպես նաև լուծել հանրային ծառայության սահմանափակումների և անձի քաղաքական իրավունքների խելամիտ ներդաշնակեցման հիմնախնդիրը: Հոդվածում ընտրված թեման ուսումնասիրելիս կիրառվել են իրավահամեմատական, դեդուկտիվ, ինդուկտիվ, ինչպես նաև վերլուծության և վերացականության մեթոդները:

Ներածություն

Կարծիքի արտահայտման ազատության ու տեղեկատվության ազատության իրավունքները՝ որպես ժողովրդավարության ամրապնդման կարևոր հենասյուներ, լրջագույն նախապայմաններ են հանրային կառավարման ոլորտում թափանցիկության համար և երաշխավորվում են Սահմանադրությամբ, օրենքներով ու միջազգային իրավական փաստաթղթերով: Ներկայումս կարևորվում է կարծիքի արտահայտման ազատության վերաբերյալ հանրության իրազեկվածության, կարողությունների զարգացմանն ու այդ համատեքստում հանդուրժողականության մթնոլորտի ձևավորման աշխատանքները՝ ուղղված հանրության բոլոր դերակատարներին, այդ թվում՝ քաղաքական և հանրային գործիչներին:

«Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (Վենետիկի հանձնաժողով) արձանագրում է, որ. «Եվրոպական երկրների օրենսդրական և

սահմանադրական դրույթները, ինչպես նաև համապատասխան նախադեպային իրավունքը, ցույց են տալիս, որ խոսքի ազատության երաշխիքները տարածվում են նաև քաղաքացիական ծառայողների վրա[1]:

Ընդ որում՝ ժողովրդավարական հասարակությունում խոսքի ազատությունը հանրային մասնակցության և քաղաքական գործընթացների հիմնաքարային գործիքն է: Պետական ծառայողները, ինչպես հասարակության մյուս անդամները, ունեն քաղաքական իրավունքներ, սակայն դրանց իրացման շրջանակները չեն կարող նույնացվել և պայմանավորված են շահերի բախման հնարավոր կառավարման պարտականությամբ, այլ կերպ ասած՝ ապաքաղաքականացմամբ[2]:

Բանալի բառեր: Ապաքաղաքականացում, հանրային ծառայող, քաղաքական զսպվածություն, քաղաքական չեզոքություն, իրավական որոշակիություն, հրապարակայնություն:

Հիմնական հետազոտությունը

Ապաքաղաքականացման գործընթացները բազմազան են և ունեն որոշակի բովանդակություն՝ ըստ սոցիալ-քաղաքական ոլորտների: Է. Ֆոստերի դիտարկմամբ այսօր ապաքաղաքականացումը զարգացած հասարակություններում կառավարման ժամանակակից մեթոդները հասկանալու ամենակարևոր գործիքներից մեկն է[3]: Իսկ Մ. Վուդը և Մ. Ֆինդերսն առաջարկում են ապաքաղաքականացումը դիտարկել կառավարական, հանրային և մասնավոր ոլորտներում: Կառավարական (Governmental) xlx€ x,t aza„ara„aoav x,th նշանակում է ընտրված քաղաքական գործիչների կողմից որոշումների ընդունման գործընթացի տեղափոխումն անկախ փորձագետների, գործակալությունների, հանձնաժողովների, առանձին դեպքերում նաև դատարանների դաշտ՝ նվազեցնելով ուղղակի հաշվետվողականությունը: Հանրային (Public) ոլորտում ապաքաղաքականացումը քաղաքացիների «ակնկալիքների կառավարումն է», որն իրականացվում է զանգվածային լրատվության միջոցների կողմից և արտահայտվում առանձին հարցերի դուրսմղմամբ հանրային քննարկման ոլորտից: Մասնավոր (Private) ոլորտում ապաքաղաքականացումն արտահայտվում է հասարակական խնդիրների լուծման բեռն անհատի ուսերին տեղափոխելով: Չնայած այն հանգամանքին, որ ապաքաղաքականացման ինստիտուտի վերաբերյալ ուսումնասիրությունների առաջին փուլը բովանդակում է նեոլիբերալիզմի ապաքաղաքականացված ազդեցությունը պետական կառավարման և քաղաքականության վրա, հաջորդ փուլերում հիմնախնդրի ուսումնասիրումն ընդգրկում է նաև զարգացման գործընթացների հետազոտության,

---

[1] Տե՛ս COMPILATION OF VENICE COMMISSION OPINIONS AND REPORTS CONCERNING COURTS AND JUDGES, Strasbourg, 12 July, 2019 CDL-PI(2018)008, 80 p. էջ 32:

[2] Հասանելի աղբյուրը՝ https://www.publicservice.govt.nz/guidance/principles-guidance/politically-neutral/political-neutrality-for-public-servants-as-individuals (16.02.2026 14:40):

[3] Տե՛ս **Foster E. A.**, **Kerr P.**, **Byrne C.** Rolling Back to Roll Forward: Depoliticization and the Extension of Government. Policy and Politics, 2014, 42 (2), 225-241:

միջազգային քաղաքականության, սոցիոլոգիայի, կուսակցությունների քաղաքական գործունեության ոլորտները[4]:

Ըստ Ե. Վ. Ուշակովի՝ ապաքաղաքականացումը գործընթացների և գործողությունների ամբողջություն է, որոնք ուղղված են այս կամ այն թեմաների (հիմնախնդիրներ, օրակարգեր, քննարկման ոլորտներ և այլն) քաղաքականությունից դուրս գտնվելու կարգավիճակների փոփոխմանը: Այսպիսով՝ ապաքաղաքականացումը՝ որպես բազմազան երևույթների ամբողջություն, ունի ընդհանուր վեկտոր, որն ուղղված է քաղաքական ոլորտի այս կամ այն բաղադրիչների համար ոչ քաղաքական կարգավիճակ «ձևավորելուն» և ըստ էության՝ անկախ գործելու երաշխիք, քանզի այս սկզբունքը ոչ միայն թույլ չի տալիս, որ քաղաքականության նկատմամբ ազդեցություն ունենան քաղաքականության հետ անմիջական առնչություն չունեցող ազդեցիկ բարձրաստիճան պաշտոնյաները, պետական հատուկ ծառայողները, այլև իրենք հնարավորինս դուրս մնան քաղաքական հնարավոր ներգործությունից: Ոչ պակաս կարևոր է այն, որ հենց այստեղ է կազմավորվում «քաղաքականի» և «ոչ քաղաքականի» միջև առկա դինամիկ, փոփոխական տարբերությունը: «Ոչ քաղաքական» կարգավիճակի սահմանումը կարող է իրականացվել տարբեր ձևերով՝ սկսած հիմնավորված, արդարացված (ապաքաղաքականացված) քննարկումներից, մինչև հատուկ ծրագրերի՝ բարեփոխումների իրականացումը, ինստիտուցիոնալ փոփոխությունների ներդնումը, կառավարության որոշումների ընդունումը (չընդունումը) և այլն[5]:

Այսինքն՝ ապաքաղաքականացվածության սկզբունքը մի կողմից նպաստում է պաշտոնական դիրքի չարաշահմամբ քաղաքական գործընթացների վրա ապօրինի ազդեցությունները բացառելուն, մյուս կողմից՝ զրկում է հիրավի պահանջված քաղաքական ու մասնագիտական փորձ ունեցող պաշտոնյաների ներուժը հանրային շահերին ծառայեցնելու կարևոր հնարավորությունից: Ըստ էության՝ հիշյալ սկզբունքն առանձնանում է երկակի, հաճախ իրարամերժ որակներով, որոնց ներդաշնակեցման անհրաժեշտությունը ձեռք է բերել խիստ արդիական նշանակություն: Ընդ որում՝ այս հատվածի նկատմամբ քաղաքական ուժերի վերաբերմունքը ևս միասնական չէ՝ իշխող քաղաքական ուժը հակված է քողարկված եղանակներով օգտվելու ապաքաղաքականացվածության սկզբունքով սահմանափակված հանրային պաշտոնյաների ծառայությունից, մինչդեռ, նույն այդ փաստի հաշվառմամբ, ընդդիմադիր քաղաքական ուժերը ձգտում են բացահայտել այդպիսի դրսևորումները և հնարավորինս բացառել համագործակցությունը[6]:

Հանրային ծառայողները, զրկված լինելով քաղաքական ուժերի հանիրավի թիրախավորմանը համարժեք արձագանքելու հնարավորությունից, փորձում են

---

[4] Տե՛ս **Wood M., Flinders M.** Rethinking Depoliticization: Beyond the Governmental, Policy and Politics, 2014, vol. 42, N 2, 151-170:

[5] Տե՛ս **Ушаков Е. В.** Процессы деполитизации в решении общественных проблем: аспекты критики парадигмы неолиберализма. 2023, N 12 ст. 149 -150:

[6] Տե՛ս **Simon Baddeley and Kim James**, From Political Neutrality to Political Wisdom, Politics (1987)7(2), 30, էջ 39:

այլընտրանքային գործիքների դիմել, սակայն անխուսափելիորեն բախվում են դեռևս հստակ չուրվագծված քաղաքական չեզոքության արգելքի հետ, իսկ նշված ոլորտում իրավական որոշակիության բացակայությունն էլ ավելի է վատթարացնում պետական համակարգի բնականոն գործունեության ընդհանուր վիճակը՝ գործ ունենալով ժողովրդավարության ու բյուրոկրատիայի բախման միանգամայն նոր դրսևորումների հետ, որոնք թերևս հանգեցնում են ժողովրդավարության սկզբունքների խոցելիությանը:

Այս առնչությամբ հետաքրքիր է կառավարման հիմունքների գերմանացի տեսաբան, փիլիսոփա Մաքս Վեբերի դիտարկումը, որ, ըստ էության, ժողովրդավորությունը, գոնե ձևական հարթությամբ, ունի բյուրոկրատիայի աջակցության կարիքը, մինչդեռ բյուրոկրատիան չունի ժողովրդավարության կարիքը[7]:

Հարկ է նկատել, որ օրենսդիրը ևս հստակ չի սահմանազատում «քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելը» «քաղաքական զսպվածությունից» և «քաղաքական չեզոքությունից», ուստի ելակետ է ընդունել այն, որ քննարկվող դեպքում քաղաքական զսպվածությունը և քաղաքական չեզոքությունը քաղաքական գործունեության բաղադրատարրեր են: Մյուս կողմից՝ այսպիսի մոտեցումը խնդրահարույց է, քանի որ այլ պաշտոնյաների վերաբերյալ սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը ցույց է տալիս, որ Սահմանադրությունը քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելը հստակ տարանջատում է քաղաքական զսպվածությունից և քաղաքական չեզոքությունից՝ դրանք ամրագրելով որպես վարքագծի ինքնուրույն դրսևորումներ:

Այնուամենայնիվ, առանձնահատկություններին անդրադառնալիս «քաղաքական զսպվածության» պարագայում կարող ենք ընդգծել վերը նշված վավերապայմաններին համահունչ արտահայտություններից, իսկ «քաղաքական չեզոքության» պարագայում՝ գործունեությունից զերծ մնալը: Այսպես օրինակ՝ «քաղաքական զսպվածության» արգելքի խախտում կարող է դիտարկվել դատավորի կողմից հնչած այնպիսի արտահայտությունը, որով վերջինս մասնագիտական քննարկումների ժամանակ, քննադատելով որևէ իրավական ակտի նախագիծ, դրա ենթադրյալ թերությունները փոխկապակցում է նախագծի հեղինակ քաղաքական ուժի գաղափարների և կարողությունների հետ: «Քաղաքական չեզոքության» օրինակ կարող է լինել այն, երբ դատախազը դե ֆակտո քաղաքական հետապնդումներ է նախաձեռնում որևէ քաղաքական ուժի ներկայացուցիչների նկատմամբ՝ արտաքուստ ժխտելով այդպիսի ընտրանքային գործելաոճի իրական շարժառիթները:

«Քաղաքական զսպվածություն» և «քաղաքական չեզոքություն» եզրույթները բովանդակային կտրվածքով գրեթե նույնական են: Ընդհանուրը թերևս այն է, որ վերջիններս որևէ կերպ չեն կարող առնչվել վերը նշված մեկնաբանությամբ՝ քաղաքական գործունեության հետ: Կարծում ենք՝ օրենսդիրն առանձնապես չի անդրադարձել այս եզրույթների բովանդակությունն առավել որոշակի ամրագրելուն, ուստի, որպես կանոն, բավարարվել է «ապաքաղաքականացվածության սկզբունքի խախտում» ընդհանուր

---

[7] Տե՛ս **Weber M.,** (1947), The Theory of Social and Economic Organization (New York: Oxford University Press). էջ 341:

եզրույթով (օրինակ՝ համաձայն «ՀՀ դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի՝ դատավորը չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ հիմնադիր, կուսակցությունում պաշտոն զբաղեցնել, կուսակցության անունից ելույթներ ունենալ կամ այլ կերպ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ: Դատավորը հրապարակային ելույթներում և ցանկացած այլ հանգամանքներում պարտավոր է դրսևորել քաղաքական զսպվածություն և չեզոքություն: Նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի վերաբերյալ մասնագիտական քննարկումները կամ եզրակացությունները, դատական իշխանության գործունեության վերաբերյալ քննարկումների ժամանակ արտահայտած կարծիքները և հայտարարությունները, այդ թվում՝ հրապարակային, ապաքաղաքականացվածության սկզբունքի խախտում չեն համարվում)[8]: Կարծում ենք, որ «ապաքաղաքականացվածության սկզբունքի խախտում» հասկացությունն այնքան էլ արդարացված չէ, քանզի այն ակնհայտ համընդհանուր բովանդակություն ունի և հավասարապես կարող է կիրառվել բոլոր երեք սահմանափակումների վրա, այդ թվում՝ քաղաքական գործունեության[9]:

Անդրադառնալով այն հարցին, թե արդյոք դատավորի արտահայտման ազատության սահմանափակումը համապատասխանում է «սոցիալական անհրաժեշտության» և «օրինաչափ նպատակի համաչափության» չափանիշներին, ՄԻԵԴ-ն իր դատավարական պրակտիկայում հարցը քննարկում է կոնկրետ գործի հանգամանքների լույսի ներքո: ՄԻԵԴ-ի դատավարական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից պարզ են դառնում այն գործոնները, որոնք առավել կարևորություն ունեն կոնվենցիայի խախտման առկայությունը կամ բացակայությունն արձանագրելիս. ա) դատավորի պաշտոնը, բ) խնդրո առարկա հայտարարության բովանդակությունը, գ) համատեքստը, որում հայտարարությունն արվել է, դ) դատավորի նկատմամբ կիրառված պատասխանատվության միջոցների բնույթը և խստությունը[10]:

Իրավական որոշակիության բացակայության համատեքստում անդրադառնանք նաև «Հավաքների ազատության մասին» օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմպերատիվ պահանջի (դատախազները, քննիչները, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողները հավաքներին մասնակցելիս պետք է քաղաքական չեզոքություն և զսպվածություն ցուցաբերեն) և 3-րդ մասի (դատավորները, դատախազները, քննիչները, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողներն իրավունք չունեն հավաքին մասնակցելու ծառայողական

---

[8] Տե՛ս «ՀՀ Դատական օրենսգիրք» 2018թ. փետրվարի 7-ի ՀՀ սահմանադրական օրենքը, հոդված 4 (Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.02.12/10 (1368) Հոդ. 143):

[9] Տե՛ս **Գևորգ Դանիելյան** «Քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելու արգելքը» «Բանբեր Երևանի Համալսարանի Իրավագիտություն» Երևան 2022 № 2 (37) էջ 17:

[10] Տե՛ս Application no 20261/12, Baka v. Hungary Judgment of 23 June, 2016 Para. 162 (Հասանելի աղբյուրը՝ https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-163113%22]} 21.02.2026), Application no 29492/05 Kudeshkina v. Russia Judgment 26 Febuary 2009 Para 82 (Հասանելի աղբյուրը՝ https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91501%22]} 21.02.2026):

համազգեստով)[11] ոչ հստակ ձևակերպմանը: Ըստ ամենայնի՝ դժվար է մեկնաբանել քաղաքական զսպվածության ցուցաբերումը՝ առանց համազգեսի հավաքներին մասնակցելով: Ի վերջո, միայն համազգեստը չկրելն ինքնին բավարար չէ պաշտոնատար անձանց քաղաքական հայացքները չեզոք արտահայտելու համար:

Քննարկվող հարցադրման շրջանակներում թերևս տեղին է Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության փորձագետների կողմից պատրաստված «Հավաքների ազատության ղեկավար սկզբունքների վերաբերյալ» ուղեցույցում նշված այն դիտարկումը, որ չեզոքությունը չպետք է մեկնաբանվի կարծիք ունենալու կամ արտահայտելու ազատության անհարկի սահմանափակմամբ: Հետևաբար, օրենսդրությունը չպետք է սահմանափակի ոստիկանական կամ զինվորական անձնակազմի հավաքների ազատությունը, եթե սահմանափակման պատճառներն անմիջապես կապված են նրանց ծառայողական պարտականությունների հետ, կամ պետք է սահմանափակվի այն չափով, որը բացարձակապես անհրաժեշտ է մասնագիտական պարտականությունների տեսանկյունից: Սահմանափակումները պետք է կիրառվեն միայն այն դեպքում, երբ հավաքի մասնակցությունը կվիճարկեր ոստիկանական կամ զինվորական անձնակազմի՝ հասարակության բոլոր հատվածներին ծառայելու չեզոքությունը[12]:

Եզրակացություն

Մեր դիտարկմամբ՝ համարժեք ու համալիր իրավական կարգավորումների արդյունավետության տեսանկյունից նպատակահարմար է քաղաքական չեզոքության ցուցաբերման և առանց համազգեստի հավաքների մասնակցելու հետ կապված իրավական անորոշության խնդիրը լուծել՝ երաշխավորելով հանրային ծառայության սահմանափակումների և անձի քաղաքական իրավունքների խելամիտ ներդաշնակեցման հիմնախնդիրը:

Իրավական անորոշության խնդիրը հնարավոր է վերացնել հանրային իշխանության մարմինների կողմից իրականացվող իրավաստեղծ գործունեության կատարելագործման և օրենսդրական տեխնիկայի կանոնների համալիր կիրառման միջոցով, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի իրավունքի գերակայության և իրավական անվտանգության ապահովմանը, ինչպես նաև պետության նկատմամբ քաղաքացու վստահության բարձրացմանը: Հարկ է նկատել, որ իրավաստեղծ գործունեության որակը կարևոր ցուցիչ է՝ տվյալ հասարակության ժողովրդավարության, քաղաքակրթության, ինչպես նաև իրավական մշակույթի կայացվածության առնչությամբ: Որքան բարձր է հասարակությունում ժողովրդավարության, քաղաքակրթության և ամբողջությամբ վերցրած իրավական մշակույթի կայացվածության աստիճանը, այնքան մեծ է որակյալ

---

[11] Տե՛ս «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ 2011թ. ապրիլի 14-ի օրենքը, հոդված 8 (Տե՛ս ՀՀՊՏ 2011.04.22/23(826), Հոդ. 452):

[12] Տե՛ս Խաղաղ հավաքների ուղեցույց, ԵԱՀԿ, ԺՀՄԻԳ 2009, կետ 44 (Հասանելի աղբյուրը՝ https://www.osce.org/ru/odihr/83237?download=true 22.02.2026 16:49):

իրավաստեղծ գործունեության հավանականությունը: Իր հերթին իրավաստեղծ գործունեությունը ժողովրդավարության ինստիտուտների զարգացման կարևոր երաշխիք է:

Մեր գնահատմամբ՝ այս համատեքստում մեծ է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի առանձին դրույթների նշանակությունը, որոնք կանոնակարգում են հավասար իրավաբանական ուժի դեպքում այս կամ այն իրավական ակտին նախապատվություն տալուն առնչվող հարցերը, ինչպես նաև իրավական ակտերի կոլիզիաների լուծման կանոնները, ընդ որում՝ յուրաքանչյուր հաջորդ կանոնը կիրառվում է, եթե կիրառելի չէ նախորդ կանոնը: Թերևս օրենսդրական տեխնիկայի շրջանակներում կարևորվում է նաև «հատուկ» և «ընդհանուր» նորմերի հարաբերակցության հստակեցումը, ինչի արդյունքում կարող է ամրագրվել իրավակարգավորում, ըստ որի՝ հանրային ծառայողների քաղաքական իրավունքների սահմանափակումները նախատեսող նորմերը չպարունակեն ավելի լայն սահմանափակումներ, քան նախատեսված է «Հանրային ծառայության մասին օրենքով»:

Կարևոր ենք համարում նաև նկատել, որ քաղաքական զսպվածությունը չպետք է ինքնին խոցելի դարձնի այդ սկզբունքով սահմանափակված պաշտոնյաների բնականոն գործունեությունը: Բոլոր դեպքերում, հարկ է զերծ մնալ այնպիսի իրավիճակներից, երբ քաղաքական զսպվածության սկզբունքով կաշկանդված հանրային ծառայողները զրկված են լինում անգամ նվազագույն չափով պաշտպանել իրենց անձը և գործունեությունը: Այս տեսանկյունից, խիստ նպատակահարմար ենք համարում, որպեսզի հնարավորինս որոշակիացվի այդ պաշտոնյաների անկախությունը երաշխավորելու համար պատասխանատու մարմինների կարգավիճակը և իրենց հոգածության տակ գտնվող պաշտոնյաներին տարաբնույթ հանրային մեղադրանքներից պաշտպանելու խնդիրներն ու գործառույթները: Մասնավորապես, այդ քննադատություններին ու մեղադրանքներին արձագանքելը չպետք է թողնել այնպիսի մարմինների հայեցողությանը կամ սահմանել այնպիսի ընթացակարգեր, որին վերջիններս արձագանքում են միայն այն դեպքում, երբ իրենց դիմում է համապատասխան պաշտոնյան: Նկատի ունենք պատասխանատու մարմինների (օրինակ՝ ԲԴԽ, էթիկայի հանձնաժողովներ) այնպիսի գործառույթների պոզիտիվացում, որը հնարավորություն կընձեռի նրանց որոշակի սեղմ ժամանակն անց (24 ժամ կամ 48 ժամ) պաշտոնապես տարածել հերքում կամ պարզաբանում՝ պաշտոնյայի կողմից ենթադրյալ հանցագործության կամ կարգապահական խախտման, պաշտոնյայի անձնական, ընտանեկան կյանքին վերաբերող վարկաբեկող տեղեկության վերաբերյալ:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ քաղաքական զսպվածության հիմնախնդիրն ազատությունների և հանրային ծառայության հատուկ պարտավորությունների «բախման» դրսևորում է: Մեր կարծիքով՝ պետական պաշտոնյայի պարտականությունն է զերծ մնալ այնպիսի քաղաքական վարքագծից, որը կարող է վտանգել պետության կամ պետական մարմնի քաղաքական չեզոքության ընկալումը, քանի որ ժողովրդավարական իրավական պետությունում այս հակասությունը լուծվում է քաղաքական չեզոքության գերա-

կայության սկզբունքով՝ ընդունելով, որ պետական պաշտոնյայի որոշ իրավունքներ կարող են օրինական սահմանափակվել հանրային շահի պաշտպանության նպատակով: Այսպիսով՝ քաղաքական չեզոքությունը հանդես է գալիս ոչ թե որպես ազատությունների մերժում, այլ որպես ժողովրդավարության և պետական ինստիտուտների նկատմամբ հանրային վստահության պահպանման անհրաժեշտ պայման: Իսկ իրավական անորոշության խնդիրը հնարավոր է վերացնել իրավաստեղծ գործունեության և իրավաբանական տեխնիկայի կատարելագործման միջոցով, ինչն էլ իր հերթին իրավունքների և ազատությունների կրողներին և հասցեատերերին հնարավորություն կընձեռի դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:

ДЕПОЛИТИЗАЦИЯ: ОТКАЗ ОТ СВОБОД ИЛИ НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ ПОДДЕРЖАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОВЕРИЯ

САФАРЯН АМАЛИЯ
Начальник кафедры общеправовых дисциплин
Учебного полицейского подразделения
Образовательного комплекса МВД РА

Аннотация. В статье исследуется разнообразие процессов и средств обеспечения деполитизации, особенности их определения, а также возможные проявления поведения государственных служащих, ограниченного данным принципом. В контексте выбранной темы автор обращается к теоретико-правовому толкованию понятий «политическая сдержанность» и «политический нейтралитет», в частности, к их разграничению в среде должностных лиц, осуществляющих правоохранительную деятельность. Одновременно был проведен анализ позиций экспертов Европейского суда по правам человека и Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе. Актуальность выбранной темы обусловлена двойственной, зачастую противоречивой, трактовкой принципа запрета на занятие политической деятельностью, а также необходимостью выработки предсказуемых научных критериев и обеспечения их применения. Целью исследования является выявление глубинных причин противоречивого восприятия политического нейтралитета и политической сдержанности публичного должностного лица, комплексное рассмотрение логики правового регулирования, а также решение проблемы разумного согласования ограничений публичной службы и политических прав личности. При изучении выбранной темы в статье использованы сравнительно-правовой, дедуктивный, индуктивный методы, а также методы анализа и абстрагирования.

Ключевые слова: деполитизация, государственный служащий, политическая сдержанность, политический нейтралитет, правовая определенность, публичность.

DEPOLITICIZATION: RESTRICTION OF FREEDOMS OR A NECESSARY CONDITION FOR MAINTAINING PUBLIC TRUST?

SAFARYAN AMALYA
Head of the Chair of General Legal Disciplines of the Police Training Unit,
Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

Abstract. The article examines diverse processes of depoliticization, their characteristics, and the possible forms of civil servants' conduct restricted by the principle of depoliticization. In this context, the author analyzes the concepts of "political restraint" and "political neutrality," as well as the differences between them in relation to officials engaged in law enforcement activities. Meanwhile, the article analyzes the viewpoints of experts from the European Court of Human Rights and the Organization for Security and Co-operation in Europe.

The relevance of the chosen topic is determined by the dual, often contradictory interpretations of the principle prohibiting political engagement, as well as the need to ensure consistent academic standards and practical application.

The purpose of this study is to examine conflicting interpretations of political neutrality and political restraint in public administration, to analyze the rationale of legal norms, and to address the issue of recalibrating restrictions imposed on civil servants with their individual political rights.

The study draws on national legislation and regulatory frameworks established by international legal instruments. In this respect, the jurisprudence of the European Court of Human Rights has been examined alongside national legal practice in order to reveal the essence, the role, and the significance of the principle of depoliticization in public sector. The study employs comparative, deductive, inductive, analytical, and abstraction methods.

Keywords: depoliticization, civil servant, political restraint, political neutrality, legal certainty, publicity.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. «ՀՀ Դատական օրենսգիրք» 2018թ. փետրվարի 7-ի ՀՀ սահմանադրական օրենքը, հոդված 4 (Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.02.12/10 (1368) Հոդ. 143):

2. «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ 2011թ. ապրիլի 14-ի օրենքը, հոդված 8 (Տե՛ս ՀՀՊՏ 2011.04.22/23(826), Հոդ. 452):

3. Գևորգ Դանիելյան «Քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելու արգելքը» «Բանբեր Երևանի Համալսարանի Իրավագիտություն» Երևան 2022 № 2 (37):

4. COMPILATION OF VENICE COMMISSION OPINIONS AND REPORTS CONCERNING COURTS AND JUDGES, Strasbourg, 12 July 2019 CDL-PI(2018)008,p.80:

5. Խաղաղ հավաքների ուղեցույց, ԵԱՀԿ, ԺՀՄԻԳ 2009: https://u.to/3tZ3Ig (Հղումը կարճեցված է: Դիտման ամսաթիվը 22.02.2026):

6. Ушаков Е. В. Процессы деполитизации в решении общественных проблем: аспекты критики парадигмы неолиберализма. 2023, N 12, 200:

7. Application no 20261/12, Baka v. Hungary Judgment of 23 June 2016 Para. 162 (Հասանելի աղբյուրը՝ https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-163113%22]} 21.02.2026), Application no 29492/05 Kudeshkina v. Russia Judgment 26 Febuary 2009:

8. Foster E. A., Kerr P., Byrne C. Rolling back to roll forward:depoliticisation and the extension of government. Policy and Politics, 2014, 42 (2), 250:

9. Simon Baddeley and Kim James, From political neutrality to political wisdom, Politics (1987)7(2), 30:

10. Weber M., (1947), The Theory of Social and Economic Organisation (New York: Oxford University Press):

11. Wood M., Flinders M. Rethinking depoliticisation: beyond the governmental, Policy and Politics, 2014, vol 42, N 2, 151-170: Simon Baddeley and Kim James, From political neutrality to political wisdom, Politics (1987)7(2), 30:

12. https://u.to/tdZ3Ig (Հղումը կարճեցված է: Դիտման ամսաթիվը 16.02.2026).

Հոդվածը գրախոսվել է 16.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 27.07.2026թ.

ՊԱՏՎԻՐԱԿՎԱԾ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ԾԱԳՈՂ ՎԵՃԵՐԻ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ՀԱՅԿ
«ՀԵՏԱՁՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ» ՄՊԸ փոխտնօրեն, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի վարչական մասնագիտացմամբ դատավորների թեկնածուների հավակնորդ, փաստաբանների պալատի փաստաբան
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-14

Ամփոփագիր

Նպատակ: Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել Հայաստանի Հանրապետությունում հանրային իշխանական լիազորությունների պատվիրակման պայմաններում ծագող իրավահարաբերությունների բնույթը, վարչական և քաղաքացիական արդարադատության միջև առարկայական ընդդատության սահմանազատման հիմնախնդիրները, դրանց ազդեցությունն արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման վրա, ինչպես նաև գնահատել «Single Door to Justice» հայեցակարգի կիրառելիությունը՝ որպես առկա խնդիրների համակարգային լուծման միջոց:

Մեթոդներ: Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են իրավադոգմատիկ, համակարգային, համեմատական-իրավական և նախադեպային իրավունքի վերլուծության մեթոդները: Ուսումնասիրվել են ՀՀ Սահմանադրության, վարչական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերի, ոլորտային օրենսդրության կարգավորումները, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները, ինչպես նաև եվրոպական մի շարք պետությունների փորձը՝ հանրային գործառույթներ իրականացնող ոչ պետական կառույցների նկատմամբ վարչական արդարադատության վերահսկողության շրջանակներում:

Արդյունքներ: Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ հանրային իշխանական լիազորությունների իրականացումը պետք է գնահատվի ոչ թե սուբյեկտի կազմակերպաիրավական ձևի, այլ իրականացվող գործառույթի բնույթի հիման վրա: Հիմնավորվել է, որ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների, ինքնակառավարվող մարմինների և օրենքով ստեղծված այլ իրավաբանական անձանց կողմից պատվիրակված հանրային լիազորությունների իրականացումը կարող է առաջացնել հանրային իրավահարաբերություններ, որոնցից բխող վեճերը պետք է քննվեն վարչական արդարադատության շրջանակներում: Բացահայտվել է նաև, որ վարչական և քաղաքացիական դատարանների տարբեր մոտեցումները նույն իրավահարաբերությունների գնահատման հարցում հանգեցնում են գործերի վերահասցեագրման, դատավարական ձգձգումների և արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման ռիսկերի:

Եզրահանգումներ

Հեղինակը եզրակացնում է, որ գործող կարգավորումները և դատական պրակտիկան ամբողջությամբ չեն ապահովում դատական պաշտպանության արդյունավետությունն ու մատչելիությունը: Առաջարկվում է ներդնել «Single Door to Justice» սկզբունքը, որի պայմաններում անձը դիմում է միասնական դատական մուտքի կետ, իսկ գործի մասնագիտացված բաշխումն իրականացվում է դատական համակարգի ներսում: Նման մոտեցումը կնվազեցնի ընդդատության վերաբերյալ վեճերը, կբացառի սխալ դատարան ընտրելու ռիսկը և կնպաստի արդարադատության մատչելիության, արագության և արդյունավետության բարձրացմանը:

Հիմնաբառեր: Հանրային իրավունք, մասնավոր իրավունք, վարչական արդարադատություն, առարկայական ընդդատություն, հանրային իշխանական լիազորությունների պատվիրակում, արդյունավետ դատական պաշտպանություն, դատական վերահասցեագրում, Single Door to Justice:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքն իրավական պետության հիմնարար արժեքներից և մարդու իրավունքների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից մեկն է:

Այդ իրավունքի լիարժեք իրացումը ենթադրում է ոչ միայն դատարան դիմելու ձևական հնարավորություն, այլև անձի համար իր խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ և մատչելի մեխանիզմների առկայություն: Այս համատեքստում առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում դատական համակարգում գործերի առարկայական ընդդատության և ենթակայության հստակ սահմանազատումը, քանի որ անձի կողմից ընտրված դատավարական ճանապարհն անմիջականորեն պայմանավորում է նրա դատական պաշտպանության արդյունավետության աստիճանը:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող դատական համակարգը կառուցված է հանրային և մասնավոր իրավահարաբերությունների տարանջատման սկզբունքի վրա, որի արդյունքում ձևավորվել են վարչական և քաղաքացիական արդարադատության համեմատաբար ինքնուրույն համակարգեր: Տվյալ մոտեցման հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ հանրային իշխանության իրականացման ոլորտում ծագող վեճերը և մասնավոր անձանց միջև հարաբերություններից բխող վեճերը պահանջում են իրավական պաշտպանության տարբեր մեխանիզմներ և դատավարական տարբեր գործիքակազմ:

Մասնավորապես, վարչական արդարադատությունն ուղղված է հանրային իշխանության նկատմամբ դատական վերահսկողության ապահովմանը և իշխանության ու անհատի միջև առկա անհավասարակշռության հաղթահարմանը, մինչդեռ քաղաքացիական արդարադատությունը հիմնականում հիմնված է իրավահավասար սուբյեկտների մրցակցային դատավարության սկզբունքի վրա:

Միևնույն ժամանակ, հանրային կառավարման ժամանակակից զարգացումները ցույց են տալիս, որ հանրային իշխանական գործառույթների իրականացումը վաղուց այլևս բացառապես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների մենաշնորհը չէ:

Պետությունները increasingly դիմում են հանրային գործառույթների պատվիրակման տարբեր ձևերի՝ ստեղծելով կամ լիազորելով այնպիսի կազմակերպություններ, որոնք, պահպանելով մասնավոր կամ ինքնակառավարվող կազմակերպության կարգավիճակ, իրականացնում են հանրային նշանակության գործառույթներ և օժտվում են իշխանական լիազորություններով: Նման պայմաններում առավել դժվար է դառնում տվյալ իրավահարաբերության հանրային կամ մասնավոր բնույթի որոշումը և, հետևաբար, համապատասխան դատարանի ընտրությունը:

Հատկապես խնդրահարույց են այն դեպքերը, երբ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները, ինքնակառավարվող մասնագիտական կազմակերպությունները կամ օրենքով ստեղծված այլ իրավաբանական անձինք իրականացնում են պետության կողմից պատվիրակված հանրային գործառույթներ:

Թեև սահմանադրական և վճռաբեկ դատական պրակտիկան աստիճանաբար ձևավորել է գործառութային մոտեցում՝ ըստ որի որոշիչ նշանակություն պետք է ունենա ոչ թե սուբյեկտի կազմակերպաիրավական ձևը, այլ նրա կողմից իրականացվող գործառույթի բնույթը, այդուհանդերձ, դատական պրակտիկայում դեռևս առկա են տարբեր մեկնաբանություններ, որոնք առաջացնում են գործերի վերահասցեագրման, ենթակայության շուրջ վեճերի և դատավարական ձգձգումների խնդիրներ:

Նման երևույթները կարող են բացասաբար անդրադառնալ ոչ միայն արդարադատության արդյունավետության, այլև դատական պաշտպանության մատչելիության վրա՝ ստեղծելով իրավիճակ, երբ անձի իրավունքների պաշտպանությունը կախված է դառնում ճիշտ մասնագիտացված դատարան ընտրելու կարողությունից: Հետևաբար, արդիական է դառնում գնահատել գործող կարգավորումների համապատասխանությունն արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանադրական և միջազգային չափանիշներին, ինչպես նաև ուսումնասիրել այնպիսի այլընտրանքային մոտեցումների կիրառման հնարավորությունը, որոնք կնվազեցնեն դատավարական ձևականությունների ազդեցությունն իրավունքների պաշտպանության վրա:

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել հանրային իշխանական լիազորությունների պատվիրակման պայմաններում ծագող վեճերի իրավական բնույթը, վերլուծել դրանց առարկայական ընդդատության և ենթակայության որոշման վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրական և նախադեպային կարգավորումները, բացահայտել առկա գործնական խնդիրները և համեմատական իրավական վերլուծության հիման վրա գնահատել «Single Door to Justice» հայեցակարգի կիրառելիությունը՝ որպես դատական պաշտպանության արդյունավետության բարձրացման հնարավոր միջոց:

Սույն ուսումնասիրության գիտական նորույթն այն է, որ հանրային իշխանական լիազորությունների պատվիրակման և դատական ենթակայության որոշման խնդիր-

ները դիտարկվում են ոչ միայն հանրային և մասնավոր իրավահարաբերությունների տարանջատման դասական տեսության, այլև արդյունավետ դատական պաշտպանության և «Single Door to Justice» սկզբունքի համատեքստում՝ առաջարկելով Հայաստանի Հանրապետության դատական համակարգի համար համակարգային բարեփոխումների հնարավոր ուղղություններ:

1. Հանրային իշխանական լիազորությունների պատվիրակումը. Հայաստանի Հանրապետությունում հանրային և մասնավոր իրավահարաբերությունների տարանջատման շնորհիվ առանձնացվում է հանրային և մասնավոր իրավունքը, իսկ այդ իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է համապատասխանաբար վարչական և քաղաքացիական դատավարությունների կարգով (որոշակի բացառությունների հաշվառմամբ):

Իրավունքների դատավարական տարանջատման մասին ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ[1] արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ դատական պաշտպանության իրավունքի բաղկացուցիչ տարրն է անձի՝ այն դատարանում իր գործի քննության իրավունքը, որի ընդդատությանն օրենքով հանձնված է տվյալ գործը:

Այսինքն՝ դատական գործերի տարանջատումը քաղաքացիականի և վարչականի պայմանավորված է այդ գործերով վիճելի իրավահարաբերության բնույթով. կոնկրետ գործի՝ առարկայական ընդդատության հարցը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է պարզել այդ գործով վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այսինքն՝ այն հարցը, թե արդյոք տվյալ գործը ծագում է հանրային, թե մասնավոր իրավահարաբերություններից բխող վեճից:

Կարևոր է անդրադառնալ այն հանգամանքին, որ, ի տարբերություն քաղաքացիական արդարադատությունում հավասար մրցակցային ընթացակարգերի, վարչական արդարադատության պայմաններում հավասար մրցակցության ապահովման համար ակտիվ դերակատարություն ունի դատարանը, քանի որ հանրային իրավահարաբերություններում դատավարական մի կողմը մշտապես օժտված է հանրային իշխանական լիազորությամբ, և ինչը հարթելու, դատավարական իրավունքները և պատկանությունները հավասարեցնելու, հանրային իշխանական լիազորությունը հաղթահարելու համար վարչական դատարանները լիազորված են գործին ի պաշտոնե:

Ի պաշտոնե գործելու ՀՀ վարչական դատարանի պարտականությունը սահմանվում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածով:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ[2] արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ մասնագիտացված արդարադատության, այդ թվում՝ վարչական արդարադատության ինստիտուտի ներդրումը, ի թիվս այլնի, նպատակ է հետապնդում առաջին հերթին ապահովելու տվյալ ոլորտում դատական պաշտպանության

---

[1] ՀՀ սահմանադրական դատարանի 03.02.2009 թվականի թիվ ՍԴՈ-787 որոշում:
[2] ՀՀ սահմանադրական դատարանի 10.02.2015 թվականի թիվ ՍԴՈ-1190 որոշում:

իրավունքի իրացման արդյունավետությունը և լիարժեքությունը՝ արդարադատության այդ տեսակին բնորոշ առանձնահատկությունների հաշվառմամբ:

Վարչական դատավարությունում կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքի մասնավոր դրսևորումներից մեկն այն է, որ վարչական դատարանը պարտավոր է նախ և առաջ ապահովել գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե (“ex officio”) պարզելու սկզբունքը, որը հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճերից բխող գործերի քննության ընթացքում վարչական դատարանին օժտում է ակտիվ դերակատարությամբ, ինչը հնարավորություն է տալիս արդյունավետորեն ապահովելու իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների ընդունած իրավական ակտերի, գործողությունների ու անգործությունների դեմ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության իրացումը[3]:

Այսպես՝

Վարչական դատավարության առարկայական ընդդատության մասին կարգավորումը սահմանված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի՝ 10-րդ հոդվածով, որի բավանդակության համաձայն՝ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը:

Այդ պահանջից բացառություն են կազմում ՀՀ սահմանադրական դատարանի ենթակայությանը վերապահված գործերը, ընդհանուր իրավասության դատարանի ենթակայությանը վերապահված քրեական գործերը, ինչպես նաև պատժի կատարմանն առնչվող գործերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, **եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի** վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները ներառյալ:

Նորմի բովանդակությունից ակնհայտ է դառնում, որ, բացի իրավահարաբերության հանրային բնույթից, անձի վարչական դատավարության կարգով իրավունքների դատական պաշտպանությունը կապվում է վերջինիս հանրային իրավահարաբերության բնագավառում այն իրավունքների խախտման հետ, որոնք դրսևորվել են **պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրանց պաշտոնատար անձի** վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ:

---

[3] Տե՛ս նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի թիվ ՎԴ/10561/05/13 և 2025 թվականի թիվ ՎԴ/0324/05/23 որոշումները:

ՀՀ-ում՝ «Պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին» օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի կարգավորումների պայմաններում, հանրային իշխանության բնագավառում գործելու որոշակի լիազորություններ պատվիրակվել են մի դեպքում պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններին, մեկ այլ դեպքում՝ իրավաբանական անձանց:

Օրինակ՝

1) «Հավատարմագրման մասին» օրենքի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության հավատարմագրման ազգային մարմինն ստեղծվում է որպես պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն, որին վերապահվում է հավատարմագրման ոլորտում միանձնյա իրականացնել կազմակերպությունների հավատարմագրում, այդ թվում՝ իր որոշմամբ կասեցնել, ընդհուպ՝ դադարեցնել որևէ կազմակերպության հավատարմագրումը, իրականացնել հերթական և արտահերթ ստուգումներ հավատարմագրված կազմակերպություններում և այլն:

2) «Փաստաբանության մասին» օրենքի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատն օրենքի հիման վրա ստեղծված փաստաբանների մասնագիտական, անկախ, ինքնակառավարվող ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որի առանձնահատկությունները սահմանվում են սույն օրենքով, և պետական գրանցման պահից ունի իրավաբանական անձի կարգավիճակ, ավելին՝ նույն օրենքի հիման վրա պալատն է իրականացնում ՀՀ-ում փաստաբանների արտոնագրման գործընթացը (այդ թվում՝ արտոնագրի դադարեցման) և այլն:

3) իրավիճակը նմանատիպ է նաև ինքնակառավարվող կազմակերպություն հանդիսացող նոտարական պալատի, իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության, կադաստրային գրանցման գործառույթ իրականացնող կազմակերպությունների և որոշ այլ ինքնակառավարվող կազմակերպությունների մասով:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրենց որոշումներով բազմիցս հայտնել են այն իրավական դիրքորոշումը, որ հանրային իշխանական լիազորությունը ոչ պետական մարմնին պատվիրակելու դեպքում այդ կազմակերպությունը համարվում է հանրային իշխանական լիազորություններ իրականացնող, և որ վերջիններիս կայացրած որոշումները, գործողություններն ու անգործությունները ենթակա են քննության ՀՀ վարչական դատավարության կարգով:

Օրինակ՝

1) ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ[4] բացահայտել է «վարչարարություն» և «վարչական մարմին» հասկացությունների բովանդակությունը՝ ընդգծելով, որ որոշիչը ոչ թե կազմակերպական-իրավական ձևն է, այլ հանրային իշխանական գործառույթի իրականացումը:

2) ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ[5] արձանագրել է, պետական

---

[4] ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի թիվ ՍԴՈ-630 որոշում:
[5] ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2012 թվականի թիվ ՍԴՈ-1026 որոշում:

իշխանության պատվիրակված լիազորության իրականացումը կարող է անձին կամ կազմակերպությանը դարձնել վարչաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտ:

3) ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներով[6] քննարկել է ինքնակառավարվող մարմին հանդիսացող ՀՀ փաստաբանների պալատի որոշումների դեմ վեճերը և հանգել է այն եզրակացությանը, որ ՀՀ փաստաբանների պալատի կարգապահական և արտոնագրման լիազորությունները մասնավոր բնույթ չունեն և կրում են հանրային-իրավական տարրեր:

Ավելին, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշմամբ[7] նշում է, որ **հանրային իրավահարաբերություններում որպես հանրային իշխանության կրող կարող են հանդես գալ ոչ միայն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, այլև պետության կողմից օրենքով պատվիրակված հանրային գործառույթ իրականացնող մասնավոր անձինք**:

Հանրային իշխանական լիազորությունների պատվիրակումը ժամանակակից հանրային կառավարման անբաժանելի տարրերից է: Պետությունը, ձգտելով ապահովել կառավարման արդյունավետություն, մասնագիտական անկախություն և վարչարարական ճկունություն, որոշ ոլորտներում հրաժարվում է գործառույթների անմիջական իրականացումից և դրանք վերապահում է առանձին կազմակերպությունների կամ ինքնակառավարվող մարմինների:

Սակայն նման պատվիրակումը չի հանգեցնում համապատասխան գործառույթի իրավաբանական բնույթի փոփոխության: Եթե տվյալ կազմակերպությունն իրականացնում է պետության անունից կամ պետության լիազորմամբ հանրային նշանակության գործառույթ, ընդունում է պարտադիր իրավական հետևանքներ առաջացնող որոշումներ կամ սահմանափակում է անձանց իրավունքները, ապա վերջինիս գործունեությունը շարունակում է կրել հանրային բնույթ՝ անկախ կազմակերպական-իրավական ձևից:

Հակառակ մոտեցումը կարող է ստեղծել մի իրավիճակ, երբ նույն բովանդակությամբ իշխանական գործունեությունը տարբեր դատավարական ռեժիմների ենթարկվի միայն այն պատճառաբանությամբ, որ այն իրականացվել է ոչ թե պետական մարմնի, այլ օրենքով ստեղծված կամ լիազորված այլ սուբյեկտի կողմից: Նման մոտեցումը կհակասեր ոչ միայն իրավական որոշակիության սկզբունքին, այլև վարչական արդարադատության հիմնական նպատակին՝ ապահովել հանրային իշխանության նկատմամբ արդյունավետ դատական վերահսկողություն:

Հետևաբար, պատվիրակված լիազորությունների պայմաններում **որոշիչ պետք է համարվի ոչ թե սուբյեկտային, այլ գործառութային չափանիշը**: Այլ կերպ ասած՝ եթե կազմակերպությունը տվյալ իրավահարաբերությունում գործել է որպես հանրային իշխանության կրող, ապա այդ գործունեությունից բխող վեճերը նույնպես պետք է

---

[6] ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի թիվ ԵԴ/38635/02/19 և ԵԴ/3478/02/20 գործերով որոշումներ:
[7] ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի թիվ ԵԴ/38635/02/19 որոշում:

դիտարկվեն որպես հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վեճեր:

Ողջ վերոգրյալի հաշվառմամբ կարելի է պնդել, որ անձի իրավունքների դատական պաշտպանությունը վարչական կամ քաղաքացիական դատավարության կարգով իրականացման համար պետք է առաջնահերթությամբ գնահատել, թե արդյոք որոշում կայացրած, գործողություն կատարած կամ անգործություն դրսևորած մարմինն իր գործունեությամբ գործել է որպես **հանրային իշխանության կրող, թե՝ ոչ**:

2. Ընդդատության հիմնախնդիրները. Հարկ է անդրադառնալ նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի վերահասցեագրման ինստիտուտին, քանի որ օրենսգրքով ՀՀ վարչական դատարանին հնարավորություն է տրված հայցը վարույթ ընդունելու կամ գործի քննության ցանկացած փուլում գործը վերահասցեագրել ըստ ընդդատության, եթե պարզում է, որ տվյալ հայցադիմումի պահանջն ընդդատյա չէ իրեն:

Ի տարբերություն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը վերահասցեագրման հնարավորություն չի նախատեսում, այսինքն՝ հայցի վարույթի ընդունելության փոլում և գործի քննության այլ փուլերում առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական մասնագիտացված դատարանը (այսուհետ՝ քաղաքացիական դատարան) օժտված չէ գործն ըստ առարկայական ենթակայությամբ վերահասցեագրելու իրավասությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության միակ կարգավորումը, որով օրենսդիրը փորձել է հավասարեցնել ՀՀ վարչական և քաղաքացիական դատարանների՝ առարկայական ընդդատության-ենթակայության լիազորությունները, արտահայտվել է 26-րդ հոդվածով, այն էլ միայն այն մասով, երբ քաղաքացիական դատարանում ստացվում է ՀՀ վարչական դատարանից ըստ ընդդատության վերահասցեագրված գործ:

Այնուամենայնիվ, օրենսդիրն այս մասով քաղաքացիական դատարանին օժտել է միայն գործի առարկայական ընդդատության-ենթակայության հարցի անհամաձայնության դեպքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանին դիմելու իրավասությամբ, այսինքն՝ քաղաքացիական դատարանի դատավորի գնահատմամբ վերահասցեագրված վեճն ամեն դեպքում հանրային վեճ լինելու պատճառաբանության պայմաններում ՀՀ վարչական դատարանին վերահասցեագրելու ուղիղ լիազորությամբ չօժտելը, ենթադրաբար հիմնավորվել է գործերի շրջապտույտից և արդյունավետ դատական պաշտպանության ապահովման սահմանադրական երաշխիքի համատեքստով:

Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ ՀՀ վարչական դատարանից գործի վերահասցեագրման պայմաններում քաղաքացիական դատարանը համարում է, որ վեճը ենթակա է լուծման վարչական դատավարության կարգով, պետք քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով մերժի հայցի ընդունումը, ինչը կարող է անձի դատական պաշտպանության մատչելիության սպառնալիք հանդիսանալ, քանի որ, ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը հայցի ընդունման մերժման հիմք է համարում բացառապես այն իրավիճակը, երբ վեճը ենթակա չէ քննության **ՀՀ որևէ այլ դատարանում**, իսկ վեճի ՀՀ որևէ դատարանի

քննության ենթակայության դեպքում այն, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 77-րդ և 81-րդ հոդվածների պահանջներին համապատասխան, ենթակա է վերահասցեագրման՝ ըստ առարկայական ընդդատության:

Ի տարբերություն ՀՀ վարչական դատավարության կարգավորումների, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե գործը ենթակա չէ քննության քաղաքացիական դատավարության կարգով:

Այս պայմաններում ստացվում է, որ եթե անձը հանրային և մասնավոր իրավահարաբերությունները սխալ ընկալելու պայմաններում սկզբնապես դիմել է ՀՀ վարչական դատարան, իր իրավունքների պաշտպանության մասով չի տուժի, քանի որ դրանց մասնավոր բնույթի դեպքում իր գործը կվերահասցեագրվի քաղաքացիական դատարանին: Իրավիճակն առավել վատ է, երբ անձը սխալ կողմնորոշվելու դեպքում սկզբնապես դիմի քաղաքացիական դատարանին, սակայն պարզվի, որ վեճն ունի հանրային բնույթ, և պետք էր դիմել ՀՀ վարչական դատարան, քանի որ ընդհանուր հայցային վաղեմության պայմաններում վարչական դատարանում, բացի ճանաչման հայցի տեսակից, մյուս հայցատեսակների ներկայացման ժամկետներն առավել կարճ են, քան քաղաքացիական դատարանում, և կարող է լինել այնպես, որ քաղաքացիական դատարան դիմելու դրությամբ արդեն անցած լինեն համապատասխան հայցատեսակով ՀՀ վարչական դատարան դիմելու համար ՀՀ վարչական դտավարության օրենսգրքով սահմանված ժամկետները:

Խնդիրն այն է, որ շատ դեպքերում անձի կողմից իր վեճի հանրային կամ մասնավոր բնույթ ունենալու տարանջատման հնարավորությունը ոչ թե վերջինիս կողմից այդ հարաբերությունների սուբյեկտիվ սխալ ընկալման գործոնն է, այլ քաղաքացիական և վարչական դատարանների՝ հարցի վերաբերյալ միմյանցից սկզբունքորեն տարբերվող նախադեպային պրակտիկան:

Այսպես, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներով[8] մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների տարանջատման համար սահմանել է հստակ չափանիշներ՝ դրանց շարքում նախատեսելով նաև իրավահարաբերության սուբյեկտներից մեկի **պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին և(կամ) դրանց պաշտոնատար անձ** լինելու պարտադիր բաղադրիչը, այս մեկնաբանությանը հակառակ, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշմամբ[9] հաստատել է, որ **հանրային իրավահարաբերություններում որպես հանրային իշխանության կրող կարող են հանդես գալ ոչ միայն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, այլև պետության կողմից օրենքով պատվիրակված հանրային գործառույթ իրականացնող մասնավոր անձինք**:

Հետևաբար, ստացվում է, որ, օրինակ, օրենքի հիման վրա ստեղծված, հանրային իշխանության պատվիրակված գործառույթ իրականացնող պետական ոչ առևտրային

---

[8] ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի թիվ ՎԴ/1621/05/14 և ՎԴ/0477/05/15 որոշումներ:
[9] ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի թիվ ԵԴ/38635/02/19 որոշում:

կազմակերպությունների կողմից կայացված որոշումների, գործողությունների և անգործությունների դեմ վեճերը պետք է համարվեն հանրային իրավական, այնինչ դատական պրակտիկայում դրանք ՀՀ վարչական դատարանի կողմից հաճախ վերահասցեագրվում են, իսկ քաղաքացիական դատարանը դրանց՝ քաղաքացիական դատարանին ենթակա լինելու անհամաձայնության դեպքում դիմում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանին, որից հետո որևէ որոշման պայմաններում ըստ էության տուժում է անձի դատական պաշտպանության արդյունավետությունը, քանի որ խախտվում է «Justice delayed is justice denied» («Ուշացած արդարադատությունը մերժված արդարադատություն է») սկզբունքը[10]:

Առավել վտանգավոր է, երբ ընդդատության-ենթակայության այդ շրջապտույտի արդյունքում վտանգվում է դատական պաշտպանության մատչելիության իրավունքը, քանի որ տեսականորեն հնարավոր է իրավիճակ, երբ շրջապտույտի ընթացքում կայացվեն միջանկյալ դատական ակտեր, որոնք գործի քննությունը բերեն փակուղու կամ այն չափ երկարացնեն, որ արդարադատություն հայցողի վեճն ըստ էության կամ սպառվի կամ այլևս լինի ժամանակավրեպ:

Այլ կերպ ասված՝ դատավարական կանոնները չեն կարող այնպես կառուցվել, որ իրավունքի պաշտպանությունը գործնականում դառնա անհամաչափորեն դժվար կամ անհնար, հետևաբար, եթե իր իրավունքների պաշտպանություն հայցողն ստիպված է նախ ճիշտ որոշել՝ վարչական, թե քաղաքացիական դատարան դիմել, և սխալի դեպքում ստանում է հայցի վերադարձ, ապա դատական պաշտպանության արդյունավետության ռիսկը փաստացի տեղափոխվում է դատարանից դեպի անձը:

2.1. Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի կիրառման սահմանադրաիրավական հիմնախնդիրները

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև ՔԴՕ) 26-րդ հոդվածով նախատեսված կարգավորումն առանձնահատուկ նշանակություն ունի վարչական և քաղաքացիական արդարադատության սահմանագծում առաջացող ենթակայության վեճերի լուծման համատեքստում: Օրենսդիրը նախատեսել է, որ եթե վարչական դատարանի կողմից վերահասցեագրված գործի հարցում քաղաքացիական դատարանը համաձայն չէ գործի ենթակայությանը, ապա հարցը փոխանցվում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանին, որի նախագահը և բոլոր պալատների նախագահները որոշում են իրավասու դատարանը:

Թեև նշված կարգավորումը նպատակ ունի կանխելու դատարանների միջև ենթակայության շուրջ անվերջ վեճերը և ապահովելու գործի հետագա ընթացքը, դրա իրավական բնույթի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրել մի շարք սահմանադրաիրավական հարցեր:

Նախ՝ ՔԴՕ 26-րդ հոդվածով նախատեսված ընթացակարգը փաստացի իրականաց-

---

[10] Տե՛ս՝ Kudła v. Poland, թիվ 30210/96, Մեծ պալատ, 26.10.2000:

վում է դատական քննության շրջանակներից դուրս: Կողմերը չեն մասնակցում նիստին, նրանց չեն տրվում մրցակցային դատավարության լիարժեք հնարավորություններ, իսկ դիրքորոշումը կարող է ներկայացվել միայն սահմանափակ գրավոր ձևով: Ընդ որում՝ ընդունվող որոշումը պարտադիր է, վերջնական է, և դրա օրինականությունը հետագայում չի կարող վիճարկվել այն հիմքով, որ գործը ենթակա չէր քննության քաղաքացիական դատավարության կարգով:

Այս հանգամանքն առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում այն պատճառով, որ ենթակայության կամ ընդդատության հարցն ինքնին չի կարող դիտվել որպես զուտ դատական կառավարման կամ գործավարության խնդիր: Դատավարական օրենսգրքերի համակարգային վերլուծությունից և ՀՀ Սահմանադրության 162-րդ հոդվածի 1-ին մասից բխում է, որ արդարադատությունն իրականացվում է բացառապես դատարանների կողմից և ներառում է նաև տվյալ պահանջի դատական քննության իրավասության որոշումը: Այլ կերպ ասած՝ այն հարցը, թե որ դատարանն է իրավասու քննել անձի պահանջը, անմիջականորեն կապված է սահմանադրորեն երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման հետ:

Այս տեսանկյունից խնդրահարույց է այն հանգամանքը, որ ՔԴՕ 26-րդ հոդվածի կիրառման դեպքում ենթակայության վերջնական որոշումը կայացվում է ոչ թե դատարանի կողմից իրականացվող դասական դատավարական ընթացակարգի շրջանակներում, այլ հատուկ վարչարարական բնույթի մեխանիզմով, որտեղ բացակայում են դատաքննությանը բնորոշ մի շարք հիմնարար երաշխիքներ՝ հրապարակայնությունը, անմիջականությունը, մրցակցայնությունը և որոշման բողոքարկման հնարավորությունը:

Արդյունքում՝ ստեղծվում է իրավիճակ, երբ անձի համար դատարանի մատչելիության հարցը որոշվում է այնպիսի ընթացակարգով, որը միայն մասնակիորեն է ապահովում դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ երաշխիքները: Այս հարցն առավել մեծ նշանակություն է ձեռք բերում այն դեպքերում, երբ գործի ենթակայության մասին ընդունված որոշման հետևանքով հայցն ըստ էության չի քննվում որևէ դատարանի կողմից կամ առաջանում է դատական պաշտպանության անհամաչափ ձգձգման վտանգ:

Այս համատեքստում կարելի է պնդել, որ ենթակայության վերաբերյալ վեճերի լուծման գոյություն ունեցող մոդելը լրացուցիչ հիմնավորում է տալիս «Single Door to Justice» հայեցակարգի օգտին: Եթե գործի մասնագիտական բաշխումը դիտարկվի որպես դատական համակարգի ներքին կազմակերպման խնդիր, ապա անձի դատական պաշտպանության իրավունքը կախված չի լինի մասնագիտացված դատարանի ճիշտ ընտրությունից, իսկ ենթակայության վերաբերյալ տարաձայնությունները չեն հանգեցնի արդարադատության մատչելիության սահմանափակման:

Այս համատեքստում, կարծում եմ, քննարկման ենթակա հարցադրումներն են՝

1) ի՞նչ արժեք ունի համայնքային կամ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների անհրաժեշտությունը ՀՀ-ում.

2) արդյո՞ք այդ կազմակերպություններին կարող է օրենսդրությամբ պատվիրակվել այնպեսի գործառույթ, ինչը հանրային իշխանական լիազորություն է:

Սույն հոդվածում արծարծված խնդիրը չի սահմանափակվում միայն քաղաքացիական կամ միայն վարչական դատավարության առանձին թերություններով: Խնդիրը գտնվում է երկու դատավարական համակարգերի հատման կետում և պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ պատվիրակված հանրային իշխանական լիազորություններ իրականացնող կազմակերպությունների գործունեությունից ծագող որոշ վեճերի իրավական բնույթի վերաբերյալ դատական պրակտիկայում առկա են տարբեր մոտեցումներ: Արդյունքում՝ վիճահարույց է դառնում ոչ միայն գործի քննության կարգը, այլև այն հարցը, թե որ մասնագիտացված դատարանն է իրավասու իրականացնել դատական պաշտպանությունը: Հետևաբար, խոսքն առարկայական ընդդատության համակարգային խնդրի մասին է, որն անդրադառնում է ինչպես վարչական, այնպես էլ քաղաքացիական արդարադատության արդյունավետության վրա:

3. Համեմատական իրավական վերլուծություն. Հարցադրման պատասխանը պետք է քննարկել ընդհանրական մետեցմամբ՝ անդրադարձ կատարելով Եվրոպական երկրների համանման իրավահարաբերություններին:

Այսպես, Գերմանիայում, Ֆրանսիայում և Եվրոպական մի շարք այլ երկրներում օրենսդրությամբ չկան պետական և համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություններ, այդ թվում՝ դրանց կազմակերպաիրավական ձևի համատեքստում, սակայն առկա են մարմիններ, որոնք գործում են պետական կամ համայնքային մարմիններից անկախ, և վերջիններս իրականացնում են հանրային իշխանական լիազորություններ:

Մասնավորապես գործում են հանրային իրավունքի հիմնարկ կամ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ կոչված իրավաբանական անձի կարգավիճակով կառույցներ, որոնք իրականացնում են հանրային իշխանական գործառույթներ, ընդհուպ՝ կայացնում վարչական ակտեր, իրականացնում այս կամ այն գործունեության լիցենզավորում, գանձում մեն պարտադիր վճարներ և այլն:

Գերմանիայում այդ կազմակերպությունները գործում են երբեմն պետական մարմիններից անկախ վիճակում՝ որպես գործակալություններ, կորպորացիաներ, անկախ վարչական մարմիններ և այլն, իսկ որպես այդպիսին՝ Գերմանիայում գործում է հանրային հեռուստառադիոընկերությունը, պետական համալսարանը, փաստաբանների պալատը և այլն:

Գերմանիայում այդ մարմինների որոշումների, գործողությունների և անգործությունների դեմ վեճերը ենթակա են քննության մասնագիտացված վարչական դատարանում:

Հատկանշական է, որ եվրոպական բազմաթիվ երկրներում հանրային իշխանական լիազորություններ իրականացնող ոչ պետական կառույցների նկատմամբ դատական վերահսկողությունը կառուցված է ոչ թե կազմակերպական ձևի, այլ իրականացվող գործառույթի հիման վրա: Գերմանական վարչաիրավական դոկտրինայում վաղուց ձևավորվել է sogenannte Funktionsvorbehalt մոտեցումը, որի համաձայն անձի

նկատմամբ իշխանական ներգործություն իրականացնող սուբյեկտը ենթակա է վարչական իրավունքի պահանջներին՝ անկախ իր կազմակերպական կառուցվածքից:

Նման մոտեցում է նկատվում նաև Ֆրանսիայում, որտեղ Conseil d'État-ի ձևավորած նախադեպային պրակտիկան ճանաչում է, որ private bodies exercising public functions կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտների որոշումները կարող են վիճարկվել վարչական արդարադատության շրջանակներում: Արդյունքում՝ դատարանի իրավասությունը պայմանավորվում է ոչ թե սուբյեկտի անվանմամբ, այլ այն հարցով, թե նրա գործունեությունն արդյոք ուղղված է հանրային իշխանության իրականացմանը:

Նման փորձը վկայում է, որ հանրային իշխանության պատվիրակման զարգացումը եվրոպական համակարգերում սովորաբար ուղեկցվում է վարչական արդարադատության իրավասության ընդլայնմամբ, այլ ոչ թե նեղացմամբ:

Ըստ էության՝ ստացվում է, որ պետական կամ համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպությունների գոյությունը ՀՀ-ում միտված է բեռնաթափելու պետական և համայնքային մարմինների ծանրաբեռնվածությունը, և վերջիններիս կարող է պատվիրակվել պետական գործառույթ, սակայն այն պայմանով, որ վերջիններիս՝ այդ գործառույթների իրականացման շրջանակներում ծագող վեճերը պետք է քննվեն վարչական դատարանների կողմից ՀՀ վարչական դատավարության պահանջներին համապատասխան:

Եզրակացություններ: Ողջ վերոգրյալի լույսի ներքո կարծում եմ, որ հայցի վերահասցեգրման և դրան հաջորդող ենթակայության-ընդդատության հարցի որոշման ՀՀ մեխանիզմներն այնքան էլ արդյունավետ չեն և շատ հաճախ պատճառ են դառնում արդյունավետ դատական պաշտպանության խաթարման, իսկ երբեմն էլ՝ դատական պաշտպանության մատչելիության վտանգման կամ սահմանափակման:

Խնդրի լուծումը կարելի է տեսնել կա՛մ դատական պրակտիկան՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ[11] հայտնած դիրքորոշմանը համապատասխանեցնելու, կա՛մ խնդրին համակարգային լուծում տալու եղանակով:

Այդ պատճառով առաջարկում եմ հարցի լուծման ուղին քննարկել «Single Door to Justice» սկզբունքի լույսի ներքո:

Այսպես՝

Կարծում եմ, որ վեճի ենթակայության-ընդդատության կամ դատական մասնագիտացման հարցերով գործի նախնական ֆիլտրացիան ինքնին **արդարադատության բուն բովանդակությունը չէ**, այլ արդարադատության կազմակերպական և վարչարարական նախապայմաններից մեկն է, որը կարող է իրականացվել նաև դատական համակարգի ներսում՝ առանց անձի վրա սխալ դատարան ընտրելու ռիսկը դնելու:

Արդարադատության հիմնական նպատակը վեճի լուծումն է և խախտված իրավունքի վերականգնումը:

---

[11] ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի թիվ ԵԴ/38635/02/19 որոշում:

Հետևաբար, հայցվորի տեսանկյունից երկրորդական է, թե այդ գործը դատական համակարգի ներսում որ մասնագիտացված դատարանն է քննելու:

Եվրոպայում նման դատական համակարգի մոդելներ են գործում Նորվեգիայում, Մեծ Բրիտանիայում, Նիդերլանդներում, Ավստրալիայում և այլն:

Դատական պաշտպանության արդյունավետության սկզբունքը պահանջում է, որ մասնագիտացման բեռը հնարավորինս դրվի դատական համակարգի վրա, ոչ թե դատավարության մասնակցի:

Այսինքն՝ վեճերի մասնագիտացված քննությունը և արդարադատության իրականացումը նույնական հասկացություններ չեն:

Արդարադատության նպատակը վեճի լուծումն է, մինչդեռ տվյալ վեճը մասնագիտացված կոնկրետ դատարանի կողմից քննվելու հարցն առավելապես դատական համակարգի ներքին կազմակերպման խնդիր է:

Այդ պատճառով անձի կողմից ոչ ճիշտ մասնագիտացված դատարան դիմելու ռիսկը չպետք է հանգեցնի հայցադիմումի վերադարձի, վերահասցեագրման կամ վարույթ ընդունելու մերժման:

Առավել արդյունավետ է այն մոդելը, որի պայմաններում դատական համակարգն ունի միասնական մուտքի կետ, իսկ գործի մասնագիտացված բաշխումն իրականացվում է համակարգի ներսում՝ ապահովելով դատական պաշտպանության մատչելիությունը, արագությունը և արդյունավետությունը:

Դատական պաշտպանության արդյունավետության տեսանկյունից արդյունավետ տարբերակ է այն, որ անձինք դիմեն դատարան, իսկ այդ վեճի՝ ըստ մասնագիտական ենթակայության հարցը բաշխվի դատական համակարգի ներքին գործավարության ընթացակարգերով՝ հիքում ունենալով ՀՀ վարչական և քաղաքացիական դատավարության ենթակայության-ընդդատության մասին պահանջները:

Նույնը վերաբերում է նաև հայցերի ընդունելության և վերադարձման իրավահարաբերություններին:

Այս մոդելն էականորեն կնվազեցնի դատավորների ներկայիս գերծանրաբեռնվածությունը՝ ըստ էության, դատավորներին հնարավորություն տալով լծվելու բուն արդարադատության իրականացմանը (վեճերի լուծմանը):

«Single Door to Justice» հայեցակարգի ներդրումը պահանջում է ոչ միայն գաղափարական, այլև ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական փոփոխություններ:

Նախ՝ անհրաժեշտ է դատական համակարգում ստեղծել միասնական մուտքի կետ, որտեղ հայցադիմումի ներկայացումը կատարվում է առանց կոնկրետ մասնագիտացված դատարան ընտրելու անհրաժեշտության:

Երկրորդ՝ անհրաժեշտ է վերանայել քաղաքացիական և վարչական դատավարության օրենսգրքերի այն դրույթները, որոնք առարկայական ընդդատության սխալ որոշման դեպքում հանգեցնում են հայցադիմումի վերադարձի կամ ընդունման մերժման:

Երրորդ՝ դատարանների աշխատակազմերում կարող են ձևավորվել մասնագիտաց-

ված ստորաբաժանումներ, որոնց գործառույթը կլինի ներկայացված դիմումների նախնական դասակարգումը և համապատասխան մասնագիտացված դատավորներին կամ դատարաններին բաշխումը:

Չորրորդ՝ անհրաժեշտ է սահմանել դատավարական երաշխիքներ, որոնց համաձայն հայցադիմումի սկզբնական ներկայացման ամսաթիվը պահպանվում է՝ անկախ այն հանգամանքից, թե հետագայում դատական համակարգի ներսում գործը որ մասնագիտացված դատարանին կբաշխվի:

Նման մոդելը հնարավորություն կտա միաժամանակ պահպանել դատական մասնագիտացումը և բացառել սխալ դատարան ընտրելու ռիսկի բացասական հետևանքները:

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДМЕТНОЙ ПОДСУДНОСТИ СПОРОВ, ВОЗНИКАЮЩИХ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ДЕЛЕГИРОВАННЫХ ПУБЛИЧНО-ВЛАСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ВАРДАНЯН АЙК

Заместитель директора ООО «Международный центр исследований», кандидат в претенденты на включение в список кандидатов в судьи административной специализации Академии юстиции Республики Армения, адвокат Палаты адвокатов Республики Армения

Аннотация. Целью исследования является изучение правовой природы правоотношений, возникающих в условиях делегирования публично-властных полномочий в Республике Армения, выявление проблем разграничения предметной подсудности между административным и гражданским судопроизводством, определение их влияния на реализацию права на эффективную судебную защиту, а также оценка применимости концепции «Single Door to Justice» в качестве средства системного решения существующих проблем.

Методы. В ходе исследования были применены методы юридико-догматического, системного и сравнительно-правового анализа, а также анализа прецедентного права. Изучены положения Конституции Республики Армения, Кодекса административного судопроизводства Республики Армения, Гражданского процессуального кодекса Республики Армения и отраслевого законодательства, решения Конституционного Суда и Кассационного Суда Республики Армения, а также опыт ряда европейских государств в сфере судебного контроля в рамках административной юстиции за деятельностью негосударственных организаций, осуществляющих публичные функции.

Результаты. Исследование показало, что осуществление публично-властных полномочий должно оцениваться исходя не из организационно-правовой формы субъекта, а из характера выполняемой им функции. Обосновано, что осуществление делегированных публичных полномочий государственными некоммерческими организациями, органами самоуправления и иными юридическими лицами, созданными на основании закона, может порождать публично-правовые отношения, споры из которых подлежат рассмотрению в порядке административного судопроизводства. Выявлено также, что различия в подходах административных и гражданских судов к квалификации одних и тех же правоотношений приводят к передаче дел из одного суда в другой, затягиванию судебного разбирательства и создают риски нарушения права на эффективную судебную защиту.

Выводы. Автор приходит к выводу, что действующее правовое регулирование и судебная практика не в полной мере обеспечивают эффективность и доступность судебной защиты. Предлагается внедрить принцип «Single Door to Justice» («Единый вход в систему правосудия»), предусматривающий обращение лица в единую точку доступа к правосудию, при этом распределение дел с учётом их специализации осуществляется внутри судебной системы. Такой подход позволит сократить количество споров о подсудности, исключить риск ошибочного выбора суда и повысить доступность, оперативность и эффективность правосудия.

Ключевые слова: публичное право, частное право, административная юстиция, предметная подсудность, делегирование публично-властных полномочий, эффективная судебная защита, передача дел по подсудности, Single Door to Justice.

ISSUES OF SUBJECT-MATTER JURISDICTION IN DISPUTES ARISING FROM THE EXERCISE OF DELEGATED PUBLIC AUTHORITY POWERS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

VARDANYAN HAYK
Deputy Director of the "International Research Center" LLC, Candidate for Inclusion in the List of Candidates for Administrative Judges of the Academy of Justice of the Republic of Armenia, advocate (Attorney) of the chamber of advocates of the Republic of Armenia

---

ABSTRACT

Purpose. The purpose of this study is to examine the legal nature of legal relationships arising in the context of the delegation of public authority powers in the Republic of Armenia, the issues related to the delimitation of subject-matter jurisdiction between administrative and civil proceedings, their impact on the exercise of the right to effective judicial protection, and to assess the applicability of the "Single Door to Justice" concept as a tool for the systemic resolution of existing problems.

Methods. The study employs legal-dogmatic, systemic, comparative legal, and case-law analysis methods. The research examines the provisions of the Constitution of the Republic of Armenia, the Administrative Procedure Code of the Republic of Armenia, the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia, and sector-specific legislation, as well as the decisions of the Constitutional Court and the Court of Cassation of the Republic of Armenia. In addition, the experience of several European states regarding judicial review within the framework of administrative justice over non-state entities exercising public functions is analyzed.

Results. The study demonstrates that the exercise of public authority powers should be assessed not on the basis of the organizational and legal form of the entity concerned, but rather on the nature of the function performed. It is substantiated that the exercise of delegated public powers by state non-commercial organizations, self-regulatory organizations, and other legal entities established by law may give rise to public-law relations, and that disputes arising from such relations should be adjudicated within the framework of administrative proceedings. The research also reveals that differing approaches adopted by administrative and civil courts in assessing identical legal relationships lead to the transfer of cases between jurisdictions, procedural delays, and risks to the effective realization of the right to judicial protection.

Conclusions. The author concludes that the current legal framework and judicial practice do not fully ensure the effectiveness and accessibility of judicial protection. The study proposes the implementation of the "Single Door to Justice" principle, whereby individuals would access the judicial system through a unified point of entry, while the allocation of cases according to judicial specialization would take place within the judicial system itself. Such an approach would reduce disputes concerning jurisdiction, eliminate the risk of choosing the wrong court, and contribute to enhancing the accessibility, promptness, and effectiveness of justice.

Key words: public law, private law, administrative justice, subject-matter jurisdiction, delegation of public authority powers, effective judicial protection, transfer of cases, Single Door to Justice principle.

Գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն.
2. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք.
3. ՀՀ վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին օրենք.
4. ՀՀ ՍԴՈ-630, 2006 թ..
5. ՀՀ ՍԴՈ-787, 2009 թ..
6. ՀՀ ՍԴՈ-1026, 2012 թ..
7. ՀՀ ՍԴՈ-1190, 2015 թ..
8. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշում, ՎԴ/1621/05/14.
9. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշում, ՎԴ/0477/05/15.
10. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշում, ԵԴ/38635/02/19.
11. Kudła v. Poland, Application No. 30210/96, Grand Chamber, 26 October 2000..
12. Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht..
13. Schmidt-Aßmann E. Verwaltungsrecht..
14. Craig P. Administrative Law..
15. Schwarze J. European Administrative Law.
16. «Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective» - Mauro Cappelletti.
17. «Effective Judicial Protection: Enforcement, Judicial Federalism and the Politics of EU Law» - Giulia Gentile.

Հոդվածը գրախոսվել է 03.08.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 13.08.2026թ.

ОБЩИННАЯ ПОЛИЦИЯ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ: ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ И РЕФОРМА

АВАГИМЯН ВЛАДИМИР
преподаватель кафедры административного
права и административной деятельности полицейского
учебного подразделения Образовательного комплекса МВД РА
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-15

Аннотация. Целью настоящей статьи является формирование комплексного представления об институте общинной полиции в Республике Армения и внедрения нового подхода к её деятельности.

Ключевые слова: реформа полиции, структура полиции, общинная полиция, основные принципы деятельности и полномочия общинной полиции.

Реформа полиции в Армении находится на этапе реализации Стратегической программы на 2024–2026 годы, главной целью которой является масштабная модернизация правоохранительной системы, повышение прозрачности и укрепление доверия граждан.

Этот процесс включает в себя ряд ключевых направлений. В результате проведенной реформы базовыми структурами полиции МВД РА являются:

* главное управление криминальной полиции,
* главное управление общинной полиции,
* патрульная служба полиции,
* полицейская гвардия.

Общинная полиция Республики Армения – это относительно новая структура, созданная в рамках реформы правоохранительной системы страны.

Общинная полиция как модель полицейской деятельности представляет собой одновременно и философию (образ мышления), и организационную стратегию (способ реализации этой философии), позволяющую полиции и местному сообществу совместно разрабатывать и применять новые подходы к решению проблем преступности, правонарушений и обеспечения безопасности с целью повышения качества жизни каждого члена сообщества.

Данная философия основана на убеждении, что для эффективного решения указанных задач необходимо расширять уровень участия местного сообщества, тем самым формируя у населения чувство ответственности за поддержание и укрепление общественного порядка. Присоединяясь к процессу обеспечения собственной безопасности, осуществляемому полицией, население принимает на себя свою долю ответственности за

поддержание порядка и законности в сообществе и становясь партнёром полиции, совместно участвует в решении проблем, возникающих в местном сообществе.

Вместе с тем для установления такого партнёрства сама полиция должна быть активно вовлечена в жизнь сообщества и укреплять свою легитимность, предоставляя населению полицейские услуги в согласованном, ориентированном на потребности общества и постоянно совершенствуемом формате. Такое партнёрство должно основываться на взаимном доверии, взаимном уважении и равноправном положении обеих сторон.

Однако, под воздействием объективных и субъективных факторов в ряде стран произошло отчуждение общества от полиции, а полиция, в свою очередь, утратив доверие населения, лишилась его поддержки и в борьбе с преступностью осталась один на один с этой проблемой.

Аналитики выделяют основные факторы, способствующие формированию атмосферы недоверия между полицией и обществом. Назовем некоторые из них:

1. В ряде стран в условиях политических и экономических кризисов, внешних конфликтов и вызванных ими потрясений полиция, будучи использованной в качестве инструмента репрессий, в отношениях с населением преимущественно выступала с позиции силы, применяя исключительно принудительные методы обеспечения соблюдения закона и игнорируя свою основную миссию — **служить народу**.

Естественно, в подобных условиях углубляется существующий разрыв между полицией и обществом.

2. Под предлогом необходимости снижения уровня коррупции участковые полицейские постоянно переводились на другие территории, вследствие чего население лишалось возможности иметь в своем сообществе хорошо знакомого ему полицейского.

3. В условиях роста преступности, не располагая необходимыми ресурсами для преодоления социальных проблем и причин, способствующих совершению преступлений, а также лишившись поддержки населения, полиция вынуждена идти по пути сокрытия и неучета фактов преступлений, создавая иллюзию «стабильного и надлежащего» общественного порядка, что, в свою очередь, еще больше углубляет недоверие к ней.

4. Быстрое реагирование сотрудников полиции на поступающие сообщения не во всех случаях способствовало их предотвращению и раскрытию, поскольку в большинстве случаев сообщения поступают с опозданием, вследствие чего оперативное реагирование не дает ожидаемого положительного результата.

5. Полицейская система сосредоточивает все свое внимание исключительно на раскрытии тяжких преступлений и преступлений, имеющих широкий общественный резонанс, оставляя без должного внимания правонарушения, которые на первый взгляд могут показаться незначительными, но впоследствии способны перерасти в серьезные преступления и приобрести массовый характер.

6. На общинную полицию возложены такие функции, которые не способствуют, а во

многих случаях даже непосредственно препятствуют становлению общинной полиции. Во многих случаях эти функции дублируют функции, осуществляемые различными государственными и иными органами, а в ряде случаев их вообще нельзя считать полицейскими, поскольку по своему содержанию они в большей степени относятся к сфере здравоохранения, социальных, коммунальных и иных услуг.

Наличие указанных и ряда других факторов во многих странах, в том числе и в Армении, выявило неспособность полиции самостоятельно преодолеть кризис, возникший в сфере охраны общественного порядка и обеспечения безопасности.

Новое видение общинной полиции Республики Армения основано на стремлении к созданию безопасных, устойчивых и гармоничных сообществ посредством укрепления прочного и конструктивного партнерства между полицией и обществом. В рамках данного видения члены сообщества воспринимают сотрудников полиции не только как представителей правоохранительных органов, но, прежде всего как союзников и партнеров в обеспечении благополучия своих сообществ.

С целью повышения эффективности деятельности общинной полиции по предупреждению преступности, реагированию на проблемы, связанные с обеспечением безопасности, а также укреплению взаимодействия с членами местного сообщества на основе более высокого уровня доверия в результате реформы внедрена модель *многофункциональной или универсальной* общинной полиции. Вместо нескольких сотрудников полиции узкой специализации, занимающихся отдельными направлениями обеспечения безопасности, один многофункциональный (универсальный) сотрудник общинной полиции несет ответственность за реагирование на весь спектр вопросов, связанных с обеспечением безопасности на закреплённой за ним территории обслуживания. Такой подход способствует ускорению процесса принятия решений, оптимизации распределения ресурсов и обеспечивает комплексный подход к решению проблем, связанных с обеспечением безопасности. Кроме того, широкий спектр профессиональных компетенций многофункциональных сотрудников общинной полиции позволяет им глубже понимать сложные проблемы, возникающие в сообществе, и применять наиболее эффективные и адресные способы их решения.

Главные аспекты деятельности общинной полиции МВД Республики Армения конкретизированы в «Положении о главном управлении общинной полиции МВД полиции РА» и «Об организации деятельности общинной полиции МВД РА, ведения документов и порядке их оформления» утвержденные приказами начальника полиции МВД Республики Армения от 14.08.2024 г., № 13-L[1] и от 1.11.2024 г., № 77-Л[2]. Упразднив

---

[1] «Положение о главном управлении общинной полиции МВД РА», утвержденное приказом начальника полиции МВД Республики Армения от 14.08.2024г., № 13-L.

[2] «Об организации деятельности общинной полиции МВД РА, ведении документов и порядке их оформления», от 01.11.2024 г., № 77-L.

службу участковых инспекторов, общинная полиция осуществляет многофункциональную деятельность, в связи с чем сотрудников общинной полиции называют «*универсальными полицейскими*».

Многофункциональные сотрудники общинной полиции выполняют следующие обязанности:

1. Регулярное присутствие и доступность. Сотрудники общинной полиции обеспечивают постоянное, заметное и доступное для жителей присутствие на территории обслуживаемого сообщества.

2. Совместное решение задач, направленных на предупреждение преступности. Многофункциональные сотрудники полиции во взаимодействии с жителями, органами местного самоуправления и другими заинтересованными сторонами принимают участие в решении проблем, связанных с предупреждением преступлений и иных правонарушений.

3. Оперативно-розыскная деятельность. Сотрудники общинной полиции осуществляют оперативно-розыскную деятельность, включая сбор оперативной информации, в целях выявления и раскрытия преступлений небольшой и средней тяжести в обслуживаемых ими сообществах.

4. Взаимодействие с молодежью и профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. Сотрудники общинной полиции активно участвуют в работе с молодежью посредством школьных программ, наставнических инициатив и иных мероприятий, ориентированных на молодежь, в целях предупреждения возможных правонарушений, совершаемых несовершеннолетними.

5. Семейное насилие и эксплуатация. Сотрудники общинной полиции оперативно реагируют на сообщения о случаях семейного насилия, уделяя первоочередное внимание обеспечению безопасности пострадавших и всех лиц, находящихся в группе риска.

6. Сотрудничество со всеми подразделениями полиции и внешними государственными органами, органами местного самоуправления, ведомствами.

Универсальность общинной полиции заключается в возложенных на них правовыми актами функциях. В соответствии с этим общинная полиция МВД РА осуществляет следующие функции:

1. выявление и раскрытие преступлений небольшой и средней тяжести, и иных правонарушений, а также проведение мероприятий, направленных на предупреждение, пресечение и раскрытие преступлений;

2. проведение мероприятий по установлению местонахождения лиц, находящихся в розыске за совершение преступлений небольшой и средней тяжести, а также без вести пропавших лиц;

3. изучение и анализ статистических данных о преступлениях небольшой и средней тяжести и иных правонарушениях, зарегистрированных на обслуживаемой территории, их динамики, социально-демографической структуры, а также причин и условий,

способствующих совершению преступлений;

4. внесение в государственные органы, органы местного самоуправления, должностным лицам и организациям представлений и предложений, направленных на устранение обстоятельств, способствующих совершению преступлений;

5. в соответствии Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения рассмотрение поступивших ходатайств в порядке и сроки, установленные законодательством;

6. информирование жителей о правомерных способах, методах и средствах защиты от преступлений и иных правонарушений;

7. проведение работы с населением по вовлечению жителей в деятельность по предупреждению правонарушений в интересах местного сообщества, а при необходимости — разработка краткосрочных и долгосрочных программ взаимодействия с населением.

Главной целью внедрения модели многофункциональные общинной полиции является установление партнерских отношений между полицией и обществом, что может быть достигнуто только в том случае, если полиция будет осуществлять возложенные на нее законом функции с учетом следующих целевых ориентиров:

* выступать как служба, а не как сила;
* быть подотчетной закону и обществу;
* быть видимой и доступной для населения;
* быть известной и признанной обществом;
* реагировать на потребности сообщества;
* выслушивать проблемы сообщества;
* вовлекать и мобилизовать законопослушных граждан сообщества;
* быть открытой и прозрачной для общества;
* быть инициативной и ориентированной на предотвращение;
* работать на основе консультаций и участия населения.

Оценка деятельности общинной полиции имеет ключевое значение для обеспечения ее эффективности и выявления направлений, требующих совершенствования. Деятельность общинной полиции должна быть направлена не только на повышение эффективности полицейских действий, но, что особенно важно, на обеспечение их понятия, одобрения и поддержки со стороны сообщества. Поэтому, критериями оценки деятельности сотрудника общинной полиции являются не только добросовестное выполнение своих служебных обязанностей и полномочий, но и оценка деятельности общинной полиции со стороны населения. Для этого очень важно обеспечить обратную связь от сообщества: опросы, обсуждения в фокус-группах, общественные форумы и другие формы обратной связи от сообщества, которые могут предоставить ценную информацию о восприятии населением эффективности деятельности полиции.

ՀՀ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒՄ ԵՎ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ

ԱՎԱԳԻՄՅԱՆ ՎԼԱԴԻՄԻՐ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ոստիկանության ուսումնական ստորաբաժանման վարչական իրավունքի և վարչական գործունեության ամբիոնի դասախոս

Ամփոփագիր. Սույն հոդվածի նպատակն է Հայաստանի Հանրապետությունում համայնքային ոստիկանության ինստիտուտի վերաբերյալ համապարփակ պատկերացում ձևավորելը և դրա գործունեության նկատմամբ նոր մոտեցում ներդնելը։

Բանալի բառեր. ոստիկանության բարեփոխում, ոստիկանության կառուցվածք, համայնքային ոստիկանություն, համայնքային ոստիկանության գործունեության հիմնական սկզբունքներ և լիազորություններ։

COMMUNITY POLICE OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA: RETHINKING AND REFORM

AVAGIMYAN VLADIMIR
Lecturer at the Chair of Administrative Law and Police Administrative Activities,Police Training Unit, Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

Abstract. The purpose of this article is to provide a comprehensive understanding of the institution of community police in the Republic of Armenia and to introduce a new approach to its activities.

Key words: police reform, police structure, community police, fundamental principles of the activities and powers of community police.

Список использованной литературы

1. «Положение о главном управлении общинной полиции МВД РА», утвержденное приказом начальника полиции МВД Республики Армения от 14.08.2024г., № 13-L.
2. «Об организации деятельности общинной полиции МВД РА, ведении документов и порядке их оформления», от 01.11.2024 г., № 77-L

Հոդվածը գրախոսվել է 16.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 27.07.2026թ.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПАТРУЛЬНОЙ СЛУЖБЫ ПОЛИЦИИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

БАБАХАНЯН АЗАТ
Старший преподаватель кафедры административного права и административной деятельности полицейского учебного подразделения Образовательного комплекса МВД РА
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-16

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые проблемы реформ МВД РА в связи с созданием и функционированием патрульной службы полиции, основные цели и задачи патрульной службы полиции, особенности несения службы, а также основные проблемы, возникающие в процессе внедрения новых стандартов в системе полиции.

Ключевые слова: патрульная служба полиции, новые стандарты несения службы, общественное доверие, кадровые вопросы, взаимодействие с обществом.

Реформа полиции Республики Армения – это комплексный процесс, направленный на модернизацию правоохранительной системы страны, повышение её эффективности, укрепление доверия общества и обеспечение соблюдения прав человека. Этот процесс включает в себя ряд ключевых направлений. Одним из основных направлений реформы является создание новой патрульной службы, которая направлена на повышение оперативности и эффективности работы полиции на улицах, оснащена современным оборудованием, прошедшая специальную подготовку, с целью улучшения взаимодействия с гражданами и повышение уровня общественной безопасности.

Патрульная полиция Республики Армения – это относительно новая структура, созданная в рамках реформы правоохранительной системы страны. Её появление стало важным шагом в модернизации полиции и повышении уровня общественной безопасности. Ключевые аспекты её деятельности конкретизированы в «Положении о патрульной полиции», утвержденной приказом начальника полиции МВД Республики Армения от 25.05.2025г., № 25-L [1].

Согласно Положению о патрульной полиции основными целями и задачами патрульной полиции являются:

1. Обеспечение общественной безопасности. Патрульные полицейские активно работают на улицах, предотвращая и пресекая правонарушения, обеспечивая порядок и безопасность граждан.

2. Регулирование дорожного движения. Они играют важную роль в обеспечении безопасности дорожного движения, контролируя соблюдение правил и реагируя на дорожно-транспортные происшествия.

3. Быстрое реагирование на вызовы. Патрульная полиция стремится оперативно реагировать на сообщения о происшествиях, обеспечивая быстрое прибытие на место и

принятие необходимых мер.

4. Взаимодействие с обществом. Важным аспектом работы патрульной полиции является установление доверительных отношений с гражданами, оказание помощи и содействие в решении проблем.

Ключевые особенности несения службы патрульной полиции Армении закреплены в «Уставе патрульной полиции», утвержденной приказом начальника полиции Республики Армения от 23.09.2020 г., N36-L [2], которые сводятся к нижеприведенному:

1. Новые стандарты – патрульная полиция работает в соответствии с современными стандартами, ориентированными на защиту прав человека и уважительное отношение к гражданам.

2. Современное оснащение – сотрудники патрульной полиции оснащены современным оборудованием, включая автомобили, средства связи и другие технические средства.

3. Тщательная подготовка – патрульные полицейские проходят специальную подготовку, включающую изучение законодательства, тактику работы на улицах, а также усвоение навыков оказания первой помощи и других необходимых навыков.

Создание патрульной службы является частью масштабной реформы полиции РА, направленной на повышение эффективности и прозрачности работы правоохранительных органов. С целью дальнейшего улучшения качества обслуживания граждан процесс реформирования патрульной службы всё ещё продолжается.

Основные проблемы, с которыми сталкивается процесс реорганизации, сводятся к нехватке квалифицированных кадров, недостаточности общественного доверия, а также объективным препятствиям.

Результаты опросов показывают снижение уровня удовлетворенности работой патрульных полицейских среди жителей РА. Растет число граждан, оценивающих их работу скорее негативно или крайне негативно.

Наблюдается также снижение положительной оценки реформ полиции за последние годы. Сохраняется укоренившееся в обществе восприятие полиции как коррумпированной и склонной к насилию структуры, что затрудняет формирование образа полицейского как защитника граждан. Отмечаются случаи физического и вербального злоупотребления властью со стороны отдельных сотрудников патрульной службы. Имеют место инциденты, вызывающие вопросы к компетентности и профессионализму патрульных.

Несмотря на заявленные цели реформ, многие эксперты и общественные организации выражают мнение о недостаточности и непоследовательности их реализации [3]. Высказываются опасения, что реформы не привели к фундаментальным изменениям в ценностях и подходах работы полиции, и она продолжает восприниматься как инструмент государства, а не как служба для граждан.

Существуют проблемы с внедрением новых подходов к работе, основанных на взаимодействии с обществом и решении проблем, а не только на реагировании на инциденты. Одной из проблем является низкое представительство женщин в патрульной службе полиции, особенно в регионах. Существует необходимость в постоянном повышении профессиональной квалификации сотрудников, их обучении современным методам работы и стандартам поведения.

Важным аспектом является предотвращение коррупции и обеспечение прозрачности в работе патрульной полиции. Требуется совершенствование системы отбора и карьерного роста сотрудников, чтобы на службу приходили наиболее подготовленные и мотивированные люди.

На процесс формирования новой патрульной службы негативное влияние оказали объективные факторы. В частности, война 2020 года и постконфликтная ситуация замедлили или привели к срыву некоторых инициатив. Рост преступности, в частности связанной с незаконным оборотом наркотиков, создает дополнительную нагрузку на патрульную службу полиции. В этой связи необходимо налаживать более тесное и доверительное взаимодействие патрульный полиции с различными группами населения, включая маргинальные группы.

Важно развивать партнерские отношения с общественными организациями и местными органами власти для совместного решения проблем безопасности. Для решения этих проблем необходимы последовательные и всесторонние усилия, включающие:

- продолжение реформ, направленных на внедрение современных стандартов работы, повышение профессионализма и этичности сотрудников;
- усиление контроля за деятельностью патрульной полиции и обеспечение неотвратимости наказания за нарушения;
- повышение прозрачности работы полиции и обеспечение обратной связи с обществом;
- реализация программ по укреплению доверия населения к полиции и формированию позитивного имиджа сотрудника патрульной службы полиции;
- увеличение представительства женщин в патрульной полиции и создание равных возможностей для всех сотрудников;
- развитие системы обучения и профессиональной подготовки, ориентированной на лучшие международные практики.

Премьер-министр Армении также подчеркивает важность последовательных и эффективных реформ в полицейской сфере и необходимость постоянных усилий для повышения общественного доверия. В настоящее время разработан стратегический план реформирования полиции на 2024-2026 годы [4], который включает меры по улучшению качества государственных услуг, совершенствованию структуры управления полицией, развитию кадрового потенциала, созданию криминальной и общинной полиции, а также полицейской гвардии с обновленными функциями.

Реформа полиции в Армении – это сложный и долгосрочный процесс, требующий последовательных усилий и постоянного совершенствования.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԵԿԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԲԱԲԱԽԱՆՅԱՆ ԱՋԱՏ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ոստիկանականան ուսումնական ստորաբաժանման վարչական իրավունքի և վարչական գործունեության ամբիոնի ավագ դասախոս

Ամփոփագիր. Հոդվածում քննարկվում են ոստիկանության պարեկային ծառայության ստեղծման և գործառույթներին առնչվող ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության բարեփոխումների որոշ հիմնախնդիրներ, ոստիկանության պարեկային ծառայության հիմնական նպատակներն ու խնդիրները, ծառայության իրականացման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև ոստիկանության համակարգում նոր ստանդարտների ներդրման գործընթացում առաջացող հիմնական խնդիրները:

Բանալի բառեր. ոստիկանության պարեկային ծառայություն, ծառայության կրման նոր չափանիշներ, հանրային վստահություն, կադրային խնդիրներ, փոխգործակցություն հասարակության հետ:

CURRENT ISSUES OF THE POLICE PATROL SERVICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

BABAKHANYAN AZAT
Lecturer at the Chair of Administrative Law and Police Administrative Activities,Police Training Unit,
Educational Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia

Abstract. The article examines certain issues related to the reforms of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia in connection with the establishment and operation of the police patrol service. It discusses the main goals and objectives of the police patrol service, the specific features of patrol duty, and the key challenges arising in the process of implementing new standards within the police system.

Key words: police patrol service, new standards of service delivery, public trust, personnel issues, interaction with the public.

Литература

1. «Положение о патрульной полиции», утвержденной приказом начальника полиции МВД Республики Армения от 25.05.2025 г., № 25-L.

2. «Устав патрульной полиции», утвержденной приказом начальника полиции Республики Армения от 23.09.2020 г., № 36-L.

3. Реформа полиции Армении 5 лет спустя: революция или имитация? https://www.lavamedia.am/2024/01/16/75481/

4. Постановление правительства Республики Армения от 15.11.2024 г., № 1803 «Об утверждении стратегии реализации реформы полиции и плана действий по реализации на 2024-2026 годы».

Հոդվածը գրախոսվել է 17.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 28.07.2026թ.

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

БОЛДЫРЕВ СЕРГЕЙ
Кандидат юридических наук, доцент,
полковник полиции,
начальник кафедры теории государства и права
ФГКОУ во «Ростовский юридический институт МВД РОССИИ»
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-17

Аннотация. В статье исследуются информационные и цифровые средства, как нашедшие применение в правовой сфере в целом, так и в правоохранительной деятельности в частности. Рассмотрены различные системы, такие как «КонсультантПлюс», ГАС «Правосудие», база судебных решений, система электронного документооборота «Практика». Автор обращает внимание на то, что большой проблемой в условиях цифровизации становится распространение киберугроз и экспоненциальный рост киберпреступлений.

Ключевые слова: национальная безопасность, киберпреступность, правоохранительные органы, информационные технологии, правонарушения.

Информационные технологии имеют большое количество положительных аспектов в использовании современных цифровых средств в различных областях деятельности государственных органов. Однако следует указать, что преступность первой взяла компьютерные технологии на вооружение.

С учетом повсеместного распространения данного вида технологий, перехода к хранению информации в цифровом виде и удаленной занятости, цифровизация становится источником возникновения причин и условий, способствующих совершению преступлений и в этом контексте фактором, несущим угрозу национальной безопасности. Мы можем разделить указанные условия по сферам жизнедеятельности общества: экономической, социальной и правовой. Рассмотрим их последовательно.

В области экономики угрожающим фактором выступает циркуляция неподконтрольных денежных средств – криптовалюты, под которой понимается нерегулируемый цифровой актив, используемый в обменных операциях в качестве аналога валюты.

Отсутствие государственного контроля и мониторинга движения средств влечет за собой:

Первое – возрастание оборота и капитализации криптовалюты и соответственно возникновение угрозы стабильности национальной валюты Угрозой здесь выступает децентрализованная природа криптовалюты, которая заключается в отсутствии эмитента,

экстерриториальности и, следовательно, неподчинении какой-либо юрисдикции. В совокупности - это может повлечь подрыв экономической независимости государства и рост показателей инфляции за счет увеличения скорости совершаемых финансовых операций и обращения денег.

Второе – распространение мошенничества в данной сфере путем создания инвестиционных схем («скам-проектов»). Необходимо понимать, что при совершении операций с криптовалютой существует риск потери средств, так как она является высоко волатильным активом. Здесь ярко выражена необходимость государственного регулирования с целью защиты прав граждан.

Третье – совершение действий, направленных на обход системы налогообложения государства. С учетом того, что криптовалюта является достаточно новым и постоянно развивающимся явлением и налицо отсутствие полнообъемного правового регулирования, наблюдаются значительные нарушения в поступлении налоговых отчислений.

И последнее – возможность отмывания денег и финансирование терроризма. Здесь существенную роль играют анонимность расчетов и невозможность отслеживания операций, что само по себе является условием, способствующим совершению преступлений [4].

В настоящий момент в Российской Федерации действует Федеральный закон от 31 июля 2020 г. № 259-ФЗ «О цифровых финансовых активах, цифровой валюте и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации», который регулирует отношения, связанные с выпуском, учетом и обращением цифровых финансовых активов. В этом же законе дается понятие цифровой валюты, под которой понимается совокупность электронных данных (цифрового кода или обозначения), содержащихся в информационной системе, которые предлагаются и (или) могут быть приняты в качестве средства платежа, не являющегося денежной единицей Российской Федерации, денежной единицей иностранного государства и (или) международной денежной или расчетной единицей, и (или) в качестве инвестиций, и в отношении которых отсутствует лицо, обязанное перед каждым обладателем таких электронных данных, за исключением оператора и (или) узлов информационной системы, обязанных только обеспечивать соответствие порядка выпуска этих электронных данных и осуществления в их отношении действий по внесению (изменению) записей в такую информационную систему ее правилам. Это говорит о том, что наше государство предпринимает шаги на пути легализации криптовалюты, которая, однако, на данный момент не может выступать в качестве платежного средства за представление товара, выполнение работ и оказание услуг [4].

Рассматривая угрозы в социальной сфере, мы по большей части, говорим о вопросах, связанных с возникающими изменениями в рынке труда. Повсеместная цифровизация влечет за собой роботизацию значительных областей производства и, как следствие, сокращение рабочих мест, падение уровня благосостояния граждан, а также рост уровня преступности. Пример ранее происходивших технологических революций, в результате которых сократилась значимость, вплоть до исчезновения, многих профессий, указывает

на это как на закономерный итог.

Однако данный прогноз не является краткосрочным, и указанные последствия вряд ли коснутся нас в ближайшее время. Во-первых, повышение производительности, что является следствием роботизации, требует длительного времени необходимого для освоения новых технологий, подтверждения должного уровня безопасности, а также, в случае необходимости, разработки нормативной правовой базы.

Во-вторых, в случае успешного внедрения технологий и расширения производства, чему способствует увеличение прибыли и сокращение расходов, фактически увеличивается число рабочих мест и существует необходимость привлечения большего числа сотрудников, следовательно, мы говорим о переквалификации труда. Необходимо так же указать, что во многом автоматизация призвана облегчить выполнение определенных функций в рамках конкретной профессии, а значит не влечет ее устранения.

Наиболее характерным явлением для цифровизации в сфере занятости выступает поляризация, которая заключается в концентрации рабочего процесса в крайних стратах: на уровне осуществления простейших задач и в головном центре предприятия. Такая ситуация влечет за собой стирание среднего класса работников, способных к осуществлению более сложной деятельности, но не освоивших цифровые технологии на достаточно высоком уровне.

В национальном законодательстве отсутствует понятие киберугроз и киберпреступлений, однако логично предположить, что под ними подразумеваются действия преступного характера, которые наносят ущерб информационной системе государства. Здесь мы говорим о большом разнообразии субъектов, совершающих преступления, и объектов преступного посягательства [3,124].

В Уголовном кодексе Российской Федерации преступлениям в сфере компьютерной информации посвящена глава 28, которая содержит всего четыре статьи, однако очевидно, что преступления с использованием цифровых технологий имеют более широкую область распространения. К преступлениям в сфере компьютерной информации также относят состав, предусмотренный статьей 159.6 УК РФ. Можно говорить о том, что компьютерные преступления относятся к киберпреступлениям как частное к общему. Так, указание на информационно-телекоммуникационные сети содержится в ст. ст. 137, 171.2, 185.3, 258.1, 282 УК РФ. Во всех указанных случаях электронные технологии выступают в качестве способа совершения преступления. Помимо этого, практически в каждой главе Уголовного кодекса РФ содержится статья, в которой использование электронных или информационно-телекоммуникационных сетей выступает в качестве повышающего общественную опасность признака, а, следовательно, влечет более строгое наказание.

В настоящий момент мы наблюдаем тенденцию перехода всех видов преступлений в электронную форму. Например, торговля оружием, наркотическими средствами и психотропными веществами.

На основе анализа данных, представленных на Портале правовой статистики, можно наглядно проследить экспоненциальный рост преступлений, совершенных в сфере

компьютерной информации либо с использованием информационно-телекоммуникационных сетей. Так, по состоянию на конец 2025 года на указанные деяния приходится одно из четырех регистрируемых преступлений (510,4 тыс.). За последние пять лет число таких преступлений увеличилось более чем в 11 раз, а удельный вес в структуре преступности возрос с 1,8 % до 25 % [1]. По имеющимся данным на 2026 год в структуре преступности киберпреступления занимают более четверти (26,6 %, 315,7 тыс.). Однако следует отметить, что темпы их прироста с марта текущего года замедлились практически вдвое (март: +33,7 % июнь: +15,7 %).

С учетом всего вышеперечисленного перед государством стоит задача по защите интересов физических и юридических лиц от посягательств и отстаиванию национальных интересов в области кибербезопасности. В Российской Федерации принят ряд мер организационно-правового характера, направленных на осуществление указанных целей.

В 2013 году вступил в силу Указ Президента РФ № 31с «О создании государственной системы обнаружения, предупреждения и ликвидации последствий компьютерных атак на информационные ресурсы Российской Федерации». Данный указ возложил на Федеральную службу безопасности РФ обязанности организации и проведении работ по созданию данной системы, а также разработку методических рекомендаций по ее защите и порядок обмена информацией. Принятые впоследствии изменения говорят, вероятно, о засекречивании ряда аспектов деятельности указанной службы.

В настоящее время основным нормативным документом, регулирующим данную сферу деятельности и обобщающим все ранее принятые меры, выступает Федеральный закон от 26.07.2017 № 187-ФЗ «О безопасности критической информационной инфраструктуры Российской Федерации». Данный закон закрепляет понятия объектов и режим деятельности субъектов критической информационной инфраструктуры, основные принципы и требования по обеспечению безопасности.

Под критической информационной инфраструктурой (КИИ) понимается совокупность информационных систем, информационно-телекоммуникационных сетей, автоматизированных систем управления, а также сетей электросвязи, принадлежащих на законных основаниях государственным органам, учреждениям, российским юридическим лица и индивидуальным предпринимателям.

Государственная система обнаружения, предупреждения и ликвидации последствий компьютерных атак на информационные ресурсы Российской Федерации (ГосСОПКА) представляет собой единый территориально распределенный комплекс, включающий силы и средства, предназначенные для обнаружения, предупреждения и ликвидации последствий компьютерных атак и реагирования на компьютерные инциденты [5].

Под силами, предназначенными для обнаружения, предупреждения и ликвидации последствий компьютерных атак подразумеваются:

подразделения и должностные лица федерального органа исполнительной власти. В данном случае на основе рассмотренных ранее действующих нормативных актов, есть основания предполагать, что речь идет о Федеральной службе безопасности Российской Федерации;

организация, создаваемая федеральным органом исполнительной власти, для обеспечения координации деятельности субъектов критической информационной инфраструктуры по вопросам обнаружения, предупреждения и ликвидации последствий компьютерных атак и реагирования на компьютерные инциденты;

подразделения и должностные лица субъектов критической информационной инфраструктуры, которые принимают участие в обнаружении, предупреждении и ликвидации последствий компьютерных атак и в реагировании на компьютерные инциденты.

Федеральный закон особенно подчеркивает целевое назначение рассматриваемой системы и ориентированность на защиту интересов органов государственной власти и местного самоуправления, организаций, предприятий и граждан, занимающихся индивидуальным предпринимательством. Часть 5 статьи 5 рассматриваемого федерального закона устанавливает, что информация, подлежащая сбору, накоплению, систематизации и анализу, может поступать как от специальных субъектов, через специальные средства (технические, программные, программно-аппаратные и иные), так и от иных органов и организаций, не являющихся субъектами критической информационной инфраструктуры, в том числе иностранных и международных.

С принятием данного закона государство пошло по пути государственного установления основ кибербезопасности и контроля за обеспечением должного уровня безопасности цифровых данных. Помимо сбора, накопления и анализа информации о компьютерных атаках на субъекты критической информационной инфраструктуры возложена обязанность по контролю за соблюдением порядка и условий при установке и эксплуатации технических средств на объектах. Значение для правоохранительной функции государства заключается также в том, что субъекты КИИ осуществляют информирование органов исполнительной власти о выявленных нарушениях, а также принимают меры по ликвидации последствий компьютерных атак.

Рассматривая данный вопрос нельзя не указать о том, что осуществление всех государственных мер, направленных на обеспечение кибербезопасноси, все еще носит зарождающийся характер [2, 84]. Создание полномасштабной системы, включающей отраслевые центры ГосСОПКА находится на начальном этапе. Это также требует финансовых затрат, которые являются непосильными для малого и среднего бизнеса. Кроме того, в действующем законодательстве отсутствует единая система понятий, что позволяет неоднозначно трактовать используемые определения. Такое состояние обусловливает неопределенность в концептуально-правовом поле. Законодательное закрепление рассматриваемых понятий поспособствует сбалансированию и унификации правоприменительной практики.

Проблемным остается вопрос вмешательства государства в информационные сферы, которые могут подвергнуться кибератакам, с учетом закрепления в Федеральном законе № 149 «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» принципа свободного обмена информацией.

В условиях возникающих изменений в правовом поле и внедрения современных технологий, призванных оптимизировать деятельность правоохранительных органов о

борьбе с киберперступностью, наблюдаются изменения в теории и практике осуществления указанными органами следственной и оперативно-розыскной деятельности. С учетом изложенного, возникает необходимость разработки актуальной методики по раскрытию и расследованию преступлений в данной области. Также существенные изменения намечаются в тактике производства отдельных следственных и оперативно-розыскных мероприятий, некоторые из которых уже на начальном этапе производства требуют от лица, их производящего, наличия данных об оперативной обстановке в киберпространстве.

Представляется, что для более эффективной работы с полученной информацией, необходимо создание специализированных групп, занимающихся анализом и сопоставлением информации из интернет-источников с данными информационных систем. Однако, данное нововведение требует соответствующего высокого уровня технической оснащенности, подбор профессионалов, постоянное повышение квалификации специалистов, предоставление защищенных каналов связи и передачи информации и т.д.

Наиболее действенным вариантом противодействия преступлениям в сфере кибербезопасности, по нашему мнению, является предупредительная деятельность, целью которой является, прекращение преступной активности на этапе подготовки. Основными направлениями деятельности здесь выступают: мониторинг форумов и площадок, распространяющих информацию противозаконного характера; выявление признаков подготовки к совершению преступления; борьба с криминальной, экстремистской и террористической пропагандой; обеспечение защиты потенциальных потерпевших, особенно несовершеннолетних; противодействие вовлечению их в совершение преступлений и антиобщественных действий.

Большое влияние на предупреждение киберпреступлений может оказать сотрудничество правоохранительных органов с общественностью и бизнес-сообществом. В рамках взаимодействия органов внутренних дел и гражданского общества посредством сети Интернет, необходимо привить пользователям сети нормы сетевого поведения и уважение к правовым нормам.

Заинтересованность в сотрудничестве со стороны коммерческих банков обусловлена совершенствованием защиты от преступных посягательств и их последствий в виде материального ущерба. Производители программного обеспечения в области цифровой безопасности, реализуя свои интересы в процессе взаимодействия, осуществляют по заказу органов внутренних дел разработку и внедрение специального оборудования, используемого при выявлении и предотвращении киберугроз. Кроме того, взаимодействие может проявляться в участии специалистов указанных компаний при производстве следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий; проведении компьютерно-технических экспертиз; помощи в сборе и оценке цифровых доказательств. Такие формы участия дают значимые результаты в борьбе с информационной преступностью.

После внесения еще в 2018 году изменений в Федеральный закон от «О государственно-частном партнерстве, муниципально-частном партнерстве в Российской

Федерации и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» в список объектов, по поводу которых осуществляется взаимодействие, внесены программы для ЭВМ, базы данных, информационные системы, сайты в сети Интернет и т.д. Рассматриваемые коммерческие структуры, участвуя в финансировании разработки и модернизации указанных объектов, заинтересованы в возможности допустимой в соответствии с законом коммерциализации созданного продукта.

С учетом того, что киберперступность является глобальной проблемой, наиболее высоких результатов в противодействии можно достичь путем международного сотрудничества. Необходимость этого также обусловлена физическим расположением серверов при осуществлении кибератак, которые могут осуществляться с территории иного государства. Наиболее проблемным здесь становится вопрос определения юрисдикции при совершении трансграничных преступлений, которые не могут быть осуществлены без серьезного содействия. Осложняет ситуацию также факт того, что киберпространство стало полем политического противоборства и соперничества государств. Главной задачей полиции при выявлении противоправной трансграничной активности в национальном сегменте киберпространства становится установление источника угрозы, и уяснение характера данной атаки – является она следствием деятельности преступника или политически мотивированной акцией. Развитые механизмы обеспечения анонимности и сокрытия следов противоправных действий в сети Интернет дополнительно затрудняют установление злоумышленника и сбор доказательств его вины.

Проанализировав научную литературу, можно сформулировать понятие кибербезопасности следующим образом – это состояние защищенности публичных и частных интересов от противоправных посягательств, совершаемых в отношении либо с использованием информационно-телекоммуникационных систем и цифровых технологий.

Заметное увеличение кибератак в последние пять лет обуславливает направленность деятельности государства на нормативное закрепление и контроль осуществления операций с использованием цифровых технологий. Однако стоит указать, что обеспечение кибербезопасности – это глобальная проблема, так как кибератаки не только подрывают отношения внутри государства, но и являются мировой угрозой. В современном мире борьба с киберпреступностью является одним из основных направлений деятельности государства, требующих создания организационно-правового режима информационной безопасности.

Представляется, что процесс цифровизации, несмотря на таящиеся угрозы социально-экономическим основам государства, получит дальнейшее всестороннее развитие и распространение.

LAW ENFORCEMENT BODIES IN ENSURING INFORMATION SECURITY

BOLDYREV SERGEY
PhD in Law, Associate Professor,
Police Colonel,Head of the Department of Theory of State and Law,
Federal State-Owned Educational Institution of Higher Education
"Rostov Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation"

Abstract. The article explores information and digital tools used in the legal field in general and in law enforcement activities in particular. It examines various systems, including ConsultantPlus, the State Automated System "Justice," databases of court decisions, and the electronic document management system "Praktika." Additionally, the author highlights growing concerns about the proliferation of cyber threats and the rapid increase in cybercrime in the context of digitalization.

Keywords: national security, cybercrime, law enforcement agencies, information technology, offenses.

Список литературы:

1. Ежемесячный сборник за декабрь 2025 года [Электронный ресурс] // Портал правовой статистики. URL: file:///C:/Users/443/Downloads/Ежемесячный%20сборник%20за%20декабрь%202020%20(1).pdf.

2. Никитина Е.Е. Информационная безопасность как элемент конституционного статуса личности // Журнал российского права. 2024. № 1. С. 81 - 94.

3. Прохорова О. В. Информационная безопасность и защита информации. М.: Лань. 2024. 124 с.

4. Царегородцев А. В., Дербин Е. А. Информационное противоборство. Концептуальные основы обеспечения информационной безопасности. М.: Инфра-М. 2024. 267 с.

5. Федеральный закон от 26.07.2017 № 187-ФЗ «О безопасности критической информационной инфраструктуры Российской Федерации» // СПС «КонсультантПлюс»;

6. Федеральный закон от 31 июля 2020 г. № 259-ФЗ «О цифровых финансовых активах, цифровой валюте и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» [Электронный ресурс] // Правовой портал «Гарант.ру». URL: https://base.garant.ru/74451466/.

Հոդվածը գրախոսվել է 01.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 15.07.2026թ.

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ИНКЛЮЗИВНОСТЬ КАК ФАКТОРЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОЛИЦЕЙСКИХ РЕФОРМ В МНОГОНАЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВАХ

КЕЛЕБЕРДА НИНА
профессор кафедры международного полицейского сотрудничества и борьбы с преступностью по каналам Интерпола Центра подготовки сотрудников органов внутренних дел для участия в миротворческих миссиях, Всероссийского института повышения квалификации МВД России
кандидат философских наук, доцент
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-18

Аннотация. В статье анализируется роль межкультурной компетентности и инклюзивности в эффективности полицейских реформ в многонациональных обществах. Рассматриваются проблемы кризиса доверия, этнического профилирования и радикализации. Предложены механизмы внедрения стандартов в подготовку кадров, институциональные изменения и профилактика экстремизма через укрепление социального капитала. Обоснован переход от парадигмы контроля к партнерству для обеспечения национальной безопасности.

Введение. Современное состояние глобальной безопасности и внутренней стабильности государств характеризуется беспрецедентным уровнем социальной сложности. Процессы глобализации, усиление миграционных потоков, урбанизация и цифровая трансформация общественного сознания приводят к тому, что практически любое современное общество становится поликультурным и многоконфессиональным. В этих условиях институт полиции, являясь ключевым элементом системы обеспечения правопорядка, сталкивается с новыми вызовами, которые невозможно решить исключительно силовыми или традиционными административными методами.

Актуальность темы данной статьи обусловлена кризисом доверия между правоохранительными органами и отдельными группами населения в многих регионах мира. Статистика показывает, что эффективность работы полиции напрямую коррелирует с уровнем легитимности, которой она обладает в глазах общества. В многонациональных сообществах эта легитимность часто подрывается из-за культурных барьеров, языковых непониманий, стереотипного мышления и случаев дискриминации. Реформы полиции, проводимые в различных странах, зачастую фокусируются на техническом переоснащении или изменении организационной структуры, упуская из виду «человеческий фактор» и культурный контекст.

Целью настоящей статьи является комплексный анализ роли межкультурной компетентности и инклюзивных практик в повышении эффективности полицейской деятельности. Мы рассмотрим теоретические основы данной проблематики, выявим ключевые риски отсутствия культурной чувствительности, предложим механизмы внедрения соответствующих стандартов в систему подготовки и службы, а также обсудим связь между инклюзивностью полиции и профилактикой экстремизма. Особое внимание будет уделено этическим и правовым аспектам, поскольку защита прав человека остается фундаментальной ценностью демократического правового государства.

1. Теоретико-методологические основы межкультурной компетентности в правоохранительной деятельности

Для начала необходимо четко определить понятийный аппарат. Межкультурная компетентность сотрудника полиции – это не просто знание этикета разных народов или умение говорить на иностранных языках. Это интегративное качество личности, включающее когнитивный, эмоциональный и поведенческий компоненты.

Когнитивный компонент подразумевает наличие системных знаний о культурных, религиозных и социальных особенностях групп населения, проживающих на обслуживаемой территории. Сотрудник должен понимать исторический контекст взаимоотношений между сообществом и государством, знать основы вероисповедания, традиционные нормы поведения и коммуникации. Однако только знаний недостаточно.

Эмоциональный компонент, или межкультурная чувствительность, предполагает способность к эмпатии, отсутствие предубеждений и готовность воспринимать культурные различия не как угрозу, а как данность, требующую уважения. Это способность управлять собственными эмоциональными реакциями в ситуациях культурного шока или конфликта ценностей. Для полицейского это критически важно, так как стрессовые ситуации часто обостряют скрытые стереотипы.

Поведенческий компонент выражается в навыках эффективной коммуникации, деэскалации конфликтов с учетом культурного контекста и способности адаптировать стиль взаимодействия под конкретного собеседника. Это умение вести диалог так, чтобы собеседник чувствовал себя услышанным и уважаемым, даже в условиях принуждения или задержания.

Инклюзивность в данном контексте рассматривается в двух плоскостях. Во-первых, это внутренняя инклюзивность полиции — обеспечение равных возможностей для службы представителям различных этнических и социальных групп внутри самого ведомства. Во-вторых, это внешняя инклюзивность — способность полиции быть открытой для всего общества, обеспечивать равную защиту прав всем гражданам независимо от их происхождения, вероисповедания или статуса.

Концептуально опора на межкультурную компетентность переводит полицию из парадигмы «контроля и подавления» в парадигму «служения и партнерства». Это

соответствует современной концепции community policing (полиции сообщества), где безопасность создается совместными усилиями граждан и правоохранителей. Без культурного взаимопонимания такое партнерство невозможно, так как оно базируется на доверии, а доверие разрушается там, где есть ощущение отчуждения или дискриминации.

2. Вызовы современности и риски отсутствия культурной чувствительности

Переходя к анализу проблемного поля, следует выделить ключевые вызовы, с которыми сталкивается полиция в многонациональных обществах. Первым и наиболее очевидным вызовом является языковой барьер. Неспособность сотрудника объяснить гражданину его права и обязанности на понятном языке или понять суть жалобы из-за незнания языка ведет к юридическим коллизиям, нарушению процессуальных норм и росту напряженности. Однако языковой барьер — лишь верхушка айсберга.

Глубинной проблемой является этническое профилирование (racial profiling). Практика выбора объектов для проверки, задержания или досмотра на основе расовой, этнической или религиозной принадлежности, а не на основе конкретного подозрения в совершении правонарушения, остается серьезным нарушением прав человека. Исследования показывают, что этническое профилирование не только неэффективно с точки зрения раскрытия преступлений, но и контрпродуктивно для общественной безопасности. Оно маргинализирует целые сообщества, создавая чувство несправедливости и обиды. Когда группа людей чувствует себя мишенью для полиции, она перестает сотрудничать с ней. Это приводит к росту латентной преступности: свидетели не дают показаний, жертвы не обращаются за помощью, опасаясь вторичной виктимизации или предвзятого отношения.

Другим серьезным риском является радикализация молодежи на почве социального отчуждения. В условиях, когда полиция воспринимается как инструмент ассимиляции или подавления культурной идентичности, деструктивные идеологии находят благодатную почву. Экстремистские группы часто используют нарратив о «полицейском произволе» для вербовки новых сторонников. Таким образом, отсутствие межкультурной компетентности у сотрудников правоохранительных органов косвенно способствует росту угроз национальной безопасности.

Также следует упомянуть проблему управления разнообразием внутри самих органов внутренних дел. Полицейские структуры во многих странах остаются моноэтничными или характеризуются «стеклянным потолком» для представителей меньшинств. Это создает ситуацию, когда полиция выглядит как «оккупационная сила» по отношению к определенным районам города. Отсутствие репрезентативности в рядах полиции затрудняет сбор оперативной информации и понимание реалий жизни местных сообществ.

Конфликты на религиозной почве также требуют особого внимания. Незнание основ религии, неуважение к культовым объектам или ритуалам при проведении следственных

действий могут спровоцировать массовые беспорядки. В условиях секуляризованного государства сотруднику полиции необходимо балансировать между светским характером закона и уважением к чувствам верующих, что требует высокой квалификации и такта.

Наконец, нельзя игнорировать влияние медиапространства.[1] Любой инцидент с участием полиции и представителя этнического меньшинства мгновенно становится достоянием общественности. В эпоху постправды и вирусного распространения информации один случай некорректного поведения может быть масштабирован до уровня национального кризиса, подрывая доверие ко всему институту. Поэтому культурная грамотность сотрудника становится вопросом репутационной безопасности ведомства.

3. Образовательные стандарты и система подготовки кадров

Ключевым инструментом формирования межкультурной компетентности является система профессионального образования и повышения квалификации. Традиционные лекционные курсы по «национальной политике» часто носят формальный характер и не дают практических навыков. Необходим переход к интерактивным и практико-ориентированным методам обучения.[2]

В первую очередь, требуется внедрение модулей по межкультурной коммуникации в программы первоначальной подготовки всех сотрудников, независимо от их специализации. Эти модули должны включать не только теорию, но и разбор кейсов (case studies), ролевые игры и симуляции реальных ситуаций. Например, отработка сценариев задержания лица, находящегося в состоянии религиозного транса, или взаимодействие с жертвой преступления из миграционной среды, не владеющей языком.

Важным элементом обучения является развитие эмоционального интеллекта и навыков саморефлексии. Сотрудники должны учиться распознавать собственные скрытые предубеждения (implicit bias). Тренинги должны быть направлены на то, чтобы показать, как стереотипы влияют на принятие решений в доли секунды, и дать инструменты для нейтрализации этого влияния. Здесь может быть полезен опыт психологии и даже теологии, помогающий понять глубинные мотивы человеческого поведения и систему ценностей разных культур.

Особое внимание следует уделить подготовке руководителей среднего и высшего звена. Именно они формируют климат в коллективе и принимают стратегические решения. Руководители должны обладать навыками управления разнородными коллективами, предотвращения дискриминации внутри службы и выстраивания

---

[1] Келеберда Н.Г. Образ полицейского и современная свобода печати // Образ современного полицейского в общественном сознании. Сборник материалов Международной научно-теоретической конференции. Отв. редактор В.Б. Рожковский. Ростов-на-Дону, 2022. Стр. 59-63

[2] Келеберда Н.Г. Коммуникация как интерпретация: герменевтический подход к изучению иностранного языка // В сборнике: Возможности и перспективы формирования и развития профессиональной лингвокоммуникативной компетенции сотрудников правоохранительных органов. сборник материалов по результатам работы круглого стола. Москва, 2023, стр. 30-33.

отношений с лидерами общественных мнений в национальных сообществах.

Языковая подготовка также требует пересмотра.[3] Вместо формального изучения языков необходимо внедрять специализированные курсы «язык для конкретных целей» (language for specific purposes), ориентированные на юридическую и оперативную лексику. Кроме того, следует поощрять изучение языков народов, проживающих в регионе службы, через систему надбавок и карьерных преимуществ.

Важным аспектом является непрерывность образования. Межкультурная компетентность не формируется раз и навсегда. Она требует постоянного обновления знаний в связи с изменением миграционной ситуации и социальных трендов. Система повышения квалификации должна включать регулярные семинары, встречи с представителями диаспор и религиозных конфессий, обмен опытом с международными партнерами.

Также стоит рассмотреть возможность привлечения внешних экспертов к преподаванию. Представители национально-культурных автономий, правозащитных организаций и академического сообщества могут дать взгляд «со стороны», который необходим для объективной оценки деятельности полиции. Это способствует прозрачности и открытости ведомства.

4. Институциональные изменения и кадровая политика

Образование должно подкрепляться структурными изменениями в организации службы. Инклюзивность должна быть встроена в ДНК полицейской организации через кадровую политику и регламенты.

Первым шагом является пересмотр практик рекрутинга. Полицейское ведомство должно стремиться к тому, чтобы его личный состав отражал демографическое разнообразие общества, которое оно обслуживает. Это не означает введение жестких квот, которые могут снизить профессиональные стандарты, но предполагает активную работу по привлечению кандидатов из разных социальных и этнических групп. Необходимо устранять скрытые барьеры при поступлении на службу, которые могут дискриминировать определенных кандидатов.

Внутри службы должна действовать политика нулевой терпимости к дискриминации и харассменту. Механизмы подачи жалоб на дискриминационное поведение коллег должны быть прозрачными и безопасными для заявителей. Расследование таких инцидентов должно проводиться беспристрастно, а виновные – нести ответственность. Это сигнализирует о том, что ценности инклюзивности являются не просто декларацией, а нормой внутренней жизни организма.

Важным институциональным инструментом является создание консультативных советов при органах внутренних дел, включающих представителей национальных и

---

[3] Келеберда Н.Г., Русакова Г.А., Козин С.А. Перспективы лингвоподготовки сотрудников органов внутренних дел в контексте виртуальной академической мобильности // Гуманитарные и социальные науки, 2024, № 3 (104), стр. 177-184

религиозных общин. Такие советы не должны иметь властных полномочий, но их роль как канала обратной связи неоценима. Они позволяют полиции своевременно узнавать о назревающих конфликтах, получать оценку своих действий со стороны сообщества и совместно разрабатывать профилактические меры.

Также следует развивать институт офицеров связи (liaison officers). Это сотрудники, которые специализируются на взаимодействии с конкретными сообществами. Они выступают посредниками, помогают преодолевать культурные барьеры и обеспечивают доверие. Офицеры связи должны иметь высокую квалификацию и пользоваться авторитетом как в полиции, так и в сообществе.

Важно пересмотреть систему оценки эффективности деятельности (KPI). Если основным показателем работы является количество раскрытых преступлений или задержаний, это может стимулировать сотрудников к выбору «легких целей», к которым часто относятся уязвимые группы меньшинств. Система мотивации должна включать показатели удовлетворенности населения, уровня доверия и качества профилактической работы. Это сместит фокус с карательной функции на сервисную.

Кроме того, необходимо внедрять стандарты отчетности о применении силы с обязательной фиксацией данных о расовой и этнической принадлежности участников инцидента (при соблюдении законов о защите персональных данных). Такой статистический мониторинг позволяет выявлять системные перекосы и своевременно корректировать политику ведомства.

5. Профилактика экстремизма через укрепление социального капитала

В контексте профессиональной деятельности, связанной с противодействием экстремизму, тема межкультурной компетентности приобретает особое звучание. Традиционный силовой подход к противодействию радикализации часто оказывается недостаточным. Задержания и административное давление могут загнать проблему в глубь, но не устраняют причины.

Межкультурная компетентность позволяет полиции работать на опережение. Сотрудник, обладающий доверием в сообществе, может получить информацию о готовящемся преступлении или признаках радикализации значительно раньше, чем это сделают технические средства слежения. Люди готовы делиться информацией только с теми, кому доверяют. Если полиция воспринимается как часть сообщества, заботящаяся о его безопасности, а не как карающий меч, уровень сотрудничества возрастает многократно.

Профилактика экстремизма требует понимания идеологических нарративов, которые используют вербовщики.[4] Часто эти нарративы строятся на противопоставлении «мы»

---

[4] Келеберда Н.Г., Поляков А.И. Молодежный экстремизм в социальных сетях: к вопросу о профилактике // В сборнике: Международное сотрудничество в области противодействия экстремистским и террористическим угрозам: вопросы теории и практики. Сборник научных статей по итогам международной научно-практической конференции под общей редакцией начальника ВИПК МВД России, полковника полиции Скивтериста Андрея Анатольевича. 2022, стр. 102-105

(угнетенное меньшинство) и «они» (враждебное государство и его силовики). Грамотная полицейская работа, основанная на уважении прав и достоинства человека, разрушает этот нарратив. Когда представитель меньшинства видит, что закон защищает его одинаково с остальными, аргументы экстремистов о системной несправедливости теряют силу.

Важным элементом является работа с молодежью. Полицейские должны участвовать в социальных проектах, спортивных мероприятиях, образовательных программах в национальных районах. Это позволяет создать позитивный образ сотрудника полиции не как карателя, а как наставника и защитника. Такой контакт снижает уровень страха и агрессии у молодой аудитории, наиболее подверженной влиянию деструктивных идеологий.

Также необходимо развивать программы ресоциализации для лиц, освободившихся из мест лишения свободы за преступления экстремистской направленности. Полиция может играть роль партнера в этом процессе, взаимодействуя с социальными службами и религиозными лидерами. Контроль должен сочетаться с поддержкой, чтобы человек не чувствовал себя изгоем, вытолкнутым обратно в радикальную среду.

Важно отметить, что профилактика экстремизма не должна превращаться в тотальную слежку за этническими группами. Это контрпродуктивно и нарушает права человека. Фокус должен быть на поведении и идеологии, а не на происхождении. Межкультурная компетентность помогает сотрудникам различать проявление религиозной идентичности (ношение одежды, соблюдение обрядов) и реальные признаки радикализации, избегая стигматизации законопослушных граждан.

6. Правовые и этические аспекты реализации реформ

Любые реформы в сфере межкультурного взаимодействия должны иметь прочную правовую основу. Законодательство должно четко запрещать дискриминацию по любым признакам и предусматривать механизмы защиты от нее. Однако закона недостаточно, необходима этическая рамка.

Этический кодекс сотрудника полиции должен включать положения об уважении культурного разнообразия и человеческого достоинства. Этика в данном случае выступает как внутренний регулятор, действующий там, где закон не может предусмотреть всех нюансов ситуации. Сотрудник должен руководствоваться принципом: «Закон един для всех, но подход к человеку должен быть человечным».

Важным вопросом является подотчетность и прозрачность. Общественные советы, институт омбудсменов, независимые расследования жалоб на действия полиции – все это элементы системы сдержек и противовесов, которые необходимы для поддержания доверия. Если общество видит, что полиция способна признавать ошибки и наказывать своих сотрудников за нарушения прав меньшинств, легитимность ведомства растет.

Также следует учитывать международные стандарты. Документы ООН, ОБСЕ, Совета Европы содержат обширные рекомендации по правам человека и деятельности полиции

в многонациональных обществах. Интеграция этих стандартов в национальное законодательство и ведомственные приказы повышает уровень профессионализма и облегчает международное сотрудничество.

Необходимо помнить о балансе между безопасностью и свободой. Усиление взаимодействия с сообществами не должно приводить к размыванию границ между полицией и обществом до степени, когда сотрудники теряют объективность. Профессионализм подразумевает дистанцию, но дистанцию уважительную, а не отчужденную.

Финансирование реформ также является правовым и экономическим вопросом. Внедрение тренингов, найм переводчиков, создание консультативных советов требуют бюджетных расходов. Однако стоимость бездействия – социальные бунты, теракты, потеря доверия – неизмеримо выше. Инвестиции в межкультурную компетентность – это инвестиции в национальную безопасность.

Заключение

Подводя итоги, можно констатировать, что межкультурная компетентность и инклюзивность перестали быть факультативными элементами «мягкой силы» полиции. В условиях современных вызовов они становятся обязательным условием выживания и эффективности правоохранительной системы.

Полиция, которая не умеет работать в многонациональной среде, обречена на постоянную конфронтацию с обществом, рост латентной преступности и потерю контроля над ситуацией. Напротив, ведомство, сделавшее ставку на диалог, уважение прав человека и профессионализм в вопросах культуры, получает в лице граждан мощного союзника.

В заключение подчеркнем, что реформа в этом направлении требует комплексного подхода: от изменения учебных программ в вузах МВД до пересмотра системы мотивации и кадрового состава. Это долгий и сложный процесс, требующий политической воли и терпения. Однако альтернативы ему нет. Повышение межкультурной компетентности – это не уступка меньшинствам, а укрепление государства. Единое правовое пространство может существовать только там, где каждый чувствует себя его полноправным хозяином. Полиция является гарантом этого чувства. И от того, насколько культурно чувствительным будет этот гарант, зависит стабильность нашего общества в будущем.

INTERCULTURAL COMPETENCE AND INCLUSIVENESS AS FACTORS IN THE EFFECTIVENESS OF POLICE REFORMS IN MULTINATIONAL SOCIETIES

KELEBERDA NINA
Professor at the Department of International Police Cooperation and Combating Crime through INTERPOL Channels,
PhD in Philosophy, Associate Professor,
Center for Training Internal Affairs Officers for Participation in Peacekeeping Missions, All-Russian Institute for Advanced Training of the Ministry of Internal Affairs of Russia

Abstract: The article analyzes the role of intercultural competence and inclusiveness in the effectiveness of police reforms in multinational societies. It examines the challenges of the crisis of public trust, ethnic profiling, and radicalization. Mechanisms for integrating relevant standards into personnel training, implementing institutional changes, and preventing extremism by strengthening social capital are proposed. The article substantiates the transition from a paradigm of control to one of partnership as a means of ensuring national security.

Список источников

1. Авдеев Ю.А., Михайлов В.И. Формирование межкультурной компетенции сотрудников полиции в системе профессиональной подготовки Вестник Московского университета МВД России. – 2021. – № 5. – С. 45-49.

2. Антонян Ю.М., Еникеев М.И. Психология экстремизма и терроризма: учебное пособие М.: Юнити-Дана, 2021. – 319 с.

3. Белоусова А.В. Иностранный язык в профессиональной деятельности сотрудников ОВД: методические аспекты // Язык и право. – 2023. –Т. 10, № 2. – С. 45-53.

4. Гриб В.Г. Полиция сообщества (community policing): зарубежный опыт и возможности адаптации в России // Административное право и процесс. – 2021. – № 11. – С. 56-62.

5. Григорьева К. Расовое профилирование: история и современное состояние исследований. Электронный ресурс. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/10429-%23%23default.genres.article%23%23-18710-1-10-20200207.pdf (дата обращения - 25.02.2026)

6. Дворянчиков Н.В., Кондратьев М.Ю. Социально-психологические факторы радикализации молодёжи в полиэтничной среде // Национальная безопасность / nota bene. – 2022. – № 4. – С. 78-91.

7. Зарипов З.С. Профилактика этнорелигиозного экстремизма: региональный аспект // Вестник Академии Генеральной прокуратуры РФ. –2023. – № 2 (94). – С. 112-119.

8. Исследования института CNA Corporation по вопросам community policing и доверия. Электронный ресурс. URL: https://www.cna.org/centers-and-divisions/ipr/jri/organizational-innovation-in-policing (дата обращения - 25.02.2026)

9. Кабашов С.Ю., Лазарев И.П. Полицейская деятельность в многонациональном обществе: правовые и этические аспекты // Полицейское право. – 2021. – № 1. –С. 23-31.

10. Келеберда Н.Г. Коммуникация как интерпретация: герменевтический подход к изучению иностранного языка // Возможности и перспективы формирования и развития профессиональной лингвокоммуникативной компетенции сотрудников правоохранительных органов: сборник материалов по результатам работы круглого стола. – Москва, 2023. – С. 30–33.

11. Келеберда Н.Г. Образ полицейского и современная свобода печати // Образ современного полицейского в общественном сознании: сборник материалов Международной научно-теоретической конференции / отв. редактор В.Б. Рожковский. – Ростов-на-Дону, 2022. – С. 59-63.

12. Келеберда Н.Г., Поляков А.И. Молодежный экстремизм в социальных сетях: к вопросу о профилактике // Международное сотрудничество в области противодействия экстремистским и террористическим угрозам: вопросы теории и практики: сборник научных статей по итогам международной научно-практической конференции / под общ. ред. начальника ВИПК МВД России, полковника полиции А.А. Скивтериста. – 2022. – С. 102–105.

13. Келеберда Н.Г., Русакова Г.А., Козин С.А. Перспективы лингвоподготовки сотрудников органов внутренних дел в контексте виртуальной академической мобильности // Гуманитарные и социальные науки. – 2024. – № 3 (104). – С. 177–184.

14. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка / Кодекс международный от 17 декабря 1979 г. № 34/169. Электронный ресурс. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_conduct.shtml (дата обращения - 25.02.2026)

15. Марченко М.Н. Дискриминация и равноправие в правоприменительной практике: сравнительно-правовой анализ // Государство и право. – 2020. – № 8. – С. 34-47.

16. Материалы Европейской комиссии против расизма и нетерпимости (ECRI) по вопросам полиции и меньшинств. Электронный ресурс. URL: https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech-russ/16808b5b07 (дата обращения - 25.02.2026)

17. Петров П.П., Соколова Е.Л. Развитие эмоционального интеллекта у курсантов юридических вузов МВД // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2021. – Т. 85, № 4. – С. 33-40.

18. Романов Д.М. Этническое профилирование в деятельности полиции: международный опыт и российская специфика // Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2022. – № 6 (94). – С. 88-97.

19. Руководство ОБСЕ по полицейской деятельности в многонациональных обществах. Электронный ресурс. URL: https://www.osce.org/ru/node/327476 (дата обращения - 25.02.2026)

20. Савенков И.А. Психологические аспекты межкультурного взаимодействия в деятельности сотрудников правоохранительных органов // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2020. – Т. 82, № 3. – С. 12-18.

21. Старостина И.А. Доверие к полиции как фактор общественной безопасности: социологический анализ // Социологические исследования. — 2023. – № 5. – С. 102-113.

22. Черников В.В. Партнёрство полиции и гражданского общества в обеспечении правопорядка // Полицейская и следственная деятельность. –2022. – № 3. – С. 15-24.

Հոդվածը գրախոսվել է 01.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 15.07.2026թ.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ 2D - И 3D - МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ КУРСАНТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ВУЗОВ МВД ТАКТИКО-СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ

МОКЕЕВ СЕРГЕЙ
старший преподаватель
кафедры деятельности органов внутренних
дел в особых условиях
Нижегородской Академии МВД России

ДОСТОВ КИРИЛЛ
Курсант учебной группы 22_б_эб_8,
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-19

Аннотация. В статье рассматривается применение 2D- и 3D-моделирования в обучении тактико-специальной подготовке курсантов образовательных организаций МВД России.

Ключевые слова: тактико-специальная подготовка; образовательные организации МВД России; курсант; ситуационное моделирование; виртуальная реальность.

В статье показано, что плоская схема помогает быстро понять обстановку, маршрут, роли и опасные зоны. Объемная модель дополняет ее. Она дает ощущение пространства, высоты, глубины и ограниченной видимости. Предлагается простая учебная логика: 2D-схема, обсуждение решения, 3D-сцена, практическое упражнение и разбор ошибок. Такой подход не заменяет занятия на полигоне. Он делает подготовку более понятной, наглядной и управляемой. Материалы статьи могут быть использованы при разработке практических занятий по ТСП, учебных кейсов и локальных методических рекомендаций.

Тактико-специальная подготовка относится к тем дисциплинам, где одного объяснения обычно мало. Курсант должен не только знать порядок действий. Он должен видеть обстановку, оценивать ее и быстро выбирать безопасное решение. Это особенно важно при работе в здании, на участке местности, у транспортного средства, на блокпосту или при организации действий группы в особых условиях.

В последние годы требования к такой подготовке заметно выросли. В научных работах подчеркивается, что ТСП должна учитывать современную оперативную обстановку, правовые ограничения и необходимость практической готовности сотрудника органов внутренних дел [8, с. 158]. При этом занятие не должно превращаться в набор отдельных приемов. Важно учить курсанта мыслить ситуацией. Он должен понимать, почему выбран именно такой маршрут, почему сектор наблюдения закреплен за конкретным участником и почему ошибка одного человека влияет на всю группу.

Именно здесь полезны 2D- и 3D-модели. Они не делают подготовку «виртуальной» в плохом смысле этого слова. Наоборот, они помогают подготовить курсанта к реальному упражнению. Сначала обучающийся видит схему. Потом он проверяет свое решение в объемной среде. После этого он действует на учебном месте.

Такой переход от простого к сложному понятен для курсанта и удобен для преподавателя.

Цель статьи – показать, как 2D- и 3D-моделирование можно использовать при обучении тактико-специальной подготовке курсантов образовательных вузов МВД. Для этого необходимо раскрыть возможности двухмерных и трехмерных моделей, определить их место в учебном занятии и предложить критерии оценки результата.

Под 2D-моделированием в рамках данной статьи понимается использование плоских схем, планов, карт, маршрутов, условных обозначений и учебных таблиц. Это может быть план здания, схема участка местности, расположение сил и средств, маршрут движения или схема взаимодействия. Главная ценность 2D-модели – простота. Ее можно быстро показать всей группе. Ее можно изменить прямо во время занятия. На ней удобно отмечать контрольные точки, зоны внимания, условные препятствия и варианты решения.

2D-схема хорошо подходит для начального этапа. Курсант учится читать обстановку сверху. Он видит общую картину. Он может сравнить несколько вариантов. Например, один маршрут короче, но проходит через место с плохим обзором. Другой длиннее, но позволяет сохранить взаимодействие в группе. Такая работа развивает не только память, но и тактическое мышление [7, с. 21].

В учебной практике 2D-модель удобна еще и потому, что она дисциплинирует обсуждение. Без схемы разговор часто становится абстрактным. Один курсант представляет помещение так, другой – иначе. Схема дает общий язык.

Преподаватель может задавать вопросы: где будет находиться старший группы, кто контролирует боковой проход, где возможна потеря связи, в какой точке нужно изменить темп движения. Ответ становится видимым для всех.

3D-моделирование решает другую задачу. Оно переводит плоское представление в объем.

Курсант начинает видеть не только стены и проходы, но и высоту, глубину, закрытые участки, углы обзора, лестницы, дверные проемы, мебель, освещение. В работах о применении 3D-программ-конструкторов в подготовке будущих сотрудников правоохранительных органов отмечается, что такая среда помогает приблизить учебную ситуацию к реальной и усилить практическую направленность подготовки [17, с. 296].

Объемная модель особенно полезна там, где важны «слепые зоны». На плоском плане они выглядят как обычные углы или перегородки. В 3D-сцене становится понятнее, что курсант реально видит со своей позиции, а что остается закрытым. Это важный момент. Ошибка часто возникает не из-за незнания правила. Она появляется из-за того, что чело-

век неверно оценил пространство.

Современные публикации по ТСП часто обращают внимание на виртуальную реальность, цифровые тренажеры и симуляторы. Их рассматривают как средство повышения наглядности и повторяемости учебных ситуаций [3, с. 50; 4, с. 56]. Но важно сохранить разумную меру.

3D-модель не должна подменять реальную практику. Она нужна для подготовки, проверки решения и разбора ошибок. Основное умение все равно формируется в действии.

Наиболее продуктивным является совместное применение 2D- и 3D-моделей. Это не два конкурирующих инструмента. Это две ступени одного занятия. 2D-модель отвечает на вопрос «что происходит и каков план». 3D-модель отвечает на вопрос «как этот план выглядит в пространстве». После этого практическое упражнение показывает, может ли курсант выполнить принятое решение в движении и во взаимодействии с другими.

Таблица 1 – Возможности 2D- и 3D-моделей в учебном занятии по ТСП

Элемент занятия	2D-модель	3D-модель	Учебный результат
Оценка обстановки	План, маршрут, зоны внимания	Обзор из позиции курсанта	Более точное понимание ситуации
Распределение ролей	Секторы и задачи на схеме	Проверка взаимодействия в пространстве	Снижение неясности в группе
Безопасность движения	Контрольные точки и запасные пути	Учет дверей, углов, лестниц, препятствий	Выбор управляемого маршрута
Разбор ошибок	Фиксация замысла и решения	Сравнение решения с фактическим восприятием	Понятная обратная связь
Повторение	Быстрая смена вводных	Вариативность сцены и условий	Закрепление навыка без лишнего риска

Из таблицы видно, что 2D- и 3D-модели закрывают разные стороны занятия. Плоская схема помогает построить замысел. Объемная среда помогает проверить, насколько этот замысел выполним. Если курсант не может объяснить решение на схеме, то в 3D-сцене он обычно действует случайно. Если же он остается только на схеме, то может не заметить пространственных ограничений.

Для дисциплины ТСП это особенно важно. Тактико-специальная подготовка имеет междисциплинарный характер.

Она связана с правовой подготовкой, физической подготовкой, огневой подготовкой, связью, психологической устойчивостью и навыками взаимодействия [2, с. 33]. Поэтому модель должна показывать не только «красивую картинку». Она должна помогать решать учебную задачу. Например, определить порядок действий группы, границы допустимого поведения, безопасный маршрут и способ связи.

Ситуационное моделирование в подготовке сотрудников полиции уже рассматривается как эффективный метод. Его смысл состоит в том, что курсант работает не с отвлеченным правилом, а с конкретной ситуацией. Он принимает решение, видит последствия и получает разбор [1, с. 168]. 2D- и 3D-модели хорошо вписываются в эту логику. Они дают преподавателю управляемую учебную среду.

Представляется целесообразным строить занятие в пять этапов. Первый этап – постановка вводной. Преподаватель кратко описывает обстановку. Вводная должна быть понятной, но не чрезмерно подробной. Если в ней слишком много деталей, курсант начинает угадывать правильный ответ. Лучше дать основную задачу, место действия, состав группы и несколько факторов риска.

Второй этап – работа с 2D-схемой. Курсанты получают план объекта или участка. На нем отмечаются входы, проходы, зоны ограниченной видимости, условные участники, контрольные точки и возможные маршруты. На этом этапе важно не спешить. Преподаватель должен добиться, чтобы курсант мог объяснить свое решение простыми словами. Где он идет. Почему именно так. Кто что контролирует. Что будет, если обстановка изменится.

Третий этап – переход к 3D-модели. Та же ситуация показывается в объемном виде. Здесь появляются детали, которых не видно на схеме: угол обзора, высота препятствия, узость прохода, освещение, шумовая нагрузка, положение дверей. Курсант сравнивает свою схему с реальным восприятием пространства. Иногда он сразу понимает, что первоначальный маршрут был удобен только на бумаге.

Четвертый этап – практическое выполнение. Оно может проходить в учебном классе, на тактическом полигоне, в макете помещения или на специально подготовленной площадке. На этом этапе не нужно усложнять задачу лишними вводными. Главное – проверить, может ли группа выполнить ранее принятое решение. Если каждая новая попытка полностью меняет условия, сравнить результат будет трудно.

Пятый этап – разбор. Он должен быть не формальным. Недостаточно сказать, что группа действовала «хорошо» или «плохо».

Нужно вернуться к 2D-схеме, затем к 3D-сцене и показать, где именно решение изменилось. Например, курсант планировал контролировать один сектор, но в объемной среде этот сектор оказался закрыт стойкой или поворотом. Такая обратная связь запоминается лучше, чем обычное замечание.

Рисунок 1 – Логика включения 2D- и 3D-модели в занятие по ТСП

Такая логика занятия выглядит простой. В этом ее преимущество. Она не требует сразу создавать сложный виртуальный комплекс. На начальном уровне достаточно набора типовых 2D-схем и нескольких 3D-сцен. Например, «коридор с кабинетами», «лестничная клетка», «входная группа», «учебный блокпост». Позже эти сцены можно усложнять. Главное – сохранить связь модели с целью занятия.

У моделирования есть ограничения. Модель всегда проще настоящей обстановки. Для 3D-сцен нужны техника и программное обеспечение. Кроме того, модели не должны раскрывать реальные служебные сведения или конфигурацию действующих объектов. Поэтому лучше использовать типовые и условные объекты. В работах о современных технологиях в ТСП указывается на значение симуляторов и виртуальной реальности, но их применение должно быть связано с конкретной учебной целью [19, с. 262].

Для кафедры ТСП полезно создать библиотеку типовых учебных моделей.

В нее могут входить планы помещений, схемы участков местности, простые 3D-сцены, карточки вводных и листы оценки. Важна единая легенда: одинаковые названия зон, одинаковые условные обозначения и понятная нумерация контрольных точек. Это делает занятие управляемым и облегчает разбор ошибок.

Заключение.

Использование 2D- и 3D-моделирования при обучении курсантов образовательных вузов МВД тактико-специальной подготовке является практически полезным направлением. 2D-модель дает общую картину, помогает выстроить маршрут, распределить роли и обозначить зоны внимания. 3D-модель делает эту картину объемной и показывает ограничения обзора. Наибольший эффект достигается при последовательном применении: схема, объемная сцена, практическое действие, разбор. Такой подход не заменяет полигон и работу преподавателя. Он делает занятие более понятным, повторяемым и управляемым.

THE USE OF 2D AND 3D MODELING IN TACTICAL AND SPECIAL TRAINING OF CADETS AT EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

MOKEEV SERGEY
Senior Lecturer at Chair of Internal Affairs Bodies' Activities under Special Conditions, Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation

DOSTOV KIRILL
Cadet of Training Group 22_b_eb_8

Abstract. The article discusses the use of 2D and 3D modeling in tactical and special training of cadets at the educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Russia.

Key words: tactical and special training, educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, cadet, situational modeling, virtual reality.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Анисимов, В. А. Метод ситуационного моделирования в комплексной подготовке сотрудников полиции к применению мер административного принуждения / В. А. Анисимов // Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2025. – № 1. – С. 168–174.

2. Батхаев, В. В. Междисциплинарный характер тактико-специальной подготовки курсантов образовательных организаций МВД России / В. В. Батхаев, И. А. Кушнаренко // Вестник Майкопского государственного технологического университета. – 2021. – № 1 (13). – С. 32–38.

3. Бордачев, А. Ю. Применение современной технологии в тактико-специальной подготовке сотрудников полиции МВД России / А. Ю. Бордачев // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – № 5-2 (92). – С. 49–51. – DOI 10.24412/2500-1000-2024-5-2-49-51.

4. Бордачев, А. Ю. Помощь современных технологий в тактико-специальной подготовке сотрудников полиции / А. Ю. Бордачев // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – № 5-2 (92). – С. 55–57. – DOI 10.24412/2500-1000-2024-5-2-55-57.

5. Бордачев, А. Ю. К вопросу о специальной подготовке курсантов слушателей образовательных учреждений МВД России / А. Ю. Бордачев // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – № 7-1 (94). – С. 25–28. – DOI 10.24412/2500-1000-2024-7-1-25-28.

6. Бордачев, А. Ю. Особенности подготовки сотрудников полиции МВД России к охране общественного порядка / А. Ю. Бордачев // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – № 8-1 (95). – С. 26–28. – DOI 10.24412/2500-1000-2024-8-1-26-28.

7. Виноградов, И. Д. Обоснование необходимости внедрения современных технологий военно-тактических игр в тактико-специальную подготовку обучаемых в образовательных организациях МВД России / И. Д. Виноградов, С. А. Горелов, А. В. Михайлов // Полицейский вестник Всероссийского института повышения квалификации сотрудников МВД России. – 2021. – № 2 (5). – С. 20–26.

8. Елистратов, Д. В. Особенности тактико-специальной подготовки для сотрудников органов внутренних дел в современных условиях / Д. В. Елистратов // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2024. – № 3. – С. 158–167. – DOI 10.21685/2072-3016-2024-3-14.

9. Еношенко, В. С. Тактико-специальная подготовка сотрудников правоохранительных органов / В. С. Еношенко, М. А. Агапов, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 134–139.

10. Зароденков, Н. С. Применение инновационных технологий в тактико-специальной подготовке / Н. С. Зароденков, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 146–153.

11. Ковалев, С. М. Тактико-специальная подготовка как основополагающая дисциплина по действиям полицейских в особых условиях / С. М. Ковалев // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2024. – № 1-1 (88). – С. 128–131. – DOI 10.24412/2500-1000-2024-1-1-128-131.

12. Копылов, В. В. Совершенствование методики и содержания тактико-специальной подготовки сотрудников ОВД России к ведению (отражению) ближнего стрелкового боя / В. В. Копылов, Ю. Н. Семенов, А. А. Субботин // Вестник экономической безопасности. – 2023. – № 5. – С. 221–226. – DOI 10.24412/2414-3995-2023-5-221-226.

13. Ладыгина, М. А. Тактика действий сотрудников органов внутренних дел при проведении специальных операций / М. А. Ладыгина, А. С. Манаков, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 173–179.

14. Медведев, А. В. Формирование профессиональных компетенций курсантов и слушателей образовательных организаций МВД России в процессе изучения дисциплины «Тактико-специальная подготовка» / А. В. Медведев, А. А. Белимова, В. В. Шахов // Вестник педагогических наук. – 2021. – № 8. – С. 53–56.

15. Науменко, С. В. Роль комплексного тактико-специального учения в процессе формирования профессиональных компетенций сотрудников ОВД / С. В. Науменко, Е. М. Марченко // Актуальные вопросы совершенствования тактико-специальной, огневой и профессионально-прикладной физической подготовки в современном контексте практического обучения сотрудников органов внутренних дел : материалы международной научно-практической конференции. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский университет МВД России, 2023. – С. 203–206.

16. Петров, К. Н. Проблемы совершенствования тактико-специальной подготовки курсантов и слуша-

телей образовательных организаций МВД России / К. Н. Петров // Московский педагогический журнал. – 2022. – № 3. – С. 143–151. – DOI 10.18384/2310-7219-2022-3-143-151.

17. Светличный, Е. Г. Использование 3D программ-конструкторов в профессиональной подготовке будущих сотрудников правоохранительных органов / Е. Г. Светличный, М. М. Хамгоков, С. П. Чобитько // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – № 75-2. – С. 296–299.

18. Тимрова, М. А. Служебная, боевая и оперативная подготовка сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации: особенности ее проведения для организации деятельности в особых условиях / М. А. Тимрова, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 252–260.

19. Турчин, О. Н. Современные технологии в тактико-специальной подготовке: использование симуляторов и виртуальной реальности / О. Н. Турчин, И. Е. Ратушный, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 261–267.

20. Черкашин, В. Д. Актуальные вопросы совершенствования тактико-специальной подготовки сотрудников ОВД / В. Д. Черкашин, И. В. Бузов, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 268–273.

21. Черкашин, В. Д. Проблемы тактико-специальной подготовки сотрудников правоохранительных органов / В. Д. Черкашин, И. В. Бузов, Ю. А. Комнатная // Вестник науки. – 2025. – Т. 3, № 3 (84). – С. 274–279.

Հոդվածը գրախոսվել է 01.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 15.07.2026թ.

УКРЕПЛЕНИЕ ДОВЕРИЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ВЫЗОВ РЕФОРМЫ МИЛИЦИИ

РАХМАДЖОНЗОДА РИФАТ РАХМАДЖОН
заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан по науке, доктор юридических наук, профессор, полковник милиции
DOI:10.63925/18294847-2026.blj22-20

Аннотация. В статье автором в краткой форме изложены основные результаты работы таджикистанской милиции в контексте двух фаз реформ, представлены свои выводы относительно видов доверия, а также отдельным блоком приведены некоторые проблемы отрасли, требующие своего комплексного разрешения.

Ключевые слова: реформа, доверие, милиция, полиция, правоохранительная система, укрепление, совершенствование.

Реформа таджикистанской милиции официально началась в 2013 г., а в 2008 г. был подписан «Меморандум о взаимопонимании между Правительством Республики Таджикистан и ОБСЕ» от 8 апреля 2011 г. После была принята Стратегия реформы милиции на 2013-2020 гг. [3]. В рамках этого Меморандума и других ключевых нормативных правовых актов и по настоящее время продвигаются определенные идеи наших коллег совместно с нашими инициативами.

Но, вместе с тем, особо хотелось бы заметить, что не всегда наши общие интересы совпадают. По многим параметрам инициатив находятся общие взаимосогласованные решения, т.е. компромиссное решение. Здесь же учитываются особенности правового сознания, менталитета, мировоззрения и других специфических особенностей наших местностей, где планируем что-то видоизменять или как удобно сейчас говорить «реформировать».

Следовательно, в контексте выбранной проблематики, вкратце, хотелось бы подвести итоги первой и второй фаз реформы нашей милиции. Так, в период реализации Программы реформы (развития) милиции на 2014-2020 годы [1] Министерство внутренних дел Республики Таджикистан (далее – Министерство) добилось значительных успехов. В частности, с целью улучшения условий труда, обучения и быта сотрудников милиции было сооружено и сдано в эксплуатацию свыше 200 новых зданий и сооружений и отремонтировано свыше 340 зданий и сооружений. В течении этого периода были построены и сданы в эксплуатацию государственные образовательные учреждения «Академия Министерства внутренних дел», «Колледж милиции» и «Пожарно-технический колледж Ми-

нистерства внутренних дел», девятиэтажное здание центрального аппарата, центр противодействия экстремизму, инфраструктуру бытового обслуживания и другие необходимые здания, и сооружения.

В целях совершенствования правовой основы деятельности сотрудников милиции в сфере защиты прав и свобод человека и гражданина, и защиты национальных интересов были приняты свыше 33 законов, 58 постановления и распоряжения правительства и 49 внутриведомственных нормативных правовых актов. В частности законы Республики Таджикистан «О системе предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних», «О противодействии экстремизму», «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Таджикистан», «О защите прав ребенка», «О документах, удостоверяющих личность», «О противодействии торговле людьми и оказании помощи жертвам торговли людьми», «О борьбе с организованной преступностью», «О предупреждении насилия в семье», а также были внесены изменения и дополнения в Уголовный кодекс, Уголовно-процессуальный кодекс, Кодекс об административных правонарушениях, Процессуальный кодекс об административных правонарушениях.

С 2013 по 2019 годы в целях реализации положений Стратегии реформы милиции на 2013-2020 годы и Программы реформы (развития) милиции на 2014-2020 годы Правительством Республики Таджикистан профинансированно 1 миллиард 150 миллионов сомони и партнёрами по развитию (иностранными донорами) 329 миллионов сомони.

Совершенствование структуры, содействие сближению и доступности милицейского обслуживания для населения считается одним из приоритетных направлений реформы милиции, в рамках которого Министерством внутренних дел были созданы ряд подразделений: национальный координатор по реформе милиции, управление экологии и туризма, управление предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних и молодёжи, центр автоматизированного управления дорожного движения «Безопасный город», колледж милиции, пожарно-технический колледж, научно-исследовательский центр, центр противодействия торговли людьми, центр противодействия экстремизму, отдел по борьбе с преступлениями против информационной безопасности, батальон патрульно-постовой службы милиции при управлении Министерства внутренних дел по городу Душанбе, официальный сайт Министерства на трех языках, телефон доверия министра внутренних дел, 36 штатных единиц помощников начальников территориальных управлений и отделов Министерства внутренних дел по сотрудничеству с общественными организациями, штатные единицы инспекторов по предотвращению насилия в семье и др.

Криминальная обстановка в современном мире и развитие современных технологий требует, чтобы у таджикской милиции был технический потенциал и высококвалифицированный состав, соответствующие современным требованиям. В целях повышения теоретических знаний и профессиональных навыков сотрудников милиции в ходе реализации Программы реформы (развития) милиции на 2014-2020 годы были проведены

свыше 330 образовательных мероприятий в форме семинаров, тренингов, круглых столов и конференций.

К сожалению, по второй фазе реформы таджикистанской милиции [2] пока не проведены соответствующие мониторинги, которые требуют своего научно-практического разрешения.

Сегодня, нами активно продвигается проект Программы реформы милиции на 2026-2030 годы. Процесс согласования проекта с соответствующими ведомствами и министерствами занял довольно длительное время. В настоящее время, проект находится на стадии утверждения. С данным проектом начнётся третья фаза реформирования таджикистанской милиции. Надеемся, что она будет более успешной.

Следует особо отметить, что все наши начинания, инициативы и определенные цели могут быть достижимы в совокупности с комплексом мероприятий, где главную роль должна играть научно-теоретическая и философская категория «доверие». Укрепление доверия и сохранение его на должном уровне зависит от нашего профессионализма, так как мы оказываем государственные услуги населению, обществу. От уровня оказанных услуг и зависит дальнейшее доверие и его сохранность. В настоящее время, общественные отношения очень хрупкие, где-то даже стали и цифровые, где чувствам и человечности уже не остаётся должного внимания. Как говорится, заслужить доверие населения или сделать максимум для народа, общества или той обслуживаемой территории, многого стоит. Тем более, с учётом наших возможностей и поставленных задач, иногда труднее становится сохранять доверие.

Как нам кажется, в настоящее время с учётом развития современных цифровых технологий и возможностей искусственного интеллекта выделяются два основных вида доверия:

1. Традиционное доверие
2. Цифровое доверие.

Не вдаваясь в полемику и не признавая приведенную классификацию в качестве эталона, сразу же сделаем оговорку, что цифровая реальность в настоящее время все ещё имеет определенное расстояние с реальностью, где осуществляют свою миссию наши милицейские / полицейские кадры. В этой полемике, нам необходимо укреплять традиционное доверие, а после и на автоматическом уровне приходить цифровое доверие как современное наше жизнеописание. От этих модных современных трендов мы не можем быть на стороне, так как зачастую наши действия / бездействия, результативность, проблемы оцениваются именно на основе современных цифровых технологий, независимо от занимаемой должности и специфики деятельности.

В этом контексте, следует особо обратить внимание на речь Лидера нации, уважаемого Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, который отмечает, что «Сотрудники правоохранительных органов как защитники прав и свобод граждан, общественного порядка в самые трудные моменты истории нашей страны были на переднем

крае защиты стабильности общества, спокойствия народа, борьбы с вооружёнными преступными группировками и, самое главное, восстановления конституционного строя. Сегодня они также борются с транснациональной организованной преступностью, экстремистскими и террористическими преступлениями, киберпреступностью, незаконным оборотом наркотиков, предотвращают другие незаконные действия» [4].

Лидер нации, уважаемый Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон особо подчеркнул, что «как известно, до обретения независимости в нашей стране не существовало высшего учебного заведения по подготовке высококвалифицированных специалистов для органов внутренних дел. Одним из путей достижения этой цели является совершенствование системы подготовки высококвалифицированных кадров и адаптация учебных программ высших учебных заведений, в том числе сегодняшнего образовательного учреждения, к современным требованиям. Для поддержания на высоком профессиональном современном уровне научно-образовательной атмосферы этого учреждения его руководству необходимо укреплять сотрудничество с высшими учебными заведениями страны для исследования и реализации направлений оперативно-розыскной деятельности, уголовного судопроизводства, административного и других направлений».

Исходя из поставленных высшим руководством страны стратегических задач, со стороны ученых МВД Республики Таджикистан подготавливаются и издаются немалое количество учебных и научных трудов, которые способствуют поэтапному совершенствованию национальных кадров. Во исполнение вышеуказанных стратегических задач нами также подготовлено и издано пособие [6].

В данном направлении, руководством МВД Республики Таджикистан предпринимаются конкретные меры. Так, в конце 2025 г. с участием Лидера нации, уважаемого Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона состоялось открытие Инновационного центра МВД Республики Таджикистан. В ходе ознакомления с новым Инновационным центром МВД Республики Таджикистан Президенту страны было сообщено, что специалисты Центра после прохождения учебных курсов с использованием новейших технологических линий и специального оборудования подготавливают малые беспилотные летательные аппараты (дроны) и воздушные разведывательные комплексы.

В целях цифровизации отрасли, обучения и подготовки молодых кадров в сфере цифровых технологий, по поручению Президента страны, в течение пяти месяцев были построены Инновационный центр МВД и сопутствующий комплекс служебных и бытовых зданий. Современная система деятельности в структурах Министерства внутренних дел реализуется в рамках объявленного на 2025-2030 годы «Периода развития цифровой экономики и инноваций» и способствует укреплению боевой готовности спецподразделений, обеспечению безопасности, борьбе с терроризмом, а также выявлению и предотвращению правонарушений.

В настоящее время в целях цифровизации в структуре МВД продолжается внедрение единой информационной системы, включающей несколько модулей. Одним из них явля-

ется создание мобильного приложения МВД, с помощью которого граждане смогут получать достоверную и своевременную информацию. В связи с этим в 2025 году в структурах Главного управления внутренних войск, Управления по борьбе с организованной преступностью, Управления подразделений специального назначения и Управления связи МВД созданы отделы и секторы инновационных технологий. В Центре для сотрудников и молодых специалистов созданы хорошие условия работы, он обеспечен всем необходимым оборудованием [5].

Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон подчеркнул, что устойчивость мира и спокойствия, политическая стабильность, мирная жизнь народа и масштабные созидательные работы, наблюдаемые сегодня в стране, являются результатом патриотизма, мужества и преданности военной службы и сотрудников органов внутренних дел, а также других силовых структур независимого Таджикистана.

Независимо от достигнутых достижений, поставленных стратегических задач высшим руководством государства, все ещё существуют ряд крупных проблем в контексте реформы таджикистанской милиции, а именно:

- проводится реформа органов милиции или также реформа органов внутренних дел, в частности;

- выбор в пользу полиции или милиции - знак равенства поставить не всегда получается;

- осуществляется только переименование государственного органа, или идёт точечная корректировка всей правоохранительной деятельности;

- будет полная цифровая трансформация милицейской деятельности или всё-таки останется «бумажная волокита»;

- диктуется проведение полного мониторинга всей реформы таджикистанской милиции;

- остро ощущается четкий ориентир и соответствующие критерии оценки дальнейших действий, инициатив в сфере реформы милиции;

- чувствуется необходимость разработки точечных индикаторов конечной фазы реформы таджикистанской милиции.

Резюмируя все вышеизложенное, приходим к основополагающему мнению о том, что укрепление доверия населения, общества во все времена и даже в переходном периоде развития общественных отношений (в эпоху цифровой трансформации) является стратегическим вызовом реформы таджикистанской милиции. И, как нам кажется, доверие как научно-теоретическая категория на сегодняшний день является комплексным критерием оценивания наших реформ, преобразований, трансформаций в контексте модернизации правоохранительных систем наших государств.

BUILDING TRUST AS A STRATEGIC CHALLENGE IN POLICE REFORM

RAKHMADZHONZODA RIFAT
Deputy Head for Scientific Affairs of the Academy of the Ministry of Internal Affairsof the Republic of Tajikistan, Doctor of Law, Professor, Police Colonel

---

Abstract. The article briefly outlines the key achievements of the Tajik police across two phases of reform and presents the author's conclusions regarding different forms of trust. It also devotes a separate section to specific issues within the sector that require comprehensive solutions.

Key words: reform, trust, militia, police, law enforcement system, strengthening, improvement.

Список литературы:

1. Программы реформы (развития) милиции на 2014-2020 гг.: утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 мая 2014 г. № 296 // ЦБПИ Республики Таджикистан «Адлия. Версия 7.0».

2. Программа реформы милиции на 2021-2025 гг. : утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 июня 2021 г. № 211 // ЦБПИ Республики Таджикистан «Адлия. Версия 7.0».

3. Стратегия реформы милиции на 2013-2020 гг.: утверждена указом Президента Таджикистана от 19 марта 2013 г. № 1438 // ЦБПИ Республики Таджикистан «Адлия. Версия 7.0».

4. Выступление на церемонии открытия Государственного учреждения по подготовке высококвалифицированных военных кадров в Душанбе. 29.10.2024 // Официальный сайт Президента Республики Таджикистан. Режим доступа: https://www.president.tj/event/news/48511 (дата обращения: 10.01.2026).

5. Открытие Инновационного центра Министерства внутренних дел Республики Таджикистан. 10.11.2025 // Официальный сайт Президента Республики Таджикистан. Режим доступа: https://president.tj/event/news/53656 (дата обращения: 10.01.2026).

6. Рахмаджонзода, Р. Р. Концептуальные основы подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров в образовательных и научных учреждениях системы МВД Республики Таджикистан: пособие. – Душанбе: Издательство «Сомон Принт», 2026. – 114 с.

Հոդվածը գրախոսվել է 01.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 15.07.2026թ.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛА ОБ АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ, СОВЕРШЕННОМ ИНОСТРАННЫМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ ГРАЖДАНИНОМ, ПРИ НЕВОЗМОЖНОСТИ УЧАСТИЯ ЗАКОННЫХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ

ШИНКЕВИЧ МАРГАРИТА
старший преподаватель кафедры
административного права и административной деятельности
органов внутренних дел Сибирского юридического института МВД России
подполковник полиции
DOI: 10.63925/18294847-2026.blj22-21

Аннотация: статья посвящена комплексному анализу проблем правового регулирования производства по делам об административных правонарушениях, совершаемых иностранными несовершеннолетними гражданами, в условиях, когда участие их законных представителей объективно или юридически невозможно. Исследуется коллизия между нормами национального административного законодательства (КоАП РФ) и международными стандартами защиты прав ребенка. Выявлены пробелы в определении правового статуса консульских должностных лиц и органов опеки при их замещении в качестве представителей несовершеннолетних иностранных граждан.

Ключевые слова: иностранный гражданин, законные представители, несовершеннолетний, административное правонарушение, рассмотрение дела, административное выдворение, протокол об административном правонарушении, органы опеки и попечительства.

Интеграционные процессы и усиление миграционных потоков неизбежно влекут за собой трансформацию структуры административной деликтности. Одной из наиболее уязвимых и специфических категорий участников производства по делам об административных правонарушениях являются иностранные граждане, в том числе иностранные несовершеннолетние граждане. Специфика правового статуса несовершеннолетнего иностранного гражданина обусловлена не только возрастом, требующим обеспечения дополнительных процессуальных гарантий в соответствии с Конвенцией ООН о правах ребенка 1989 г. [2], но и фактором иностранного гражданства.

Особую сложность для правоприменителя (судьи, должностного лица органа внутренних дел, миграционного органа) представляет ситуация, при которой дело об административном правонарушении рассматривается в отношении иностранного несовершеннолетнего гражданина, но участие его законных представителей (родителей,

усыновителей, опекунов) невозможно. Под «невозможностью» в данном контексте понимается как физическое отсутствие законного представителя на территории Российской Федерации (несопровождаемый иностранный несовершеннолетний), так и юридические или фактические препятствия для его участия (уклонение от явки, лишение родительских прав в стране гражданства, языковой барьер и другие).

Гарантией защиты прав несовершеннолетнего в административном процессе является *институт законного представительства*. Согласно ч. 1 ст. 25.3 КоАП РФ [1], защиту прав и законных интересов физического лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении, являющегося несовершеннолетним, осуществляют его законные представители. В соответствии с ч. 2 ст. 25.3 КоАП РФ [1], законными представителями несовершеннолетнего лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении, признаются его родители, усыновители, опекуны или попечители. Указанная норма императивна и не подлежит расширительному толкованию. В то же время ч. 5 ст. 25.3 КоАП РФ устанавливает, что при рассмотрении дела об административном правонарушении, совершенном лицом в возрасте до восемнадцати лет, судья, орган, должностное лицо вправе признать обязательным присутствие законного представителя указанного лица. Более того, в силу общих принципов обеспечения прав несовершеннолетних, а также руководствуясь решениями судов, отсутствие законного представителя при рассмотрении дела в отношении несовершеннолетнего расценивается как существенное нарушение прав привлекаемого лица, влекущее безусловную отмену постановления. В соответствии с положениями Конвенции ООН о правах ребенка (1989 г.) и Венской конвенция о консульских сношениях (1963 г.) консульские должностные лица и представители органов опеки и попечительства государства пребывания не входят в исчерпывающий перечень законных представителей [5, статья 2], [6, статья 5].

В правоприменительной практике встречаются следующие ситуации, при которых участие законного представителя несовершеннолетнего иностранного гражданина невозможно:

1. Несопровождаемые иностранные несовершеннолетние граждане, то есть дети, прибывшие в РФ без сопровождения законных представителей (в составе туристических групп, учебных делегаций, либо прибывшие самостоятельно и оставшиеся без попечения). Их законные представители находятся за пределами РФ.

2. Законные представители проживают в РФ (например, имеют разрешение на временное проживание или вид на жительство), но систематически игнорируют вызовы, меняют место жительства, находятся в розыске или отбывают наказание в местах лишения свободы.

3. Законные представители находятся за рубежом, и его физический приезд в РФ для участия в деле (которое часто рассматривается в ускоренном порядке) невозможен в разумные сроки.

4. Законный представитель формально присутствует, но не владеет русским языком, а обеспечение переводчика для специфических юридических терминов на редкие языки диаспор невозможно в короткие сроки, что фактически делает его участие формальным и не обеспечивающим реальную защиту прав ребенка.

В условиях, когда законные представители отсутствуют правоприменители вынуждены искать возможности для соблюдения требований КоАП РФ, что нередко ведет к фальсификации процессуального статуса иных лиц и нарушению законодательства.

Руководствуясь Семейным кодексом РФ и Федеральным законом от 24.07.1998 № 124-ФЗ «Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации», если ребенок находится на территории РФ и остался без попечения родителей, функции временного опекуна или представителя возлагаются на органы опеки и попечительства (или на администрацию учреждения, где ребенок временно содержится, например, Центры временного содержания иностранных граждан – ЦВСНГ МВД России). Однако, необходимо учитывать, что органы опеки защищают имущественные и личные неимущественные права ребенка, но при этом органы опеки не несут административную ответственность за деяние несовершеннолетнего. В соответствии с ч. 2 ст. 2.3 КоАП РФ «с учетом конкретных обстоятельств дела и данных о лице, совершившем административное правонарушение в возрасте от шестнадцати до восемнадцати лет, комиссией по делам несовершеннолетних и защите их прав указанное лицо может быть освобождено от административной ответственности с применением к нему меры воздействия, предусмотренной федеральным законодательством о защите прав несовершеннолетних» [1], то есть административный штраф взыскивается с его законных представителей. Но если представителем выступает государство (в лице органа опеки), бюджетные средства не могут быть использованы для уплаты штрафа за чужое правонарушение. Суды неоднократно отменяли постановления о взыскании штрафа с органов опеки, указывая, что они не являются законными представителями и не несут субсидиарной материальной ответственности за правонарушение ребенка. Так в перечне №1 к методическим рекомендациям, утвержденных ФССП РФ 29.09.2011 № 04-15) «О порядке применения частей 2 и 3 статьи 5.35 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях» указано что законными представителями являются: родители, усыновители, опекуны (попечители), приемная семья, патронатная семья [13]. Орган опеки и попечительства, являясь органом исполнительной власти или местного самоуправления, не входит в круг специальных субъектов [9, статья 6]. Более верным является привлечение консула страны гражданства несовершеннолетнего в качестве законного представителя на основании Венской конвенции 1963 года [6]. Однако Верховный Суд РФ указывает, что консул не подменяет собой законных представителей и не может нести субсидиарную имущественную ответственность (оплачивать административный штраф). Консул может участвовать в деле, давать объяснения, заявлять ходатайства, но его статус в протоколе об административном правонарушении и в постановлении по делу часто некорректно формулируется,

что становится основанием для отмены актов судьями вышестоящих инстанций из-за «рассмотрения дела без законного представителя».

На практике должностные лица органов внутренних дел часто подменяют отсутствие законного представителя вызовом сотрудника образовательного учреждения. Это грубое нарушение закона, так как педагог обеспечивает лишь психолого-педагогическое сопровождение, но не наделен правом давать юридические консультации, обжаловать постановления или участвовать в прениях от имени ребенка.

Невозможность участия законных представителей влияет на стадию назначения наказания и его исполнения, к примеру, проблема административного выдворения (ст. 3.10 КоАП РФ). Назначение контролируемого самостоятельного выезда или административного выдворения несовершеннолетнему иностранному гражданину, чьи родители находятся за пределами территории РФ и не могут его встретить, фактически означает депортацию ребенка «в никуда», то есть нарушение ст. 10 Конвенции о правах ребенка (право на воссоединение семьи) [5] и ст. 8 Европейской конвенции о защите прав человека (право на уважение семейной жизни) [7]. Суды, рассматривая такие дела, часто оказываются в ситуации, когда применение выдворения формально обосновано (например, нарушение правил въезда или режима пребывания), но фактически неисполнимо. КоАП РФ не содержит императивного запрета на выдворение несопровождаемых несовершеннолетних, что создает риск принятия незаконных решений.

В одних случаях суды прекращают производство или отменяют постановления органов МВД из-за того, что в протоколе об административном правонарушении в качестве представителя указан социальный работник или консул, а не законный представитель.

В других случаях суды идут по пути «фиктивного» установления места жительства несовершеннолетнего на территории государственного учреждения (ЦВСНГ или приюта) и привлекают в качестве ответчика по иску о взыскании штрафа руководителя этого учреждения, что противоречит Гражданскому кодексу РФ и Семейному кодексу РФ.

Пленум Верховного Суда РФ в Постановлении от 24.03.2005 № 5 указывал на необходимость выяснения причин неявки родителей. Однако для иностранных граждан, находящихся за пределами территории РФ, причины неявки всегда будут «объективными» (расстояние, визовый режим, материальные затраты) [8].

Таким образом, для преодоления указанных проблем, предлагается комплекс некоторых мер.

1. Необходимо дополнить часть 2 статьи 25.3 КоАП РФ «В случае, если законные представители несовершеннолетнего лица, являющегося иностранным гражданином, отсутствуют на территории Российской Федерации или их участие невозможно, в качестве законных представителей в производстве по делу об административном правонарушении вправе участвовать должностные лица консульских учреждений государства гражданства данного лица».

В части 2 статьи 2.3 КоАП РФ, закрепить правило: «В отношении несопровождаемого

иностранного несовершеннолетнего, не имеющего самостоятельного дохода, административный штраф взыскивается за счет его собственных средств (при их наличии), а при их отсутствии применяется мера воспитательного воздействия (предупреждение) или дело подлежит прекращению по мотивам малозначительности (ст. 2.9 КоАП РФ), не допускается возложение обязанности по уплате штрафа на органы опеки и попечительства или администрацию учреждений временного содержания».

Дополнить статью 3.10 КоАП РФ частью, императивно запрещающей назначение административного выдворения в отношении несовершеннолетнего иностранного гражданина, если в стране его предполагаемой депортации отсутствует лицо, готовое принять его на попечение, либо если такое выдворение угрожает жизни и здоровью ребенка. В таких случаях обязательным должно быть применение предупреждения или передача несовершеннолетнего иностранного гражданина международным организациям для репатриации в сопровождении.

Внедрить в административные регламенты МВД и пограничных служб алгоритм обязательного и автоматизированного уведомления консульских учреждений в течение 24 часов с момента задержания или выявления иностранного несовершеннолетнего гражданина, совершившего административное правонарушение.

По аналогии с уголовным процессом (где защитник назначается государством), в административном процессе для несопровождаемых иностранных несовершеннолетних граждан необходимо ввести институт «государственного защитника-представителя» (адвоката, специализирующегося на миграционном и семейном праве), который будет наделяться полномочиями законного представителя исключительно на срок рассмотрения дела об административном правонарушении. Финансирование такого института должно осуществляться за счет средств региональных бюджетов или международных фондов.

В случаях, когда родители находятся за рубежом, но хотят участвовать в деле, судьям и должностным лицам необходимо использовать ст. 142.1 КАС РФ [4] и технические средства ВКС. Для этого требуется разработка единой защищенной платформы для взаимодействия судов РФ с зарубежными абонентами, с обязательным обеспечением сурдоперевода и перевода на родной язык несовершеннолетнего через аккредитованных переводчиков.

Таким образом, рассмотрение дел об административных правонарушениях, совершенных иностранными несовершеннолетними гражданами в условиях невозможности участия их законных представителей, является одной из наиболее сложных зон современного административного судопроизводства. Сложившаяся практика подмены законных представителей органами опеки, консулами или педагогами ведет к размыванию процессуальных гарантий и нарушению права на защиту. Административное принуждение (в виде административных штрафов или выдворения), применяемое к таким лицам, часто оказывается либо неисполнимым, либо нарушающим фундаментальные международные стандарты защиты прав ребенка. Должностное лицо обязано обеспечить максимальную

защиту прав несовершеннолетнего: привлечь переводчика, рассмотреть возможность участия органа опеки, обеспечить безопасные условия содержания и при назначении наказания учитывать невозможность самостоятельного исполнения требования о выезде. Приоритетом должно оставаться благополучие ребенка в соответствии с международными стандартами отправления правосудия в отношении несовершеннолетних.

Разрешение данной проблемы требует не точечных исправлений, а формирования в рамках КоАП РФ специального подраздела или комплекса норм, регламентирующих производство по делам в отношении иностранных несовершеннолетних граждан. Признание за консульскими учреждениями и специальными государственными адвокатами статуса законных представителей на период административного процесса, а также законодательный запрет на депортацию детей «в никуда» станут важнейшими шагами на пути гуманизации российского административного законодательства и приведения его в соответствие с международными обязательствами Российской Федерации.

SOME ISSUES IN THE CONSIDERATION OF ADMINISTRATIVE OFFENSE CASES INVOLVING FOREIGN MINORS IN THE ABSENCE OF THEIR LEGAL REPRESENTATIVES

SHINKIEVICH MARGARITA
Police Lieutenant Colonel, Senior Lecturer at the Chair of Administrative Law and Administrative Activities of Internal Affairs Bodies, Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the problems of legal regulation of proceedings on administrative offenses committed by foreign minors in cases when the participation of their legal representatives is objectively or legally impossible. The article examines the conflict between the norms of national administrative legislation (the Code of Administrative Offenses of the Russian Federation) and the international standards for the protection of children's rights. The article identifies the gaps in the definition of the legal status of consular officials and guardianship bodies when they are substituted as representatives of foreign minors.

Key words: foreign citizen, legal representatives, minor, administrative offense, case review, administrative deportation, administrative offense protocol, guardianship and trusteeship authorities.

Список литературы[1].

1. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях : Федеральный закон от 30 декабря 2001 № 195-ФЗ.
2. Семейный кодекс Российской Федерации : Федеральный закон от 29 декабря 1995 № 223-ФЗ.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации : Федеральный закон от 30 ноября 1994 № 51-ФЗ.
4. Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации : Федеральный закон от 08 марта 2015 № 21-ФЗ.
5. Конвенция о правах ребенка (одобрена Генеральной Ассамблеей ООН 20.11.1989) // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. М., 1993.
6. Венская конвенция о консульских сношениях (подписана 24.04.1963) // Ведомости Верховного Совета СССР. 1989. № 44. Ст. 872.
7. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (заключена в г. Риме 04.11.1950).
8. О некоторых вопросах, возникающих у судов при рассмотрении дел об административных правонарушениях : постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 24 марта 2005 № 5.
9. Об опеке и попечительства : Федеральный закон от 24 апреля 2008 № 48-ФЗ.
10. Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации : Федеральный закон от 24 июля 1998 № 124-ФЗ.
11. Глебов И.Г. Процессуальные гарантии прав несовершеннолетних в производстве по делам об административных правонарушениях // Административное право и процесс. 2022. № 4. С. 45-50.
12. Иванова О.А. Правовой статус несопровождаемых иностранных несовершеннолетних в Российской Федерации: административно-правовой аспект // Журнал российского права. 2023. № 8. С. 112-121.
13. О порядке применения частей 2 и 3 статьи 5.35 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях: Методические рекомендации, утвержденные ФССП РФ 29.09.2011 № 04-15.

Интернет-ресурсы:

https://www.consultant.ru

https://base.garant.ru

List of references

1. Code of Administrative Offenses of the Russian Federation: Federal Law No. 195-FZ dated December 30, 2001.
2. Family Code of the Russian Federation: Federal Law No. 223-FZ, December 29, 1995.
3. Civil Code of the Russian Federation: Federal Law No. 51-FZ of November 30, 1994.
4. Code of Administrative Procedure of the Russian Federation: Federal Law No. 21-FZ of March 08, 2015.
5. Convention on the Rights of the Child (approved by the UN General Assembly on 11/20/1989) // Collection of existing treaties, agreements and conventions, concluded with foreign states. Moscow, 1993.
6. Vienna Convention on Consular Relations (signed 04/24/1963) // Vedomosti of the Supreme Soviet of the USSR. 1989. No. 44. Art. 872.
7. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (concluded in Rome 04/11/1950).
8. On Certain Issues, Arising from the Courts when Considering Cases of Administrative Offenses: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation dated March 24, 2005 No. 5.
9. On Guardianship and Trusteeship: Federal Law No. 48-FZ of April 24, 2008.
10. On the Basic Guarantees of Children's Rights in the Russian Federation: Federal Law No. 124-FZ of July 24, 1998.
11. Glebov, I.G. Procedural Guarantees of Minors' Rights in Administrative Offenses Proceedings // Administrative Law and Procedure. 2022. No. 4. Pp. 45-50.
12. Ivanova, O.A. Legal Status of Unaccompanied Foreign Minors in the Russian Federation: Administrative and Legal Aspects // Journal of Russian Law. 2023. No. 8. pp. 112-121.
13. On the Procedure for Applying Parts 2 and 3 of Article 5.35 of the Code of Administrative Offenses of the Russian Federation: Methodological Recommendations Approved by the Federal Bailiff Service of the Russian Federation on September 29, 2011, No. 04-15.

Online resources:

https://www.consultant.ru

https://base.garant.ru

[1] Приводятся дата принятия и номер нормативного правового акта в первой редакции.

Հոդվածը գրախոսվել է 01.07.2026թ.
Ներկայացվել է տպագրության 15.07.2026թ.

ՀՀ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱՀԱՄԱԼԻՐ

ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ
ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ՝
«ՀՀ ՆԳՆ ԿՐԹԱՀԱՄԱԼԻՐ» ՊՈԱԿ

Սրբագրիչներ՝ Մ. Առաքելյան
Գ. Ռուսակովա
Ա. Քոչարյան

Корректоры: М. Аракелян
Г. Русакова
А. Кочарян

Գիտական հոդվածներին ներկայացվող պահանջներ

Նյութերն ընդունվում են էլեկտրոնային կարգով՝ առձեռն կամ ամսագրի էլեկտրոնային հասցեին ուղարկելով (githratarakutyunner@gmail.com):

Նյութերի ծավալը որոշելիս հիմք են ընդունվում հետևյալ պահանջները՝

1) տեքստը տպագրվում է A4 ֆորմատի չափի թղթի վրա՝ 1,5 տողաչափով,
2) հիմնական տեքստի տառերի չափը՝ 12,
3) տողատակերի տառերի չափը՝ 10,
4) լուսանցքները՝ ձախից, վերևից, աջից և ներքևից՝ 2 սմ:

Տեքստը մուտքագրվում է «Յունիկոդ» (Unicode) կոդավորման համակարգի տառատեսակների կիրառմամբ: Հայերեն ներկայացված հոդվածը պետք է շարադրել «GHEA Grapalat», իսկ ռուսերեն և անգլերեն ներկայացվող հոդվածները՝ «Times New Roman» տառատեսակով:

Հոդվածի վերջում նշվում է Գրականության ցանկը, համարակալված և ըստ ընդունված ստանդարտի՝ 10 տառաչափով: Մեկ տող ներքև նշվում է հոդվածի ներկայացման և գրախոսման ամսաթիվը, ամիսը և տարին:

Հրատարակման ենթակա նյութերն ընդունվում են բուհերի ամբիոնների, գիտահետազոտական հիմնարկների բաժինների, համապատասխան ոլորտի մասնագետի երաշխավորության կամ կարծիքի առկայության դեպքում: Ընդ որում՝ մագիստրոսի և բակալավրի կրթական ծրագրերում սովորողները հոդվածը ներկայացնում են համապատասխան ամբիոնի, իսկ հայցորդները և ասպիրանտները՝ գիտական ղեկավարի դրական կարծիքով:

Չի թույլատրվում ներկայացնել նախկինում հրատարակված կամ տպագրության համար այլ հանդեսներ ուղարկած հոդվածներ:

Տպաքանակ 100